

Academia de Științe a Moldovei
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

REVISTA

DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

1 (158)
2012

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, membru corespondent al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Victor Juc, doctor în filosofie

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria C

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare computerizată: **Ludmila Iliin**

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2012

CUPRINS

FILOSOFIE

Arcadie Capcelea, Ion Rusandu, Valeriu Capcelea	Dimensiuni teoretico-metodologice și aplicative ale managementului ecologic	7
Vitalie Ojovanu	Oportunitatea devenirii unei teorii a valorilor medicale	17
Rodica Ciobanu	„Puterea” științei și raționalizarea acțiunii umane	30

SOCIOLOGIE

Andrei Timuș	Probleme sociale privind procesele de dezvoltare a economiei și creșterii solidarității în societatea moldavă	40
Valeriu Mîndru	Stratificarea socială după nivelul de trai: percepții ale populației	47
Vladimir Blajco	Кризис политического управления в современном молдавском обществе: причины и тенденции	55
Matei Șimandan	O abordare sociologică a comunicării în grupuri și organizații	65

ȘTIINȚE POLITICE

Alexandru Roșca, Pavel Midrigan	Viziuni asupra problemei globalizării culturale	78
Tatiana Bordei	Discriminarea – o provocare pentru societatea civilă din Republica Moldova în contextul integrării europene	85
Lilia Braga	Политический процесс и политическое участие в Республике Молдова	98
Виктор Матвиенко, Игорь Черинько	Сокращение штата украинских чиновников в контексте административной реформы	111

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor Juc	Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: abordări istoriografice	125
Yuri Josanu	Reformele constituționale și instituționalizarea regimurilor democratice în Europa postcomunistă	145

DEMOGRAFIE

- Olga Penina** Evoluția speranței de viață în Republica Moldova prin prisma schimbărilor structurii cauzelor de deces 156
- Olga Poalelungi** Integrarea socială a străinilor în Republica Moldova: provocări, politici, practici sociale 165

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

- Georgeta Stepanov** Factorul politic și evoluția cadrului lingvistic și al mass-mediei în Republica Moldova 172
- Mădălina Criciu-Manolescu** Rolul jurnalistului în construirea socială a realității 180

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

- Alexandru Cosmescu** Conceptul de dialog la Mihail Bahtin 189
- Irina Nistiriuc** Instituționalizarea și evoluția audiovizualului în Republica Moldova: aspecte politico-juridice și mediatice 199
- Lilia Gribineț** Orientări geopolitice ale reprezentanților principalelor etnii conlocuitoare în Republica Moldova 209
- Наталья Мясникова** Региональные особенности миграции на пост-советском пространстве: гендерный аспект 220

MOȘTENIRE

- Gheorghe Bobâna** Preocupări de filosofie în opera lui Alexandru Hâjdău 228

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

- Pantelimon Varzari** Recenzie la cursul universitar *Cultura politică. Curs de lecții* 238

CONTENTS

PHILOSOPHY

Arcadie Capcelea, Ion Rusandu, Valeriu Capcelea	The theoretical-methodological and applied dimensions of the environmental management	7
Vitalie Ojovanu	The opportunity of budding a medical theory of values	17
Rodica Ciobanu	The "power" of science and the rationalisation of human action	30

SOCIOLOGY

Andrei Timuş	Social issues relating to the processes of development of the economy and nincreasing solidarity in Moldovan society	40
Valeriu Mîndru	Social stratification to the standard of living: perceptions of the population	47
Vladimir Blajco	Crisis of political governance in the contemporary Moldovan society: causes and trends	55
Matei Şimandan	A sociological approach to communication in groups and organizations	65

POLITICAL SCIENCES

Alexandru Roşca, Pavel Midrigan	Views on the issue of cultural globalization	78
Tatiana Bordei	Discrimination – a challenge for civil society from Republic of Moldova in the context of European integration	85
Lilia Braga	The political process and political participation in the Republic of Moldova	98
Виктор Матвиенко, Игорь Черинько	The decreasing of the staff of Ukrainian officials in the context of the administrative reform	111

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Victor Juc	The edification of the international relations post-cold war: historiographical aspects	125
Yuri Josanu	The constitutional reforms and the institutionalization of the democratic regimes in the postcommunist Europe	145

DEMOGRAPHY

- Olga Penina** Life expectancy evolution in the Republic of Moldova through the prism of changes in cause-specific mortality pattern 156
- Olga Poalelungi** Social integration of foreigners in the Republic of Moldova: challenges, policies and social practices” 165

MASS-MEDIA AND POLITICAL COMUNICATION

- Georgeta Stepanov** The political factor and the evolution of the linguistic and media framework in Republic of Moldova 172
- Mădălina Criciu-Manolescu** The role of the journalist in the social construction of reality 180

RESEARCH PAPERS

- Alexandru Cosmescu** The Concept of Dialogue in Mikhail Bakhtin’s work 189
- Irina Nistiriuc** The institutionalization and development of the broadcasting in the Republic of Moldova: the media and political-legal issues 199
- Lilia Gribineț** Geopolitical orientations of the representatives of the main ethnic groups inhabiting the Republic of Moldova 209
- Наталья Мясникова** Regional peculiarities of the post-Soviet space: gender aspect 220

MOȘTENIRE

- Gheorghe Bobâna** Philosophical interests in Alexandru Hâjdău’s work 228

CRITIQUE & BIBLIOGRAPHY

- Pantelimon Varzari** The review of the lecture *Political culture. Sessions courses* 238

FILOSOFIE

DIMENSIUNI TEORETICO-METODOLOGICE ȘI APLICATIVE ALE MANAGEMENTULUI ECOLOGIC

Arcadie CAPCELEA, *doctor în geografie,
consultant în probleme de mediu la Banca Mondială,*

Ion RUSANDU, *doctor în filosofie,*

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM,

Valeriu CAPCELEA, *doctor habilitat în filosofie, conf. univ.,*

Catedra Discipline Socioumane, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, Bălți

Summary

In this article is perform an analysis of categories, of theoretical problems and applied areas of environmental management as an independent scientific discipline. The relevant concepts are theory, concept, paradigm, method, methodical, methodological cycles. However, are addressed theoretical issues (the evolution of the man and nature and ways of harmonizing the dialectical relationship between them, examine and establish critical levels of anthropogenic impacts for different types of ecological systems; classification of socio-ecosystems for different levels and in various functional aspects; research the dynamics and trends of socio-ecosystems, modeling and forecasting interactions between environment and society, research features of ecological management systems functioning at different hierarchical levels and how the interaction between them, socio-ecosystem classification for different levels and in various functional aspects etc.).

Cercetarea legităților dezvoltării durabile a societății se află într-un comun raport cu mediul înconjurător, natura anticipează apariția diferitor crize ecologice (locale, regionale, globale) și aplanarea lor datorită unui management ecologic favorabil, inofensiv și efectiv, care în toate timpurile s-a clasat printre cele mai importante probleme științifice. Trebuie să menționăm că, pînă în prezent nu s-a constituit o metodologie generală a managementului ecologic, în pofida faptului că managementul ecologic ramural s-a instituționalizat deja. Știința managementului ecologic în procesul său de constituire (cît de particularizat și semnificativ nu ar fi) înglobează în sine trăsăturile esențiale ale științei în ansamblu.

La tratarea acestor probleme s-au referit mai mulți cercetători, care au expus conceptele și definițiile de bază [a se vedea: 6; 8; 7; 2; 9; 11]. În aceste studii se constată că *metodologia*, în general, este învățătura despre organizarea activității, iar *metodologia științei*, în particular, este disciplina care cercetează metodele și procedeele utilizate în știință și premisele, principiile

de organizare ale activității cognitive. Totodată, metodologia generalizează formele raționale ale organizării activității care deja sunt controlate în practica social-istorică a umanității. În calitate de obiect al ei este procesul de investigare științifică în totalitatea sa, care include: examinarea obiectului investigației științifice, adică a celui domeniu al realității pe care îl studiază o știință concretă; determinarea sarcinii sau scopului propus în această investigație; tratarea metodelor și procedeele de cercetare necesare pentru rezolvarea unei sarcini concrete; succesiunea activității investigatorului în procesul de rezolvare a problemei științifice etc.

Metodologia mai poate fi definită ca bază teoretică a procedeele și mijloacelor speciale particulare de cercetare, de analiză, ce poate fi utilizată în mai multe sensuri. Ea reprezintă sistemul celor mai generale principii de investigație deduse din sistemul legilor științifice generale. Uneori, această noțiune se utilizează într-un sens prea larg și se confundă sau cu filosofia, sau cu filosofia științei. Deseori predomină o idee preconceptută împotriva metodologiei, care este înțeleasă ca un domeniu abstract al filosofiei și care nu are nici o legătură cu cercetările științifice concrete, nici cu necesitățile practicii umane. Bineînțeles, metodologia științei este strâns legată de filosofie, deoarece aceasta este baza conceptuală a oricărei metodologii.

Printre noțiunile cu care operează metodologia se numără și noțiunea de „teorie”, prin care se înțelege forma superioară a cunoștințelor științifice, ce constă dintr-un sistem de idei, de principii veridice care explică esența fenomenelor. Teoria poate fi privită ca un „sistem fundamental de cunoștințe, necontradictoriu din punct de vedere logic, care reprezintă o concepție integrală asupra proprietăților esențiale, legităților de cauză și efect, asupra determinantelor care asigură caracterul funcționării și dezvoltării unui anumit domeniu al realității” [1, p. 334]. O teorie matură nu este pur și simplu un sistem de cunoștințe stabil, ci include un anumit mecanism logic de elaborare și dezvoltare a noilor cunoștințe, îndeplinește o funcție metodologică. Teoria se transformă prin includerea noilor fapte, idei, principii. Fiecare teorie științifică are o structură complexă, iar nucleul ei îl constituie legile pe care ea le conține. În structura unei teorii sunt evidențiate, de asemenea, următoarele elemente: baza empirică inițială, diferite presupuneri, postulate, axiome, adică regulile deducțiilor și demonstrațiilor logice admise în cadrul teoriei, totalitatea afirmațiilor obținute.

Din punct de vedere metodologic, rolul principal în elaborarea teoriei îl joacă obiectul idealizat pe care se fundează și care nu este altceva decât modelul teoretic al legăturilor esențiale ale realității reprezentate cu ajutorul anumitor accepțiuni ipotetice și idealizări. Constituirea obiectului idealizat este o etapă obligatorie de creare a oricărei teorii. Acest obiect idealizat al

teoriei poate exista în diferite forme, el poate sau nu poate presupune descrieri matematice, poate sau nu poate conține un moment intuitiv, dar în orice condiții el trebuie să prezinte un mijloc constructiv de desfășurare a întregului sistem teoretic. Prin urmare, obiectul idealizat este nu numai un model teoretic al realității, ci conține și un program de cercetare care se realizează în construcția teoriei.

La tema obiectului disciplinelor științifice s-a referit și ecologul rus Iu. Odum [a se vedea: 12], care menționează că, la etapa actuală, când se manifestă un proces cert de diferențiere a disciplinelor științifice, destul de des legăturile dintre științe dispar din vizorul nostru. Prin urmare, orice știință poate fi definită în termeni destul de largi, în așa fel încât obiectul cercetării ei poate extins în afara oricăror limite raționale. În același timp, orice știință recunoscută trebuie să-și aibă și hotarele ei recunoscute, chiar dacă ele sunt mai mult sau mai puțin relative sau sunt modificate destul de frecvent. Acest lucru se întâmplă actualmente și cu ecologia, deoarece se manifestă tendința de a extinde obiectul ei la totalitatea relațiilor dintre om și mediul înconjurător. Totodată, unitatea prin diversitatea pe care o manifestă realitatea înconjurătoare reprezintă un adevăr ce își găsește o tot mai largă susținere prin însuși procesul de dezvoltare al științei. În acest context, devine tot mai clar că preocupările științifice pe domenii înguste sunt doar o etapă necesară a procesului cognitiv și de formulare a conceptelor, a legităților și paradigmelor științifice care să explice evoluția unui sistem.

Teoriile științifice sunt reprezentări conceptuale cu un grad mai mic sau mai mare de aproximare a unor „fragmente” ale existenței naturale, sociale și umane. Este recunoscut faptul că o disciplină științifică necesită să cuprindă următoarele elemente: (a) faptele sau premisele empirice ale teoriei cu un grad mai mic sau mai mare de prelucrare logico-matematică; (b) fundamentul teoretic inițial sau nucleul conceptual al teoriei; (c) aparatul logic al teoriei și anume regulile de definiție a noțiunilor nou introduse pe baza celor fundamentale, regulile logice de deducție sau demonstrație; (d) toate consecințele logice posibile ale teoriei sau judecățile sale empirice.

Aceste elemente componente se îmbină în mod specific în cadrul fiecărei teorii. Există astăzi o serie de criterii care permit recunoașterea unui ansamblu de cunoștințe ca fiind o știință. La componentele necesare unei discipline științifice se referă și profesorul moldovean Ion Dediu [3, p. 96], conform căruia orice domeniu de cercetare care pretinde la un statut de știință independentă cu toate drepturile ei plenipotențiare trebuie să dețină: o definiție concisă, univocă și clară a obiectului, metodologia utilizată, terminologia generală adecvată, problemele teoretice specifice de studiu, precum și domeniile de aplicare practică. Printre alte aspecte ce țin de identificarea unei

științe, deseori se mai menționează și independența obiectului de studiu, specificul metodei fundamentale de cercetare și îndeplinirea clară a unui șir de funcții economice, sociale, cultural-educaționale [10, p. 21].

O altă noțiune de bază în metodologia științei este „conceptul”, care reprezintă o idee generală despre o clasă de obiecte sau de fenomene din realitatea înconjurătoare [a se vedea: 4]. Orice cercetare se fundează pe anumite închipuiri cu privire la esența obiectului cercetării, care se dezvoltă în baza cunoștințelor care s-au acumulat la etapele precedente ale dezvoltării științei. Totalitatea acestor cunoștințe formează conceptul științei.

Este aplicată pe larg în explicarea segmentării cunoașterii și a mecanismelor succesiunii teoriilor, considerate construcții intelectuale în vederea rezolvării problemelor, și noțiunea de „paradigmă”. Ea a fost lansată de către savantul american Th. Khun [5, p. 67-95], specialist în istoria fizicii și filosofia științei, care definește paradigma ca matricea disciplinară a unei comunități caracterizată prin acceptarea unei teorii sau a unui principiu explicativ esențial. Matricea disciplinară, sau modelul disciplinar, cuprinde: generalizări simbolice, modele euristice și teoria exemplară, paradigma propriu-zisă. După Th. Khun, conceptul de „paradigmă” definește modele de practică care oferă soluții concrete problemelor de baza ale unei discipline științifice, pe baza cărora cercetătorul rezolvă probleme noi. Paradigmele reprezintă criterii pentru determinarea fazelor de evoluție a disciplinelor științifice, iar adoptarea unei paradigme de către o disciplină indică maturitatea acesteia, evoluția ei normală. Schimbarea paradigmei, în opinia lui Th. Khun, „echivalează cu revoluția în știință, cu o mutație cognitivă” [5, p. 69], iar „schimbarea bruscă, necumulativă reprezintă un moment de revoluție” [5, p. 70].

La Th. Kuhn baza practicii cercetării și a consensului într-o știință care a atins stadiul maturității nu este teoria științifică, ci ceva mai complex, paradigma. Th. Kuhn argumentează că cercetarea științifică în disciplinele care au ajuns în acest stadiu nu este condusă, în primul rînd, de teorii și reguli metodologice generale, ci de experiențe împărtășite în comun, ce sunt încastrate în paradigme. Totodată, paradigmele sunt înțelese ca realizări științifice exemplare, ca exemple concrete de formulări și soluții ale problemelor științifice. Ele sunt baza aceluși acord al oamenilor de știință asupra fundamentelor ce distinge orice cercetare științifică matură. Paradigmele sunt realizări științifice universal recunoscute care, pentru o perioadă, oferă probleme și soluții model unei comunități de practicieni. Ca realizări științifice, care oferă modele de formulare și rezolvare de probleme unui grup de cercetători, constituie entități complexe ce cuprind elemente de natură teoretică, instrumentală și metodologică. Cunoașterea cuprinsă într-o paradigmă este, în mare măsură, una tacită, iar formularea și rezolvarea de

probleme pe baza cunoașterii tacite cuprinse în paradigme constituie ceea ce Th. Kuhn numește „știință normală” sau „cercetare normală”.

Printre alte noțiuni utilizate în mod frecvent sunt și cele de „metodică” și „metodă”. Prin *metodică* se înțelege o descriere și o fundamentare teoretică a metodelor speciale care se utilizează numai în cadrul unei științe concrete. *Metoda* se manifestă ca o consecutivitate de acțiuni și procedee necesare atingerii scopului pus, iar metodologia – ca teorie despre metodele cunoașterii științifice. Metodologia nu se reduce la o simplă totalitate de metode particulare sau generale de cercetare. Între diversele trepte metodologice – generală, particulară, singulară – se stabilesc raporturi complexe, în cadrul cărora se pot distinge aspecte caracteristice legăturii dintre general și particular, dintre parte și întreg, dintre proces și moment etc. Analizând metodele particulare și cele generale, metodologia le studiază din punctul de vedere al domeniilor de exercitare, al rolului și locului lor în cunoaștere.

În dezvoltarea științei alternează diferite *cicluri metodologice* de cercetare a problemelor științifice. Prin ciclul metodologic se înțelege evidențierea fazelor necesare pentru cercetarea problemelor științifice, începînd cu formularea și terminînd cu rezolvarea lor. În ciclul metodologic se pot evidenția următoarele faze de cercetare: formularea problemei, cercetarea teoretică prealabilă, cercetarea empirică, tratarea teoretică inițială a datelor experimentale, cercetarea teoretică fundamentală, verificarea rezultatelor cercetării [9, p. 138-140]. Cu verificarea rezultatelor cercetării se încheie ciclul metodologic de investigare, dar știința continuă să se dezvolte. Evident că apar noi fapte care nu pot fi interpretate cu ajutorul teoriilor existente. Apare o nouă situație problematică care va pune o nouă problemă, astfel va începe un nou ciclu metodologic de investigare științifică.

Ca și alte discipline științifice, managementul ecologic are la baza sa două domenii de cercetare – teoretic și aplicativ. La nivel general am putea spune că în calitate de obiect teoretic al managementului ecologic poate fi cercetarea particularităților interacțiunii dintre om și natură și a abordărilor, a căilor optime de reglementare a acestor relații dialectice. În același timp, în calitate de obiect al managementului ecologic la nivelul aplicativ poate fi dezvoltarea elementelor lui și a mecanismelor prin care se reglementează atât relațiile reciproce dintre om și natură, prevenind degradarea mediului, asigurînd utilizarea rațională a resurselor lui, cât și securitatea ecologică.

Luînd în calcul multitudinea aspectelor managementului ecologic, devine destul de dificil de a stabili domeniile cercetărilor teoretice ce sunt proprii lui în exclusivitate. Domeniile invocate pot fi în centrul atenției și a altor discipline științifice, prin abordarea aspectelor ce țin de aceste discipline. În acest caz, deosebirea dintre abordările managementului ecologic de cele ale altor discipline științifice țin de orientarea certă în cadrul managementului

ecologic al investigațiilor îndreptate spre fundamentarea deciziilor manageriale și identificarea legităților ce se referă atât la reglementarea relațiilor dintre mediu și societate, cât și la specificul funcționării sistemelor socioecologice complexe. Despre aceasta putem vorbi analizând literatura de specialitate, care însă nu conține materiale dedicate, în mod special, problemelor teoretice ale managementului ecologic. Astfel, vom expune problemele teoretice prioritare ale managementului ecologic, printre care se evidențiază următoarele:

Coevoluția omului și naturii și căile de armonizare a relațiilor dialectice dintre ei. Cercetările în domeniul dat țin de formularea unei strategii generale de dezvoltare a societății în contextul asigurării capacității de suport al biosferei. Astfel de cercetări, dezvoltate mai mult de filosofi și de specialiștii din domeniul ecologiei sociale, revin și în centrul atenției managementului ecologic, odată cu orientarea lor spre identificarea legităților, abordărilor și mecanismelor de armonizare a relațiilor dialectice dintre mediu și societate. Având o importanță majoră pentru dezvoltarea teoretică a managementului ecologic, aceste cercetări pot deveni în viitor un suport esențial la formularea strategiilor ce țin de Dezvoltarea Durabilă, inclusiv a managementului ecologic.

Cercetarea și stabilirea nivelurilor critice ale impactelor antropice pentru diferite tipuri de sisteme socioecologice. Este știut faptul că dezvoltarea infinită a societății nu poate fi în afara impactelor de mediu și că semnificația acestor impacte are tendința de a crește. În acest context, este important de a studia aceste impacte și de a stabili acele limite după care pot apărea schimbări structurale și funcționale ale sistemelor socioecologice, pentru a preveni degradarea mediului la toate nivelurile ierarhice. O importanță deosebită o au, în acest sens, cercetările socio-ecosistemelor la nivel global și regional, schimbările cărora sunt condiționate de acțiunile cumulative la nivelurile ierarhice mai inferioare, și care pot determina schimbări ireversibile ce pun în pericol existența societății umane. În legătură cu această problemă teoretică pot fi evidențiate câteva probleme mai secundare, și anume: (a) tipizarea impactelor antropice, luându-se în calcul atât specificul impactelor, cât și semnificația lor; (b) cercetarea funcționării și stabilității socio-ecosistemelor în contextul diferitor tipuri de impacte antropice; (c) stabilirea nivelurilor critice ale impactelor antropice și a stabilității socio-ecosistemelor; (d) sinergismul diferitor tipuri de impacte etc.

Clasificarea socio-ecosistemelor pentru diferite niveluri ierarhice și sub diferite aspecte funcționale. Deși actualmente există mai multe încercări de clasificare a socio-ecosistemelor, încă nu a fost prezentată o clasificare amplă care ar cuprinde atât nivelurile ierarhice, cât și alte aspecte ale lor și, în primul rînd, cele funcționale. O astfel de clasificare ar permite de a identifi-

ca atât trăsăturile comune ale diferitor tipuri de sisteme, cât și de a formula căile de asigurare a funcționării optime ale lor în contextul diferitor impacte antropice.

Cercetarea dinamicii și tendințelor dezvoltării socio-ecosistemelor. Luând în calcul legăturile interne ale funcționării socio-ecosistemelor, dar a specificului impactelor antropice, este important de a investiga atât dinamica acestor sisteme, cât și tendințele evoluării lor. Aceste studii ne oferă posibilitatea de a determina legăturile dezvoltării sistemelor ca atare în contextul diferitor impacte antropice, cât și de a efectua prognozarea lor. Această problemă teoretică condiționează și necesitatea cercetărilor din domeniul monitoringului ecologic, care ar fundamenta noi abordări, metode și instrumente de observare asupra schimbărilor mediului și societății.

Modelarea și prognozarea evoluării interacțiunilor dintre mediu și societate. Această problemă capătă o importanță majoră odată cu acutizarea situației ecologice atât în plan global, cât și regional și local. Prin urmare, se impun studii speciale orientate spre dezvoltarea metodelor de modelare și prognozarea evoluției socio-ecosistemelor, de stabilire a etapelor funcționării lor în legătură cu impactele antropice. Spre exemplu, tot mai imperativă devine problema modelării evoluării biosferei în condițiile diferitor scenarii de schimbări climatice.

Cercetarea particularităților funcționării sistemelor managementului ecologic la diferite niveluri ierarhice și a modalității interacțiunii dintre ele. Problema în cauză capătă o importanță deosebită mai cu seamă în contextul globalizării și a impactelor majore și noi produse de acest proces, dar și în contextul intensificării cooperării internaționale în domeniul protecției mediului. Ele condiționează cercetările științifice care ar fundamenta căile de armonizare a activităților în acest domeniu și o eficientizare a lor.

Funcționarea sistemelor managementului ecologic în contextul transformărilor social-economice și al rolului statului și a altor părți interesate în protecția mediului. În ultimele două decenii suntem martorii transformărilor social-economice profunde ce țin de procesele de democratizare a societății, de dețatizare a proprietății de stat, de descentralizare a funcțiilor guvernamentale, de întărirea rolului autorităților administrative locale, de dezvoltarea vertiginoasă a societății civile etc. – factori ce condiționează schimbări esențiale și asupra funcționării managementului ecologic. În acest context se impun cercetări speciale, care ar identifica particularitățile acestor schimbări, și, respectiv, de a fundamenta căile de perfecționare a funcționării managementului ecologic în aceste circumstanțe. Printre astfel de cercetări sunt și cele ce țin de funcționarea managementului ecologic în contextul tranziției la economia de piață.

Determinarea eficienței funcționării sistemelor managementului ecologic.

Cercetările în acest domeniu se referă, în primul rând, la dezvoltarea și aplicarea indicatorilor de performanță a sistemelor managementului ecologic, la formularea unor noi abordări în acest sens, bazate pe principiul integrității sistemelor socioecologice. Prin urmare, este destul de important că aceste abordări noi să includă în sine atât indicatorii ce țin de funcționarea subsistemelor manageriale, cât și a celor ce exprimă schimbările în mediul natural.

Integrarea protecției mediului în deciziile manageriale ale dezvoltării și/sau sectoriale. Cercetările în acest domeniu țin de principiile Dezvoltării Durabile, care includ în sine și aspectele protecției mediului. Un imbold esențial în acest sens este condiționat de noul concept al Economiei Verzi și a deciziilor care vor fi discutate la Conferința ONU din Rio de Janeiro din vara anului 2012. Numai printr-o astfel de integrare este posibil de a „ecologiza” dezvoltarea, și, respectiv, de a fundamenta decizii practice care se referă la prevenirea degradării și/sau ameliorarea mediului. Aceste cercetări pot include formularea noilor abordări și metode de integrare a protecției mediului, de determinare a eficienței lor etc.

Determinarea eficienței instrumentelor politicii ecologice și armonizarea aplicării lor. Dezvoltarea vertiginoasă a instrumentarului managementului ecologic nu a condus în mod automat la o sporire și a eficienței lor. Mai mult ca atât, aceasta depinde de un șir întreg de factori sociali, politici, economici și de altă natură, și, în acest caz, este important de a efectua cercetări speciale în acest sens, în rezultatul cărora ar fi posibil de a identifica atât eficiența unor sau altor instrumente în contextul sistemelor ierarhice diferite, cât și a situației concret social-economic. Mai mult ca atât, practica managementului ecologic solicită aplicarea concomitentă a diferitor instrumente și, prin urmare, este important de a vedea care din aceste combinații pot duce la cea mai înaltă eficiență.

Planificarea ecologică și noile abordări în domeniu. Deși, la primă vedere, se poate de vorbit că la etapa actuală deja au fost formulate abordările de bază în acest sens, cât și formele documentelor respective, în scopul eficiențizării planificării ecologice, totuși sunt necesare noi investigații ce se referă la determinarea priorităților ecologice, a consecutivității implementării lor, a eficienței acțiunilor propuse, a căilor lor de monitorizare. Toate aceste acțiuni pot contribui la o aplicare eficientă a lor la protecția mediului.

Descentralizarea protecției mediului și participarea publicului. Este clar, aceste probleme, care par, la prima vedere, a fi pur aplicative, pot fi soluționate cu succes numai având o bază solidă fundamentală, care ar identifica particularitățile în domeniile invocate, luându-se în calcul un șir întreg de factori politici, sociali, economici, tradițiile, nivelul de democratizare a societății etc. Pe fundalul acestor cercetări este posibil de a formula decizii opti-

male în acest sens, de a elabora consecutivitatea implementării lor, nivelurile de aplicare a lor etc.

Am putea specifica și alte probleme teoretice ale managementului ecologic ce ar detalia cele invocate mai sus. Vom conchide: cercetările efectuate în aceste domenii creează totuși o bază solidă și fundamentală pentru soluționarea problemelor aplicative ce se referă la reglementarea relațiilor dintre om și natură. Așadar, problemele aplicative ale managementului ecologic și deciziile manageriale constituie o parte componentă a cercetărilor teoretice. Luînd în calcul gama variată a situațiilor ecologice, a activităților antropice legate de utilizarea mediului, de spectrul divers al sferelor sociale și politice, problemele aplicative ale managementului ecologic sunt cu mult mai diferite și cuprind o multitudine largă. Astfel, ele pot include următoarele: (a) formularea metodelor optime ale evaluării impactelor de mediu; (b) determinarea regimului optimal de utilizare a mediului; (c) elaborarea metodelor de sporire a productivității biologice; (b) elaborarea strategiilor, programelor și planurilor de acțiuni în domeniul protecției mediului; (c) crearea și perfecționarea sistemului monitoringului ecologic; (d) dezvoltarea indicatorilor ecologici și dezvoltarea statisticii de mediu; (e) stabilirea nivelului optim de poluare; (f) identificarea celor mai eficiente instrumente ale managementului ecologic în contextul socio-ecosistemelor de diferite niveluri ierarhice și cu o situație ecologică diferită; (g) formularea pachetelor de instrumente ale managementului ecologic pentru soluționarea unor sau altor probleme ecologice; (h) armonizarea managementului ecologic la nivel global, regional și național; (j) determinarea funcțiilor și responsabilităților instituțiilor ecologice în contextul descentralizării și transformărilor social-economice; (i) formularea căilor de asigurare a conformității activităților economice cu legislația și standardele ecologice în vigoare; (k) determinarea celor mai eficiente stimulente întru schimbarea comportamentului producătorilor în direcția protecției mediului; (l) crearea mecanismelor de atragere a părților interesate și a publicului larg în procesul decizional în domeniu; (m) formularea mecanismelor și dezvoltarea pîrghiilor de organizare intersectorială a protecției mediului etc.

Referințe bibliografice

1. Bunge M. Teoria științifică. În: Epistemologie. Orientări contemporane. București: Ed. Politică, 1974, p. 334
2. Capcelea V. Metodologia investigațiilor socio-juridice. Bălți: Ed. Presa universitară bălțeană, 2006. 180 p.
3. Dediu, I. *Introducere în Ecologie*. Chișinău: Ed. Phoenix, Academia de științe ecologice, 2006. 340 p.
4. DEX: <http://dexonline.ro/search.php?cuv=concept>.

5. Khun T. Structura revoluțiilor științifice. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976. 254 p.
6. Pîrvu I. Teoria științifică. Modalități de reconstrucție și modele sistematice ale structurii și dinamicii teoriilor științifice. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981. 275 p.
7. Popescu A. Teoria logică a științei. Ed. A 2-a. Ediție îngrijită de M. Dobre. București: Ed. Garamond, 2002. 248 p.
8. Җарос V. Teoria și metodologia științei: concepte și orientări. Chișinău: CEP USM, 2005. 212 p.
9. Җарос V.; Capcelea V. Cerecetarea științifică: manual pentru facultățile socioumanistice. Chișinău: Ed. ARC, 2008. 312 p.
10. Голубчик М. С.а. Теория и методология географической науки: Учеб. для студ. Москва: Издательский центр Владос, 2005. 463 с.
11. Новиков, А. М.; Новиков, Д. А. Методология. Москва: СИНТЕГ, 2007. 663 с.
12. Одум Ю. Основы экологии. Москва: Изд-во Мир, 1975. 740 с.

OPORTUNITATEA DEVENIRII UNEI TEORII A VALORILOR MEDICALE

Vitalie OJOVANU,
doctor în filosofie, conf. univ.,
Catedra Filosofie și Bioetică a USMF „Nicolae Testemițanu”

Summary

One of the most topical problems of the present-day philosophy is the formation and manifestation of medical axiology. This new branch of axiology develops within the social civilizational framework determined by the marked impact of the technical and scientific progress. Evolution of the present-day medicine, the logical and natural process of axiology development, the manifestation of the bioethic phenomenon – all these refer to the category of essential premises. Medical axiology disposes of a considerable potential concerning the solution of a number of medical and social problems.

Una dintre cele mai actuale probleme ale filosofiei și medicinei contemporane reprezintă devenirea și manifestarea axiologiei medicale. Această nouă ramură a axiologiei se constituie într-un cadru social și civilizațional determinat de impactul accentuat al progresului tehnico-științific. La categoria permiselor esențiale se atribuie: evoluarea medicinei contemporane; procesul logic și legitim al dezvoltării axiologiei; manifestarea fenomenului bioetic. Axiologia medicală dispune de un potențial apreciabil în privința rezolvării unei serii de probleme medicale și sociale.

Actualmente, axiologia medicală rămâne a fi în faza debutului. Problema constituirii axiologiei medicale este abordată doar fragmentar în unele publicații cu caracter filosofic și teoretic medical. Momentul de față se pare că devine oportun abordării pe larg a temelor axiologiei medicale, atât de importante și pe nedrept nevalorificate. În acest caz imperativul e dublu, manifestându-se corespunzător în două ipostaze: pe de o parte, investigațiile la temă ar putea elucida și propune soluții referitor stării de lucruri existente, pe de alta, s-a acumulat un impunător material necesar purcederii la elaborările de rigoare. Ar facilita mult investigațiile și declanșarea mai perseverentă a cercetărilor în bioetică, care ar oferi mult material prețios, depistând situații problematice noi etc.

Devenirea unei teorii integrale a valorilor în medicină pornește nu numai de la condiționarea existențială obiectivă a perioadei istorice în care se află societatea, ci și prin anumite imperative lansate de către cercetătorii în filosofie și știință preocupați de soarta de mai departe a umanității. Printre

acestea se întrevăd și apeluri ce indică la formularea unor teorii de ordin valoric ce-și pot aduce contribuția la elaborarea unor strategii de supraviețuire a umanității. Se evidențiază trei surse ce facilitează crearea unei atitudini noi față de lume: fenomenul globalizării; procesele de scientizare și tehnicizare a societății, procese încadrate în RTȘ; suporturile noosferizării societății: informatizarea, intelectualizarea, ecologizarea și axiologizarea societății [1].

Un moment important îl reprezintă acutizarea unor probleme importante și imperative din cadrul societății ce poartă un caracter global. Trebuie să menționăm că viața socială constituie un organism complex ce include sau interpătrunde sfera medicinei. Respectivii factori ce generează aceste probleme în impactul ce-l au asupra medicinei pot fi divizați în trei categorii: factori ce afectează subtil, dar nefast medicina; factori care implică medicina în sfera unor tendințe, care pentru medicină la moment par a fi firești; factori ce plasează medicina într-o situație favorizantă. Totodată trebuie de menționat faptul că medicina se plasează oricum într-o situație disciplinară – pe de o parte, ea e cointereseată de a realiza studii și testări pentru a promova noi metode eficiente de prevenție, tratament și menținere a sănătății la nivelul optim, în acest caz uneori se trece peste limita moralității, realizându-se numeroase manipulații considerate drept neadmise, dubioase ori nejustificate, pe de altă parte, medicina este afectată dublu – de propriile tendințe, ce vin din „integralul” său și din sfera socială, externă. Interesul nostru în acest caz este de a accentua doar aspectul etic și axiologic sau acele situații ce cad sub incidența acestora. O bună parte din aceste categorii este „dispersată” și analizată în alte compartimente din acest studiu, iar aici vom aduce selectiv doar câteva exemple. Privitor la *prima* categorie de factori se atribuie tendințele ce impun medicinei anumite implicări, cum ar fi: metode de sterilizare sexuală forțată a unor categorii de pacienți, condamnați (pedofilii, de exemplu); antrenarea medicinei la indicații politice (cum ar fi cazul interzicerii de către medicii sanitari a importului de produse alimentare, băuturi alcoolice etc.) pentru camuflarea intențiilor reale a acestora; implicarea personalului medical în cazul de eutanasiu etc. Cea de-a *doua* categorie vizează dispozițiile prin care medicina acceptă procedeele terapeutice, chirurgicale și psihiatrice de schimbare a sexului; promovarea unor preparate farmaceutice (fără o implicare amănunțită în potențialul farmacologic); comercializarea progresivă a serviciilor medicale ș.a. *Categoria a treia* include acceptarea și promovarea în cadrul medical a principiilor bioetice, a coordonării activității conform pozițiilor morale tradiționale; promovarea unei conduite medicale manageriale în respectivele colective caracterizată prin evitarea diletantismului, malpraxisului, lipsei de disciplină etc., care pentru unii specialiști și oameni de rând poate apărea ca una dură, birocratică, „seminulară”, cu exces de exigențe de disciplină.

Marii înaintași ai axiologiei, unul din principalele domenii ale filosofiei contemporane, prin fundamentarea acesteia și oferirea unui potențial valoric major universal parcă au prorocit problemele majore cu care ne confruntăm azi. Pe parcursul devenirii sale, axiologia s-a remarcat nu numai ca o necesitate de fundamentare valorică a proceselor spirituale, ci și ca un domeniu mereu activ ce-și oferă potențialul la soluționarea chestiunilor majore ale momentului istoric, răspunzând cu propriile mijloace la imperati-vele timpului.

Vorbind de contextul constituirii axiologiei medicale, e cazul să remarcăm că acesta formează o realitate complexă atât structural, cât și dinamic. Mediul facilitant ce contribuie la devenirea unui sistem integru, armonios al valorilor în medicină include: 1) *factori sociali spirituali*, determinați de corelația contradictorie dintre realizările științifice și tehnologice, pe de o parte, și sistemul moral tradițional, pe de altă parte; criza însăși a sistemului moral existent; laicizarea tot mai progresivă a societății; invazia tot mai insistentă a subculturilor de orientare sexuală netradițională; criza instituțiilor religioase; 2) *factori socioinformaționali*, care relevă imixtiunea informației în viața individuală și cea socială, în rezultatul căreia se constituie orientări pozitive, negative și incerte sau contradictorii; 3) *factori socioeconomici*, care formează la individ spiritul de concurență și accentuarea intereselor materiale, utilitare; 4) *factori politici* (interni, externi, regionali, cum ar fi, de exemplu, cei europeni ai spațiului Uniunii Europene), care promovează respective politici, inclusiv populiste, prin care se pot influența rapid conștiințele unui mare număr de persoane în scopul formării unor convingeri sau poziții scontate (de moment sau de durată), deseori opuse moralei tradiționale; 5) *factori civilizaționali* curenți, determinați de fenomenul globalizării, de procese integratoare și, totodată, de conservări și polarizări culturale; 6) *factori ideologici*, care, pe lângă alte influențe, formează anumite viziuni ce insistă la declanșarea și „oficializarea” pornirilor biologice ale individului, care actualmente sunt supuse controlului sistemului moral din societate.

Situația ce s-a conturat în prezent, nu doar în plan global, ci și în cel autohton, este marcată de o copleșitoare criză morală, exprimată prin afectarea evidentă a sistemului valoric existent. Aici se constată o particularitate – în lumea apuseană acest proces se manifestă mai lent, subtil și constant, iar în țările fostului lagăr socialist această tendință e exprimată cu accente contradictorii. În statele aflate în procesul de tranziții, zonă în care se include și spațiul nostru autohton, criza valorilor tradiționale se manifestă mai tranșant. În prezent, în societatea noastră se poate constata, *în primul rând*, o criză morală profundă axată preponderent pe o dezorientare morală la un contingent de indivizi și, *în al doilea rând*, un „teatru” moral sau „came-

lionism” moral, adică când în mod conștient se exercită o poziție morală conștientă convenabilă, corespunzătoare situației concrete de moment. *Al treilea* contingent e promotorul stabil de valori denaturate (pseudovalori) și posesorul unor trăsături morale denaturate ori amorale.

Această situație pe care am constatat-o se înscrie în formula proceselor sinergetice, procese în cadrul cărora se pot constitui „ramuri sănătoase” ale sistemului spiritual-moral, acestea pot reprezenta devenirea axiologiei medicale. În comparație cu valorile angrenate în cadrul general-social, sistemul valoric din medicină au o poziție mai constantă, fiind mai rigid conectate și „alimentate” de codul hipocratic, de alte tradiții spiritual-morale universale sau locale, iar mai recent – de către bioetică. E necesar, în acest anturaj, să facem o constatare – tempoul transformărilor sociale, progresul tehnico-științific sunt atât de dinamice, încât studierea perspectivelor valorice, spiritual-morale au rămas cu mult în urmă.

Menirea valorilor medicale este universală nu numai de a fi „de veghe” la situația de moment, ci și la posibilele devieri în viitor și preconizarea soluțiilor potrivite. Situația se complică prin faptul că delimitarea categorică bine-rău în viața cotidiană, în societate, pe de o parte, și în știință, pe de altă parte, nu e potrivită sau universal aplicabilă. Conform mai multor autori, aprecierea de tipul: adevărul este bine, iar rătăcirea este rău în cadrul științei nu este specificată concludent. Această apreciere vine din afara științei. Totuși, după cum adevărul poate fi bun sau rău, la fel și rătăcirea poate fi bună sau rea, și „dacă știința în principiu poate determina sensul adevărat și rătăcirile opiniilor umane despre bine și rău, totodată ea nu poate substitui aceste păreri, să le anuleze sau să poată substitui aceste păreri, să le anuleze sau să ne impună pe noi toți să ne dezicem de ele în folosul unor raționări pur științifice. Aceasta este imposibil de făcut și prin faptul că ceea ce e pur științific nu e numai decât necesar de a fi concomitent și pur uman” [2]. Procesul cunoașterii include în sine concomitent și obiectiv elaborarea cunoștințelor și a cunoștințelor false, care poate fi baza rătăcirilor. E dificil de apreciat nivelul moralității a celui care a elaborat un tip de otrăvă contra șobolanilor, în comparație cu cel care a utilizat acest preparat pentru otrăvirea oamenilor; nu cumva de la exterminarea animalelor începe omorul în general, inclusiv și cel al oamenilor? În acest caz ne putem da doar cu părerea, nu vom primi un răspuns concludent, fundamentat. În anul 1934, într-o alocuțiune la Academia Franceză dedicată descoperirii energiei atomice, F. Joliot-Curie a spus: „...să arunce în aer lumea de dragul adevărului, sau să se dezică de acest adevăr, el trebuie să aleagă, și va alege pe prima” [3]. Aceste cuvinte au fost aplaudate frenetic de adunare.

Când savantul nu ține cont sau pierde pozițiile morale, făcând diferi-

te descoperiri științifice din cadrul științelor periculoase, efectele acestor descoperiri vor fi mortale și pentru omenire și pentru știință. Actualmente se simte un mare deficit de implementare a principiilor morale, a valorilor spiritual-morale în sfera științei contemporane, și atunci ea trebuie caracterizată drept o situație concretă sau un episod al situației moralei din lumea contemporană, ori drept un simptom, unul din numeroasele, al crizei spirituale generale, a incapacității lumii noastre de a obține oarecare rezultate sănătoase. Prima condiție de evitare a acestei crize, dacă ea este posibilă, este conștientizarea acesteia [4]. Respectiva situație pe deplin poate fi transpusă în medicină, unde întâlnim o multitudine de domenii care întreprind studii la fel de periculoase, dacă nu la moment, ca în cazul fizicii nucleare sau chimiei toxicologice, atunci cu efect întârziat în mod negreșit.

Faptul constituirii *filosofiei științei*, extinderii domeniilor și posibilităților sale de cercetare presupune devenirea axiologiei medicale, fapt ce reiese din însăși definiția acestei filosofii, care s-a constituit la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, – “disciplină aflată la granița filosofiei cu știința, care investighează și analizează natura, adevărul și valoarea științei, metodele, presuposițiile și categoriile cunoașterii științifice etc.; cuprinde atât probleme speciale, intim legate de cercetarea științifică, cât și probleme cu un accentuat caracter metafizic, reunind deopotrivă eforturi ale oamenilor de știință și ale filosofilor” [5].

Axiologia medicală reiese și din contextul funcțiilor moralei (regulativă, cognitivă, motivațională, comunicativă, apreciativ-imperativă, critică, de prognoză, educativă), odată ce acestea sunt lucrative, adică se manifestă cu toată plenitudinea [6].

O situație dificilă ce persistă la moment în *câmpul eticii* în spațiul apusean, care are o puternică zonă de acțiune în alte zone geografice, inclusiv și în cea postsocialistă, oferă un context facilitant pentru cristalizarea teoriei valorilor în medicină. Actualmente, cultura apuseană e “penetrată” de confruntarea unei vădite diferențieri a pozițiilor etice, ce au o tendință de a deveni selective – pentru o situație concretă survine o necesitate de aplicare a principiilor unei etici concrete. Atare stare e și identificată ca o stare de o criză a moralității și, implicit, a sistemului valoric. Dacă la aceasta mai adăugăm și acțiunile care în general nu se conformează unor oarecare etici sau, din contra, sfidează deschis orice principii morale, atunci tabloul devine sumbru de tot. Conflictul și pluralismul în etică a devenit subiectul de interes științific și filosofic a unor cercetători anume din acest mediu cultural, apusean, printre care și cunoscutul H.Tr. Engelhardt jr. În opera sa fundamentală *Fundamentele bioeticii creștine: perspectivă ortodoxă* menționează: “Odată cu secularizarea moralei, apare o nouă prăpastie între idealurile ac-

țiunii morale și caracterul căzut al lumii. Lumea fizică e surdă la suferința umană (...) Universul este inundat cu suferință umană și animală. Moartea și suferința zdruncină viețile oamenilor (...) Lumea fizică nu răspunde la idealurile de bine și dreptate. Lumea noastră este un cosmos care frânge speranțe, proiecte, interese și năzuințe. Mai rău, lupta pentru supraviețuire (...) e caracterizată de suferință, moarte și frustrarea celor mai profunde dorințe atât ale oamenilor, cât și ale animalelor” [7]. Nu există, până când, un standard de apreciere morală, pe bună dreptate H.Tr. Engelhardt jr. relevă această vădită neconcordanță: “Cum ar trebui să comparăm valorile libertății, egalității, prosperității și securității în articularea politicii de asistență socială? Comparația va depinde de standardul ales pentru comparație. Mai mult, căutarea unui bine ar putea fi în tensiune cu căutarea unui bine diferit” [8]. Autorul meditează la crearea unei etici comune care ar avea drept bază și și-ar coordona mereu puterea de acțiune cu postulatele eticii creștine tradiționale, neadaptate și necomentate de politici, ideologii sau filosofii “colaboraționiste, “adaptaționiste” sau de alt gen. O atare tentativă deja a fost întreprinsă de către G.Hegel și I.Kant. Cercetătorul H.Tr. Engelhardt jr. vede o perspectivă eficace “unificatoare” în elaborarea unei bioetici creștine. Ținem să menționăm, în cazul nostru, că devenirea axiologiei medicale ar putea fi un punct de pornire în constituirea unui sistem valoric cu tentă de a fi universal, indiferent de prezența multiculturalismului, polidimensionalității politice, diferenței potențialului economic etc. Până când, însă, situația menționată condiționează devenirea teoriei valorilor în medicină.

Asistăm azi la o situație când politicianul își ia tot mai insistent revanșa, căutând să controleze și să subordoneze toate sferele de activitate. Era și firesc ca imixtiunea politicii să aibă reacții corespunzătoare împotriva sa. Concomitent omenirea, cu tot potențialul său creator, n-a găsit însă soluții de depășire a situației când moralul, binele, echitatea, viața, supraviețuirea tind să fie subordonată intențiilor politice de orice gen. Faptul în cauză este valabil și în arhitectura politică a Europei de azi. Multitudinea de fapte ne copleșesc, de aceea vom constata doar cele mai lejere de perceput: hiperbolizarea problemei drepturilor minorităților sexuale, avortul, propagarea excesivă a libertinismului sexual și a familiilor netradiționale, interzicerea simbolicii creștine în școli, supracomunismul, susținerea acerbă a unor regimuri politice etc. este opera politicianului, luptei partidelor de o anumită orientare de a dicta în Parlamentul Europei. Acest fenomen s-a manifestat și în Europa apuseană postbelică. Actualmente, tot mai insistent se aud voci întru necesitatea și posibilitatea umanizării politicianului, fapt extrem de necesar în condițiile actuale ale civilizației. E semnificativ că autori preocupați de această problemă activează în spațiul nostru național [9]. Pe acest fundal

existențial al lumii de azi, actualitatea implicării valorilor medicale, elaborării unei teorii a acestora devine și mai vădită.

Valoarea reprezintă un moment angrenat activ în procesul evoluării dialectice a practicii sociale. Mai întâi de toate, prin conexiunea cu momentul creator și cel praxiologic se produce specializarea valorilor pe domenii. Însă nu toate domeniile au posibilitatea de a-și crea propriul sistem valoric. Până când avem posibilitatea de a sesiza acest fapt doar la unele domenii, intuim că la cele tradiționale, în sensul corelării mai intense cu valorile spiritual-morale.

Printre factorii civilizaționali, cei care au reprezentat contextul devenirii axiologiilor speciale, inclusiv celei medicale, se numără și procesul desacralizării, proces care pornește încă de la finele epocii Renașterii, dar care cu timpul ia amploare și atinge culmi înalte în sec. XX. Concomitent, unele tendințe contemporane ale procesului civilizațional general se manifestă de la nefavorabil până la totalmente nefast în sfera spiritual morală. Evident că aici e afectat și sistemul valoric – “coloana vertebrală” a sistemului moral din societate. Acest potențial distructiv se manifestă prin încurajarea consumismului exagerat, multipolarizarea conștiinței morale (care presupune existența mai multor poli decât “bine” sau “rău”), indiferentismul și apariția socială, și, cel mai grav, criminalizarea conștiinței, comiterea actelor de terorism, inclusiv prin utilizarea mijloacelor biologice etc.

În atare condiții, implementarea în cadrul domeniilor de cercetare biomedicale, a formării viitorilor specialiști ai principiilor bioeticii, orientărilor axiologice de nuanță spiritual – morală devine nu doar un imperativ de ordin moral, ci o stringentă actualitate a vieții sociale. Valorile spiritual-morale perene devin punctul ultim care mai poate sensibiliza specialiștii, liderii politici, autoritățile din diverse sfere ale culturii, economiei, politicii, omenirea în general, despre pericolul real al manipulărilor și aplicărilor distructive ale biotehnologiilor, biomedicinei, toxicologiei chimice etc. Sistemul valoric respectiv își poate realiza potențialul spiritual-moral atât în mod direct, cât și prin intermediul altor domenii, cum ar fi bioetica, etica științei (concrete), deontologia profesională, dreptul civil și administrativ ș.a. Despre obiectiva ieșire „de sub control” a factorului creativ din știință și tehnică s-a scris mult în literatura de specialitate, menționăm însă următoarele: doar implicarea valorilor, principiilor morale din copilărie și pe întreg parcursul vieții poate redresa tendințele și situația negativă existentă, dar pentru aceasta este nevoie de voință politică, dorința factorilor de decizie de schimbări pozitive.

Apariția axiologiei medicale se datorează celor *trei premise* de bază: *medicina performantă*, *axiologia* și *bioetica* – trei mari domenii ale culturii, filosofiei și științei contemporane, mai bine zis tendințe evolutive din sânul acestora.

Evoluarea medicinei contemporane a supus unor schimbări ample nu doar baza conceptual-științifică, practică și cea etică, dar și relațiile umane din această sferă, înainte de toate relațiile medic-pacient. În medicină, relațiile umane au un statut deosebit, dat fiind faptul că omul reprezintă entitate existențială bio-psiho-socială, deci aici silueta intelectuală are o deosebită importanță. Medicina are drept obiect de referință omul – o vietate, un organism biologic dar și social, cu un univers spiritual propriu. În sensul cel mai larg, obiectul medicinei este omul. În procesul terapeutic, suferințele umane urmează a fi tratate și cu ajutorul cuvântului – o manieră deosebită a actului medical numit și „terapie spirituală”.

O multitudine de situații ce pot surveni în practica medicală contemporană poartă amprenta imixtiunii progresului tehnico-științific. În acest context, „actualmente se atestă o sporire incomparabilă a importanței problemei eticii medicale, orientărilor și calităților morale ale medicinei în legătură cu informatizarea societății, cu utilizarea celor mai moderne mijloace și metode ale tratamentului. Progresul aduce nu doar rezultate pozitive, el atrage după sine și grave consecințe negative în toate domeniile de activitate umană, inclusiv în medicină. Succesele tehnologiilor performante, computerizarea sferei medicale trezesc admirație față de activitatea medicilor, dar ele cer, de asemenea, și rezolvarea multor probleme etice generate de progresul tehnico-științific” [10]. Se percepe în alte câmpuri conceptuale figura medicului: „Astăzi bolnavul știe, sau așa crede, că moderna aparatură medicală nou creată și larg utilizată în investigarea paraclinică reușește să stabilească, mai ușor și mai exact decât medicul, diagnosticul bolii sale. În numeroase cazuri, raportul dintre bolnav și mijloacele tehnice auxiliare de care se servește medicul pentru un diagnostic și tratament tind să-l „arunce spre periferie” tocmai pe cel mai important factor din problemă și anume pe medic” [11].

Procesele integratoare marchează tranșant și domeniul medical. O trăsătură specifică evidentă a medicinei constă în accentuarea egală atât a teoriei, cât și a practicii. Ambele includ importante relații de cea mai diversă nuanță, dar care au un suport comun – ierarhia unui complex registru valoric ce asigură integritatea, viabilitatea și eficacitatea investigațiilor științifice în domeniu și chiar a actului medical. Or, valorile medicale au o semnificație mult mai vastă, depășind limitele cadrului medical. În prezent, problemele majore ale civilizației contemporane, cum ar fi clonarea, identitatea sexuală, schimbarea sexului, eutanasia, transplantul de organe, fecundarea *in vitro*, neconceput fiind fără implicarea sistemului valoric medical. Totodată, medicina contemporană se confruntă cu o serie de controverse, printre care de o deosebită importanță sunt cele de sorginte etică.

În medicina contemporană există un paradox – pe de o parte, persistă o indiferență, dacă nu uneori o negare a factorului sau componentului spiritual-moral în medicină, fapt dovedit cu atâtea și atâtea exemple cotidiene, sau din mass-media (comentate cu atâta zel de amănunte care ar fi cauza) și, pe de altă parte, prezența unei necesități de revigorare, viabilitate și implicare a acestui component important. Situația în cauză este tot mai frecvent atacată într-un mod divers de către opinia publică, în presă, de specialiștii în materie de medicină, bioetică, sociologie, drept, politologie, asistență socială, teologie, filosofie etc.

Totuși, tendința generală este de a revigora componentul spiritual moral, fapt intuit de către cercetătorii apuseni încă în anii '70-'80 [12]. Aici e necesară o remarcă – atât în Occident, cât și în spațiul nostru (regional, inițial sovietic, apoi național, încadrate în cel est-european) lipsește în opera de susținere a moralității în medicină orientarea către valoarea sacralului, situație ce constituie o trăsătură universală a civilizației de azi.

Întru relevarea mai facilă a oportunității devenirii axiologiei medicale e necesară delimitarea a două momente importante: marcarea reperelor existențiale ale valorilor în medicină și evidențierea suporturilor spirituale ale sistemului valoric medical. În primul caz atribuim drept repere existențiale directe ale devenirii axiologiei medicale următoarele: medicina drept condiție a devenirii respectivului sistem valoric; *axiologia* – premisă teoretică de bază; *bioetica* – factor catalizant major; *societatea contemporană* – imperativ persistent; *știința contemporană* – în calitate de mecanism facilitant. În cel de-al doilea caz e necesar să conturăm reperele spirituale ale sistemului valoric medical. Acestea sunt divizate în două categorii. Prima include repere „clasice”: codul hipocratic; morala religioasă tradițională; tradițiile spiritualității populare; morala socială; etica medicală tradițională; tezaurul spiritual moral privitor la medicină, viață, sănătate și alte valori în operele marilor umaniști (medici, savanți, scriitori, teologi, artiști). A doua conține repere contemporane: principiile bioeticii; decizii ale forurilor organizațiilor internaționale; concepții, postulate filosofico-științifice cu privire la perspectivele umanității (noosferologia, dezvoltarea inofensivă și durabilă etc.).

Printre unele procese „interne” ale evoluării medicinei contemporane se întrezăresc interferențe, corelații între teoria medicală, bioetică și axiologie, chiar dacă acest fapt nu este prezentat aproape deloc în cercetările specialiștilor din domeniu. Acest fapt se manifestă în realitatea medicală drept o tendință incipientă, începând cu ultimele decenii ale secolului al XX-lea, pe de altă parte, spiritul sensibil al filosofilor, eticienilor științei, bioeticienilor simțind necesitatea elucidării respectivei interconexiuni și în tratate teoretice. Interferența acestor trei domenii specifice în felul lor creează un câmp

comun de aprecieri și formulări ale problemelor din care reiese necesitatea atingerii unor scopuri comune. O sinteză teoretică a acestor trei domenii nicidecum nu este o asimilare sau suprapunere a lor. Anume acestea sunt în stare să creeze pentru medicina de azi arsenalul teoretic necesar pentru armonizarea unor relații interne ale sferei medicale, de asemenea și pentru formarea unui climat spiritual-moral necesar unei activități medicale eficiente. Încadrate în atare rol, axiologia și bioetica oferă preponderent potențialul valoric și le corelează cu subiectele actualizate ale teoriei medicale. Teoria medicală, la rândul său, obținând tezaurul necesar de la bioetică și axiologie, caută să le implementeze în postulatele sale pentru fiecare dintre ramurile medicinei. În procesul acestei corelări sesizăm faptul că bioetica și teoria medicală dispun de multe momente comune, în virtutea specificului lor, pe când axiologia rămâne mai mult în forma sa „clasică”, cu conținutul stabilizat și puțin corelat cu subiecte concrete din medicină. Aici și apare, obiectiv, „molipsirea” axiologiei clasice de medicină, impunându-se o adaptare a teoriei universale a valorilor la probleme medicale.

Una dintre cele mai importante probleme din istoria multiseclară a medicinei este cea a unității psihosomatice a organismului uman. Deși are o longevivă perpetuare în timp, ea a căpătat o actualitate vădită. Chestiunea constă în faptul că manifestarea acesteia nu e evident formulată, adică direct, ci „se face simțită” în cadrul altor tendințe, expresii, fenomene, domenii: malpraxis, placebo, relații medic-pacient, logoterapie, comunicare și comportamentul în medicină și farmacie, psihologie medicală, psihanaliză, psihiatrie, reabilitologie, medicină socială, reflexoterapie, teoria medicală, bioetică etc. Ramificarea și specializarea medicală a creat mari dificultăți în realizarea acestei unități. În trecut, șamanul, sacerdotul, taumaturgul, tămăduitorul sau vraciul reprezentau una și aceeași persoană. Inițial exista o legătură strânsă între spiritual, psihic și somatic, deoarece lumea era concepută ca un tot întreg, fără divizări în esențe distincte sau chiar adverse. Ulterior, spiritualul, pe măsura dezvoltării medicinei științifice, a trecut pe planul doi, în pofida recunoașterii sale ca component important al tratamentului eficace. În prezent, medicina complementară (sau alternativă, netradițională) caută să aplice, conștient sau nu, sau să readucă eficacitatea utilizării componentului spiritual-psihologic. Aceste tentative – parte reușite, parte eșuate, uneori au căpătat forme bizare sau triviale. În actul medical practicat cu implicarea unității psihosomaticului se conțin obiectiv valori, se implică orientări către anumite valori, se perpetuează și se actualizează valori. Faptul acesta are loc de la zorii civilizației și până la moment. Pe măsură ce cultura umană evolua, surse sau cauze importante ale devenirii valorilor medicale devin normele morale, tradiția religioasă, sentimentele umane profunde perene.

Procesul logic și legic al dezvoltării axiologiei, domeniu de bază al filosofiei contemporane, induce în mod obiectiv la constituirea teoriei valorice a medicinei. Prin incidența factorului pot fi interpretate diverse momente importante din medicină. Astfel, în acest context, e necesar de remarcat faptul că teoria medicală, manifestând o amploare apreciabilă pe parcursul secolului al XX-lea, actualmente „dormitează” la sigur, neabordând aspecte de interes major. Revigorarea acestui domeniu ar facilita considerabil dezbaterile multiplelor episoade ale medicinei și bioeticii. O bună parte de probleme teoretice, categorisite drept bioetice ori de altă factură, cu certitudine țin de teoria medicală. Se pare că dinamismul descoperirilor, performanțelor din medicina practică și procesele complexe ale realității sociale existente face ca sinteza teoretică să rămână vădit în urma practicii. Un factor cristalizant ar fi, în acest caz, axiologia medicală. Autori importanți remarcă chiar tendințe de comutare de la abordarea problemelor medicinei teoretice preponderent la cea morală. Evident de utile pot fi postulatele deja acumulate în patrimoniul teoriei medicale, reactualizându-le și adaptându-le la imperativele actualității. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât unii autori abordează azi tot mai insistent probleme teoretico-medice. Studii recente remarcă faptul că în ultimii ani tot mai încurajator se accentuează dialogul filosofie-medicină, fapt ce apare ca o necesitate stringentă [13].

Constituirea axiologiei medicale reprezintă o manifestare firească ce reflectă obiectiv procesele diferențierii și integrării științelor, pe de o parte, și accentuarea problemelor spiritual-morale, pe de alta. Încă prin anii '60-'70 ai sec. XX, unii filosofi menționau: „Diferențierea modernă a științelor a dus la diferențierea cercetărilor asupra valorilor efectuate independent cu privire la diversele tipuri de valori (etice, estetice, politice, juridice, economice, teoretice etc.) de către economia politică, științele juridice, etică, estetică, doctrinele politice, logică, antropologie etc. (...) Materialul acumulat...a ridicat însă, la un moment dat, numeroase probleme generale, comune cercetărilor efectuate din unghiul de vedere al unei singure specii de valori (...) A apărut astfel [*axiologia* – V.O.], în virtutea unor cerințe sociale exprimate prin intermediul logicii interne a cercetării, o mișcare a cunoașterii complementară celei de diferențiere” [14]. Conform axiologiei propriu-zise, în mod logic și legic faza următoare constă în stabilirea unor domenii axiologice speciale, cum ar fi, în cazul nostru, axiologia medicală.

Manifestarea fenomenului bioetic are o atribuție directă formării unui sistem integru al valorilor medicale – filosofico-științific, după esență, și teoretico-practic, după implicație.

Sub acțiunea catalizantă a bioeticii în cadrul proceselor integratoare ale globalizării are loc constituirea axiologiei medicale drept un nou domeniu

filosofico-științific cu un accentuat potențial teoretic și aplicativ. Atât axiologia medicală, cât și bioetica au o tangență comună – ambele rezultă din imperativele realităților sec. XX, manifestate prin imixtiunea progresului tehnico-științific în viața socială, aducând evidente mutații valorice. Bioetica, având o conotație teoretico-practică accentuată, a iradiat numeroase sfere ale activității umane, manifestând o importanță de netăgăduit. După cum menționează Van Rensselaer Potter, fondatorul bioeticii, chiar pe prima pagină a operei sale *Bioethics: bridge to the future*, bioetica trebuie să constituie o nouă disciplină care să combine cunoașterea biologică cu cea a sistemului valorilor umane. Într-o formă științifică mai concludentă, devenirea bioeticii survine în mod obiectiv, deoarece extinderea valorilor morale în spațiul și în nivelele structurale ale naturii cere o reexaminare capitală a principiilor fundamentale ale științei contemporane, și anume – trecerea de la paradigma antropocentristă la paradigma biosferocentristă.

Unul din cele patru aspecte de bază ale bioeticii este cel axiologic (alături de cel sociofilosofic, juridic și medical). Aspectul axiologic al bioeticii ține de faptul că bioetica contribuie la formarea unui nou sistem etico-normativ și valoric care ar trasa o ieșire din situația critică de astăzi.

Aflându-ne la etapa inițială de investigare științifică, considerăm rațional a purcede prin evidențierea principalelor aspecte ale axiologiei medicale: *primul aspect* constă în determinarea principalelor domenii ori probleme de bază din medicină cu implicație axiologică (cum ar fi etico-medical, profilactic, riscul în medicină, toxicologie, medicină legală, dermatovenerologie, igienă ș.a.) cu stabilirea valorilor respective; *al doilea aspect* presupune stabilirea pentru fiecare domeniu (sus nominalizat) a complexului de probleme axiologice; *al treilea aspect*, general-analitic, determină constituirea valorilor, apreciază încărcătura lor semantică, le sistematizează, ierarhizează, apreciază potențialul lor educativ etc.; *al patrulea aspect*, teoretico-metodologic, depistează domeniile de predilecție, implicația empirică, direcțiile de acțiune investigațională ș.a.

Pentru facilitarea soluționării multiplelor probleme existente atât în cadrul medicinal, cât și în cel extramedicinal, a devenit necesară fundamentarea unui nou domeniu al filosofiei și științei – *axiologia medicală*. Acest domeniu reprezintă „o nouă ramură a *axiologiei* contemporane în proces de constituire, ce studiază *valorile medicale*, semantica, procesul apariției și anturajul viabilității lor. O trăsătură specifică a axiologiei medicale constă în strânsa legătură cu practica medicală. Implementarea tot mai evidentă a principiilor și problemelor *bioeticii* în domeniul medical creează noi premise de dezvoltare a axiologiei medicale” [15].

Anumite stări de lucruri, procese și fenomene din societate și, implicit,

Într-o sferă destul de importantă a acesteia, medicina, impun necesitatea unor transformări plauzibile, printre care și cea a revigorării faptului moral. Aceasta presupune, printre altele, determinarea orientării valorice prioritare a medicinei, ceea ce necesită o constituire teoretică distinctă a sistemului valoric respectiv și implicarea potențialului său în soluționarea problemelor. Concomitent sunt prezente și condițiile științifico-teoretice necesare în devenirea axiologiei medicale. Considerăm că subiectul are o implicație decisivă în studierea repercusiunilor axiologice asupra problemelor majore ale umanității.

Referințe bibliografice

1. Țirdea T.N. Filosofia contemporană – filosofie a supraviețuirii. În: Filosofie, Medicină, Ecologie: probleme de existență și de supraviețuire ale omului. Materialele conf. a IV-a științ. internaț., 7-8 aprilie 1999. Chișinău, 1999, p.6.
2. Трубников Н.Н. Наука и нравственность (О духовном кризисе европейской культуры) In: Заблуждающийся разум?: Многообразие вненаучного знания. Москва: Политиздат, 1990, p.284.
3. Ibidem, p.286.
4. Ibidem, p.295.
5. Filozofie. În: Dicționar Enciclopedic. Vol. II. București: Editura Enciclopedică, 1996, p.320.
6. Капто А.С. Философия мира: истоки, тенденции, перспективы. Москва: Политиздат, 1990, p.273.
7. Engelhardt Tr. H. jr. Fundamentele bioeticii creștine: Perspectiva ortodoxă. Sibiu: Deisis, 2005, p.242-243.
8. Ibidem, p.138.
9. Roșca L. Supraviețuirea, moralitatea și potențialul personalității umane: analiză teoretico-metodologică. Monografie. Chișinău: CE UASM, 2007.
10. Țirdea T. N. Elemente de bioetică. Chișinău: Univers Pedagogic, 2005, p.14.
11. Popescu O. Sănătatea: Drepturi. Responsabilități. București: Casa Editorială „Calistrat Hogaș”, 2001, p.282.
12. Вич Р. Модели моральной медицины в эпоху революционных изменений. În: Вопросы философии. Москва, 1994, № 3, p.67-72.
13. Iliescu V., Dinulescu I. Bazele filosofice ale medicinei. O epistemologie de la șamanism la genetică. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2003, p.14.
14. Grünberg L. Axiologia și condiția umană. București: Ed. Politică, 1972, p.45.
15. Dicționar de Filosofie și Bioetică / T.N. Țirdea, P.V. Berlinschi, A.I. Eșanu. D.U. Nistrea-nu, V.I. Ojovanu. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic Medicina, 2004, p.33.

„PUTEREA” ȘTIINȚEI ȘI RAȚIONALITATEA ACȚIUNII UMANE

Rodica CIOBANU, *doctor în filosofie,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The article questions the key problems of contemporary scientific philosophy. Mainly, the research aims to establish the forms of human action rationality in reference to the essential ethical concepts, like the concept of freedom and responsibility. The article advocates the need to increase the level of responsibility of man in general and especially of scientist.

Dat fiind faptul că societatea contemporană este caracterizată de un înalt nivel de dezvoltare a științei, se observă un interes viu față de scopurile dezvoltării științei și a orientărilor ei valorice. Dacă pînă nu demult existau două viziuni disparate asupra realului, dintre care una științifică și alta valorică, atunci în zilele noastre este foarte complicat de a desemna probleme ce țin doar de domeniul științei, care nu ar avea conexiuni cu contextul social și cu valorile general-umane. În acest context, de nenumărate ori s-a accentuat necesitatea de a soluționa cele mai complexe probleme cu care se confruntă umanitatea, fie ele cu caracter social-economic, fie politic etc. prin implicații active ale omului, ca ființă cu rațiune, capabilă de a lua decizii, de a căuta soluții și de a acționa în numele binelui comun.

Prin calitatea sa de ființă rațională, omul intră în raport cu numeroase produse de reflectare, care sunt prelucrate de subiectul cunoscător și apreciate a fi purtătoare de informație. Primind informații, le analizează și le atribuie unui anumit domeniu de activitate. În consecință, obținem un spectru foarte larg de domenii ce caracterizează acțiunea umană atît la nivel teoretic, cît și practic.

Fiind implicat în diversitatea relațiilor sociale, omul se interoghează asupra acțiunilor, faptelor proprii, persoanelor din jurul său. Prin facultatea general-umană, numită cunoaștere, omul „acționează ca ființă generică și axiologică” [1]. Capacitățile raționalității umane prelucrează, transformă, explorează realitatea înconjurătoare. Astfel, se profilează cu insistență înțelegerea esenței raționalității de tip contemporan (termen întîlnit în literatura din domeniu – n.a.), care încearcă fundamentarea anumitor forme de comportament ale ființei umane.

O privire cît de fugară asupra faptelor, activității umane care întrunește cerințele elementare ale raționalității oferă răspunsul la întrebarea: din ce cauză apar atîtea cazuri contrare în ceea ce privește fapta umană? Căci există o dogmă, adesea invocată, precum că faptele ca rezultat al activității

și valorile sunt distincte din punct de vedere logic. În acest sens s-a pronunțat și profesorul D. Borțun, care menționa că există la nivel de simț comun diferență între ceea ce spunem și ceea ce facem. Autorul susține că la nivelul simțului comun marea majoritate a oamenilor nu dau atenție decât la ceea ce spun sau aud și neglijează aproape total modul în care spun, înțeleg, acționează. „Această eludare a modalității este bizară dacă ne gândim că, în ordinea faptelor (a acțiunii), modalitatea, procedura, metoda, calea sunt considerate foarte importante” [2].

De exemplu, știința ca mod de activitate pare a se ocupa de fapte, dar valorile atașate lor nu pot fi deduse în mod logic din acestea. Oamenii în permanență fac evaluări, ei fac aprecieri asupra unora și aceleași lucruri în mod diferit. Încă Hume a fost înclinat să afirme că dorințele fundamentale sunt împărtășite de toate ființele omenești, astfel încât noi aprobăm sau dezaprobatăm în mod firesc aceleași lucruri. În acest context, vorbind despre aprecierea conduitei omenești, în special referindu-ne la domeniul activității științifice în cadrul științelor sociale și umanitare care au ca obiect omul și diversitatea relațiilor sociale în care acesta este inclus, este foarte complicat de a exclude din acest areal valorile și normele, deoarece ele presupun probleme umane. Chiar dacă pare a fi imposibilă separarea acestor domenii, totuși, căutarea unei științe sociale liberă de valoare „a părut indispensabilă” gândirii în condițiile în care științele sociale urmăreau să obțină aceeași apreciere ca științele naturale.

Dorința de a exclude din științele sociale valorile are originea în presupuziția că științele naturale ar fi realizat deja separarea de valori. Indiferent de faptul că este așa sau altfel, important rămîne a fi altceva, și anume convingerea că știința trebuie să se afle în slujba societății. „Astăzi provocarea științei este totală. De aceea ni se pare paradoxal să separăm știința de societate. Dimpotrivă, va trebui să integrăm în societate activitatea științifică. Va trebui să încercăm să realizăm că legătura dintre știință și societate este cât se poate de fluidă (...), trebuie să creăm noi alianțe între om, cunoștințele sale, visurile sale și metamorfozele naturii”[3].

În acest sens, reiterăm ideea că atât științele naturale, cât și cele sociale nu pot fi dispersate de valori. Distincția dintre fapte și valori cade, deoarece valorile devin criterii în alegerile pe care le facem și în evaluarea faptelor. Or, locul major în realizarea intențiilor sale, în acțiunile și faptele sale individul trebuie să se conducă nu doar de ambiții și scopuri personale, dar și de un spirit dezvoltat al responsabilității, determinat de un anumit nivel de posesare al raționalității de tip teoretic și practic. Căci omul, ca ființă rațională, ce-și orientează acțiunile în societate și natură pe baza unui scop, caută să găsească forme de manifestare a raționalității în lumea în care se află, iar

viața în grup a omului presupune un mod specific de activitate, de adaptare la mediu, îndeplinirea anumitor obligații și respectarea drepturilor celorlalți membri ai societății.

Concepțiile filosofico-sociale, mai vechi și mai noi, au urmărit permanent să elaboreze modele superioare ale sistemelor socioumane în acord cu noile probleme, alcătuiind astfel un nou nivel al *raționalității teoretice*. În aceste standarde de raționalitate are loc îmbinarea activității științifice cu scopuri și valori proprii acțiunii și creației umane. Termenul de raționalitate semnifică intersecția diverselor forme complexe ale activității umane și îl vom folosi din simplul motiv că orice activitate, ca imbold inițial, are rațiune. Referindu-se la raționalitatea acțiunii, J.Habermas distinge două forme, care, deși sunt corelate, nu pot fi substituite una de cealaltă [4]. Opinia lui J. Habermas este fondată pe analiza tehnicii și științei din perspectivă filosofică. Prima formă, evidențiată de autor, vizează subsistemul acțiunii raționale în raport cu scopuri material-productive, utilizând și stimulând progresul tehnico-științific. A doua formă de raționalitate se referă direct la cadrul instituțional și la interacțiunile nemijlocit umane, caracterizate prin utilizarea limbajului uzual. Cea de-a doua formă presupune o perfecționare a normelor sociale în direcția apropierii de un tip de control responsabil al comportamentului. Această latură normativă se dovedește a fi de o importanță deosebită în societățile tehnocratice, menționează J.Habermas, exemplificând prin faptul că „intervenții biotehnice în sistemul endocrin de reglare și, cu deosebire, intervenții în transmiterea genetică a informației moștenite ar putea în perspectivă să facă mai profund controlul comportamentului. Autoobiectivarea omului s-ar desăvârși într-o alienare planificată – oamenii și-ar făuri istoria cu voință, dar nu și cu conștiință” [5]. Acestea sunt niște previziuni ipotetice care implică necesitatea conștientizării modului agresiv în care se acționează adesea în cadrul activității științifice. Situația respectivă indică nivelul de responsabilitate cu care trebuie să fie înzestrat subiectul activității și cât de atent trebuie să fie, cum acționează și care vor fi consecințele acțiunilor sale.

Pornind de la ideea că în procesul de cunoaștere, și nu numai, raționalitatea se constituie ea însăși ca valoare, K.E.Tranoy [6] arată că, deoarece știința înseamnă folosirea sistematică a puterii intelectuale umane pentru producerea cunoașterii, ea are o moralitate internă și una externă (calculată în rezultatele descoperirilor sale). În acest sens, indicăm, că știința devine obiect pentru aprecieri etice nu numai în rezultatele sale, ci în însăși structura desfășurării sale. „Științele sociale au fost cele care au demonstrat mai pregnant acest lucru, întrucât experiențele lor chiar în interiorul cunoașterii nu au putut cere niciodată depășirea anumitor limite morale. Ambele

sensuri în care se folosește termenul de știință, ca instituție și ca cercetare, presupun o responsabilitate etică ce merită a fi luată în considerație”[7], relatează A.Botez referindu-se la problema pusă în discuție. Omul este înzestrat cu capacitatea de a cunoaște rațional și de a acționa în conformitate cu aceasta. Știința a devenit o putere deosebită, de aceea în prezent etica științei devine o sferă independentă a cercetării fundamentelor științei, o abordare sistemică a unui aspect ce face parte din știința contemporană.

Pornind de la ideea că cele mai răspândite concepte explicative ale atitudinilor și situațiilor morale sunt voința, datoria și obligația, libertatea și responsabilitatea, morala ni se prezintă sub forma unui discurs normativ și imperativ, care rezultă din opoziția dintre bine și rău, concepute fie ca valori absolute sau transcendente, fie ca valori imanente vieții umane [8]. Etica, spre deosebire de morală, este un discurs normat, dar neimperativ, sau doar cu imperative ipotetice, care rezultă din opunerea binelui față de rău, considerate a fi valori relative. Etica se construiește pe bază de cunoaștere, dar mai ales pe bază de alegeri făcute între variate dorințe. Prin această diferență, între etică și morală vom descoperi că moralitatea este un apanaj al omului, pentru că acesta este ființă rațională și pentru că raționalitatea implică afectivitatea, raporturi simpatetice cu semenii săi, cât și cu tot ceea ce poate să existe în lume. Toate acestea trimit la cunoașterea și conștiința umană [9].

În acest context, vom menționa că modul în care acționează subiectul cunoscător, de la sine, este un proces ce conduce spre dezvoltarea aspectelor conexe între om și mediul înconjurător, om și societatea umană. Aceasta semnifică că avem prezent un factor care determină esența acestor conexiuni, factor care și-a dovedit eficiența chiar de la începuturile formării societății umane, acesta fiind cooperarea. Așa cum menționa și Tomasello, unicitatea ființei umane rezidă în capacitatea de a coopera, în intenția de a realiza anumite scopuri comune. Structura cooperativă a comunicării umane este legată de caracterul eminent interacțional (social) al omului [10].

În zilele noastre, dezvoltarea științei a ajuns la un alt nivel de predominare a cooperării, caracterizată de diverse aspecte și modalități, dar care contribuie și la realizarea scopului major al științei. În consecință, savantul se alege cu un rol deosebit, sau poate chiar am putea spune cu un loc privilegiat, de a demonstra și a da dovadă de spirit de responsabilitate.

Analizând rolul savantului în știință și societate la etapa contemporană, suntem de acord cu Stela-Maria Ivaneș, care menționează că „știința azi înseamnă *forță, putere*. Mai mult ca oricând, savantul este astăzi, trebuie să fie, omul cetății sale, profund interesat și implicat în viața economică și socială, în demersul politic și juridic”[11]. Autoarea evidențiază momente esențiale statutului științei contemporane, menționând că implicarea socială a științei

este la fel de importantă ca și descoperirea realizată în interiorul acesteia, la nivel de domeniu specific de activitate.

Chiar dacă știința, prin esența sa, este un domeniu de activitate ce ține de sfera spirituală, iar „miezul” tuturor cercetărilor științifice se consolidează în jurul subiectului cunoașterii științifice, oricum ea are implicații practice majore. Ca activitate spirituală, ea poate fi caracterizată prin trăsături specifice, pe care M.G. Lazar le prezintă generalizat în felul următor: 1. Activitatea științifică este un proces de creație, în permanentă evoluție, care beneficiază de experiența tuturor generațiilor trecute. O descoperire științifică măreață are ca fundament munca a mai multor generații de savanți și descoperiri, care într-o anumită măsură și-au lăsat amprenta pe rezultatul final obținut. 2. Cercetarea științifică este orientată spre inovare și unicalitate, iar unitatea de măsură, criteriul de evaluare a acesteia este importanța practică și socială pe care o poate avea sau o are o anumită invenție, descoperire. Din cel de-al doilea aspect decurge al treilea, și anume faptul că 3. Importanța practică și socială a activității științifice denotă caracterul problematic al descoperirilor. Subiectul (savantul) are libertatea de a activa, cerceta, în anumite cazuri nefiind chiar remunerat, iar rezultatele activității au un caracter imprevizibil. 4. Activitatea științifică poate devansa practica socială, căci pot fi elaborate produse care, la momentul apariției, sunt inutile. Acesta este un aspect care contează foarte mult în studierea problemei coraportului știință-morală, pentru că el determină necesitatea prezenței responsabilității pentru aplicarea în practică a descoperirilor, estimarea aspectelor pozitive și negative, punerea pe cântar a tuturor aspectelor, pentru a putea aprecia pe cele care prevalează [12].

Aspectele menționate ale activității științifice, finalitățile ei se răsfrâng direct asupra subiectului activității, asupra relațiilor acestuia cu colectivitatea și cu societatea. În acest context intervine responsabilitatea individului în general și a savantului în particular. Probabil, nici nu mai este necesar de a ne întreba asupra faptului dacă istoria umanității de pînă acum nu ne-a convins de faptul că este necesar de ținut cont de acest moment?! Căci, în cele din urmă, nu este vorba despre impunerea unor restricții în ceea ce privește libertatea de acțiune și de creație a savantului, ci stabilirea unui mecanism, a unei pîrghii care nu ar permite crime împotriva umanității, asupra generațiilor viitoare.

Astfel, pe lângă faptul că este imperios necesară o reglementare cu caracter normativ, care și-ar găsi expresie în coduri de deontologie profesională, legi, regulamente cu prescripții foarte clare, și chiar punerea în discuție și reactualizarea normelor morale ale valorilor societății în care trăim, cu evidențierea unor principii foarte clare raportate în cele dintîi drepturilor

fundamentale ale omului, care ar purta un caracter imperativ, mai este necesară și stabilirea unor măsuri care ar fi chemate să contribuie la creșterea gradului de responsabilitate a individului/savant.

În evaluarea și transformarea realității, subiectul acționează la nivel teoretic și practic. La nivel teoretic, avem activitatea științifică, care a apărut la o anumită etapă de dezvoltare a societății ca un mod deosebit de activitate socială. Scopul acestei activități este elaborarea principiilor, normelor și mijloacelor de cunoaștere cu legi specifice de dezvoltare și funcționare. Ca mod de activitate specifică, ea nu este detașată de sistemul activității sociale și culturale a societății. V.S.Șvîrev [13] evidențiază faptul că legătura dintre conștiința teoretică și activitatea practică presupune și un mod de activitate științifică, adică reprezintă un model specific în creația științifică deosebit de toate celelalte tipuri de creație. Legile interioare ale științei activează spre soluționarea problemelor exterioare ca elemente ale socioculturalului. Iar conexiunea științei cu practica, cu întregul sistem al culturii și contextul social-istoric determină modul de activitate în interiorul științei. Din această cauză, mutațiile ce au loc în interiorul științei și în procesele care au avut loc în dezvoltarea ei pot fi explicate mai profund doar fiind luate în considerație câteva lucruri: legitățile interioare ale dezvoltării științei; legitățile funcționării ei în contextul social; prezența acesteia ca element indispensabil al activității sociale.

Rolul decisiv îi aparține subiectului cu un anumit nivel de raționalitate și de responsabilitate. Studiile efectuate asupra subiectului activității științifice au creat orientări (gnoseologice și general-sociologice) care au fost concepute ca absolut deosebite. Însă ele nu se exclud și pot fi privite „ca ceva ce se completează reciproc” [14]. Prima orientare, cea gnoseologică, desemnează o structurare a subiectului după caracterul obiectului. Această orientare evidențiază natura socială a subiectului cunoașterii, realizând structurarea lui socială și includerea acestuia într-o anumită asociație (colectiv științific, comunitate științifică, societate). La acest nivel, am putea atribui raționalitatea de tip teoretic, deoarece se încearcă o evidențiere a tuturor componentelor activității științifice și a nivelelor la care se activează.

Cea de-a doua orientare pretinde cercetarea activității grupurilor profesionale de savanți în contextul relațiilor sociale, al aspectelor și relațiilor între membrii colectivului și la diverse nivele ale subiectului. În acest caz am include cea de-a doua formă de raționalitate, cea practică.

Mulți autori consideră că dacă ne referim la conținutul social al activității științifice, atunci ca subiect al ei apare întreaga societate. „Dacă analizăm activitatea științifică din perspectivă gnoseologică sau de pe poziția aspectelor sociale (sociologia științei), atunci subiectul acestei activități își găsește

expresie în personalități concrete, care contribuie la realizarea cunoașterii în cooperarea cu alții sau printr-o activitate individuală” [15].

În contextul celor două orientări menționate, referindu-ne la subiectul cunoașterii, trebuie să luăm în considerație faptul că el are anumite principii, în conformitate cu care acționează și se conformează, are norme pe care le respectă, are stabilite anumite standarde de care se conduce, dar care mai trebuie să dea dovadă de un înalt spirit de responsabilitate civică. În acest sens, V.Tonoiu declară: „Lipsit de cultură, homosapiens, cu creierul său genial, ar fi un debil mental incapabil să supraviețuiască, decît poate ca un primat inferior” [16].

Activitatea științifică este o activitate care poate fi realizată doar de om. Orice cunoaștere (artistică, socială sau științifică) poate să se nască doar din intenția omului, din capacitățile lui intelectuale și psihologice, care stabilesc metodele și mijloacele de activitate. Omul a creat diverse mijloace tehnice, de care se folosește pentru a lărgi arealul influențelor sale. Specificul activității de cunoaștere a subiectului este relevant prin orientarea sa spre exterior, influențînd asupra mediului natural și social înconjurător. Cunoașterea științifică, fiind o activitate umană, întotdeauna este activitatea unui subiect cunoscător concret.

I.Kant, referindu-se la subiectul cunoscător, face o diferență netă între rațiunea pură și cea practică, cu scopul de a evidenția sfera în care rațiunea pură este autonomă și pentru a indica, în același timp, că el nu poate trece peste limitele acestei sfere, deoarece el se ocupă doar de fenomene, dar nu de lucrul în sine [17]. Mai târziu, neokantienii și pozitivistii, înlăturînd termenul „de lucru în sine” introdus de Kant, au absolutizat limitele sferei rațiunii pure, adică a cunoașterii teoretice, științifice. Conform concepțiilor reprezentanților acestor curente, în calitate de subiect al cunoașterii apare nu omul ca atare, care posedă capacități intelectuale, ci o anumită abstractizare – *subiectul pur*, care există doar în limitele raportului acestuia față de obiectul pur al cunoașterii. Oricum, care nu ar fi conceptele, părerile, atitudinile, ajungem la concluzia că activitatea științifică este și trebuie efectuată de om și pentru om. Omul este în egală măsură subiect și obiect al științei.

Gînditorii contemporani, care se ocupă cu analiza acțiunii umane din multiple perspective (economică, tehnică, psihologică, axiologică, etică, praxeologică etc.) nu evită probleme, a căror metodologie de rezolvare se axează pe ideea de raționalitate și responsabilitate. Astfel, analizele lui G.N.von Wright asupra ontologiei normelor scot în evidență un șir de dimensiuni ale normativității, care sunt idei ce se includ în termenul de raționalitate a acțiunii. Principiul, potrivit căruia „trebuie” presupune totdeauna „poate”, amintește de deontologismul kantian, care a fost reformulat de Wright în di-

recția explicitării statutului rațional al enunțurilor prescriptive (normative). „Existența unei prescripții ce impune sau permite un anumit lucru-presupune că subiecții prescripției pot să facă lucrul impus sau permis” [18]. Principiul, conform căruia trebuie să acționeze subiectul, introdus de G.N.von Wright, denotă un nivel de raționalitate mai extins, și anume de raționalitate normativă.

Cum remarca și N.Bellu [19], o etică a emancipării umane va recunoaște în etica științei contemporane – în ciuda naturii contradictorii a relațiilor sociale și a influențelor ce acționează asupra științei, afectându-i modalitățile de evoluție – un model de avangardă al propriei sale deveniri.

Așadar, explicarea rațională a activității umane-individuale și colective constituie, prin problematica ei deosebit de complexă, un teren de investigație interdisciplinară unde se întâlnesc discipline și metodologii generale (filosofie, praxiologie, sisteme moderne de logică) cu cele particulare (științe tehnice, științe sociale, psihologie ș. a.). Comparând acțiunile umane – ce includ întotdeauna scopuri, valori și norme – cu domeniul naturii, vom deduce deosebiri esențiale, cât și o anumită unitate, continuitate, pe direcția prezenței formelor de interacțiune, chiar dacă acestea din urmă sunt impregnate de subiectivitate, creativitate și noi valori.

Conform concepției lui J.P.Sartre, subiectul are o autonomie totală în activitate, el este „condamnat să fie liber” în decizii și acțiuni. În tendințele sale de a transforma realitatea, subiectul acționează asupra naturii înconjurătoare, se îndreaptă spre diverse nivele de organizare a materiei și devine responsabil de acțiunile sale. Dacă pînă nu demult principiul libertății a dominat activitatea științifică, atunci astăzi acest principiu este regîndit în contextul consecințelor neunivoce ale dezvoltării științei.

Aspectul responsabilității sociale a subiectului unei activități este o problemă care are rădăcini în istorie. Încă Socrate s-a ocupat de studiul legăturii dintre cunoștințe și facerea de bine. Autorul antic menționa că omul prin esența sa tinde spre bine și face rău, pentru că nu știe în ce constă esența facerii de bine. Deci cunoașterea este o condiție necesară a vieții bune. Concepția expusă de Socrate, mai târziu, a fost pusă sub semnul întrebării. J.J.Rousseau [20], de exemplu, este unul din autorii care consideră că dezvoltarea științei nu contribuie la progresul moral al societății, iar progresul tehnico-științific este un rău social.

La vremea sa, Aristotel arătase că activitatea de creație a omului, spre deosebire de modul de autogenerare al naturii, anterior omului și societății, constă în existența unui agent care acționează pe baza unei percepții creative (*tehne*) [21] și în vederea unui model elaborat anticipat (*telos*). „Deoarece, însă există o știință a naturii, e limpede că ea va fi deosebită și de știința

practică și de cea productivă. La aceasta din urmă, principiul creației se află în producător (subiect), nu în materialul prelucrat și acest principiu este sau o artă oarecare, sau vreo altă putință” [22]. Similar este cazul științelor practice: mișcarea există mai degrabă în agentul care acționează decât în obiectul acțiunii, pe când „știința fizicianului se ocupă de lucrurile care au în ele însele principiul mișcării” [23].

Plasarea subiectului, a societății în centrul oricărui tip de activitate presupune o altă viziune asupra activității, care propune ca postulate: 1. Integrarea activității omului în sistemul general al societății și evaluarea eficienței și eficacității activității lui pe baza efectelor teoretice și practice. 2. Găsirea unei corelații între toate tipurile de activitate și evaluarea acestora în dependență de funcționarea lor optimă. 3. Înțelegerea cerinței unei armonii om – societate – natură. 4. Revenirea la valori și elaborarea unui sistem explicit de norme, principii și valori, care să exprime ansamblul multidimensional al activității umane. Așa cum menționa și Richard Hare, că „regulile după care se conduce o societate nu pot fi schimbate numai prin meditații și scrieri etice. Ridicarea la o moralitate superioară presupune atât faptul ca oamenii să gândească moral, cât și faptul ca ei să dorească acest lucru” [24]. Autorul implică nu doar conștiința, ci și dorința umană de a tinde spre un bine general.

Pe lângă faptul că omul are libertatea de a acționa, există și necesitatea unui spirit al responsabilității pentru rezultatele acțiunilor noastre. Accentuăm o dată în plus că nu ne referim la o limitare a libertății subiectului, ci la o conștientizare a faptelor, deoarece în momentul în care avem drepturi, există și obligații și avem libertatea de a alege, fiind responsabili pentru alegerea făcută. Liberul arbitru implică și existența mecanismelor de reglementare a acțiunii umane, care sunt în puterea moralei și dreptului, dintre care prima este internă subiectului, iar a doua este un agent extern, dar ambele au același scop – apărarea vieții și binelui comun.

Referințe bibliografice

1. Hoffman O. Știință. Tehnologie. Valori. București: Editura Lumina Lex, 1999, p.182.
2. Borșun D. Semiotica. Limbaj și comunicare. București: Comunicare.ro, 2001, p.32.
3. Prigogin I., Stengers I. Noua Alianță. București: Editura Politică, 1983. p.45-46.
4. Habermas J. Cunoaștere și comunicare. București: Editura Politică, 1983, p.171.
5. Ibidem, p.182.
6. Apud. Botez A. Științele sociale și mutațiile contemporane în epistemologie: Epistemologia științelor sociale. București: Editura Politică, 1981, p. 97.
7. Ibidem, p.48.
8. Montefiore A., Mureșan V. Filosofia morală britanică. București: Editura Alternative, 1998.

9. Sirbu T. Etică, valori și virtuți morale. Iași: Editura Societății Academice „Matei Teiu Rotez”, 2005.
10. Tomasello M. *Origins of Human Communication*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2008.
11. Ivaneș S.-M., Umanismul și problema științei contemporane. În *Știință și contemporaneitate*. Bacău: Editura Comitetului județean de cultură și educație socială, 1991, p. 392.
12. A se vedea: Лазар М. Г. *Этика науки*. Ленинград: Изд-во Ленинградского Университета, 1985.
13. Швырев В.С. *Научное познание как деятельность*. Москва: Изд-во Политиздат, 1984, p.108-109.
14. Лазар М.Г. *Op. cit.*, p.108.
15. Кочергин А.Н., Семенов Е.В., Семенова Н.Н. *Наука как вид духовного производства*. Москва: Изд-во Знание, 1985, p. 87.
16. Tonoiu V., Tonoiu V. *Dialectică și relativism*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p.187.
17. A se vedea: I. Kant. *Critica rațiunii pure*. București: Editura IRI, 1994.
18. Wright von G.H. *Normă și acțiune*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p.129.
19. Bellu N. *Dimensiunea etică a științei în spiritualitatea epocii contemporane*. În: *Revista de filosofie*, 1982, nr.1, p.82-85.
20. A se vedea: Rousseau J.J. *Contractul social*. București: Editura Științifică, 1957.
21. Notă: Termenul „tehne” este, adesea, tradus prin artă, în sensul dat de Heidegger – priceperea bazată pe o cunoaștere, dar pe care se întemeiază orice activitate creatoare.
22. Heidegger M. *Repere pe drumul gândirii*. București: Editura Politică, 1988, p.223.
23. Aristotel. *Metafizica*. București: Editura ARSR, 1965, p.351.
24. Hare R. *Libertate și rațiune*. În *Filosofia contemporană. Orientări și tendințe*, Vol. 3. București: Academia «Ștefan Gheorghiu», 1982, p.268.

PROBLEME SOCIALE PRIVIND PROCESELE DE DEZVOLTARE A ECONOMIEI ȘI CREȘTERII SOLIDARITĂȚII ÎN SOCIETATEA MOLDAVĂ

Andrei TIMUȘ,
membru corespondent al AȘM

Summary

This article examines the process utilization market mechanism and state the development economics and improvement life population. Essence consist at the realization purpose rational utilization all the resources – material, natural human in the increase effective growth economics and social country.

n corespundere cu Constituția Moldovei, economia de piață a republicii este social orientată, ceea ce înseamnă că ea trebuie să funcționeze rațional – ca toți membrii societății să aibă posibilitatea de a munci și a obține mijloace pentru o existență satisfăcătoare. Așadar, anume statul are menirea de a asigura reglarea activității economice, a agenților economici în folosirea rațională a tuturor factorilor de producție: potențialul uman, pământul, resursele naturale și materiale pentru obținerea creșterii permanente a economiei de către toți agenții economici în scopul ridicării bunăstării populației și prosperării țării.

În acest context, este rațional de a asigura integrarea reciprocă a mecanismelor de piață și a celor statale în vederea realizării principiilor eficiente ale parteneriatului social și obținerea rezultatelor scontate ale dezvoltării economice și sociale, ameliorării calității vieții populației. Din materialele investigațiilor sociologice efectuate în republică reiese că majoritatea populației este nevoită să se resemneze cu faptele inegalității în distribuirea proprietății comune în rezultatul privatizării ilicite, care conduce spre o tot mai mare inegalitate în distribuirea veniturilor, dar și în aprecierea și remunerarea muncii. Ca urmare, social periculoase ale acestor procese distrugătoare au fost lichidate întreprinderile industriale, gospodăriile agricole specializate, sute de mii de muncitori și de agricultori au fost aruncați în stradă, devenind șomeri. Rugămintele oamenilor ca proprietatea uzinelor, fabricilor, gospodăriilor agricole specializate să fie transferate prin contract în societăți pe acțiuni nu au fost luate în seamă din partea puterii de vârf. Actualmente, peste cinci sute de mii de lucrători, specialiști calificați, muncesc la negru în Italia, Rusia, Portugalia, Turcia și alte țări pentru a-și asigura existența.

În comparație cu anul 1990, în Moldova, volumul producției industriale în anul 2010 a scăzut de cinci ori, iar al agriculturii – de trei ori.

De exemplu, în anul 2010 în Moldova s-a produs de circa patru ori mai puțin zahăr, mezeluri, conserve de fructe, legume, în comparație cu anul 1990, iar producerea televizoarelor, mașinilor de spălat, încălțăminte, detergenților a scăzut de zeci de ori. Ceea ce în trecut republica exporta, acum importăm. Agricultură, la fel, a trecut de la faza intensivă la cea extensivă: dacă, de exemplu, în anul 1989 în republică se produceau 2374 mii tone sfeclă de zahăr, apoi în anul 2010 doar 838 mii tone sau de 2,8 ori mai puțin, corespunzător și legumele – de trei ori mai puțin, strugurii – de două ori mai puțin, fructele – de trei ori mai puțin, tutunul – de opt ori mai puțin, efectivul de animale s-a micșorat de cinci ori, a scăzut cu mult și producția vităritului. În anul 1990, în republică, de pildă, se produceau 50 mii tone de mezeluri, dar în magazine rafturile erau goale, în anul 2010 se produceau numai 11,7 mii tone, de pește – de patru ori mai puțin, însă rafturile în magazine sunt încărcate, fiindcă prețurile s-au mărit de zeci de ori. Pentru majoritatea consumatorilor accesul este redus, capacitatea de cumpărare este scăzută. Cercetările sociologice atestă: numai 20% de cetățeni sunt satisfăcuți de creșterea producției agricole, doar 11% sunt satisfăcuți de realizarea acestei producții, numai 10% apreciază pozitiv folosirea pământului și numai 9% apreciază pozitiv folosirea potențialului uman.

În acest context, este deosebit de rațional introducerea planificării indicative în dezvoltarea economiei în scopul reglării, în corespundere cu Constituția republicii, a folosirii raționale a tuturor factorilor producției: a pământului, a resurselor naturale și materiale, a potențialului uman, determinând astfel termenii și direcțiile prioritare ale realizării lor.

Mecanismele economiei de piață și planificarea indicativă (care pe larg este folosită în Franța, Italia, SUA, Suedia, Olanda și alte țări economic dezvoltate), ca regulă, se completează unul pe altul, deoarece piața are nevoie de prognozare, iar planificarea indicativă clarifică orientarea, termenele efectuării proceselor, eficiența folosirii anumitor mecanisme de piață. Anume planificarea indicativă, ținând cont de interesele grupărilor sociale, a societății, determină indicatorii cantitativi și calitativi ai producției, însă piața, având în vedere cererea cumpărătorilor interni și externi, determină regulile gospodăriei, a producției, creează stimulările necesare a activității agenților economici.

Societatea, statul permanent tind spre balansarea intereselor agenților economici, antreprenorilor și societății, populației în scopul folosirii raționale a tuturor resurselor și realizării planurilor indicative, în interesul populației, grupurilor ei sociale.

Anume de la interacțiunea mecanismelor economiei de piață și măsurile reglării de stat depinde realizarea principiilor parteneriatului social și orientării în direcția unei mai reale echități sociale, reducerii inegalității, care a apărut în rezultatul distribuirii proprietății obștești în urma privatizării haotice, ilicite și inegalității creșterii veniturilor a celor 1–2% care se îmbogățesc mereu și neaprecierea muncii celor peste 75% însăraciți, la care veniturile sunt mai mici decât costul minimului de existență. Lipsa celor apti de muncă a populației țării astăzi constituie peste 35%.

Cea mai mare îngrijorare a 80% de respondenți (a celor peste 2 mii anchetați) prezintă patru probleme acute ale vieții: 1) lipsa locurilor de muncă, de câștig pentru existență; 2) lipsa accesului tineretului pentru învățământul superior și mediu specializat gratis în obținerea profesiei necesare; 3) creșterea permanentă a prețurilor la produse, mărfuri și servicii comunale; 4) lipsa încrederii oamenilor (peste 65%) în ziua de mâine (timp de 20 de ani tot se schimbă spre mai rău).

Actualmente lipsesc posibilități pentru folosirea rațională a pământurilor, a irigațiilor și a îngrășămintelor minerale. Peste 68% de săteni consideră că numai cooperativele agricole de producție și asociațiile pe acțiuni sunt în stare să asigure introducerea tehnologiilor avansate, irigarea, îngrășămintele, dar și interesele sătenilor în intensificarea agriculturii, folosirea rațională a pământului prin lărgirea plantațiilor de legume, livezi, vii, tutun, sfeclă de zahăr, culturi eterooleaginoase care aduc mari venituri.

Anume cooperarea cotelor de pământ ar ridica interesul coproprietarilor țărani la creșterea veniturilor, participarea activă la distribuirea echitabilă după rezultatul muncii lor, fiindcă fiecare ar participa la muncă, la creșterea productivității pământului și vităritului, care astăzi nimeni nu le poartă de grijă.

În Moldova, astăzi, pentru majoritatea populației e foarte scăzută capacitatea de cumpărare, mai ales din cauza concurenței oligopolice, a precupețiilor și intermediarilor care controlează prețurile după placul lor, lacomi după profituri. A apărut o ruptură între interesele agricultorilor și fabricarea producției agricole în producția alimentară finită. În fiecare an, sătenii, în timpul strânsului roadei, nu pot găsi înțelegere în realizarea producției agricole pentru fabricare din cauza prețurilor scăzute de achiziționare a fabricilor de prelucrare a materiei prime agricole – a legumelor, fructelor, strugurilor. Ca urmare, o mare parte a producției agricole este exportată, iar întreprinderile industriei alimentare stopează activitatea, muncitorii pleacă în străinătate în căutarea locurilor de muncă.

În acest context, este rațional ca Guvernul, ministerul corespunzător să examineze problema integrării producției agricole cu cea de prelucrare in-

dustrială a acestei producții alimentare în mărfuri finite, folosind planificarea indicativă. *Aceste procese constituie calea îmbinării raționale* a intereselor diferitor agenți economici și la reglarea proceselor realizării producției, care va da posibilitate de a distribui mai echitabil veniturile, dar și la îmbunătățirea calității producției alimentare pentru consumatorii interni și externi. Aceste măsuri ar contribui la mărirea locurilor de muncă și remunerarea mai echitabilă a muncii. Este important de a stimula băncile comerciale pentru întru activizarea șefiei lor, ca în fiecare centru raional să fie organizate întreprinderi de prelucrare a materiei prime agricole în producție alimentară finită.

Criza economică și financiară înaintea probleme de raționalizare a relației, proporției între cerere și ofertă a formelor de interacțiune a proprietății de stat, cooperative și private, a limitei admisibile a diferențierii populației între bogați și neasigurați. În acest context, este important să se acorde o deosebită atenție problemei întăririi competenței dirijării, conducerii la toate nivelele statale și locale, priceperea, iscusința cunoașterii urmărilor, consecințelor sociale ale rezultatelor deciziilor aprobate, în ce măsură ele contribuie la realizarea intereselor populației, grupurilor social-vulnerabile, în genere interesele reale ale societății. Cu regret, are deplină dreptate vestitul economist american Thorstein Veblen, care încă la sfârșitul secolului XIX, în lucrarea sa „The Theory of the Leisure Class”, menționează că producția în mare măsură se realizează în scopuri mai mari de profituri. Lucrătorii se află în teama permanentă a pierderii locului de muncă, deși aceasta este apreciată neechitabil.

Concurența nelimitată, menționează reputatul savant Albert Einstein, duce la irosirea monstruoasă a muncii și schilodirea conștiinței sociale a personalității aparte. Această schilodire a personalității, subliniază savantul, este cel mai mare rău... („Mâsli”, 2006, N 4, pag. 83-84, Chișinău).

În situația de criză economică îndelungată se vede clar că doctrina liberală este incapabilă să asigure o conducere eficientă a economiei, cât și a programelor sociale, nu este capabilă să oprească dominarea intereselor hrăpărețe, egoiste ale businessului, individualismului exagerat radical, să regleze „găselnița” atotîngăduințelor pe care le-a sancționat. Deci, este rațional ca statul să intensifice posibilitățile reglării proceselor economice, stimulând căile dezvoltării social-economice eficiente.

Astăzi este important să conștientizăm că viitorul dezvoltării economiei în mare măsură determină sporirea, creșterea capitalului uman, anume investirea în dezvoltarea învățământului, pregătirea calitativă a cadrelor, ridicarea competenței conducerii la toate nivelele, ameliorarea servirii medicale, dar și protecției sociale a omului va determina dezvoltarea eficientă social-economică a țării.

Este rațional ca Guvernul, în scopul asigurării securității alimentare, să examineze luarea deciziei privind ameliorarea folosirii pământului. În prezent, peste 300 mii de hectare, conform datelor statistice, nu sunt folosite. Formele de prelucrare a pământului fiind arendatorii, dar și societățile cu răspundere limitată (mai corect ar fi fără răspundere), practica socială dovedește că sunt neeficiente, fiindcă aceste forme de funcționare nu folosesc tehnologiile avansate, nu sunt în stare să lărgescă procesele de irigare, de introducere a intensificării agriculturii, lărgirii plantațiilor de vii, legume, tutun și crearea mai multor locuri de muncă la sate. Numai consolidarea pământurilor în cooperative agricole de producție și asociații pe acțiuni sunt în stare să mărească veniturile agriculturii, să folosească practica cooperativele agricole din Canada, Suedia, dar și a cooperativele agricole din Tvardița, r-nul Ceadâr-Lunga, Valea Perjii din r-nul Taraclia. În aceste cooperative agricole de producție toți sătenii muncesc la diferite sectoare de producție, sunt adevărații coproprietari. Cooperativele permanent obțin succese în creșterea eficienței de producție. Puțini săteni se află în emigrație. Peste 20% de pământuri din republică sunt prelucrate în cooperative și asociații pe acțiuni. Anume în aceste colective este apreciată munca oamenilor. Se cere de menționat că, în studierea opiniei publice, în conștiința socială a cetățenilor țării predomină maxima care are cea mai mare apreciere: „Dreptatea este, ca și pâinea, cel mai trebuincios product pentru viață, dacă dispăre dreptatea, nu rămâne nimic ce ar da valoare vieții omului”.

Un rol important în susținerea coproprietarilor din cooperative și asociații pe acțiuni în folosirea tehnologiilor avansate, în mărirea suprafețelor de pământuri irigate pot fi comenzile statului la producția lor, la integrarea lor cu întreprinderile industriale și realizarea producției fără intermediari. Comenzile de stat, mai ales la producția de carne, ar da posibilitate ca în 2–3 ani să fie mărită cu mult producția de carne, lapte și ouă, care astăzi este limitată în rația zilnică de alimentare a populației. Specialiștii și populația consideră rațional ca Guvernul, Parlamentul Moldovei să aprobe legea privind ameliorarea cardinală a folosirii pământului – principala bogăție a țării în mărirea plantațiilor de vii, livezi, legume, tutun, creșterea veniturilor sătenilor, crearea multor locuri de muncă și remunerarea echitabilă a rezultatelor muncii.

Pentru creșterea eficienței economice a Moldovei și ameliorarea bunăstării populației se cer eforturi mari, dar avem experiența proprie. În anul 1989, de pildă, în Moldova se producea de cinci ori mai multă producție industrială și de trei ori mai multă producție agricolă decât în anul 2010. La un locuitor produsul intern brut constituia peste 6 mii de dolari, iar în anul 2010 – doar 1500 dolari sau mai puțin de șase ori.

Însă pentru creșterea eficienței social-economice a țării se cere fortifica-

rea solidarității tuturor locuitorilor din Republica Moldova. Factorul hotărâtor al întăririi acestei solidarități ar fi reunirea cu raioanele de est și întărirea integrității Republicii Moldova. Societatea moldavă suferă din cauza separatismului transnistrean absurd inventat, deoarece populația, cetățenii noștri din ambele părți ale Nistrului întotdeauna trăiau, munceau în deplină prietenie și bune relații. Or liderii de la Tiraspol pe vremurile haosului din anii '90 pretindeau la putere, slavă, bogăție, folosindu-se de dezintegrarea Uniunii Sovietice și de haosul în elita politică a Moldovei.

Cercetările sociologice atestă că cetățenii raioanelor din partea stângă a Nistrului și a celor din partea dreaptă în perioada celor aproape 50 de ani niciodată n-au avut conflicte sau careva neînțelegeri. Întotdeauna domnea prietenia și susținerea reciprocă. De aceea toți cetățenii așteaptă dreptatea – restabilirea unirii și întărirea integrității patriei – Republica Moldova. Se știe că din cauza inventării separatismului, Moldova a pierdut aproape 50% din potențialul industrial, mai ales a întregului potențial electric – centrul energetic Dnestrovsk. Trebuie de avut în vedere că în partea dreaptă a Moldovei trăiesc de trei ori mai mulți ruși și ucraineni decât în Transnistria.

Populația Moldovei cunoaște toate iluziile monstruoase ale separatiștilor și este convinsă că hotărârea justă a acestui conflict inventat dureros pentru cetățenii Moldovei depinde în mare măsură de conducerea Rusiei – partenerul strategic al Moldovei timp de peste cinci secole.

* * *

În scopul lărgirii accesului tineretului la învățământ și obținerea profesiei dorite este rațional de a examina, la nivel de Guvern și Parlament, problema, de mare însemnătate socială, privind necesitatea restabilirii învățământului mediu general pentru tineret, având în vedere că anual peste 20 de mii de elevi cu studii de 9 clase nu-și pot prelungi învățământul în instituțiile superioare pentru a obține o profesie cerută pe piața muncii și autoafirmarea lor în muncă și creație.

Cercetările sociologice atestă că peste 70% de respondenți au afirmat că mulți dintre ei nu conștientizează răspunderea și importanța pe care o au. Votând în campaniile de alegere a Parlamentului și administrării publice locale, ei își dau împlinirile sale partidului politic, candidatului pentru a participa la conducerea țării sau conducerea locală. Ridicarea răspunderii, datoriei alegătorilor, fără îndoială, a contribuit în mare măsură la intensificarea competenței structurilor de conducere. Cu atât mai mult că în Moldova, în comparație cu țările dezvoltate în care s-a format puterea politică din 2-3 partide, la noi funcționează cca 15 partide politice, care, de fapt, numai

dezorientează populația prin programele lor. În acest context, este rațional, având în vedere și experiența altor țări (de pildă Belgia, Australia), de a elabora legea privind participarea obligatorie a tuturor cetățenilor care au atins vârsta de 18 ani la alegeri în toate campaniile democratice, împlinind datoria cetățenească în privința formării organelor de conducere a statului, a organelor administrării publice locale, votând pentru acei candidați, partide, cărora le încredințează împuternicirile sale. Toate acestea, fără îndoială, vor contribui la ridicarea răspunderii instanțelor de conducere pentru activitatea lor, în realizarea intereselor alegătorilor, dar și ridicării nivelului de încredere a alegătorilor în organele puterii la toate nivelele.

Referințe bibliografice

1. Moldova în cifre. Biroul național de statistică a Republicii Moldova, 2011.
2. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва: Прогресс, 1984, p. 216.
3. Revista "Мысль". Chișinău, 2006, nr. 4, pp. 83-84.
4. Timuș A. Raționalizarea vieții. Argumentul social. Chișinău, 2011, p. 246.

STRATIFICAREA SOCIALĂ DUPĂ NIVELUL DE TRAI: PERCEPȚII ALE POPULAȚIEI

Valeriu MÎNDRU,
doctor în sociologie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The article presents an analysis of different theoretical-methodological approaches of the concept of social stratification. Great consideration is given to the criteria of measurement of the social layers, factors causing social inequity. The phenomenon of poverty is analysed from the point of view of the social exclusion, the lack of opportunities of participation in an economic, social, cultural and political activity of their society/ community. The sociological research results reveal the population insight on the evolution of the standard of living of the last ten years through the prism of auto evaluation of the family income, the level of satisfaction with their own living.

In orice societate există un anumit grad de inegalitate socială. Ea este determinată de mai mulți factori sociali, economici, politici, culturali. În acest sens putem identifica mai multe straturi sociale care se deosebesc după nivelul bunăstării oamenilor, gradul de asigurare a lor cu bunuri pentru viață, accesul la diferite valori spirituale etc. O astfel de divizare a societății în straturi se definește ca stratificare socială. În literatura sociologică, noțiunea de stratificare socială se folosește în mai multe sensuri. O interpretare mai largă a acestei noțiuni implică orice formă de diferențiere socială. În unele cazuri, termenul de stratificare socială mai este utilizat și atunci când se folosesc anumite criterii specifice de clasificare, ca de exemplu, cele legate de putere, venituri, ocupații, prestigiu social, nivel de instruire etc. În sensul general, noțiunea de stratificare socială se identifică cu structura socială sau o include pe aceasta [1].

Definirea fenomenului de stratificare socială pornește de la o noțiune mai largă – diferențierea socială. În concepțiile inițiatorilor teoriei funcționaliste (K. Davis și W.E. Moore), stratificarea există în orice tip de societate și ea răspunde unei necesități sociale. Ei au încercat să elaboreze chiar și o schiță teoretică a fenomenului de stratificare socială, deși aceasta a fost mai apoi criticată din cauza mai multor curențe. O nouă viziune, mult mai bine argumentată, a fost considerată teoria elaborată de T. Parsons, care pornește de la aceeași idee a necesității sociale la care răspunde stratificarea, dar care susține că sistemul de ierarhii este bazat pe valorile supreme ale fiecărei societăți. Potrivit lui Parsons, stratificarea socială are la bază trei categorii de elemente: calitățile pe care individul le posedă la naștere, realizările sau

performanțele sale, precum și ceea ce individul dobândește în viață (bogăție, competență etc.). În funcție de aceste elemente, Parsons distinge patru categorii de valori: universalismul, care presupune capacitatea de adaptare, raționalitatea, eficiența etc., scopurile colective, integrarea sau solidaritatea socială și de asemenea menținerea modelului cultural. De menționat că, în ceea ce privește stratificarea socială, există mai multe teorii conflictualiste, funcționaliste, economice, precum și diferite modele.

De asemenea, nu există o unitate de opinii nici în ceea ce privește definirea noțiunii de structură socială. Discuțiile pe marginea modalităților de identificare a formelor pe care structura socială le capătă, deci, implicit, pe tema indicatorilor utilizați pentru măsurarea acesteia continuă și astăzi. Cel mai frecvent sunt folosiți astfel de indicatori cum ar fi ocupația, sursa de venit (Cherkaoui), venitul, gradul de bunăstare al gospodăriei, averea (Giddens), gradul de control asupra resurselor economice (Erik Olin Wright), sectorul economic de activitate (Nicolas), gradul de securitate al serviciului deținut, posibilitățile de promovare, gradul de control asupra procesului muncii (Erikson și Goldthorpe, Goldthorpe, Evans), care rezultă într-o stratificare de ordin economic a populației. Alți autori (Bourdieu, Comșa) dezvoltă un curent oarecum complementar celui prezentat mai sus, incluzând și astfel de indicatori precum capitalul cultural și stilurile de viață, care rezultă, mai degrabă, într-o stratificare de ordin cultural.

O contribuție deosebită la fundamentarea teoretică sau metodologică a conceptului de structură și stratificare socială le revine savanților L. Warner, M. Tumin, S.S Rosse, T. Parsons, P. Blau, Max Weber, O. D. Duncan, W. Mills, B. Barber, R. Dahrendorf, P. Bourdieu, A. Giddens, P. Sorokin, A. R. Aron, C. Baudelot, R. Establet etc. De menționat sunt și investigațiile ample și aprofundate ale fenomenului stratificării efectuate de cercetătorii ruși В. Радаев, О. Шкаратан Ж. Тощенко, М. Руткевич, Н. Тихонова, bieloruși – Е. Бабосов, Г. Соколова, И. Лашук, români – С. Zamfir, I. Mărginean, M. Larionescu, Gh. Neagu, D. Sandu, G. Bădescu, D. Abraham; ucraineni – С. Makeев, А. Патракова etc. În Republica Moldova, procesele stratificării sociale, particularitățile formării noii structuri sociale în condițiile transformării societății au fost abordate în lucrările cercetătorilor A. Timuș, V. Blajco, P. Varzari, A. Rojco, C. Zavtur ș.a. [2].

Totodată, menționăm, că în definirea noțiunii de „stratificare” există divergențe conceptuale serioase. Experiența cercetărilor empirice ale proceselor de stratificare socială, de asemenea, relevă multiple deficiențe metodice și metodologice legate de înțelegerea teoretică a fenomenului în cauză. Măsurările sociologice denotă că fixarea empirică a straturilor sociale, economice este foarte dificilă, deoarece componenta subiectivă (evaluarea

nivelului de trai, a situației materiale etc.) nu oferă o imagine reală a diferențierii economice, iar componenta obiectivă (de cele mai multe ori nivelul veniturilor) nu este suficient de exactă și convingătoare, fiindcă o parte din respondenți evită să răspundă la întrebările legate de veniturile proprii, alții le subestimează, iar o altă parte indică sume la întâmplare.

Așa sau altfel, stratificarea socială este o dispunere ierarhică a unor grupuri, categorii și pături sociale pe o scală constituită în baza unuia sau mai multor criterii. Oamenii care ocupă poziții identice conform acestor criterii de măsurare formează o clasă socială – cel mai important element al stratificării sociale. În acest context, este de menționat semnificația socială a clasei mijlocii, care în societatea contemporană este strâns legată de alternativa pe care o oferă polarizării sociale, generatoare de instabilitate, insecuritate și tulburări sociale. Constituirea unei clase mijlocii puternice, durabile, este asociată, de regulă, cu stabilitate socială, prosperitate, economie de piață funcțională, democrație, societate civilă. Or, după cum afirmă sociologul român Ioan Mărginean, „societatea modernă este, în mare parte, o proiecție a clasei mijlocii, a valorilor și stilurilor sale de viață” [3]. Sub aspect metodologic, însă, problema rezidă în detriminarea clasei mijlocii, criteriile de măsurare a acestui strat, deoarece, după cum menționează în lucrarea sa savantul rus V. Radaev, „după unele criterii „clasa mijlocie” în Rusia există deja de mai multe secole, iar după altele – ea nu va apărea degrabă” [4].

Astfel, după cum observăm, structura și stratificarea socială constituie o temă fundamentală a cunoașterii sociologice, cu implicații majore în practica socială. De aceea este foarte important de a cunoaște care sunt straturile sociale, economice, politice, culturale ale unei societăți și de a elabora politici publice adecvate. O importanță deosebită în acest sens le revine politicilor sociale, care să fie orientate spre asigurarea unor condiții satisfăcătoare sau standarde de viață diferitor categorii de populație. Or, nu există un pericol mai mare pentru societate decât o populație săracă, apolitică, care vede lumea în categoriile „noi-voi” [5]. Din aceste considerente, susține N. Tihonova, este necesar de a studia inegalitatea, de a identifica cauzele și a găsi căi de depășire, deoarece stratificarea milioanei de oameni după nivelul de trai nicidecum nu poartă un caracter întâmplător. În asemenea caz, situația trebuie studiată și analizată prin prisma resurselor disponibile ale individului, care în unele cazuri au capacitatea de a influența asupra poziției individului în distribuția bunurilor materiale și sociale. Drept reper principal în analiza unei astfel de situații, autorul alege cele mai sărace straturi sociale, care îi permit de a contrapune unei simple divizări a societății în săraci și bogați, afirmația că problemele straturilor sărace de populație se rezumă nu atât în nivelul veniturilor, cât în stiluri diferite de viață, care se caracterizează prin șanse de viață diferite în mai multe sfere: consum,

educație, acces la bunuri spirituale sau lucru interesant etc. Astfel, setul de criterii după care este estimată sărăcia se completează și cu diverse forme de discriminare, cum ar fi: lipsa accesului la studii de calitate, imposibilitatea acestor copii de a avea ceea ce au semenii lor, precum și lipsa unor oportunități de a avea un serviciu, o profesie după plac, acces la o viață culturală interesantă. Discriminarea în ceea ce privește egalitatea șanselor face inevitabilă apariția în societate a unei grupe sociale care abia își menține existența și care cu greu supraviețuiește. Potrivit estimărilor aceluiași autor, în Rusia această categorie socială constituie circa o pătrime din populația țării, circa o treime se situează pe treapta celor asigurați, care ar putea constitui clasa mijlocie, și circa 5–7% care ar putea fi considerați bogați.

În contextul celor menționate mai sus, considerăm oportun de a face unele referințe, estimări cu privire la nivelul de trai al populației din Republica Moldova. Noțiunea „nivel de trai” este sinonim cu „standard de viață” și exprimă gradul de satisfacere a necesităților umane, specific unei colectivități, grupe sociale, localități sau persoane. Un sens extins, „nivel de trai” este definit ca grad de satisfacere a tuturor necesităților umane, atât prin bunuri și servicii (economice sau noneconomice), cât și prin calitatea variatelor componente ale vieții. În acest sens, nivel de trai coincide cu conceptul mai recent de *calitate a vieții*. Unii specialiști consideră nivelul de trai drept o măsură a calității vieții, nivel al acesteia [6].

Potrivit statisticilor, situația este îngrijorătoare sau cel puțin nu se observă o dinamică pozitivă în evoluția nivelului de trai și calității vieții oamenilor. Astfel, actualmente, sub pragul sărăciei trăiește aproximativ o treime din populația țării. Cei mai mulți săraci locuiesc în mediul rural – circa 80%. De remarcat, ponderea săracilor la sate a rămas aceeași, care era și acum zece sau chiar douăzeci de ani, deși programele, strategiile de susținere și dezvoltare a satului au devenit mult mai bine orientate din punct de vedere social-economic către rural. Spre regret, însă, acestea, în mare parte, poartă un caracter declarativ și fără impact benefic asupra vieții țăranilor. Sau, oamenii de la sate nicidecum nu sesizează careva schimbări în bine în urma documentelor adoptate. Despre aceasta ne conving și rezultatele investigațiilor sociologice efectuate pe parcursul ultimilor zece ani.

Datele din *Tabelul 1* denotă percepțiile populației privind veniturile familiei în raport cu necesitățile sale. Și după cum observăm din analiza datelor, circa 7–8% din populație se autoidentifică cu cei bogați, care din veniturile obținute reușesc să cumpere toate cele necesare, inclusiv, unele bunuri mai scumpe, chiar dacă cu anumite restrângeri în alte domenii, sau unii, fără a se limita la ceva, aproximativ o cincime se consideră mai mult sau mai puțin asigurați, deși nu-și pot permite cumpărarea unor bunuri mai scumpe, iar patru din zece dispun de un buget care le acoperă doar strictul necesar.

Tabelul 1. Cum apreciați veniturile actuale ale familiei Dvs.?

Nr. ord.	Veniturile	Nov. 2002	Dec. 2005	Nov. 2009	Nov. 2010	Nov. 2011	2011/2002
1	Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	34%	28%	28%	29%	34%	0%
2	Ne ajung numai pentru strictul necesar	45%	41%	43%	42%	41%	- 4%
3	Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem cumpărarea unor bunuri mai scumpe	15%	24%	21%	19%	17%	+2%
4	Reușim să cumpărăm și unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii	4%	6%	6%	6%	7%	+3%
5	Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără să ne limităm la ceva	1%	1%	2%	1%	1%	0%

Sursa: IPP, *Barometrul opiniei publice, noiembrie 2011*

Totodată, potrivit datelor studiului, într-o situație mult mai dificilă se află o treime din populația țării, care declară că veniturile obținute de familie nu le ajung nici pentru strictul necesar. Potrivit propriilor estimări, rezultă că cea de la urmă categorie de populație este nu numai săracă, dar și exclusă din punct de vedere social. Or, excluziunea socială nu este altceva decât un proces prin care anumite persoane sunt împinse spre marginea societății și limitate oportunitățile lor de ocupare a locurilor de muncă, obținerea veniturilor, studiilor, precum și accesul la rețelele și activitățile comunitare și sociale. Totodată, excluziunea socială este și un rezultat.

Astfel, excluziunea socială este un fenomen mai amplu decât sărăcia, deoarece acesta include nu doar *lipsa de resurse materiale, ci și imposibilitatea de a fi inclus în diverse „rețele” sociale, economice, politice și culturale*. În așa fel, conceptul de excluziune socială este mai larg decât conceptul tradițional de sărăcie și aceasta nu se concentrează doar pe dezavantajul bazat pe motive strict economice, cum ar fi sărăcia și șomajul, dar include și marginalizarea prin refuzul sau nerealizarea drepturilor politice, sociale și civile ale cetățeanului [7].

Totodată, accentul pe excluziunea și incluziunea socială este, de asemenea, unul important pentru Republica Moldova, deoarece aceste concepte nu au fost utilizate și operaționalizate pe larg de către comunitatea academică și factorii de decizie în elaborarea politicilor de eradicare a sărăciei, de

dezvoltare și de protecție socială [8]. Analiza excluziunii sociale, ca proces și ca rezultat, ar permite atât identificarea grupurilor excluse din punct de vedere social sau expuse riscului de excludere, cât și determinarea obstacolelor în incluziunea socială a categoriilor respective de populație.

Din cauza sărăciei, oportunităților reduse de angajare în câmpul muncii și respectiv posibilităților limitate de obținere a veniturilor, accesului redus la obținerea studiilor de calitate, serviciilor adecvate de asistență medicală etc., care în cele din urmă îngreșesc participarea cetățenilor la viața culturală și socială a societății și implicit la dezvoltarea umană în Republica Moldova, mai mult de jumătate din populație se declară nemulțumită de felul în care trăiește.

Tablul 2. Cât de mulțumit sunteți, în general, de felul în care trăiți?

Nr. ord.	Nivelul de mulțumire a populației de felul în care trăiește	Nov. 2002	Dec. 2005	Nov. 2009	Nov. 2010	Nov. 2011	2011/2002
1	Mulțumit (foarte mulțumit + destul de mulțumit)	15%	18%	27%	21%	18%	+3%
2	Nici mulțumit, nici nemulțumit	32%	35%	33%	33%	29%	-3%
3	Nemulțumit (deloc mulțumit + nu prea mulțumit)	52%	44%	39%	44%	53%	+1%

Sursa: IPP, Barometrul opiniei publice, noiembrie 2011

Or, după cum se menționează în Raportul Național de Dezvoltare Umană, „după aproape douăzeci de ani de tranziție la economia de piață, după obținerea independenței și suveranității, Republica Moldova este considerată a fi cea mai săracă țară din Europa. Deși, în ultimii ani, Guvernul a elaborat un cadru comprehensiv de politici, ca parte a eforturilor de reducere a sărăciei, punerea în aplicare a acestuia a produs rezultate destul de modeste. În pofida creșterii economice înregistrate de către Republica Moldova în ultimii ani, sărăcia rămâne a fi la un nivel destul de înalt. În prezent, proporția populației care trăiește sub pragul sărăciei este estimată la aproximativ o treime, oportunitățile de dezvoltare umană durabilă fiind, astfel, limitate”.

De menționat, în sondajele de opinie fenomenul sărăciei este ani la rândul pe primele locuri în ierarhia problemelor ce îngrijorează cel mai mult populația, iar din aceasta derivă și celelalte probleme legate de creșterea continuă a prețurilor, ratei sporite a șomajului, incertitudinii viitorului copiilor, creșterii nivelului corupției.

Tabelul 3. Care sunt lucrurile ce vă îngrijorează cel mai mult în prezent?

Nr. ord.	Problemele care îngrijorează cel mai mult populația	Nov. 2011	Nov. 2002	2011/2002
1	Prețurile	68%	32%	+36%
2	Sărăcia	55%	56%	-1%
3	Șomajul	47%	31%	+16%
4	Viitorul copiilor	39%	47%	- 8%
5	Corupția	24%	17%	+7

Sursa: IPP, *Barometrul opiniei publice, noiembrie 2011*

În contextul celor expuse mai sus, ar fi oportun să facem referință la Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova pe anii 2008–2011, în care se menționează: „Strategia națională de dezvoltare pornește de la *obiectivul fundamental* derivat din Constituția Republicii Moldova, și anume *crearea condițiilor adecvate pentru creșterea calității vieții populației*. Totodată, îmbunătățirea calității vieții este un fenomen polivalent, care include o serie de dimensiuni strâns legate între ele. La nivel personal, aceasta înseamnă un individ sănătos și educat, capabil să-și exercite drepturile și libertățile fundamentale, sigur de o bătrînețe decentă – un individ care dorește ca el și copiii săi să locuiască în Republica Moldova. La nivel de țară, aceasta înseamnă o transformare și modernizare profundă a țării și obținerea calificării efective pentru aderarea la Uniunea Europeană” [9]. Astfel, rămâne doar ca oamenii să perceapă aceste schimbări prin creșterea nivelului de trai și îmbunătățirea calității vieții. Or, situația socială a copiilor depinde de cea a părinților, iar imposibilitatea acestora de a le transmite copiilor resursele necesare (inclusiv materiale) se va observa și în stilurile de viață a celor din urmă, mai exact în participarea lor la viața socială, economică, politică și culturală a societății.

Referințe bibliografice

1. Zamfir C., Vlăsceanu L. Dicționar de Sociologie. București, 2011, p. 605.
2. A se vedea, de ex., Радаев В, Шкаратан О. Социальная стратификация. М., 1995; Тихонова Н. Е., Мареева С. В. Средний класс: теория и реальность. М.: Альфа-М, 2009; Ложнина Ю. П. Социальные неравенства и социальная мобильность // Социальные неравенства и социальная политика в современной России. М.: Наука, 2008; Mărginean, I., Larionescu, M., Neagu G. Constituirea clasei mijlocii în România. București: Editura Economică, 2006; Bădescu G. Atitudini și percepții privind inegalitatea socială în România, București 2003; Abraham D. România rurală și România urbană la un deceniu de «reformă». Schimbări în structura socială a României în perioada 1990–1999. București: Editura Mica Valahie, 2003; Timuș A. Structura și stratificarea socială în condițiile actuale cer măsuri raționale de reglare

- a inegalității sociale. În: *Raționalizarea vieții. Argumentul social*. Ch.: "Print-Caro" SRL, 2011. p.p.164-175.
3. Mărginean I., Larionescu M., Neagu G. Constituirea clasei mijlocii în România. București: Editura Economică, 2006, p. 89.
 4. Радаев В., Шкаратан О. Социальная стратификация. М., 1995, p. 5.
 5. Тихонова Н. Малообеспеченные в современной России: специфика уровня и образа жизни. În: Социсс, 2009, nr. 5, p. 39.
 6. Zamfir C., Vlăsceanu L Op. cit.,p. 387.
 7. Raportul Național de Dezvoltare Umană. Republica Moldova. 2010/2011, p.27.
 8. Ibidem, p. 14.
 9. Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova pe anii 2008-2011, p. 35.
 10. Barometrul opiniei publice, noiembrie 2011.

КРИЗИС ПОЛИТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МОЛДАВСКОМ ОБЩЕСТВЕ: ПРИЧИНЫ И ТЕНДЕНЦИИ

Владмир БЛАЖКО,
доктор хабилитат социологии,
Институт Европейской Интеграции
и Политических Наук АН Молдовы

Summary

The problems of the influence of socio-economic crisis on the effectiveness of political governance in the country are considered in the article on materials of sociological research in the Republic of Moldova.

Обеспечение устойчивого развития общества, его основных подсистем – экономической, социальной, политической, социокультурной – нуждается во всестороннем изучении социальных практик современного политического процесса, выделении в его структуре основных акторов, определении параметров в выборе критериев для решения управленческих задач. Сложность политического процесса в современном реформирующемся обществе, многообразие граней взаимодействия субъектов по поводу государственной власти позволяет определить его с различных сторон. В зависимости от целей ученые выделяют в нем свои сферы исследования: будь-то деятельность институтов власти (С. Хантингтон), или реакции элиты на вызовы окружающей среды, определяемые ее статусами и ролями социальных институтов (Ч. Мерриам, Д. Истон) или комплексное изучение политической сферы общества в целом (Р. Доуг) и т.п.

Если попытаться обобщить все подходы, то политический процесс можно представить как последовательную, внутренне связанную цепь политических событий и явлений. В более широком смысле – как совокупность всех динамических изменений в поведении и отношениях субъектов политики, в исполнении ими ролей, функционировании институтов власти, а также изменений во всех иных элементах политического пространства, осуществляемых под влиянием внешних и внутренних факторов.

Во всех подходах, определения понятия «политический процесс», несмотря на различные основания классификации, присутствует объединяющая характеристика, которая отмечает постоянную изменчивость различных черт и явлений. Это значит, что политический процесс фиксирует и раскрывает ту реальную смену состояний политических объектов, которая складывается как в соответствии с сознательными намерениями субъектов, так и в результате многообразных

стихийных воздействий. Отсюда следует, что политический процесс хоть и может быть управляемым, но весьма проблематичным в какой-либо заданности или предопределенности. Конечно, конкретно измерить во времени и пространстве его основные характеристики: движение, динамику, эволюцию социологическими методами возможно, но механизмы, источники и формы этих изменений определить чрезвычайно сложно, т.к. они в значительной степени связаны с другими факторами развития общества (политическое целеполагание и управление, изменение социальных структур, внешние условия среды и т.д.). Да и в самом обществе изменения часто носят дискретный характер, т.е. при модификации отдельных явлений и их параметров, другие остаются неизменными. Из этого следует, что политическое управление это процесс очень творческий и трудно программируемый.

В истории развития социологии управления, хотя и условно, можно выделить несколько периодов: от изучения совершенствования технологических процессов и повышения экономической эффективности производства, до формирования науки управления не только людьми, но и социумом, в целом. Именно появление политического управления позволило завершить структурно это направление социологии, в котором объединились системность, комплексность, объективность изучения общества на всех уровнях функционирования (от личности до системы социальных и политических институтов). Особый вклад в развитие этого направления внесли Ф. Тейлор, А. Файоль, Э. Мэйо, Д. Макгрегор, Ю. Адлер, И. Аронов, Р. Мертон, Т. Парсонс, а среди советских ученых В. Андрющенко, Т. Заславская, В. Иванов, Л. Коган, А.Кравченко, Н. Лапин, Н. Наумова, Ж. Тощенко, А. Радугин, И.Тюрина, М. Удальцов, В. Ядов и др.

Целью нашей статьи является исследование влияния социально-экономического кризиса на эффективность политического управления в стране (на материалах социологических исследований проведенных в Республике Молдова).

Политическое управление, в целом, можно рассматривать как модификацию политики с позитивными результатами удовлетворяющими потребности и интересы социальных групп. Хотя одновременно в какой-либо сфере социальной жизни может отмечаться и прогресс, и «регрессивная метаморфоза» политики (П.Струве), упадок, влияющий на центробежные тенденции в обществе, вместо интеграционных. В Молдове, например, статистически отмечается экономический рост объема ВВП (в 2011 году – на 6,4%), и одновременно политический кризис во власти [1].

Политика, как известно, своим универсальным и всеохватывающим характером, имеет возможности самого глубокого проникновения во все сферы жизни общества. Одновременно она во многом зависит от социальной среды, состоящей из различных подсистем в структуре общества (экономической, образовательной, социо-культурной и др.). Причем, взаимосвязь всех звеньев является взаимообусловленной, т.е. особенности политики определяются как тенденциями развития внутренних отношений, изменениями самой системе общества, так и влиянием внешней среды. В обществе переходного типа успешное развитие достигается в той мере, в какой политические структуры, институты, законы и нормы и т.п. способствуют оперативному, гибкому реагированию на новые социальные, экономические, политические и др. проблемы. Здесь возникает вопрос: «Какие силы реально осуществляют власть: партии, лидеры, социальные группы и т.п.». «Какую опору и поддержку они находят в обществе?», «В чем их сила?»

Многие государства постсоветского пространства за последние двадцать лет пережили различные виды кризисов. В нарушении их политической стабильности можно назвать, на наш взгляд, общие причины:

а) кардинальные социально-экономические реформы, которые изменяли структуру общества и менталитет населения (прежде всего систему ценностей и ценностных ориентаций);

б) резкую стратификацию (и браздофикацию) общества, рождение «новой элиты» с либеральными ориентациями и обнищание значительной массы людей с ментальностью патронажной советской ностальгии («когда все жили хорошо»).

В Молдове, как и в других государствах, на постсоветском пространстве, часто реформы вначале не имели ясных стратегических целей, общенациональной идеи развития страны. Это привело к кризисным ситуациям во всех сферах общества. В экономике, например, был разрушен некогда единый агропромышленный комплекс, устойчивые внешние взаимоотношения, перепрофилированы и закрыты многие предприятия (более 28% из них выпускали продукцию военно-промышленного назначения). И как следствие: внутренний валовой продукт (ВВП) за годы независимого существования государства уменьшился более чем вдвое, а внешний долг страны составил к концу 2011 года более 30% ВВП [2]. Уровень жизни населения из года в год понижается. По Индексу человеческого развития Молдова за год опустилась с 99 на 111 место (последнее место среди стран Европы)[3]. В обществе произошло стремительное социальное расслоение, дезинте-

грация социальных групп и институтов, дезориентация управления на всех уровнях и во всех звеньях. За годы независимости в Молдове смена министров и управленцев всех уровней стала регулярной, дважды изменялась даже территориальная структура государства (районы-уезды-районы). Сложившиеся социально-экономические условия привели большинство населения на грань выживания, и абсолютного безразличия к политическим событиям в стране. Политической жизнью страны сегодня активно интересуется лишь 21,3% жителей[4].

Спонтанные, часто недостаточно хорошо обоснованные политические реформы способствовали обострению политических и этнических конфликтов в стране, к сожалению, закончившихся вооруженным противоборством и разделом ее на два региона (правобережный и левобережный – Приднестровье). В такой ситуации события политического процесса (демонстрации, митинги, социальные марши протеста, избирательные кампании) выступают «детонатором» в разрядке социальной напряженности. Они также играют роль своеобразного самоопределения (политической самоидентификации) населения, и хотя бы временно, социальной интеграции общества. Это, в определенной мере, позволяет корректировать управленческие стратегии в политике.

Стабильность политического процесса определяется многими факторами: эффективностью государственного управления, способом удовлетворения интересов различных социальных групп, легитимностью власти и отсутствием ее кризисов и т.д. Словом, стабильность характеризует определенный уровень единства, целостности и способность к эффективной и конструктивной деятельности общества, как системы. Хотя это может быть и застоем (стагнацией) и развитием (разрешением кризиса). Следует отметить, что в Молдове политическая система сегодня находится в процессе формирования и ее состояние крайне нестабильно. В обществе еще нет четкой социальной структуры, политические ориентации социальных групп аморфны и изменчивы. Поэтому партии, общественные объединения, неправительственные организации (НПО) не имеют достаточно устойчивых страт политической поддержки. Об этом свидетельствует, например, динамика доверия и отношения к партиям и их лидерам. Здесь важно отметить еще одну особенность: часто престиж лидера «оторван» от рейтинга партии. Так, например, процент избирателей доверявших парламентским партиям за последние два года снижается: Либерально-демократической партии с 39,2% до 38,0%, Демократической партии с 40% до 24%, Либеральной партии с 33,1% до 27%. А у

оппозиционной Партии коммунистов Молдовы повысился – с 38,8% до 39%. Одновременно рейтинг их лидеров по-прежнему самый высокий в стране – В.Филат (ЛДПМ – 17,6%), В.Воронин (КПМ – 17,1%), М.Лупу (ДП – 7,4%) [5]. Все это влияет на эффективность политического управления, ведь власть всегда крепка доверием народа.

Партийное строительство в стране носило и продолжает носить спонтанный характер, по типу «сверху вниз». В его основе преобладают основания харизматично-клановой структуры общества с общинно-родственными отношениями. Многие новые партии носили «карманный характер», т.е. не имели (и до сих пор не имеют) широкой сети организаций. Их политические платформы не были ориентированы на конкретные социальные группы. Формирование партий идет по принципу «хватай всех» (О.Киркхаймер). Идеологически некорректные, популистские, повторяющие друг друга политические программы не имели стабильного электората, который по социологическим опросам, с большинством из них был абсолютно не знаком. Например, о таких политических партиях и объединениях как «Равноправие», «Партия гуманистов», «Объединенная Молдова», по социологическим опросам, абсолютно ничего не знали более 20% респондентов. И это, несмотря на то, что некоторые из них уже более десяти лет участвуют в выборах различного уровня власти. Поэтому в период избирательных кампаний голосуют за лидера, и его «актуальные обещания», а не за партию. Об этом свидетельствуют предвыборные лозунги партий: «Долой коррупцию», «Мигранты-домой», «Зарплату – 500 долларов США» и т.п.[6].

Некоторые партии абсолютно не востребованы в политическом поле страны. В избирательных кампаниях они набирают около 1% голосов. Но их лидеры пытаются получать некие дивиденды от «политики для себя». Экспертный социологический опрос управленцев различного уровня (от местных до республиканских органов власти), членов правящих партий, показал что, более 76% из них свой приход во властные структуры связывают с получением материальной выгоды [7].

Процесс формирования партий часто опирается на авторитет харизматического лидера («вождизм»), а идеологическая основа – на «острые проблемы отдельных страт». Причем первый признак значительно весомее, т.к. лидеры партий выражают в тех или иных формах актуальные проблемы общества, часто при этом не раскрывают конкретных путей их решения. Например, «Альянс за европейскую интеграцию» включает три партии, которые объединила лишь борьба

с коммунистами. Но роль и место в процессе евроинтеграции каждая из них видит по-своему. Для одних это процесс объединения с соседним государством (Румынией), для других – вхождение в ЕС полноценным самостоятельным государством, с ориентацией на стандарты и ценности либеральной демократии. Для третьих – «средний путь», – «дружить со всеми». И как следствие, некоторые депутаты парламента не поддерживают конкретные шаги в реализации предвыборных партийных программ и покидают ряды своих фракций, образуют независимые группы. Так элита теряет свойства сплоченности и эффективности управления, профессиональный уровень и качества, остро необходимые для преодоления кризиса.

Сегодня политическая элита Молдовы разобщена, у нее нет единой стратегии развития государства. Многие партии, популистски используя настроения электората, выдвигают главную цель: «Евроинтеграция страны и достижение базовых социальных стандартов ЕС». При этом четкая конкретизация путей достижения этих целей заменяется обещаниями быстрого и всеобщего роста благосостояния людей, свободного передвижения в рамках Евросоюза, предоставлением широких возможностей и условий для саморазвития личности и т.п. Реально существующие практики реализации политики в государстве абсолютно расходятся с программами партий. Социальная напряженность выливается в массовые марши протеста. Доверие населения к власти резко уменьшилось.

Эффективность политического управления во многом определяется взаимодействием партий, элит, лидеров, избирателей, их статусами и ролями (правами, обязанностями, ответственностями), а так же самим механизмом реализации политики, структурой этого процесса. Все названные критерии в значительной мере формируются процессом политической стратификации. Здесь желательно, на наш взгляд, уточнить само понятие политическая стратификация. Дело в том, что в основу определения этой категории часто берутся различные критерии. Например, политическую стратификацию пытаются отождествить с дефференциацией населения по идейно-политическим признакам (демократы, коммунисты, национал-патриоты, западники и т. д.); или со статусным положением социальных групп на основе демографического структурного или культурного признака (элита, пенсионеры, молодежь и т.д.). Но определение страт в современной теории социологии не основывается на одном или даже нескольких признаках, если они не приобретают характер иерархического ранжирования, т.е. разного положения больших социальных групп в структу-

ре общества. Ведь далеко не все различия между людьми приводят к их неравенству. Как определить, например, кто располагается выше в обществе: коммунисты или демократы. Не тождественными являются понятия «политическая» и «социальная» стратификации. Например, можно быть богатым, не имея власти. В политической стратификации могут использоваться критерии и определения, все многообразие ресурсов социальной стратификации, (экономических, правовых, демографических и т.д.), но в таком случае, на наш взгляд, можно говорить о политическом аспекте социальной стратификации (олигархия во власти).

Мы в своих исследованиях присоединяемся к точке зрения М.А.Фроловой которая считает, что «основным критерием выделения той или иной политической страты служит уровень обладания политической властью»). Власть подобно деньгам разделяет людей по ее количеству, но в политической стратификации это так же обозначает различный объем властно-управленческих полномочий, позволяющих предоставить различные уровни доступа к общественным и властным социальным ресурсам (бомжей во власти не бывает). Как показал экспертный опрос в Молдове, 73% госслужащих считают, что партии создаются «в целях борьбы за личную власть и более высокое социальное положение», а 61,1% – «для материального обогащения» [8].

Как мы отмечали, процесс стратификации возникает в обществе из-за распределения и перераспределения социальных ресурсов в зависимости от степени доступа к ним. В социологии преобладает многомерный подход к определению страт, основу которого составляет объединение (агрегирование), значимого числа признаков, которые присуще людям в различной степени и сочетаниях. Именно на их основе формируется рангово-статусная структура социума. Если же количество признаков четко не позволяет определить место социальных групп, то появляются межстратовые слои с определенными признаками ранжирования и неравенства внутри страт. На наш взгляд, они нуждаются в особой методологии исследования.

А. Гидденс, в частности, отмечал, что ни структура, ни действие не могут существовать независимо друг от друга. Относительно устойчивые социальные практики запускают процесс зарождения и производства структур, т.е создают их новые формы. Это значит, что с функциональной точки зрения, социальные структуры представляет собой упорядоченную во времени и пространстве систему социальных практик политического процесса. Функционально-структурный подход к характеристике политики позволяет увидеть особые грани взаимодей-

ствия субъектов по поводу власти, определить формы и модификацию структуры и функции социальных институтов, их постоянных и переменных черт, темпов эволюции и других политических явлений.

С этой точки зрения в структуре молдавского общества, сегодня хоть и условно, по уровню и объему обладания властью, можно выделить:

- ♦ высшую политическую страту (политическая элита, верхушка бюрократии, олигархия);
- ♦ среднюю политическую страту (госслужащие среднего и низшего звена, политические активисты НПО);
- ♦ низшая страта- рядовые граждане (избиратели).

Рекрутизация управленческих кадров, как показывают социологические исследования, пока идет только из высшей страты и по политическим критериям. Дело в том, что три парламентские партии Молдовы заключили соглашение, в котором распределили должности в управленческих структурах. Таким образом, в стране сформировалась партийно-политическая монополия на исполнительную власть. Поэтому среди министров и руководителей департаментов всех уровней много управленцев, профессиональная подготовка которых абсолютно не соответствует профилю работы их учреждений (например, министерство автотранспорта и строительства дорог возглавляет специалист-медик, а бывший директор хлебокомбината – пограничную службу и т.п.). Подобная практика особенно часто используется в государственном секторе экономики. По мнению аналитика Expertgroup В.Прохницкого такая ситуация складывается потому, что сегодня «...госпредприятия используются как «вотчина» для возмещения инвестиций тем лицам, которые финансировали партии» и поддержка такого состояния возможна только при высоком уровне коррупции в судебных органах [9].

Экспертный опрос специалистов законодательной и исполнительной власти различных уровней в Молдове выявил еще одну особенность в рекрутизации элиты. Каждый новый состав парламента и правительства становится профессионально более зрелым, более образованным, в большей мере представляет различные социальные слои общества. Так, например, если в первом составе парламента (2001 г.) количество депутатов имеющих опыт работы в органах государственного управления составляло 53,5%, то в сегодняшнем парламенте уже 73,3%. По профессиональной подготовке в прежних парламентах преобладали люди с техническим и сельскохозяйственным образованием (30,7% и 18,8% соответственно), то сегодня – больше депутатов с гума-

нитарным (35,7%) и с юридическим (25,7%) образованием. По возрастным показателям парламент молодеет: численность депутатов моложе 45 лет за 10 лет стала значительно больше и возросла с 12,9% до 44,6%. В два раза увеличилось количество депутатов-женщин (до 19,8%) [10]. Профессиональный уровень и опыт политической элиты, казалось бы, должен благотворно влиять на законотворческую и управленческую деятельность в стране. Но почему этого не происходит?

Еще в начале XX века итальянский экономист и социолог В.Парето, исследуя процесс цикличности элит, обратил внимание на тесное взаимодействие процессов формирования структуры общества, особенностей циклов социального развития и качества элиты общества. Как известно, сфера политики – это сфера интересов определенных страт. И в этом смысле следует отметить, что нынешняя структура парламента весьма ярко отражает интересы самых представительных групп: партийных функционеров (их численность возросла более, чем в два раза, до 31,7%) и представителей бизнес – элиты (рост с 2% до 16,8%) [11]. Сегодня парламентские группы в высшем органе страны прежде всего защищают партийные или корпоративные интересы. Понятно, что в таких отношениях трудно найти консенсус, а у элиты никогда не будет «общей воли» (Ж.Ж.Руссо) в выражении интересов всего общества. Что, к сожалению, мы сегодня и можем наблюдать в политической жизни страны: четыре входящие в парламент партии, уже три года не могут найти согласованную кандидатуру на должность президента.

Годы политического самоутверждения независимого государства Республики Молдова можно по праву назвать временем постоянных реформ. Этот период ознаменовался не только демонтажем социалистической экономики и переводом ее на рельсы рыночных отношений, но и изменениями в социально-культурной, этно-национальной, религиозной и других сферах жизни общества. Все это изменило образ жизни людей, их менталитет и практики социальных отношений. А политические преобразования стали для многих «сферой надежд и ожиданий». Единый взаимообусловленный политический процесс развития общества определяется различными сторонами деятельности людей, в которой политическая стратификация раскрывает отношения политического неравенства, вытекающие из различного положения социальных групп, системы властных институтов, различных возможностей людей оказывать влияние на принятие политических решений. Таким образом, политическая стратификация является одним из важнейших источников политики, ведь она не только опре-

деляет положение социальных групп во властных структурах, показывает их флуктуацию, а также раскрывает новые способы и каналы влияния на власть основных политических институтов, регулирующих доступ к общественным ресурсам и в конечном счете пути формирования политического процесса в целом. Кризис политического управления имеет глубокие корни в социально-экономических, культурно-традиционных, этнополитических и др. отношениях. Преодолеть его станет возможным лишь при достижении определенной стабильности социальной структуры общества, которая позволит построить социально-ориентированное государство, сплотить элиту в достижении этой цели.

Управление в политике – это не только апробированные творчески используемые технологии, но искусство и мастерство ориентироваться в конкретных политических условиях, умение выражать социально значимые потребности общества. Для овладения этим мастерством современной молдавской элите предстоит пройти долгий и не легкий путь.

Библиография

1. Статистический ежегодник Республики Молдова. Кишинев, 2011.
2. См.: Коваленко И. Рост ВВП за счет ненаблюдаемой экономики. Логос-пресс, № 49, (929), 13.01.2012.
3. Индекс человеческого развития // <http://hdr.undp.org/en/reports>.
4. Barometrul de opinie publică Republica Moldova. Institutul de Politici Publice. Chişinău, noiembrie 2011, noiembrie 2010, noiembrie 2009.
5. Отчеты о социологических исследованиях в период избирательных кампаний 2005-2009 гг. Выборная совокупность каждого проекта 1200 человек. Руков. проектов д-р социологии В.Мокану. Кишинев, 2009 г.
6. Там же.
7. Отчет об экспертном опросе госслужащих органов власти различного уровня (120 человек). Декабрь 2011 г. Руков. проектов д-р социологии В.Мокану.
8. Там же.
9. Там же.
10. Коваленко И. «Занимательная» статистика. Логос-пресс, № 48 (928), 30.XII.2011.
11. Отчеты о социологических исследованиях в период избирательных кампаний 2005–2009 гг. Выборная совокупность каждого проекта 1200 человек. Руков. проектов д-р социологии В. Мокану. Кишинев, 2009 г.

O ABORDARE SOCIOLOGICĂ A COMUNICĂRII ÎN GRUPURI ȘI ORGANIZAȚII

Matei ȘIMANDAN, profesor universitar doctor,
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, România

Summary

This paper is trying to structure the points of view regarding the way the relationship into this group influence the communication between it's members. The following idea is the group structure is influenced by it self. Given this perspective the stages of group evolution, communication networks in formal and informal groups as well as the relationship between communication and organizational culture are analised. some recent reserces conclusions regarding the organizational culture relationship-communication culture relationship and the main explanatory models, elaborated in this context are valorified in the paper's final part.

Două perspective asupra dinamicii grupurilor sociale

Datorită frecvenței relațiilor și interacțiunilor specifice pe care le generează, comunicarea este unul dintre cele mai studiate procese de grup. Din acest punct de vedere, s-au cercetat aspectele ce țin de structura relațiilor de comunicare, tipurile de informații vehiculate și efectele acestora asupra organizării și funcționării grupurilor, frecvența și intensitatea implicării indivizilor în actul de comunicare, diferențierile de conformare a persoanei față de normele grupului, orientarea relațiilor afective ce se instituie între membrii grupului, modalitățile prin care interacțiunea și comunicarea conduc la formarea atașamentului și solidarității de grup, mecanismele prin care comunicarea produce o diferență de status în interiorul grupului și între indivizi etc.

În tradiția cercetării psihosociologice s-a dezvoltat o tipologie a grupurilor sociale, având la bază mai multe criterii. Un *prim criteriu* de clasificare este cel al relațiilor dintre membrii grupului, în funcție de care deosebim grupurile „primare”, caracterizate prin relații „față în față”, și grupurile „secundare”, unde indivizii nu se cunosc în mod direct.

În funcție de *criteriul de normativitate* implicată în organizarea lor, grupurile pot fi „formale”, unde există organigramă, reguli de funcționare scrise, norme statuate în regulamente sau legi juridice, și grupuri „informale”, constituite pe baza relațiilor de prietenie și preocupări comune, unde regulile sunt mai flexibile și mai puțin reglementate.

Indiferent de tipologia grupului, unul și același individ poate să aparțină concomitent mai multor grupuri. În astfel de cazuri, intensitatea participării la viața acestora nu este uniformă, ea depinzând de interese și opțiuni perso-

nale, de climatul cultural și sociomoral, de gradul acomodării interpersonale a membrilor grupului și de diversele contexte grupale sau sociale.

Modul în care evoluează fenomenele psihosociale și activitatea comună a membrilor grupului a determinat investigarea etapelor sau stadiilor de evoluție a vieții de grup, existând în acest sens o diversitate de modele și puncte de vedere. Dintre acestea, au rămas de referință abordarea lui Bernard Bass și Eduard Ryterband [1] și aceea a lui Bruce Tuckman [2].

Bass și Ryterband ajung la concluzia că, indiferent de natura activității comune, grupurile parcurg aceleași etape de evoluție:

- **Acceptarea reciprocă**, – în care membrii grupului manifestă la început neîncredere, teamă de nepotrivire, conformism și comportament rezervat. Problemele specifice acestei prime etape sunt legate îndeosebi de simpatie/antipatie, de instituirea raporturilor de putere/dependență și încercările unora dintre membrii grupului de a se impune și a dobândi poziții privilegiate sau de dominare.

- **Comunicarea și decizia**, – în care indivizii ajung la o etapă de comunicări deschise, își exprimă trăirile, stabilesc reguli de conduită și strategii de rezolvare a problemelor. În această etapă dobândesc importanță tot mai mare consensul, statornicirea sentimentelor de solidaritate și apartenența la grup.

- **Motivația și productivitatea**, – în care participarea la activitatea grupului creează satisfacție, sisteme de cooperare și implicare în activitatea grupului, care conduc în cele din urmă la creșterea productivității în cadrul activității comune.

- **Controlul și organizarea**, – care se asociază cu maturizarea relațiilor dintre membrii grupului și sunt luate în considerare competențele individuale.

Preocupat de fenomenele psihosociale și de comportament ce au loc în cadrul grupurilor, Tuckman elaborează un model ce cuprinde patru etape (*Forming, Storming, Norming și Performing*), căruia îi adaugă ulterior o a cincea etapă (*Deforming and Mourning*). Pentru a ilustra succesiunea etapelor de evoluție a grupurilor sociale, autorul recurge la construcția diagramei *Forming, Storming, Norming și Performing* (Fig. 1).

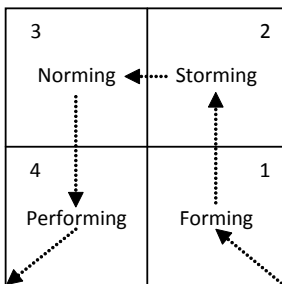

Fig. 1. Diagrama: *Forming, Storming, Norming, Performing* (cf. Tuckman, 2001)

Conform acestei diagrame, stadiile identificate de autor au succesiunea indicată de săgeți, iar aspectele care definesc aceste stadii sunt rezumate astfel:

- **Stadiul formării** (*Forming*), – se caracterizează prin faptul că individul ia cunoștință de scopurile și structura grupului, de compoziția și cadrul său de referință. În această etapă devin importante: structura ierarhică, tipul de conducere promovat, normele de conduită, rolurile și responsabilitățile individuale, precum și efortul de definire a identității de grup.

- **Stadiul structurării** (*Storming*), – se particularizează prin organizare, programare și reguli, prin controlul autorității și stabilirea statutelor și rolurilor. Din perspectiva comunicării, membrii grupului se manifestă mai deschis și mai intens, iar apariția unor disensiuni sau conflicte pot fi depășite dacă grupul își consolidează structura de funcționare.

- **Stadiul normării** (*Norming*), – se definește prin stabilirea unor reperi și standarde de grup, precum și prin conturarea unor norme proprii de conduită menite să asigure consensul. Dacă grupul are scopuri divergente de cele ale organizației, cooperarea și adeziunea individuală pot acționa împotriva performanței, putând conduce astfel la diferite tipuri de conflicte.

- **Stadiul performanței** (*Performing*), – se caracterizează prin preocupările de consolidare a relațiilor de grup și centrarea activității pe scopuri și performanțe comune. În această etapă, eforturile indivizilor sunt convergente, iar grupul își manifestă influența stimuloare asupra membrilor săi.

Pentru a sugera influențele ce se instituie între aceste etape de evoluție ale grupului, Tuckman propune schema din Fig. 2, în care se observă nu numai succesiunea etapelor, ci și relațiile ce se instituie între structurare, normare și performanță.

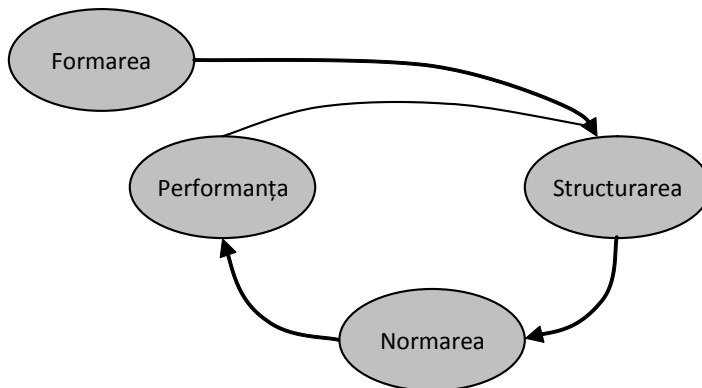

Fig. 2. Succesiunea etapelor de evoluție a grupului
(cf. Tuckman, 2001)

Așa cum am afirmat deja, în cercetările sale ulterioare, Tuckman vorbește despre o a cincea etapă – **stadiul disoluției** – care se poate instala după oricare dintre etapele precedente, dacă nu sunt îndeplinite cerințele de progres specifice sau dacă nu sunt gestionate conflictele și coeziunea de grup. Autorul menționat insistă asupra faptului că disoluția grupului poate să apară și ca urmare a finalizării sarcinii pentru care a fost constituit grupul respectiv, a relansării evoluției unui nou grup sau orientării membrilor grupului spre noi scopuri.

Constituirea rețelelor de comunicare

Cercetările extensive și intensive asupra grupurilor sociale au ajuns la concluzia că structura grupului este influențată de comunicare, iar comunicarea, la rândul ei, este influențată de structura grupului. Aceasta înseamnă că structura grupului determină constituirea unor rețele de comunicare în interiorul grupului, prin care sunt reglementate modalitățile de circulație a mesajelor între membrii grupului și poziția acestora în procesul comunicational.

Rețelele de comunicare sunt constituite în toate grupurile sociale și cuprind ansamblul canalelor de comunicare dispuse într-o anumită configurație, distincția dintre *rețelele formale* (modelele de comunicare clar stabilite) și *rețelele informale* (modelele de comunicare flexibile) constând în următoarea particularitate: în situațiile de comunicare informală participarea nu este egală, membrilor care vorbesc mai mult li se răspunde cu cea mai mică formă de interacțiune.

Alte aspecte de diferențiere vizează modalitatea de abordare a rețelei de comunicare, în funcție de care deosebim: *abordarea relațională*, care se concentrează pe legăturile de comunicare directă dintre membrii rețelei cu accent pe identificarea poziției de rol; *abordarea pozițională*, centrată pe structura ierarhiei de grup; *abordarea culturală*, axată pe semnificațiile transmise prin comunicarea la nivelul societății sau a comunității culturale.

Pe de altă parte, comunicarea realizată prin diferite rețele poate fi privită din două unghiuri de vedere: viteza și eficiența comunicării. Dacă sub aspectul vitezei de comunicare rețelele centralizate sunt superioare celor descentralizate, sub aspectul eficienței rețelele centralizate de comunicare rezolvă mai corect conflictele simple, în timp ce rețelele descentralizate sunt mai adecvate pentru rezolvarea problemelor complexe.

Este de înțeles că, de la un grup la altul, se poate vorbi despre *mărimea* rețelei de comunicare, despre *densitatea* acesteia (cu cât grupul este mai numeros, cu atât comunicarea este mai puțin diversă, crescând, în schimb, coe-

ziunea grupului), despre *centralitatea* sau *lateralitatea* relațiilor de comunicare, precum și despre *proximitate*, ca formă a comunicării nonverbale.

Dacă într-o primă etapă, cercetarea relațiilor de comunicare a avut un caracter experimental, treptat acestea au început să fie studiate în contexte sociale reale, fiind analizate independent de orice alt tip de interacțiuni. Așa se face că, în prezent, analiza relațiilor de comunicare se prezintă ca un domeniu distinct de cercetare, care urmărește studierea eficienței comunicării, în funcție de caracteristicile grupurilor, de natura activităților și sarcinilor specifice, precum și a contextelor sociale în care se situează grupurile.

Din perspectiva problemelor care ne interesează aici, cercetările lui Leavitt [3], Bavelas [4] și Bennett [5] au adus în centrul atenției următoarele concluzii:

- Rolul jucat de un individ în grupul de muncă este determinat de situația mai mult sau mai puțin centrală a acestuia în sistemul comunicării din grup.

- Centralitatea se manifestă atunci când rețeaua de comunicare este dirijată de o persoană care filtrează și orientează mesajele, în timp ce lateralitatea constă în forme de comunicare interpersonală de tip spontan.

- Comunicarea formală derivă din structura formală a grupului, iar comunicarea informală are loc în grupurile informale prin mijloace directe, inclusiv prin intermediul fenomenului de contagiune.

- Rețeaua de comunicare influențează eficiența comunicării prin accesibilitatea canalelor pentru participanți, astfel: unele rețele restrictive permit contactul persoanei doar cu o anumită parte a rețelei și, implicit, accesul la o parte a informației, respectiv, rețelele în care participanții au o mai mare libertate de acces la folosirea canalelor de comunicare.

Plecând de la aceste premise, autorii menționați au pus în evidență două tipuri de rețele:

- Rețele *restrictive* (rețeaua în linie sau „în lanț”, rețeaua în forma literei Y și în forma literei X sau „în roată”), cu grade diferite de centralitate și cu acces inegal al persoanelor la informație, persoana situată în centru având mai multă informație decât persoanele de la periferia rețelei, putând controla astfel fluxul de informații și având posibilitatea de a acumula o putere suplimentară în grup.

- Rețelele *flexibile* (în formă de cerc sau multi-canal) în care nicio persoană nu are o poziție favorizată care să-i permită „monopolizarea” informației; accesul la informație fiind egal, nici unul dintre participanți nu are posibilitatea de a gestiona informația ca sursă de putere individuală, iar nivelul de satisfacție al participanților este mai ridicat decât în cazul rețelelor centralizate.

Este de înțeles că aceste tipuri de rețele sunt corelate cu caracteristicile

sarcinilor și specificul activităților desfășurate de grup, contextele în care se situează grupurile, precum și cu traiectoria circulației mesajelor în interiorul grupului.

În strânsă legătură cu aspectele discutate mai sus, procesul de comunicare ridică problema coeziunii de grup și a rolului pe care îl are liderul în comunicarea intragrupală. Comunicarea sprijină coeziunea în mai multe moduri: prin furnizarea unor simboluri sau însemne de apartenență sub forma unui limbaj comun, prin accentuarea sentimentului apartenenței la o lume „privată”, cel care dorește să fie acceptat de grup fiind nevoit să utilizeze convențiile de adresare verbale sau non-verbale, prin frecvența interacțiunilor dintre două sau mai multe persoane care crește gradul de simpatie reciprocă dintre acestea, prin apariția unor norme de grup și a unor așteptări privind comportamentul membrilor.

Tot din discuția de mai înainte rezultă faptul că în grup apar relații de putere, liderul de grup fiind, în general, persoana care se conformează cel mai bine normelor grupului, respectă standardele comportamentale promovate și apreciate de grup. Liderul de grup are un prestigiu care derivă atât din conformarea față de norme, simpatiei și popularității sale, cât și datorită modului în care comunicarea se îndreaptă spre lider sau pornește de la el către membrii grupului prin așa-numitul sistem al „liniilor de influență”.

Literatura de specialitate atrage atenția că, pe lângă *liderul formal* (persoana desemnată cu funcția oficială de conducere) și *liderul informal* (persoana care exercită cea mai mare influență în cadrul grupului datorită simpatiei de care beneficiază), în procesul comunicării există și funcția de *gatekeeper*, asociată persoanei care ocupă o poziție ce influențează puternic comunicarea din interiorul grupului. „Persoana care are poziția de *gatekeeper*, scrie Simona Ștefănescu, trebuie să facă față unui foarte mare număr de informații, acestea depășind uneori capacitatea lui de «înmagazinare» a informațiilor. O consecință a acestei situații poate fi ceea ce se cheamă «suprîncărcarea informațională» – o problemă a cărei gravitate depinde de mărimea grupului. Rezolvarea ei este mai ușoară în grupurile mici. De multe ori, grupurile mici nu se confruntă cu această problemă, deoarece aici informația este administrată și transmisă într-un mod direct de către membrii grupului, nefiind necesară întotdeauna medierea liderului” [6].

Cu această observație, voi trece la discutarea uneia dintre temele cele mai interesante ale comunicării de grup: relația dintre cultura comunicațională și cultura organizațională.

Comunicare și cultură organizațională

Comunicarea în organizație presupune luarea în considerare a elementelor culturii organizaționale, între sistemul comunicațional și cel cultural existând o legătură reciprocă. Spus cu alte cuvinte, informațiile și comunicarea stau la baza sistemului cultural, contribuind la formarea culturii organizaționale, iar în același timp, sistemul cultural influențează calitatea comunicării.

Ca parte a sistemului organizațional, *cultura comunicațională* cuprinde ansamblul de date și informații care circulă pe canale de comunicare formale și informale, în interiorul organizației și între organizație și mediul extern, precum și modalitățile de transmitere a acestora.

În ceea ce privește *cultura organizațională*, aceasta se referă la totalitatea ideilor, cunoștințelor, regulilor, valorilor și modalităților de relaționare dintre oameni. Referindu-se la aceste aspecte, Mihaela Vlăsceanu insistă asupra faptului că unele componente ale culturii organizației sunt *cognitive* (abilități, modele mentale, metafore și practici lingvistice), altele *normative* (reguli și norme, politici, principii, valori și strategii, modele de comportare și filosofii interpretative), iar altele *afective* (trăiri, sentimente, ideologii, climat sociomoral).

Citându-l pe Edgar Schein, autoarea distinge următoarele componente ale culturii organizaționale [7]:

- regularități și comportamente în interacțiunile oamenilor (limbaje utilizate, tradiții și ritualuri care sunt aplicate în situații specifice);
- norme de grup (standarde implicite și valori activate în relațiile dintre indivizi);
- valori etalate (principii și valori formulate explicit pentru membrii grupului);
- politici și principii ideologice care orientează acțiunile membrilor organizației în raporturile cu beneficiarii produselor sau serviciilor prestate;
- reguli instituționale formale și informale;
- climatul sociomoral și organizarea spațiului din organizație;
- abilitățile personale (competențele specifice așteptate de la membrii organizației în îndeplinirea sarcinilor);
- moduri de gândire și practici lingvistice;
- semnificații activate (modalități de înțelegere și interpretare a evenimentelor);
- metafore și simboluri (configurate în idei, sentimente, trăiri sau imagini despre sine și despre fenomenele din organizație).

Concluzia autoarei este că, mult mai importantă decât această enumerare este modul de constituire a elementelor menționate, „adică gradul de integra-

re structurală, de coerență, respectiv, de dezintegrare sau incoerență. Prima variantă (integrarea) corespunde unei orientări culturale centralizate, pe când a doua (incoerența), uneia centrifuge. Efectele de structurare în raport cu performanțele organizației sunt evident favorabile primei variante. Totuși, astfel de efecte sunt posibile atâta vreme cât cultura organizației este receptivă față de mesajele mediului în care funcționează. Dependența de mediu, conchide M. Vlăsceanu, este variabila care dă seama de efectele culturii organizației” [8].

Încercând o apropiere între cultura organizațională – cultura comunicațională, Simona Ștefănescu [9] arată că, în funcție de apartenența organizațională și de profesia salariaților pot fi delimitate două tipuri de subculturi:

- Subcultura instituțională, – care rezultă din convingerile, aspirațiile și modul de comportament al angajaților, și reflectă condițiile activităților pe care aceștia le realizează. Influența acestor caracteristici și condiții se regăsesc atât în activitatea membrilor organizației, cât și în modul în care se realizează comunicarea între aceștia, fapt ce va impune crearea, în timp, a unei culturi comunicaționale cu caracter instituțional.

- Subcultura profesională, – care se referă la ansamblul de norme, valori, convingeri, aspirații și comportamente specifice diferitelor categorii de angajați după profesiunea pe care o au și după nivelul de pregătire. În funcție de particularitățile dominante dintr-o organizație, cultura comunicațională va opera cu un sistem de limbaj ce definește profesiunea respectivă.

Rezumând discuția la relația comunicare organizațională – cultură organizațională, mă voi opri la cele patru tipuri de culturi organizaționale teoretizate de Charles Handy în lucrarea *Understanding Organizations* [10]. Ideea de la care se pleacă este că între cultură și comunicare se stabilește o interdependență, fiecare dintr-una dintre tipurile de culturi organizaționale corespunzându-i un anumit tip de cultură comunicațională. Cele patru categorii de culturi organizaționale, împreună cu elementele culturii comunicaționale aferente, sunt următoarele [11]:

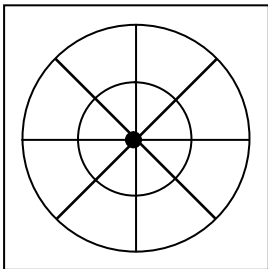

Fig. 3. Cultura organizațională de tip „putere”

a) Cultura de tip putere, – este întâlnită frecvent în organizații mici, în unele companii comerciale, precum și în organizațiile politice, sindicale sau grupurile de presiune a cărei configurații constă într-o rețea concentrică, cu o sursă de putere centrală și cu linii de influență exercitate radial de la sursa respectivă (Fig. 3).

Principalele caracteristici ale acestui tip de cultură organizațională sunt:

- Organizația se bazează pe relații de încredere

și empatie, pe comunicarea interpersonală între membrii organizației și pe un număr redus de reguli și proceduri.

- Controlul este exercitat prin intermediul unor persoane desemnate în mod special, iar deciziile sunt luate, de regulă, ca efect al echilibrului de influențe.

- Comunicarea se desfășoară preponderent de sus în jos, fiind o comunicare directă și prescriptivă care nu conduce la o birocratizare a relațiilor dintre indivizi.

- Activitatea desfășurată este dominată de competiția individuală, iar eșecurile personale determină o fluctuație pronunțată a membrilor grupului.

- Organizațiile cu acest tip de cultură pot răspunde rapid la evoluția evenimentelor, dar asigurarea reușitei depinde de hotărârile luate de persoanele situate în poziția centrală, de mărimea organizației, ca și de numărul activităților pe care încearcă să le îndeplinească.

b) Cultura de „tip rol”, – este specifică organizației clasice, cu structuri de putere formale, caracterizate printr-un grad ridicat de specializare a sectoarelor funcționale, interacțiunea dintre acestea fiind controlată de către o echipă de conducere restrânsă. (Fig. 4).

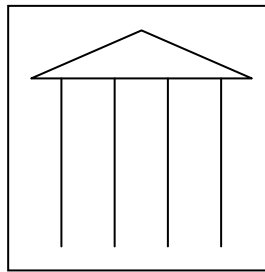

Fig. 4. Cultura organizațională de „tip rol”

Acest tip de cultură organizațională se asociază cu următoarele aspecte mai importante:

- Poziția ierarhică este principala sursă de putere, oamenii sunt selectați în funcție de îndeplinirea corespunzătoare a rolului, iar puterea personală este limitată în favoarea puterii conferite de expertiza în domeniu.

- Controlul este exercitat de către echipa de conducere prin reguli și proceduri, prin definirea posturilor și a autorității conferite acestora, rolul fiind mai important decât persoana care îl ocupă.

- Metodele de influențare sunt definite prin proceduri precise, fiind recompensați angajații care își îndeplinesc sarcina conform standardelor, fapt care poate genera frustrări persoanelor care doresc să-și exercite controlul asupra propriei munci sau care sunt interesate mai mult de rezultate decât de metode.

- Cultura de „tip rol” oferă individului siguranță și posibilitatea de a dobândi o specializare profesională, iar managerilor le dă șanse de a deveni experți în aplicarea formelor și metodelor de conducere.

- Eficiența acestui tip de organizație depinde de raționalitatea stabilirii sarcinilor și a responsabilităților, iar principalul dezavantaj constă în rigiditatea cu care sunt percepute schimbările și încercările de a construi viitorul organizației în baza vechilor modele de funcționare;

- Modalitățile de comunicare sunt definite precis, în strânsă legătură cu canalele formale de comunicare și structura ierarhică a fluxului de comunicare.

c) Cultura de „tip sarcină”, numită și „organizație-matrice”, – este orientată spre realizarea unei anumite sarcini, a unui proiect sau a unui obiectiv. Reprezentarea grafică a acestei structuri cuprinde firele relației îngroșate, iar nodurile sugerează pozițiile din organizație unde sunt localizate puterea și influența (Fig. 5).

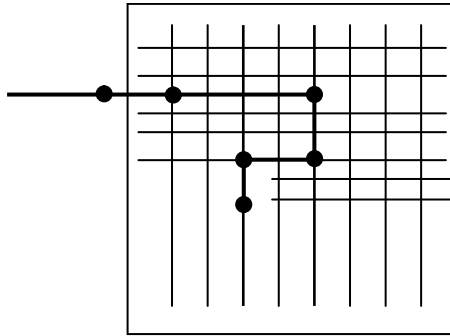

Fig. 5. Cultura organizațională de „tip sarcină”

Principala caracteristică a acestui tip de cultură organizațională constă pe de o parte, în faptul că accentul este pus pe realizarea sarcinii, asigurarea resurselor adecvate și a oamenilor potriviți la fiecare nivel de funcționare a organizației. Pe de altă parte, influența se bazează pe puterea de expert, mai degrabă decât pe poziția ierarhică, motiv pentru care puterea este mult mai dispersată decât în tipurile anterioare.

Alte particularități ale culturii organizaționale de „tip sarcină” se referă la:

- Individul dispune de un grad ridicat de autonomie în activitatea pe care o desfășoară și are posibilitatea de a stabili relații cu colegii bazate pe competență și respect reciproc.

- Cultura de tip sarcină depinde de mobilizarea întregului grup în scopul îmbunătățirii eficienței, precum și de identificarea individului cu obiectivele organizației.

- Fiind o cultură de echipă, rezultatele grupului se situează înaintea

obiectivelor individuale și a divergențelor de poziție sau de atitudini, motiv pentru care acest tip de cultură este mai adecvat tendințelor curente ale schimbării și adaptării la schimbare.

- Comunicarea în cultura de tip sarcină este interactivă, se desfășoară într-un climat de cooperare între persoane cu poziții sociale diferite, iar liderul este flexibil și încrezător în capacitatea sa de a acționa în condiții de instabilitate.

- Dezavantajul major al acestui tip de cultură organizațională decurge din dificultatea exercitării controlului, întrucât nu există restricții de timp și de resurse; în condițiile în care resursele devin limitate, se declanșează competiția între liderii de grupuri, iar cultura se transformă fie într-o cultură de tip rol, fie într-o cultură de tip putere.

d) Cultura de „tip persoană”, – este cea mai rar întâlnită formă de cultură organizațională deoarece accentul cade pe particularitățile psihosociale ale individului și nu pe organizație. În acest caz, organizația este subordonată individului, ea având rolul de a promova interesele membrilor organizației, fără a avea un obiectiv major.

Așa cum se poate observa din Fig. 6, cultura de „tip persoană” are o structură deschisă, individul are o marjă mare de acțiune, iar baza puterii în organizație, atunci când există, este dată de puterea de expert.

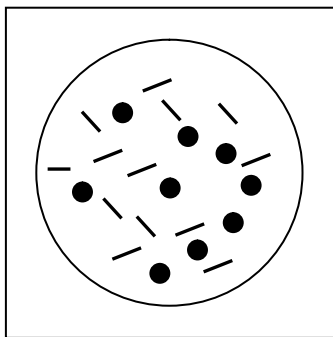

Fig. 6. Cultura organizațională de „tip persoană”

Este de notat că această formă de cultură organizațională este întâlnită frecvent în cazul domeniilor de creație și cercetare, de consultanță sau de avocatură, în parteneriate de diferite forme sau în cooperative. De obicei, angajații unor asemenea structuri de organizare sunt greu de condus, ei considerând organizația ca un cadru pentru realizarea propriilor interese. Pe de altă parte, comunicarea în astfel de organizații are un pronunțat caracter informal, bazat pe cooperare, afinități personale și interese profesionale.

Dincolo de aspectele ce caracterizează o formă de cultură organizațională

sau alta, se poate afirma că tipologia la care m-am referit depinde de mai mulți factori: perioada istorică și forma de proprietate, mărimea organizației și domeniul de activitate, nivelul dezvoltării tehnologice și sistemul de valori sociale, scopurile și obiectivele organizației, contextul economic și social etc.

Nu este exclusă nici posibilitatea ca, în aceeași organizație, să coexiste două sau mai multe forme din culturile menționate, cu consecințe ușor de intuit asupra formării culturii comunicaționale.

Concluzii

Principala idee ce poate fi reținută este că, atât în grupuri, cât și în organizații comunicarea are un caracter *formal* sau *informal*. Canalele formale de comunicare sunt asociate unui sistem formal de responsabilități ce respectă ordinea ierarhică, sunt proiectate pentru a permite transferul de informații pe verticală și pe orizontală, are menirea de a asigura coordonarea activităților și de a promova imaginea organizației în exterior.

Spre deosebire de comunicarea formală, *comunicarea informală* se desfășoară prin canale create spontan, se modifică într-un mod mai puțin controlat și funcționează în paralel cu comunicarea de tip formal. Cu toate că formele de comunicare formală coexistă cu cele informale, buna funcționare a organizației și a grupului presupune desfășurarea eficientă a formelor de comunicare formală sau oficială. Canalele informale de comunicare pot fi folosite mai ales în situațiile de reprojectare a organizației, în obținerea informațiilor referitoare la satisfacțiile sau frustrările salariaților sau în contracararea unor zvonuri dăunătoare pentru activitatea organizației.

În sfârșit, o problemă ce trebuie menționată se referă la funcțiile organizaționale ale comunicării, funcții care ar putea fi rezumate în următoarele enunțuri: *controlul* (clarificarea îndatoririlor și stabilirea responsabilităților), *informarea* (considerată element de bază în adoptarea deciziilor), *coordonarea* (menită să facă acțiunea comună cât mai eficientă), *motivarea* (prin care să fie stimulată cooperarea și implicarea membrilor grupului în atingerea obiectivelor), *crearea climatului emoțional* (menit să asigure exprimarea trăirilor și sentimentelor personale).

Referințe bibliografice

1. Bass, B; Ryterband, E. *Organizational Psychology*, (2nd ed.), Boston, Mass, Allyn and Bacon, 1979/2002.
2. Tuckman, B. *Developmental sequence in small groups*, in *Group Facilitation: A Research and Applications Journal*, № 3, 2001, <http://dennislearningcenter.osu.edu/references> (accesat în 16 aug. 2011).

O abordare sociologică a comunicării în grupuri și organizații _____

3. Leavitt, H.J. *Some effects of certain communication patterns on group performance*, in „Journal of Abnormal and Social Psychology”, 46, 1, 1951, p. 38–50.
4. Bavelas, Al. *Communications patterns in task oriented groups*, in „Journal of the Acoustical Society of America”, 22, 1950, p. 271–282.
5. Bennett, W.L. *News The Politics of Illusion*, New York, Longman. 1988.
6. Ștefănescu, S. *Sociologia comunicării*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2010, p. 166.
7. Vlăsceanu, M., *Organizații și comportament organizațional*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 266.
8. Ibidem, p. 266.
9. Ștefănescu, S. *Op. cit.*, p. 167.
10. Handy, Ch. *Understanding Organizations*, Oxford, Oxford University Press. 1993.
11. Ibidem, p. 192–204.

VIZIUNI ASUPRA PROBLEMEI GLOBALIZĂRII CULTURALE

Alexandru ROȘCA, *academician,*
Pavel MIDRIGAN, *doctor în politologie,*
Universitatea de Studii Politice
și Economice Europene „Constantin Stere”

Summary

This article approaches some conceptual issues on cultural globalization and the impact of actors in promotion of spiritual values on global level. As well there are identified some disagreements of this phenomenon, problems, risks and provocations by iredulated multiculturalism from European countries.

Oricât de rezervați am încerca să fim față de fenomenele globalizării, rămîne, totuși, să recunoaștem că „omul planetar” este o realitate certă, iar Terra pare să fi ajuns la dimensiunile unei localități ușor traversabile de la o margine la alta. Spre această stare de lucruri, care nu a constituit un scop în sine, ci un mijloc de supraviețuire, și care nu va însemna un obiectiv final, ci unul intermediar spre noi extensiuni, omul a mers treptat, învingînd rezistența naturii și depășindu-se pe sine însuși. Făcînd o privire retrospectivă, rămînem fascinați de cutezanța spiritului uman dispus permanent să străbătă spații imense pentru a-și lărgi cunoștințele și activitățile practice și pentru a se afirma la cote valorice tot mai înalte. Ne referim la deschizătorii de epoci și de orizonturi, la vestiții navigatori și călători, exploratori de mări, oceane și continente, care, sfidînd pericolele și riscîndu-și viața, au contribuit la cercetarea lumii înconjurătoare, la stabilirea relațiilor dintre diferite popoare și civilizații. Este de remarcat că inițial contactele cu populația teritoriilor descoperite se soldau de cele mai multe ori cu războaie de jaf și de cucerire, și mai rar cu schimburi echitabile de valori materiale și spirituale.

Însă, atîta timp cît agricultura constituia fundamentul material-economic al societății, iar forma dominantă de organizare a producției era gospodăria naturală, cît țărănimea (cea mai numeroasă clasă socială din feudalism) își dobîndea mijloacele de trai mai mult din schimbul cu natura decît din relațiile cu societatea, pînă atunci activitatea omului de rînd și sistemul legăturilor sale cu lumea înconjurătoare aveau un caracter local. Spațiului geografic și sociocultural îngust le corespundea o viziune, o concepție tot atît de îngustă, limitată a lucrurilor. Orizonturile reduse generează idei locale, particulare, îi impun omului vederi, năzuințe și aspirații mărginite.

Situația se schimbă odată cu dezvoltarea industriei (aceasta treptat devenind ramura decisivă a multor economii), comerțului și proceselor de urbanizare. În noua fază istorică rolul central în depășirea mărginirii locale (inclusiv naționale), în stabilirea legăturilor largi și multilaterale ale omului cu societatea și cu lumea civilizată îi aparține orașului. Marea industrie a creat piața mondială constituită totodată și ca urmare a marilor descoperiri geografice. Noul mod de producție și de schimb a influențat puternic extinderea tehnologiilor industriale și mijloacelor de comunicație, a declanșat mișcarea forței de muncă pe tot întinsul globului pământesc, internaționalizând atât producția, cât și consumul, dar, mai ales, mentalitatea și relațiile dintre oameni. Izolarea locală și închistarea națională devin tot mai imposibile. În procesul transformărilor de anvergură sunt atrase toate popoarele. Creșterea impetuoasă a populației urbane a fost acompaniată de diversificarea structurii sale etnice, iar toate acestea luate în ansamblu au însemnat cu totul alte fenomene istorice în raport cu migrațiile popoarelor, campaniile militare ale marilor cuceritori, cruciadele etc.

Unul din fondatorii școlii de sociologie urbană din Chicago (primele decenii ale secolului trecut), Robert E. Park, adeseori demonstra, în baza cercetărilor de teren, că anume în marile orașe cu un înalt grad de concentrare a mării industriei și a comerțului mondial, cu o fluctuație intensă a populației de diferite etnii, cu o mare diversitate culturală etc., schimbările sociale sunt mai accelerate și atrag în sfera lor arealuri tot mai extinse. Robert Park definea orașele drept „cupatoare de fuziune” a culturilor, de îmbogățire spirituală și creștere intelectuală a omului. În condițiile specifice ale orașelor, activitatea omului capătă un caracter universal, extrateritorial în raport cu etapele anterioare locale ale acesteia.

O astfel de abordare a urbanizării deschide căi largi spre problematica omului în condițiile globalizării culturale, care a devenit mai relevantă în faza postindustrială, informațională de dezvoltare a societății. Ceea ce conferă amploare și profunzime formelor contemporane de mondializare culturală este mai întâi de toate interacțiunea economică, tehnologică, informațională, comunicațională, politică a țărilor antrenate în procesele de globalizare. Revoluția tehnologică a comunicațiilor și mass-mediei a dat noi dimensiuni interconectărilor globale ale popoarelor și culturilor. Prin controverse, dar neabătut, umanitatea devine tot mai deschisă inovațiilor, creațiilor artistice, curentelor de gândire de oriunde. Rețelele de căi aeriene mereu în creștere, de transmitere a mesajelor la orice distanțe intensifică circulația oamenilor, schimbul rapid de informații dintre cele mai îndepărtate locuri ale lumii. Umanitatea interconectată își va îmbogăți matricea țesută din fibre multicolore și cu eforturi comune ale multor popoare, dar totodată va conștientiza

pe deplin și necesitatea protecției efective a diversității culturale, specificului național creat pe parcursul secolelor.

Oricare caracteristică a culturii am accepta-o (ca totalitate a operelor materiale și spirituale, ca product al activității sociale adăugat la aceea ce a creat natura, ca indice calitativ al activității sociale, ca măsură a forței creative a individului etc.) rămîne să constatăm că omul este generatorul și beneficiarul acestui fenomen social atît de subtil și atît de semnificativ pentru umanitate. Activitatea creatoare a insului în acest domeniu decurge la diferite niveluri și în mai multe moduri, în dependență de capacitățile și individualitatea fiecărui participant la opera de făurire a culturii. Majoritatea absolută a indivizilor își realizează funcția creativității culturale în colectivități largi, grupuri sociale și etnice, în cadrul comunităților teritorial-geografice și administrative. Aportul fiecărui om simplu la dezvoltarea culturii este greu sau chiar imposibil de identificat și de evaluat. Însă conlucrarea în comun a maselor de oameni pe parcursul vremurilor creează opera genială a culturii populare, valoarea socială și umană a căreia este inestimabilă. Anume tezaurul cultural, spiritual, artistic și chiar filosofic al poporului a constituit mereu, este și astăzi, va fi și în viitor izvorul inspirației tuturor creatorilor culturii naționale culte din toate ungherașele lumii.

Cultura cultă (Mircea Eliade o numește astfel pentru a o deosebi de cultura populară)[1] nu mai este atît de anonimă și personal neidentificată, ci dimpotrivă, se impune cu toată certitudinea prin caracterul ei individualizat și prin validarea autorilor ei concreți, apreciați în cadrul națiunii date, cît și pe scară mondială. Cel mai înalt nivel al expresiei individualității unui popor îl reprezintă creația artistică. Este de menționat că arta reclamă individualitatea creatorului într-o măsură mult mai mare chiar și decît știința, deși ultima aduce rezultate practice dintre cele mai remarcabile și mai perceptibile.

Fără a diminua cîtuși de puțin importanța altor aspecte ale culturii culte, creația artistică, prin alimentarea ei din creația folclorică, este cartea de vizită a fiecărui popor. Științele exacte, și ele constituate ale culturii, sunt lipsite cu desăvîrșire de specific național, deși rolul lor în prosperarea națiunilor este enorm. Creația artistică profesională, însă, constituie caracteristica de vîrf a spiritualității fiecărui popor, iar protagoniștii acestei creații devin simboluri ale culturii naționale. În susținerea acestei teze ne vom referi din nou la Mircea Eliade, care într-o altă ordine de idei sublinia: „Eminescu, în capodopera sa *Luceafărul*, nu este numai un exemplu tipic al culturii românești culte; într-un anume sens este chiar definiția acestei culturi”. [2] La această apreciere s-ar mai putea de adăugat că opera unui mare artist național se impune eminent și ca valoare universală, ca un bun al întregii umanități. Suntem în drept să spunem că anume astfel se prezintă astăzi creația litera-

ră a scriitorului Ion Druță, creația muzicală a compozitorului Eugen Doga, opera poetică a lui Grigore Vieru, precum și realizările altor personalități notorii din domeniul literaturii și artelor.

Rolul excepțional al personalităților ilustre din domeniul culturii artistice este determinat de natura și specificul acestui domeniu. Aici creativitatea autentică, de înaltă valoare, este mult mai individualizată prin sensibilitatea spiritului, emotivitatea, receptivitatea estetică, prin procedeele stilistice și alte momente care țin de subiectivitatea și originalitatea artistului. Oricât de mare ar fi meritul unui savant în dezvoltarea ramurii științifice respective, descoperirea pe care a realizat-o putea s-o facă mai devreme sau mai târziu un alt cercetător. Muzica lui Mozart, Beethoven, Ceaikovski, capodoperele marilor maeștri ai Renașterii, lucrările lui Van Gogh, Rembrandt, Picasso, Dali au putut fi create doar de aceste personalități.

Într-o astfel de accepție, cultura nu-și este sieși entitate, un „spirit obiectiv”, un fenomen exogen față de om, ci un product al activității acestuia. Prin cultură omul stăpânește și reglementează biologicul în propria sa natură, se afirmă ca ființă spirituală.

Noile realități culturale, care apar în urma proceselor de mondializare, de circulație a valorilor și oamenilor, nu sunt univoc acceptate de toți membrii societăților: unii optează în favoarea tradiționalismului, alții – în favoarea modernismului. Adeseori pendulul oscilează între naționalism și cosmopolitism. Însă între etnocentrismul pronunțat al unora și nihilismul național al altora există un diapazon larg de conlucrare între diferite culturi și civilizații, aducând beneficii tuturor părților implicate în activități transnaționale desfășurate pe mai multe planuri.

Aderarea la modernitatea culturală, cum se arată a fi, în primul rînd, lumea occidentală secularizată, este un proces anevoios și controversat. Urmează de conștientizat mai profund că pluralismul cultural în cadrul unei societăți nu constă într-o colaborare idilică: apar permanent contradicții care, nefiind la timp și adecvat depășite, pot să degenereze în antagonisme puternice și cu urmări grave.

Oricât de înverșunat s-ar opune separatiștii de pretutindeni, omenirea, chiar de la începuturi, nu este total diversificată, între popoare există nu numai diferențe, ci și afinități. Culturile interacționează, se interpenetrează și se suprapun îngroșînd astfel substratul civilizațional al neamului omenesc. Sunt semnificative în această privință remarcile sociologului român Nicolae Petrescu (contemporan al lui Dimitrie Gusti): „Totuși istoria ne învață două lucruri în ceea ce privește ideea de cultură: că nu există cultură națională într-un sens absolut, și că fiecare realizare națională aparține ideii generale de cultură”. Și în continuare eminentul sociolog menționează: „Nu mai e

nevoie să spunem că nici o cultură națională cu un rol politic nu mai merită să fie denumită „cultură”. [3] Din perspectiva problematicii abordate în acest demers merită să reflectăm asupra subiectului privitor la forțele animatoare ale proceselor de mondializare culturală. În perioada de constituire a statelor naționale (în vremea secolului al XIX-lea), dar mai ales a mișcărilor de eliberare națională (secolul al XX-lea) intelectualii s-au manifestat ca principalii însuflețitori ai acestor procese istorice, vehiculând adeseori ideologii naționaliste. Astăzi, în condițiile globalizării, intelectualii sunt considerați ca mediatori între civilizații și culturi (Toynbee). După cum menționează cercetătorul indian Yogendra Malik, este vorba despre „...scriitori, ziariști, profesioniști de la radio, televiziune, oameni de cinema, comentatori, profesori, birocrați, tehcrați”. Dezvoltând ideile despre intelectuali ca agenți ai schimbului de valori și ai apropierei popoarelor de diferite culturi, cercetătorul francez Gerard Leclerc stipulează la rîndul său: „Comparat cu individul obișnuit, intelectualul este omul mondialității și universalității. Dar, ca orice om, este plasat într-o situație anume și implicat”. [4] Descifrînd considerențele vizavi de plasarea „într-o situație anume și implicare”, autorul remarcă: „Intelectualii nu sunt numai heraldii valorilor universale, valori valabile pentru totalitatea abstractă a oamenilor pe care o numim umanitate. Sunt, de asemenea, purtători ai valorilor specifice, martori angajați ai treburilor întregii lumi, plasate într-o țară, într-o clasă, într-o religie sau într-o ideologie determinată. Desigur, au o viziune planetară a evenimentelor; sunt observatori ai istoriei, ai evenimentelor geopolitice mondiale. Dar sunt și moștenitorii cărțurilor, purtători ai tradițiilor culturale și religioase naționale”. [5]

Rămînînd, în fond, de acord cu cele spuse, am avea de reproșat doar în privința faptului că intelectualii „sunt observatori ai istoriei, ai evenimentelor geopolitice mondiale”. În sens strict științific, această calitate „de observatori” vine în contradicție cu calitatea lor „de agenți de schimb cultural”, „mediatori culturali”, stipulată de autor în studiul dat.

Fluxuri masive de erzațuri, emise din anumite centre, circulă în jurul globului, poluînd culturile locale și periclitînd identitatea națională a diferitor țări. Însă încercările de a depune rezistență acestui fenomen nociv nicidecum nu presupune închiderea frontierelor dintre culturi, refuzul căutării căilor de orientare reciprocă a culturilor în vederea apropierei și confluenței lor. Cît privește ciocnirea civilizațiilor, aceasta nu poate avea la bază alte considerente decît conflictul dintre extremismele religioase, care trebuie puse în afara legii.

De altfel, necesitatea perfecționării cadrului juridic privind funcționarea normală a multiculturalismului se resimte, poate într-o măsură și mai mare, la nivel local, în interiorul fiecărei societăți poli-etnice, îndeosebi în

cele cu minorități naționale. Spunem „într-o măsură și mai mare” fiindcă la acest nivel se întrunesc (și trebuie să conlucreze normal) nu numai valorile abstracte, ideatice ale diverselor culturi, dar și purtătorii reali ai acestora, implicați alături în practicile economice, sociale, politice, spirituale de zi cu zi. În astfel de situații multiculturalismul apare ca experiență trăită nemijlocit, el este sesizat pe viu, provocând reacții, punând probleme, dar nu de fiecare dată sugerând și soluții adecvate. Sunt cunoscute dificultățile în care au intrat societățile occidentale pledând de-a lungul deceniilor în favoarea mișcării libere a oamenilor, acordând drepturi (fără obligațiuni) persoanelor aparținând minorităților naționale și deschizând larg frontierele pentru imigranți. Desigur, mulți din cei veniți din lumea a treia s-au occidentalizat, în sensul că au îmbrățișat o bună parte din valorile de aici, s-au secularizat, s-au adaptat la standardele culturale autohtone, neabandonându-le total pe cele moștenite de la grupul de origine. Alții însă ignorează în mod sfidător normale și valorile țărilor gazde, care pentru cei încetățeniți au devenit chiar patrii de adopție. Mișcările de proporții ale migranților, în temei musulmani, din anul 2011 din Marea Britanie au prilejuit dezbateri aprinse pe marginea multiculturalismului, unii comentatori ajungând pînă la ideea falimentului acestuia.

În opinia noastră, adaptarea la mediul cultural autohton nu este identică asimilării. Adaptarea presupune însușirea parțială, selectivă și benevolă de către individ a condițiilor necesare pentru supraviețuirea sa într-un mediu sociocultural distinct celui în care a trăit și a activat anterior, determinate obiectiv să intre în raporturi și să comunice între ele în diferite sfere ale vieții sociale.

Persoanele, aparținând diferitor etnii conlocuitoare, se vor arăta deschise, cointeresate și reciproc orientate spre conlucrarea pe diverse planuri, fiecare participant la această conviețuire păstrîndu-și valorile sale specifice moștenite de la grupul etnic de origine. O stare de lucruri concepută în așa mod necesită toleranță și recunoașterea diversității. Asimilarea însă înseamnă absorbirea unui grup etnic de către altul aliat în condiții mai favorizate. Grupul sau individul asimilat își pierde trăsăturile proprii acumulate de-a lungul secolelor. Deosebim două tipuri de asimilări ale celor slabi de către cei mai puternici și mai numeroși: latentă, neprogramată și nescontată, iar alta – forțată, premeditată, pusă la cale. În condițiile modernizării democratice, ultimul tip de asimilare etnică, culturală contravine actelor normative privind drepturile omului, protecția minorităților naționale etc., și, prin urmare, este lipsit de perspectivă.

Pentru lumea occidentală, dar și pentru alte regiuni, adaptarea alogenilor la un mediu cultural este o problemă actuală și extrem de importantă. Dacă

adaptarea nu se va realiza conform normelor în vigoare, societățile occidentale se vor confrunta cu dezbinări serioase: alogeni vor insista asupra normelor, valorilor, obiceiurilor specifice culturilor din care provin, iar populația băștinașă va continua să-și piardă din identitatea culturală, ceea ce ar putea genera dificultăți de comunicare. Rezistența mediului cultural islamic la valorile occidentale ar putea reduce substanțial șansele de universalizare. Deși globalizarea este un proces obiectiv necesar, el nu se realizează de la sine, ci solicită eforturi susținute și implicarea activă a factorului uman.

Referințe bibliografice

1. Vezi: Mircea Eliade. *Meșterul Manole*. Iași, 1992, p. 50.
2. *Ibidem*, p. 51.
3. Petrescu Nicolae. *Principiile sociologiei comparate*. Cluj: Editura Științifică, 1994, p. 387.
4. Leclerc Gerard. *Mondializarea culturală. Civilizațiile puse la încercare*. Chișinău: Editura Știința, 2003, p. 349.
5. *Ibidem*, p. 350.

DISCRIMINAREA – O PROVOCARE PENTRU SOCIETATEA CIVILĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

Tatiana BORDEI,
cercetător științific stagiar,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The concept of non-discrimination and equal opportunity are rooted in universal principles of human rights, fundamental freedoms and equality. These concepts are part of the international community's key principles and are used in development of international instruments to defense of human rights. For civil and political society of the Republic of Moldova the concept of non-discrimination is new. Majority of political actors, citizens make a link between this principle with the Plan of Visa Liberalization with European Union, more over they consider the discrimination as "European fancy", never the less many examples of discrimination are frequently recorded and many categories of population are discriminated in various areas. The Laws of preventing and combating against discrimination divided the civil society on the numerous points of view, ones of them homophobic, islamophobic, also hate speeches.

Discriminarea a intrat în discursul reprezentanților societății civile, dar și a puterii politice, recent. Fostul regim egalitar nu avea problema discriminării, toți membrii comunității erau într-atât de egalați, încât diferențele fuseseră aneantizate. Nu exista discriminarea, dar nici dreptul de a fi diferit. După colapsul Uniunii Sovietice, când un șir de procese sociopolitice au demarat vertiginos, discriminarea a apărut ca o urmare a emergenței unor inegalități din procesul de democratizare a vieții sociale postcomuniste.

Noțiunea discriminării este direct conectă cu cea a toleranței, egalității, libertății și dreptății sociale. Este una dintre noțiunile regimului democratic, stipulată în majoritatea actelor internaționale cu referință la drepturile și libertățile individului. Fiecare stat democratic aspiră la respectarea egalității, orice cetățean consideră că egalitatea este o condiție a unei societăți prospere, deși fiecare acordă acestei valori semnificații oarecum diferite. De multe ori însă apare retorica întrebare: „Egalitate între cine anume?” sau „Egalitate în ce anume?” Și aceasta, pe bună dreptate, din moment ce ne ciocnim de inegalități, diferențe/tratamente diferențiate în fiecare zi.

Visăm la o egalitate absolută, dar diferențele dintre indivizi sunt relevante oricum, căci în cele din urmă aceste diferențe contribuie la autoidentificarea fiecăruia dintre noi. Suntem obișnuiți să abordăm lumea înconjurătoare

prin prisma diferențelor de civilizație, politice, economice, ce ne fac diferiți, unici, și prin intermediul cărora ne autoidentificăm, dar scăpând din vizor alte criterii esențiale. Este dificil să categorisim indivizii, având un model unic, limitat și comun de trăsături, adică pentru a vorbi despre identitatea unei persoane trebuie să ținem cont de factori precum civilizația, religia, etnia, clasa, comunitatea, cultura, identitatea gender, profesia, limba, orientarea politică, morala, familia, culoarea pielii etc., fără a-i neglija apartenența la uman a individului. Și dacă oamenii continuă să fie absorbiți de iluzia singularității sectare, a fatalismului, dincolo de diferențele noastre exterioare sau interioare, prin care ne exprimăm unicitatea – umanul din noi rămâne a fi trăsătura noastră comună.

Nu putem nega existența absolută a diferențelor, chit că nu fiecare diferență este o inegalitate. Or, aceasta devine inegalitate din momentul în care, raportându-se la o scară de valori, se traduce în avantaje sau dezavantaje. Deci, atunci când anumite inegalități avantajează un individ, dezavantajându-l pe altul, am putea vorbi despre un tratament inegal și diferențiat. Bineînțeles, fie vorbim despre egalitate, fie despre inegalitate, ne vom ciocni de aspectul ce ține de cadrul social, cultural, politic al societății. De aceea și politicile de egalitate promovate de statele democratice sunt mult mai complexe decât noțiunea ca atare, deoarece acestea trebuie să țină cont inevitabil de inegalitățile existente în interiorul societății. Important, însă, este faptul ca aceste inegalități să nu altereze sub nici o formă egalitatea șanselor, deci din punctul inițial sau din start toți indivizii au drepturi egale la șanse egale. Egalitatea șanselor însă nu presupune obligatoriu sau nu motivează și egalitatea rezultatelor, deoarece situațiile sau parcursul realizării acestor șanse poate fi foarte diferit, ceea ce reliefează cele două interpretări ale egalității în teoria socială și politică: egalitarismul și egalitatea meritocratică sau liberală.

Egalitarismul este fundamentat pe egalitatea situațiilor și rezultatelor, sunt negate toate diferențele, iar situațiile indivizilor sunt egalate fără a se ține cont de acțiunile lor, or, fiecare trebuie să aibă necesarul independent de activitatea lui, fiecărui după necesitate.

Egalitatea meritocratică sau liberală presupune că indivizii sunt egali din start, au aceleași șanse, dar nu asigură egalitatea rezultatelor, căci consideră că situațiile indivizilor pe parcursul realizării acestor șanse vor fi diferite, precum diferite vor fi și rezultatele lor. Nerespectarea principiului egalității șanselor stă la baza *discriminării*, care este tratamentul diferit ce dezavantajează un individ (un grup) în comparație cu altele aflate în situații similare datorită unui criteriu precum “sexul, rasa, culoarea, originea etnică sau socială, caracteristicile genetice, limba, religia sau convingerile, opiniile poli-

tice sau de orice altă natură, apartenența la o minoritate națională, averea, nașterea, un handicap, vârsta sau orientarea sexuală” [1].

Referințe la ideea egalității și non-discriminării sunt prezente chiar în primele acte cu caracter internațional de după al Doilea Război Mondial, recunoașterea și acceptarea lor fiind însoțită de îndelungate dezbateri. Astfel, după Primul Război Mondial, în timpul Conferinței de la Paris (1919), Japonia insistă ca principiul egalității de rasă să fie confirmat prin Carta Ligii Națiunilor. Chiar dacă fără succes inițial, ideea a continuat să fie promovată în timpul elaborării Cartei Organizației Națiunilor Unite, unde poate fi atestată în articolele 1(2) (3), 2(1), reafirmată în articolele 13(1b), 55(c) și 76(c). Carta invocă principiul egalității și al nediscriminării în contextul “respectării universale și efective a drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă și religie”. Ulterior, odată cu evoluarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, cadrul legal internațional va dezvolta principiul egalității și non-discriminării într-un spectru larg de acte internaționale fundamentale pentru susținerea regimului democratic în lume, precum:

Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948), art. 7, care stipulează că “Toți oamenii sunt egali în fața legii și au, fără nici o deosebire, dreptul la o egală protecție a legii. Toți oamenii au dreptul la o protecție egală împotriva oricărei discriminări care ar viola prezenta Declarație și împotriva oricărei provocări la o asemenea discriminare”[2];

Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid (1948) – partea II, art. 6, enumeră toate actele îndreptate împotriva unui grup etnic, națiune, grup religios, rasă, cărora Curtea le atribuie statutul de „genocid”, genocidul fiind considerat o ultimă formă de încălcare a dreptului la egalitate și o formă de discriminare sistematică;

Convenția Internațională a Drepturilor Civile și Politice (1966) – art. 2(1), (3), 20(2), 14(1), 14(3), 25, 27 care combate orice fel de discriminare și apără persoanele împotriva discriminării pe criteriu de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opțiuni politice sau alte opțiuni, origine socială sau națională, proprietate, naștere sau alt statut;

Convenția Internațională de eliminare a tuturor formelor de discriminare rasială (1965);

Convenția Internațională de eliminare a tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor (1979);

Declarația de eliminare a tuturor formelor de intoleranță și discriminare pe criteriu de religie și credință (1981);

Convenția Drepturilor Copilului (1989);

Declarația drepturilor persoanelor ce aparțin unei minorități naționale

sau etnice, religioase sau lingvistice (1992) – sunt norme legale cu caracter internațional ce au menirea de a combate și preveni încălcarea dreptului la egalitate și discriminare.

Aplicabilitatea cauzelor DUDO este ghidată de principiul universalității și nediscriminării relevat chiar în art. 1 al Declarației, astfel că statele semnatare sunt obligate să asigure respectarea drepturilor fundamentale ale individului, dar și a dreptului la nediscriminare pe criteriu de “rasă, culoare, sex, limbă, opțiuni politice sau de altă natură, origine națională sau socială, proprietății, nașterii și altor statute” stipulate și în Carta ONU, în Convenția internațională a Drepturilor Civile și Politice etc. [3]

Un număr considerabil de state au elaborat legi cu caracter intern, național, de combatere a discriminării și asigurării dreptului la egalitate, nediscriminare constituind unul din principiile de bază în protecția drepturilor omului. În pofida progresului înregistrat în domeniul apărării drepturilor omului, rapoartele organismelor internaționale abilitate confirmă că fenomenul discriminării este unul dintre cele mai frecvente încălcări ale drepturilor și libertăților fundamentale, manifestându-se multiaspectual, la toate nivelele și domeniile vieții publice sau private.

În acest context și la nivel european funcționează norme legale care au menirea de a reglementa fenomenul discriminării și aplicabilitatea tratamentului egal, spre exemplu:

Art. 14 și Protocolul 12 al Convenției Europene a Drepturilor Omului (conform ultimelor amendamente din iunie 2010), [4];

Art. 20, 21, 22, 23 din Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene (Nisa 2000) [5];

Art. 20 din Carta Socială Europeană revizuită (1999)[6];

Art. 18, 19, partea a doua, din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (conform modificărilor prin Tratatul de la Lisabona din 2007) [7];

Art. 13 din Tratatul privind Comunitatea Europeană (combaterea discriminării);

Directiva 75/11/CE privind aplicarea principiului egalității de remunerație pentru femei și bărbați;

Directiva 76/207/CE privind aplicarea principiului egalității de tratament între femei și bărbați în privința accesului la angajare, formare profesională și promovare, precum și în ceea ce privește condițiile de muncă;

Directiva 43/2000/CE privind tratamentul egal al persoanelor indiferent de originea rasială și etnică etc.

Dreptul la nediscriminare derivă din Directiva Consiliului Uniunii Europene 97/80 EC din decembrie 1997, care vizează sarcina probațiunii în cazurile de discriminare pe criteriu de sex; art. 13 al Tratatului de la Amsterdam

(1997), care prevede combaterea discriminării pe criteriu de origine rasială sau etnică, sex, religie, convingere, orientare sexuală; Recomandarea nr. 7 a Comisiei Europene împotriva Rasismului și Intoleranței (CERI) privind combaterea rasismului și discriminării rasiale (2002); Convenția UNESCO împotriva discriminării în educație etc. Acestea sunt doar câteva din actele în materie de drepturile omului ce invocă dreptul la nediscriminare, Republica Moldova având 72 de convenții semnate cu Consiliul Europei din 1995.[8]

În ultimii 10 ani, legislația Uniunii Europene insistă sistematic asupra perfecționării cadrului juridic comunitar în domeniul nediscriminării, elaborând acte legislative cu caracter regional/comunitar, ce se subscriu obiectivelor Uniunii în domeniul respectării tratamentului egal și dreptului la nediscriminare. Principalele obiective sunt creșterea nivelului de conștientizare a dreptului la egalitate și nediscriminare, stimularea participării în societate a grupurilor care sunt victimele discriminării, recunoașterea și respectarea diversității și egalității prin diversitate, combaterea stereotipurilor și rolurilor sociale atribuite femeilor sau bărbaților indiferent de etnie, religie, dizabilitate sau orientare sexuală etc. Normele legale comunitare promovează ideea înlocuirii modelelor culturale, stereotipurilor, modificării atitudinilor, normelor și valorilor care ating demnitatea umană.

În ultima decadă au fost adoptate norme și instrumente legislative menirea cărora este asigurarea principiului egalității și non-discriminării, precum: Directiva Egalității Rasiale (*Racial Equality Directive*), Directivele Egalității Gender (*Gender Equality Directives*); este inaugurat Institutul European pentru Egalitate de Gender (*European Institute for Gender Equality*), a fost ratificată Convenția ONU cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități (decembrie 2006). Atenție sporită este acordată recomandărilor care fac referință la discriminarea pe criteriu de orientare sexuală și identitate gender, discriminarea pe criteriu de apartenență religioasă și discriminarea pe multiple criterii. În pofida eforturilor membrilor UE de a ajusta cadrul legal național în domeniu la cel comunitar, unele state membre au încă lacune în sistemul judiciar la acest capitol, iar discriminarea continuă să fie unul dintre cele mai frecvente motive de încălcare a drepturilor omului [9]. Iată câteva date statistice ale numărului de plângeri înregistrate de către instituțiile abilitate cu soluționarea cazurilor de discriminare din unele statele membre ale Uniunii Europene.

Subscriindu-se convențiilor internaționale în materie de drepturile omului și propunându-și să urmeze vectorul de integrare europeană, Republica Moldova urmează să-și racordeze anumite principii, politici la cele ale Uniunii Europene, în caz contrar un unison între aceste două este greu imaginabil. Respectarea principiului nediscriminării în politicile promovate

	2009		2010				Ethnic discrimination (including race)					
	Discrimination on all grounds	Ethnic discrimination (including race)	Number of months reported on	Number of complaints during reporting period	Number of complaints to 12 months (Total reported/months reported on x 12)	Number of complaints per 1,000,000 inhabitants	Change in number of complaints 2009 to 2010	Number of complaints during reporting period	Number of complaints to 12 months (Total reported/months reported on x 12)	Number of complaints per 1,000,000 inhabitants		Change in number of complaints 2009 to 2010
Czech Republic			9	210	229	42		24	32	3	+29	Public Defender of Rights. Broadened mandate in September 2009
Denmark		200	11	47	47	36	-3	2	2	2	0	Board of Equal Treatment
Estonia	50	2	12	364	364	69	-47					Gender Equality and Equal Treatment Commissioner
Finland	411	318	12									Ombudsman for Equality and Office of the Ombudsman for Minorities combined – note that the data for all grounds only covers gender discrimination; data include complaints as well as requests for advice; decrease could be partly due to new Q&A online
France	10,545	3,009	8	8,239	12,359	191	+1,814	2,269	3,404	53	+395	High Commission against Discrimination and for Equality (Halde)
Germany	10,777	639										Federal anti-discrimination agency. Data combined from August 2006 through July 2010. Data relate to contacts, not complaints or requests
Greece	54	14										The Greek Ombudsman
Hungary		60	9					112	149	15	+104	Equal Treatment Authority (ETA)
Ireland		79	9					29	39	9	-40	Irish Equality Authority. Data include race and Traveller grounds
Italy		382	7					413	708	12	+326	National Office Against Racial Discrimination (UNAR)
Latvia	101	14	12	78	78	55	-23	9	9	4	-5	Ombudsman's Office
Lithuania		12	9					15	20	6	+11	The Office of the Equal Opportunities Ombudsperson (OE00)
Luxembourg			12	90	90	180		12	12	24	+12	Centre for Equal Treatment. Data for August 2009 – August 2010

Sursa: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/annual-report-2011_EN.pdf

și elaborate de către autoritățile publice sunt una dintre condițiile puse de Uniunea Europeană în cadrul Planului de liberalizare a vizelor, iar adoptarea unui cadru legal bine definit în domeniul dat este stringentă. Elaborarea legii privind prevenirea și combaterea discriminării, urmată de dezbaterile ei în rândurile societății civile, Guvern și Parlament a cunoscut o perioadă destul de anevoioasă (2008 – prezent), iar retragerea proiectului de lege privind prevenirea și combaterea discriminării din Parlament în 2010 a demonstrat interesul anemic al clasei politice față de respectarea drepturilor omului, cetățenilor țării și punerea intereselor electorale mai presus de orice angajament față de UE, care ar permite compromiterea în fața electoratului. Deși cu unele rezerve, acest proiect de lege definește clar discriminarea, criteriile, domeniile, subiecții, mecanismul de funcționare a legii, instituția abilitată cu prevenirea și combaterea discriminării, cât și sancțiunile pentru comiterea actului de discriminare. Proiectul de lege nu face abatere de la definiția discriminării dată de Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, în care discriminare este considerată excluderea, deosebirea, restricția sau preferința în drepturi și libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, cât și a comportamentului discriminatoriu pe motivul criteriilor stipulate în lege. Legea apără persoanele aflate pe teritoriul Republicii Moldova de discriminare în sfere precum socială, economică, culturală, politică și în alte sfere fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingere religioasă, sex, vârstă, stare a sănătății, dizabilitate, orientare sexuală, opinie, apartenență politică, avere, origine socială, precum și pe bază de orice alt criteriu [10]. Raporturile de căsătorie și adopție, cultele religioase și părțile lor componente în partea de convingeri religioase nu cad sub incidența acestei legi.

Conform proiectului de lege, discriminarea este interzisă în câmpul muncii, accesul la bunuri și servicii disponibile publicului și în învățământ. Subiecții cu atribuții în domeniul prevenirii și combaterii discriminării ar fi: instanțele judecătorești, Consiliul pentru prevenirea și combaterea discriminării, autoritățile publice și asociațiile obștești. Răspunderea pentru faptele de discriminare poate fi de ordin disciplinar, civil, contravențional și penal. Precum observăm, legea ar apăra un șir de categorii de populație pasibile discriminării, care, conform unor sondaje, este evident prezentă în societate. Sondajul Fundației Soros-Moldova efectuat în 2011 demonstrează că 68% dintre cei intervievați consideră că cei mai frecvent discriminați în Republica Moldova sunt persoanele cu dizabilități mentale, persoanele cu dizabilități fizice – 66%, persoanele HIV – pozitivi – 56%, persoanele în vârstă – 50%, minoritățile LGBT – 49%, romii – 48%, femeile – 32% și asta chiar dacă 89% dintre intervievați consideră că toleranța este o valoare

foarte importanta, la fel precum și credința în Dumnezeu, respectul pentru oameni, respectarea legii, libertatea și egalitatea, pe care intervievații l-au menționat ca fiind primele șase valori importante în societate. Acestea fiind spuse, apare retorica întrebare: suntem o societate tolerantă precum susținem sau tolerăm doar ceea ce vrem sau ne convine nouă să tolerăm? E toleranța o valoare a noastră sau doar pretindem că este? Or, toleranța ar însemna recunoașterea și acceptarea altuia ca fiind diferit decât noi, nu doar a suporta, a ceda cuiva, ci a-i recunoaște cuiva valoarea în virtutea diferențelor, deosebirilor, în virtutea specificului său, originii etnice, modului de viață, de gândire, stării sociale, opțiunii religioase, orientării sexuale sau politice. Proiectul de lege privind prevenirea și combaterea discriminării a catalizat foarte multe dezbateri, de multe ori ele fiind duse pe fondalul distorsionării încărcăturii semantice a acestor valori, a semnificației lor, a reacției pe care o comportă ele din partea societății. Atunci când spunem că suntem toleranți, ar însemna că suntem toleranți față de toți indivizii, indiferent de diferențe, pentru că a-i tolera doar pe cei care ne convin nouă, nu denotă toleranța, nu înseamnă că asigurăm respectarea principiului egalității oportunităților pentru toți membrii unei societăți. Principiul nediscriminării este esențial în promovarea egalității oportunităților, a respectării normelor legale – unice pentru toți membrii societății, în asigurarea libertății sau existenței unui stat democratic. Din moment ce toți suntem membrii unei societăți, pe toți ne afectează criza sociopolitică prin care trece Republica Moldova, toți suntem contribuabilii acestui stat și responsabili de respectarea Constituției în mod egal fără nici un fel de diferență, atunci de ce Constituția ne-ar apăra în mod diferit pe fiecare?

De asemenea, acest principiu derivă din standardele dreptului internațional și european, care asigură dreptul la egalitate, cât și dreptul de a nu fi discriminat. Deși cadrul legal național conținea anumite prevederi inserate în diferite acte legislative care interzic ura și discriminarea pe criteriu rasial, etnic, lingvistic, religios, origine socială, opinie, apartenență politică, sex și orice alt criteriu, nu există o lege generalizantă, mai detaliată în domeniul respectiv care ar fi facilitat și practica judiciară. Or, legea privind prevenirea și combaterea discriminării vine să acopere această lacună, să asigure respectarea principiului egalității oportunităților în domeniul social, economic, politic, cultural pentru acele categorii ale populației țării care sunt într-un fel sau altul defavorizate la acest capitol. Oricum, proiectul de lege a incitat spiritele extremiștilor și ultra-religioșilor, incitarea la discriminare, ura, homofobia, este tot mai prezent discursul de ură în sursele media, care distorsionează scopul proiectului de lege și adevărata lui semnificație

Jertfa unor fobii precum xenofobia, homofobia, islamofobia, transfobia,

antisemitismul, rasismul etc., manifestate prin neacceptarea de către majoritate a unei minorități existente, expusă deseori discriminării și încălcărilor abuzive ale drepturilor fundamentale ale omului, sunt și statele Uniunii Europene. Dincolo de funcționarea legii antidiscriminare și a instituțiilor abilitate cu prevenirea, depistarea și sancționarea cazurilor de discriminare, statele membre UE trec încă prin deficiențe semnificative în respectarea dreptului la nediscriminare și egalitate, conform raportului anual al Comisarului Consiliului Europei pentru drepturile omului, Thomas Hammarberg. Printre cele mai des raportate cazuri sunt cele de discriminare a unor etnii, a emigranților, persoanelor neangajate în câmpul muncii, a celor cu venituri mici, a femeilor, minorităților religioase, sexuale, persoanelor cu dizabilități, HIV pozitivi, persoanelor în vârstă sau copiilor, a celor aflați în instituții de detenție etc. [11]

Partidele de extremă dreapta, cele mai reprezentative exponente ale acestor fobii, au reușit să pătrundă în unele parlamente ale țărilor membre UE reușind astfel să influențeze politici care contribuie la accentuarea divergențelor sociale pe fondalul crizei economice. Astfel, în 2009 partidele de extremă dreapta au câștigat opt locuri în Parlamentul European, ca urmare a unor rezultate bune în campaniile electorale din Austria, Danemarca, Finlanda, Ungaria, Italia, Olanda, România, Marea Britanie. [12] Spre exemplu, în rezultatul alegerilor din anii precedenți dintr-un șir de țări europene multe dintre partidele de extremă au devenit viabile anume în urma promovării unor campanii anti-islamice agresive și anti-emigranți, iar tinerii manifestă tot mai mult interes față de partidele populiste, deoarece partidele aflate la putere au pierdut din contactul cu realitatea și tot mai greu satisfac imperativele societății contemporane. În noul context politic, partidele de extremă dreapta și-au schimbat imaginea, distanțându-se de discursul fascist și propovăduind o identitate națională etnico-religioasă, readuc în discuție vechile dispute teritoriale și problema minorităților rămase în afara frontierelor, manifestă pentru scoaterea străinilor din sistemul de asigurări sociale sau chiar întoarcerea acestora în țara de origine.

Discursul extremei drepte este focusat împotriva multiculturalismului promovat de UE, spre exemplu la începutul lui 2012 formațiunea de extremă dreapta Jobbik din Ungaria cere guvernului ungar ieșirea din blocul comunitar, arzând un steag al Uniunii în fața reprezentanței Comisiei Europene din Budapesta și organizând represiuni masive asupra etnicilor romi. În Ziua comemorării Holocaustului (27 ianuarie), Marine Le Pen, reprezentanta Frontului Național (extremă dreapta) în Franța și candidata acestui partid la președinția Franței, a fost invitată de onoare a Partidului Libertății (FPO) din Austria, liderul căruia, extremistul Heinz-Christian Strache, are

șanse mari să devină cancelar al Austriei. Discursul politic al extremiștilor și-a schimbat cumva alura, liantul acestor formațiuni fiind islamofobia, homofobia, anti-țigănistul, instituirea restricțiilor față de imigranți. În perioada anului 2010, Franța, Belgia, Republica Cehă, Italia, Lituania, Slovacia, Danemarca, Grecia, Spania și Marea Britanie au fost scena discursurilor de instigare la ură față de etnicia romi. De la asemenea discursuri nu s-au abținut inclusiv liderii politici. În Franța, Ministrul de Interne stipula în unul din interviuri că prezența romilor în unele regiuni ale Franței rezultă cu o creștere evidentă a numărului de crime, astfel etichetând o întregă etnie și provocând crearea unei atitudini negative față de membrii acestei etnii.

Este evident că forțele de extremă dreapta capătă o pondere tot mai simțitoare în Europa. Aceste partide nu se definesc ca fiind de extremă, ci mai curând ca partide populiste, participă la jocul democratic și se distanțează de vechile retorici antisemite și fasciste, folosesc cu dibăcie problemele sociale apărute pe fondalul crizei economice, neputința partidelor tradiționale de a gira economiile, incapacitatea de a monitoriza fluxul de emigranți, expansiunea șomajului și alte provocări ale extinderii spațiului Schengen sau a globalizării. [13]

Extrema dreaptă din România neagă vehement Holocaustul în timpul căruia în România au fost exterminați circa 400.000 evrei și peste 15.000 romi și își dorește „curățirea țării de romi”. În Ungaria, formațiunea Jobbik consideră că „Ungaria aparține ungarilor” și continuă să organizeze acțiuni violente împotriva etnicilor romi, la fel ca și partidul de extremă dreapta Ataka din Bulgaria. În septembrie 2010, membrul Parlamentului European, Csanad Szegedi, vice-președintele partidului Jobbik din Ungaria, spunea că acei romi ce prezintă un „pericol public” trebuie să fie segregati în lagăre sub supraveghere strictă. [14] În noiembrie 2007, Gianfranco Fini, Partidul Alianța Națională din Italia, a fost surprins spunând că romii consideră că furtul este o virtute și nu o imoralitate, comițând fără scrupule furturi de copii și folosindu-i în scopul cerșetoriei. În perioada 2008–2009, Comitetul Națiunilor Unite pentru Eliminarea Discriminării Rasiale a făcut un șir de recomandări pentru autoritățile acestor țări de a se autosesiza la discursurile de ură făcute în public de către unii lideri politici.

În țări din UE sondajele demonstrează că oamenii continuă să manifeste o frică față de musulmani și cultura islamică, asociată cu terorismul mai ales după 2001. În Europa asistăm practic la o renovare a partidelor extremiste, populiste de dreapta, care preferă democrația directă, denunță elitele desprinse de realitățile societății contemporane, pe care le consideră corupte de mondializare și cosmopolitism, cât și societatea multiculturală, mai ales islamul, la toate acestea adăugându-se xenofobia, reconstituirea unei iden-

tități etnice etc., populismul devenind masca extremelor occidentale. Astfel, în Olanda, Partidul Libertății (PVV) al lui Geert Wilders, în Italia, Liga Nordului a lui Umberto Bossi, Partidul Național Britanic, Armata populara ortodoxă în Grecia, Partidul austriac al libertății, Uniunea democratică de centru în Elveția, Partidul danez al poporului, Partidul progresului în Norvegia sunt partide cu o evidentă retorică asupra pericolului imigranților și islamului. Toate aceste acțiuni, dar și susținerea lor de către o parte a societății, impun liderii europeni să țină cont de nemulțumire cetățenilor lor, cei care mai ieri aclamau pentru distrugerea frontierelor, azi sunt de cealaltă parte a baricadei. Sud-esticii care au scandat în Piețele Naționale că vor libertate de circulație, au dărâmat ziduri și frontiere, desigur, nu au gândit la moment că asumarea unui nou statut presupune și asumarea unei noi table de valori, or nu poți fi un european de vest gândind ca unul ieșit din *ismele* estice.

În cazul Republicii Moldova, stereotipurile, transformate în adevărate fobii și aduse până la rasism sau ură, sunt folosite atât de reprezentanții mediului religios, cât și de cel politic atunci când manifestă împotriva legalizării islamului (Ligii Islamice) în Moldova, sau împotriva adoptării legii antidiscriminare [15] pe motiv că această lege ar apăra doar interesele unor minorități. PCRM, partid considerat a fi la extrema stângă a eșchierului politic, a acuzat deseori alianța de guvernare (AIE) de “islamizarea și homosexualizarea țării”. Mesajele comuniștilor sub acest aspect au fost instigatoare la ură, homofobie și vădit discriminatorii. Deși sondajele de opinie arată că toleranța ar fi o valoare a moldovenilor, ultimul timp sunt tot mai frecvente manifestările de intoleranță și ură față de anumite categorii sociale. Aceste acțiuni sunt cu atât mai periculoase cu cât ele vin din partea liderilor unor formațiuni politice, deputați, care-și permit să facă declarații rasiste, discriminatorii și instigatoare la ură în public, iar practica judiciară în acest domeniu este foarte anemică. [16] Democratizarea Republicii Moldova și includerea în spațiul european presupune, probabil, recunoașterea metamorfozei unor valori general umane și identitare, precum toleranța, libertatea, egalitatea, individul. Ar fi riscant să tindem către o absolutizare a lor, din moment ce sunt noțiuni relative care în anumite contexte își pot schimba sensul, dar este scopul unui regim democratic să asigure respectarea acestor principii pentru un număr cât mai mare de membri ai societății.

Se pare că în UE toleranța are un sens diferit decât în Republica Moldova, unde și libertatea și egalitatea șanselor sunt principii valabile doar pentru unii indivizi și doar până la o anume limită. Și asta deoarece toleranța noastră se deosebește de toleranța lor, or toleranța lor nu ne convine nouă. Cam așa ar suna expunerile unor lideri politici din Republica Moldova pe

marginea legii nediscriminare sau altor norme care comportă o schimbare a prisme din care ar trebui privite unele lucruri. Discrepanța dintre valorile general umane și cele tradițional-identitare care provoacă reticența noilor abordări și interpretări ale valorilor social-politice este explicată de unii specialiști prin necesitatea unei „reformе morale”, sau prin lipsa „marilor moraliști”, „demitizarea valorilor și idolilor” și înlocuirea lor cu un nou set de valori inerent noului tip de regim, dar mai ales prin pierderea de către Biserică a rolului de referențial al moralității societății. [17] Sau poate mai corect ar fi să spunem că Biserica și-a extins ariile de interes, sub incidența ei căzând și domenii care reveneau statului laic cândva, sau poate Biserica are nevoie de o revizuire a conținutului prea conservator, o schimbare a modelului de relație cu credincioșii?! Cert este faptul că noile provocări politice, oportunitatea creșterii nivelului culturii politice, implicării politice, edificării unui veritabil stat democratic și utilitatea integrării în spațiul Uniunii Europene comportă, indiscutabil, și o schimbare a prisme prin care trebuie abordate aceste imperative.

Referințe bibliografice

1. Vezi Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene // <http://eur-lex.europa.eu/ro/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303RO.01000101.hm>; accesat 02.11.2012
2. Ibidem;
3. Vezi <http://nediscriminare.md/index.php?module=docs&type=nat>, accesat 10.01.2012
4. Vezi: Rapoartele Înalțului Comisar UE pentru Drepturile Omului și rapoartele Oficiului Înalțului Comisar și al Secretarului General // <http://www.coe.int/t/commissioner/WCD/annualreports>, <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E7126929-2E4A-43FB-91A3-B2B4F4D66BEC/0/RomanianRoumain.pdf>, accesat 5.11.2011
5. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:RO:PDF>, accesat 12.10.2011
6. <http://www.stiucum.com/drept/drept-civil/Carta-sociala-europeana-revizu72879.ph>; www.eur-lex.europa.eu, accesat 10.02.2012
7. <http://www.scribd.com/doc/46282448/Carta-Sociala-Europeana-Romana>, accesat 25.11.2011
8. Vezi: www.mfa.gov.md/consiliul-europei/
9. European Union Agency for Fundamental rights. Annual report. Fundamental rights: challenges and achievements in 2010, pag 90 // http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/annual-report-2011_EN.pdf
10. <http://nediscriminare.md/index.php?module=docs&type=all>, accesat
11. Право человека в Европе: работа продолжается. Позиция Томаса Хаммарберга – комисара Совета Европы по правам человека // www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints/ISBN2011_ru.pdf
12. www.revista22.ro/-extrema-dreapta-cistiga-teren-in-10-state-ue-6183.html

Discriminarea – o provocare pentru societatea civilă din RM în contextul integrării europene __

13. www.coe.int/t/commissioner/source/prems/prems79611_GBR_CouvHumanRightsOfRoma_WEB.pdf
14. http://www.coe.int/t/commissioner/source/prems/prems79611_GBR_CouvHumanRightsOfRoma_WEB.pdf , accesat 1.02.2012
15. <http://www.ustream.tv/recorded/20189663>
16. http://nediscriminare.md/index.php?module=news&item_id=219; http://nediscriminare.md/index.php?module=news&item_id=213; http://nediscriminare.md/index.php?module=news&item_id=207 ;
17. Chifu Iulian. Întoarcerea la fundamente: reforma societală, a sistemului de valori și a moralei publice // Sfera Politicii, 2012, nr. 1 (167), pag. 95-102.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС И ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

(к вопросу о парадигме исследования)

(часть I)

Лилия БРАГА, доктор философии,
Институт Европейской Интеграции
и Политических Наук АНМ

Summary

This article analyzes some of the methodological problems of studying the processes of democratic modernization in the Republic of Moldova. The author stresses the heuristic value of the political and cultural paradigm, dominant in the present moldavian research practice. At the same time, the attention is paid to the analysis of the concept of postdemocracy, allowing to reveal the underlying mechanisms of the evolution of democratic system in the modern world in general and and explain the reasons for the low quality of political participation in the Republic of Moldova, in particular.

Политический процесс, разворачивающийся в настоящее время в Республике Молдова, является составной частью характерного для современного мира глобального движения к демократии. Стартовав в нашей стране в начале последнего десятилетия прошлого века, процесс демократической модернизации с самого начала перемен приобрел широкую поддержку всего молдавского общества. Идея глубокой демократизации общественной жизни и сегодня, спустя многие годы нелегких испытаний, связанных с кардинальными социально-экономическими и политическими изменениями в стране, продолжает вдохновлять молдавских граждан, питая в них надежду на лучшее и более справедливое будущее. Вместе с тем, нынешнее положение дел в Молдове вызывает все большую озабоченность и недовольство со стороны широких слоев населения. Опросы общественного мнения уже на протяжении целого десятилетия убедительно показывают: большая часть (а согласно последним данным ВОР, более 80%) [1] населения страны убеждена в том, что дела в Молдове идут в неправильном направлении. Затяжное кризисное состояние общественной жизни в Республике Молдова, существенно углубившееся в последние годы, заставляет, таким образом, более внимательно задуматься над вопросом о том, что же, по сути, происходит сегодня в нашей стране и почему демократический идеал остается пока для нас недостижимым, какова реальная направленность изменений в политической сфере молдавского общества и куда оно в действительности движется в своем развитии?

Опыт общественно-исторического развития в мире показывает, что процесс демократизации, успешность которого зависит от множества факторов, как объективного, так и субъективного плана, протекает в различных странах неодинаково. Поэтому одни страны, вступившие на путь кардинального реформирования общественной жизни, обнаруживают несколько большую предрасположенность к демократии, нежели другие. В результате демократические изменения в целом ряде стран молодой демократии идут не столь успешно, порой приводя совсем не к тем результатам, которые можно было бы ожидать в самом начале перемен. Теория „волн демократии” наглядно иллюстрирует эту особенность демократического развития в мире, утверждая, что вслед за приливными волнами демократии следует ожидать откатных волн, которые способны вернуть некоторые страны, совершившие прежде переход к демократии, к недемократическому правлению – возврату к традиционным формам авторитарного правления, либо установлению новых, массовых, гораздо более жестоких и всеобъемлющих форм тоталитаризма [2, с. 428-429].

Анализ общественно-политической ситуации, складывающейся в Республике Молдова, приводит многих аналитиков к вполне обоснованному выводу о том, что в нашей стране дела, как впрочем, и в большинстве стран постсоветского пространства, которые роднит между собой недавнее общее историческое прошлое, движутся, по сравнению с „демократическим моментом” 90-х годов, с определенной регрессией. В этой связи, Молдову, как правило, относят к числу стран, так называемой, имитационной, обанкротившейся или дефектной демократии [3].

Неудачи молдавской демократии, согласно доминирующей в настоящее время в нашей стране исследовательской традиции, к которой, впрочем, тяготеет большинство исследовательского сообщества и в других постсоветских странах, чаще всего связывают с особенностями субъективного контекста разворачивающегося политического процесса. Вот как об этом, исходя из указанного подхода, в частности, пишут российские исследователи Е. Малкин и Е. Сучков: „...История российской публичной политики с начала 90-х годов прошлого века по настоящее время представляет собой не столько историю побед и достижений, сколько историю провалов и фатальных ошибок. Ошибок, которые с упорством, достойным лучшего применения, совершали и продолжают совершать российские политики, как „правые”, так и „левые”. Сегодня стало совершенно очевидно: для того чтобы бороться за гражданское общество, одних благих намерений недоста-

точно. Надо *уметь* формулировать и доносить эти намерения до избирателей, чтобы они были поняты и востребованы, получили массовую поддержку...” [4, с. 16]. Того же мнения придерживаются и многие молдавские аналитики, когда утверждают, что наиболее устойчивым и перспективным механизмом, обеспечивающим процесс демократизации, является обучение демократии и политической культуре, полагая, что издержки политико-культурного развития, такие, в частности, как сохранение духа патернализма, этатистского менталитета, глубоко укорененные в сознании людей, политическая инкомпетентность и безграмотность народа, ошибки, совершаемые политиками, все это вместе взятое становятся основным препятствием формированию механизмов репрезентативной демократии [5]. Иными словами, основную трудность, препятствующую становлению полноценной демократии и даже более того, угрожающую ее ниспровержению в Молдове, равно как и в других странах постсоветского пространства, аналитики, чаще всего видят в сложившейся политической культуре, вернее в ее недостаточном соответствии запросам демократического реформирования. Незрелость культуры демократии по существу рассматривается в качестве основной угрозы развитию и углублению демократического процесса.

Широкому распространению в среде молдавских политологов подобного подхода к осмыслению современных явлений из мира политики существенным образом способствовало знакомство с исследованиями западных аналитиков, посвященных проблемам демократической модернизации. В основу этих исследований, развернувшихся на Западе во второй половине XX века, была положена концепция политической культуры, разработанная западными политологами на основе изучения опыта демократического развития индустриально развитых стран мира и получившая дальнейшее развитие в связи с изучением начавшихся в это время в мире процессов демократизации третьей волны (Г. Алмонд, С. Верба, Р. Инглхарт и др.). Указанная концепция, исходя из аксиомы о том, что демократия опирается на народ и в этом смысле требует массового участия людей в политической жизни, выдвигает культурные факторы, которые связаны с „эмпирически заметным поведением”, на передний план в изучении предрасположенности обществ к демократии и утверждает идею о том, что культура тесно связана с демократией [6]. Культурные переменные, предполагающие развитие демократической лояльности, доверия и сотрудничества между политическими конкурентами, ведущие к утверждению постматериальных ценностей, в ряду которых видное

место отводится самовыражению и участию в принятии решений, помогают, согласно концепции политической культуры, консолидировать демократию и устоять в трудные времена. И напротив, неразвитость ценностей самовыражения ослабляет демократические институты, подрывая демократию „изнутри” [7]. Таким образом, именно наличием гражданской культуры западные политологи объясняют стабильность и устойчивость демократического режима и именно в развитии гражданской культуры видят залог успешного продвижения по пути становления реальной демократии.

Обоснование указанного подхода, выдвигающего на передний план субъективную составляющую процесса демократизации, базируется, в том числе, на изучении западными аналитиками опыта политического развития народов бывшего Советского Союза. Р. Инглхарт, в частности, указывает, что со времен предпринятого постсоветскими странами в 1991 г. прорыва к демократии они не стали здоровее, счастливее, терпимее, не стали больше доверять друг другу или разделять постматериальные ценности. Даже наоборот: в большинстве своем они двигались в противоположном направлении. Демократия, констатирует политолог, не та вещь, которая достигается простым заимствованием правильных законов. В одних социальных и культурных условиях она расцветает более пышно, чем в других. По убеждению политолога, в таких странах как Россия, Беларусь, Украина, Армения и Молдова, культурная среда не слишком благоприятствует демократии [7, с. 304]. Полагая, что культурные факторы играют важную роль в проблемах связанных с демократизацией, Р. Инглхарт утверждает, что если эти факторы принимать в расчет, то их значение сразу же выходит на передний план [7, с. 301].

Таким образом, политико-культурный подход к анализу мира политики утверждает идею о том, что развертывание демократического политического процесса в целом зависит от верований, чувств и настроений участвующих в нем людей, иначе говоря, от их ориентаций на политические действия. В этой связи, исследование субъективно-психологических предпочтений индивидуумов, согласно концепции политической культуры, позволяет понять и определить направленность развития общественно-политической жизни сообщества. Более того, усматривая в политико-культурной составляющей процесса демократизации конечную причину неудач и промахов демократического реформирования стран молодой демократии, рассматриваемый подход предлагает соответствующий путь к упрочению стабильности и устойчивости демократии, суть которого состоит в приобще-

нии граждан к нормам и ценностям демократии, а также в развитии опыта их политического участия. Развитие гражданской культуры как идеала культуры демократии выступает, в связи с этим, залогом успешного продвижения по пути становления демократии. Причем существенно, что установка на развитие политической культуры чаще всего предполагает преимущественно просветительские усилия. В частности, немецкий исследователь М. Каазе, разработавший программу из ряда положений, направленных на стабилизацию и укрепление современных демократий, в числе первейших задач указывает на необходимость расширения политического образования для более глубокого понимания гражданами роли политического участия [8]. Авторы одного из отечественных учебных пособий по политологии, излагая указанный исследовательский подход, в частности, указывают на то, что нормальное функционирование демократической системы, ее стабильность и эффективность зависят от развития политической культуры, в особенности ее активистского аспекта. Поэтому, с их точки зрения, залогом успешности молдавского демократического процесса является формирование „новой политической культуры”, которое должно осуществляться не только посредством участия людей в митингах, демонстрациях, протестных политических акциях, но и путем усвоения политических знаний, столь важных в процессе демократического реформирования общества [9, с. 183-185].

Как полагает американский исследователь Н. Петро [10, с.38-39], рассматриваемый исследовательский подход был разработан западными политологами с определенной целью, которая состояла в легитимизации экспорта демократической политики с помощью воспитания идеально соответствующей ей культуры. Политолог показывает, что многие из работ Алмонда и его коллег, посвященных „демократической модернизации”, способствовали созданию своеобразной формулы, следуя которой западные государства могли бы оказывать поддержку демократическому развитию стран третьего мира. Алмонд признавался, пишет Петро, что политическая суматоха, все более захватывающая мир, не позволяет изучать политику в Европе и Азии отстраненно и равнодушно. Поэтому, несмотря на то, что выводы авторов концепции политической культуры изначально касались лишь небольшой группы демократических стран, в скором времени после ее появления предложенный западными политологами подход стал, по существу, эталоном для всех других исследований подобного рода. Таким образом, политико-культурный подход уже в 70-х годах прошлого столетия был усвоен в качестве универсальной объяснитель-

ной концепции многими западными аналитиками, прочно войдя, по словам Р. Такера, в культуру американской политической науки [11, с.175]. Американские политологи, как указывают научные источники, использовали идеи Алмонда специально для описания политических процессов последней трети XX века в странах молодой демократии, что способствовало разработке так называемой политики модернизации [12, с. 294].

Идея политической культуры как универсального объяснительного принципа привлекла внимание исследователей стран постсоветского пространства, включая молдавских аналитиков, с самого начала демократических перемен. Однако широкое распространение в исследовательской среде эта идея получила лишь к началу нового века. В начале первого десятилетия демократической модернизации внимание аналитиков, прежде всего, было приковано к вопросам рыночной экономики, с переходом к которой связывались основные надежды на успешность демократического реформирования. Параллельно шло изучение проблем связанных с формированием демократических институтов. Когда же новые политические институты в целом были сформированы, главной повесткой дня стал вопрос: как сделать вновь созданные политические институты более эффективно функционирующими и почему качество демократии, прежде всего измеряемое культурой участия, не растет, а напротив, снижается по сравнению с начальным этапом демократического реформирования? Указанный круг вопросов существенно актуализировал интерес аналитиков к политико-культурному подходу в поисках в нем не только объяснений происходящему в реформирующемся обществе, но и механизмов упрочения и углубления процесса демократической модернизации [13].

Апелляция к политико-культурному осмыслению издержек демократической модернизации становится более понятной и представляется более обоснованной, если попытаться раскрыть сущность доминирующей ныне в политологической литературе трактовки демократического политического процесса. Согласно широко принятой в современной политологии исследовательской парадигмы, сущность политического процесса трактуется как специфическое взаимодействие субъектов и носителей политической власти на основе выполняемых ими политических ролей и функций [14]. Исходя из подобного понимания, содержание политического процесса сводится к совокупной деятельности социальных субъектов (социальных общностей, общественных организаций, отдельных лиц), преследующих определенные политические цели и направленной на осуществление политических решений.

В обобщенном виде политический процесс, согласно указанной парадигме, представляет собой совокупность действий институализированных и неинституализированных политических субъектов, рядовых граждан и представителей элит по осуществлению своих основных функций в сфере власти. Иными словами, в политический процесс обязательно входят функционирование государственных институтов таких, как правительство, парламент, силовые структуры, а также деятельность партий и групп давления (интересов), индивидуальная активность граждан. Поэтому в упрощенном смысле властвование как процесс представляет собой сочетание государственного управления и политического участия граждан. В этой связи, политический процесс может быть представлен как довольно сложное сочетание сознательной и стихийной деятельности, т.е. действий, регулируемых государством, и спонтанных акций граждан и их групп. Формы деятельности и политического поведения субъектов, составляющие содержание политического процесса, могут обладать как легитимным, так и нелегитимным характером. Однако использование всех этих форм, так или иначе, продиктовано одной и той же внутренней потребностью: повлиять на принимаемые государственной властью политические решения. Политический процесс, раскрывающий основное содержание политики через реальные формы исполнения субъектами своих ролей и функций демонстрирует, как осуществление этих ролей воспроизводит или разрушает различные элементы политической системы.

Раскрывая содержание политического процесса через реальные формы осуществления субъектами своих политических ролей и функций, рассматриваемый подход, тем самым, постулирует зависимость характера политических взаимодействий от уровня общей и особенно политической культуры субъектов, а также разделяемой ими политической картины мира. Приведенная интерпретация политики, таким образом, утверждает, что в основе всякого политического процесса лежит некий доминирующий тип политической культуры, который предписывает субъектам и носителям власти совершенно конкретные ценности, стандарты и нормы политического поведения. Эти ценности и определяют, в конечном счете, правила политической игры, границы дозволенного и неразрешенного, официального и неофициального, легального и нелегального процессов. Таким образом, из рассматриваемой трактовки вытекает, что доминирующий в обществе тип политической культуры (ориентаций на политические действия) является конечной детерминантой политики, фактором,

предопределяющим своеобразие характера политических процессов в различных странах, степень их динамики и направленность эволюции политических систем.

Осмысление политического процесса сквозь призму доминирующего типа политической культуры превращает совокупность специфических ориентаций людей на политические действия в то основание, которое позволяет условно классифицировать существующие разновидности политических процессов в зависимости от характера участия в нем различных субъектов политического взаимодействия, отдельно выделяя демократические (неэтатистские, горизонтально организованные, где сочетаются различные формы прямого и представительного народовластия) и недемократические (этатистские, вертикально организованные, внутреннее содержание которых определяется наличием тоталитарных и авторитарных режимов) политические процессы. Активность людей, их политические действия, являясь главной составляющей политического процесса, при демократическом режиме приобретают, по сравнению с другими политическими системами, качественно иное измерение. По мере демократизации общества крепнет деятельность субъектов политических отношений, связанная с контролем над властью и давлением на нее, более активно проявляют себя представительные социальные слои и движения, в том числе партии, профсоюзы, студенчество и молодежь, национальные и женские организации, конфессии, творческие союзы и др. Поэтому политическая культура, в которой активистские установки играют существенную роль, трактуется не только как основной резервуар демократии, источник, из которого демократическое устройство черпает свою способность функционировать, [15, с. 279] но также считается лучшим индикатором качества и глубины демократических преобразований.

Проще говоря, политические взаимодействия, понятые как культурные по своей сути, в конечном счете, сводят демократию к совершенно определенному типу культуры, идеалом которой выступает гражданская культура, включающая в себя, наряду с патриархально-подданическими ориентациями, установки на активные политические действия. В этой связи неслучайно демократию рассматривают как своего рода культурную цель, считая ее такой целью, которая „все больше и больше предполагается мировой культурой” [16, с. 444]. Понимая процесс демократизации как культурный по своей сути процесс, современная политическая наука закономерно связывает успехи демократического реформирования с утверждением культуры де-

мократии, т.е. „некоего типа политических позиций, который благоприятствует демократической стабильности, или, образно говоря, в определенной степени „подходит” демократической политической системе” [15, с. 274]. В то же время, в неразвитости гражданской культуры, нередко идентифицируемой с культурой участия, видится серьезнейшее препятствие на пути укрепления и углубления процесса демократизации.

Следует отметить, что у рассматриваемого исследовательского подхода всегда было немало оппонентов, которые оспаривали и оспаривают его претензии на универсалистскую методологическую роль в политических исследованиях. Одних исследователей не устраивал ее откровенно бихевиористский характер [10, с.38-39]. Другим критикам не нравилось, что поиск обществ, особо предрасположенных к демократии, основывается на элитарном подходе, в то время как любая благоразумная теория должна исходить из равных шансов обществ на демократическое устройство. Критики, по признанию Р. Инглхарта, видят проблему в том, что политологами была предпринята попытка создания теории, вписывающейся в определенную идеологию. Однако из таких затей, по их мнению, как правило, рождаются конструкции, которые не в ладах с реальностью, а раз так, то все предвидения, сделанные на ее основе оказываются ошибочными. Иными словами, подобная концепция дезориентирует тех, кто пытается изучать особенности реальной демократии [17, с. 301].

С подобной критикой трудно не согласиться, тем более что результатом „элитарного подхода” к осмыслению проблем демократизации стало распространение убеждения о том, что не все народы „способны” к демократии. В частности, некоторые авторы полагают, что специфические ценности, разделяемые азиатскими обществами, делают их непригодными для демократии (Lee, 1994) [17, с. 305]. Однако ход общественно-политического развития в таких странах как Япония, Южная Корея, Тайвань не подтверждают подобной точки зрения, показывая, что „конфуцианские общества” могут быть более готовыми к демократии, чем принято думать. Всемирный конгресс политологов, прошедший в 2006 году в Японии под общим названием „Работает ли демократия?”, сделав опыт мирового демократического развития достоянием самого широкого круга мировой научной общественности, убедительно продемонстрировал, что ряд „новых демократий Восточной Азии”, эффективно используя собственную систему культурных ценностей и традиций, специфические особенности руководства обществом, совершенствуя местное самоуправление, добились непло-

хих результатов в социально-экономическом развитии. Им удалось создать эффективные, конкурентоспособные государства, которые находятся в ответственном диалоге и согласии с обществом [8].

В то же время, большинство стран Восточной Европы, и в особенности те, которые являются частью постсоветского пространства, уже более 20 лет двигающиеся по пути демократической модернизации, показывают более чем скромные достижения. Данный факт, будучи интерпретируемым с элитистских позиций, вынуждает западных аналитиков, под чьим пристальным мониторингом находится разворачивающийся здесь процесс демократизации, отнести целый ряд стран к категории „дефектных” демократий. С про-культурной точки зрения, ценностное наследие тоталитарного строя, прочно укоренившееся в „генетическом коде” постсоветских народов, не позволяет им подняться до высокого цивилизационного уровня, каковым является эффективно функционирующее демократическое устройство политической системы. Это, в свою очередь, навязывает целому региону мира и отдельно проживающим в нем народам некий комплекс неполноценности.

На массовом уровне подобный комплекс находит свое проявление в настроениях разочарования, апатии и неуверенности в своих силах, глубоко проникающих в сознание широких масс людей. Что же касается политиков этих стран, то ряд из них, расценивая свою декларативную политическую приверженность „европейским ценностям” как более высокую ступень культурного развития, демонстрируют плохо скрываемое пренебрежительное отношение к собственному народу, не способному, с их точки зрения, к усвоению „культуры демократии”. Поэтому неудивительно, что такие политики проникаются стремлением побыстрее искоренить из жизни страны „позорную культурную архаику”, пересмотреть историю, отречься от ценностей национальной культуры в пользу универсальных либеральных ценностей, руководствуясь при этом преимущественно рекомендациями западных аналитиков. В этой связи представляется закономерным, что элитистский подход отводит таким народам, вовлеченным в глобальный демократический процесс, роль ведомых, а процесс демократизации большинства стран третьей волны, каковой является и Молдова, превращается, по существу, в управляемый извне общественно-исторический процесс.

Однако укоренившееся в политической теории представление о превосходстве демократии западного образца, выступающей эталонном мирового демократического развития, вступает в противоречие

с жизненными реалиями, демонстрирующими многообразие возможных моделей демократического устройства. Даже в западных обществах утвердившиеся формы политической демократии достаточно многообразны. То же, что обычно называют „современной демократией”, является всего лишь одной из ее разновидностей, получивших преимущественное развитие вначале в англосаксонских странах.

В последние годы проблемы демократизации мировой политики „по западным образцам” подвергаются все большей критике с последующим выводом о том, что теория демократии ни в коем случае не должна сводиться лишь к одной ее практической форме – западной, внутри которой также есть весьма существенные различия. В частности, в обсуждении проблем развития восточноазиатских обществ отчетливо контурируется вопрос об особой „азиатской модели” демократии. А в России в последнее время политологи активно обсуждают понятие „суверенной демократии”, разработанное как реакция на давление, осуществляемое со стороны стран „развитой демократии” на соответствующие страны с целью продвижения демократических ценностей.

Российские политологи предлагают трактовать идею „суверенной демократии” в качестве идеологической и внешнеполитической контрконцепции, которая может быть использована Индией, Китаем, странами СНГ, Юго-Восточной Азии, Латинской Америки как идеологическое противодействие вмешательству США в их внутренние дела. Эта концепция, с точки зрения ее сторонников, может объяснить чрезвычайно важный процесс, который происходит в перечисленных странах: формирование политических институтов и ценностей в направлении к демократии с учетом национальных условий развития. Посткоммунистические страны могут и должны усваивать демократические ценности исходя из собственных исторических традиций и особенностей. При прямом переносе на национальную почву готовых западных моделей обычно происходит их отторжение. Необходимо, чтобы процесс демократизации (время, темпы, последовательность развития политических институтов и демократических ценностей) вытекал из внутренней логики общественно-политического развития государства, природы существующего режима. Признавая значимость универсальных ценностей либеральной демократии, авторы концепции, вместе с тем, настаивают на праве самостоятельно, с учетом собственных национальных интересов, определять „повестку дня” и этапы процесса модернизации, высказываясь одновременно против практики „цветных революций”, призванных внешними уси-

лиями обеспечивать развитие демократических ценностей и политических институтов [8].

Процесс демократизации, широко развернувшийся в современном мире, существенно обогатившись новыми политическими практиками, таким образом, чрезвычайно актуализировал проблему совершенствования теории демократии, потребовав рассматривать демократию как постоянно трансформирующийся в зависимости от вызовов времени, общественных и иных изменений, феномен мировой политики. Однако необходимость совершенствования научных парадигм, уже прочно вошедших в мировой исследовательский арсенал, продиктована не только потребностями анализа модернизационной практики „новых демократий”, вносящих немалые изменения в существующие представления о демократии, но и все более углубляющимся „кризисом демократии” в так называемых странах „максимальной демократии”.

Примечания

1. Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova. 2011, noiembrie. Chișinău, 2011.
2. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. В: Политология: Хрестоматия / Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е. Хренов. Санкт-Петербург: Питер, 2006, с. 425-437.
3. Buscher K. Transformation of political system of Moldova: A balance sheet. В: Puterea, democrația și tranziția în Moldova: între trecut și prezent. Chișinău: Tipografia AȘM, 2003, с. 33; Hans de Jonge. Strengthening democracy: role of external and internal factors. В: Puterea, democrația și tranziția în Moldova: între trecut și prezent. Chișinău: Tipografia AȘM. 2003, с. 42.
4. Малкин Е., Сучков Е. Политические технологии. 2-е (7-е) стер. изд. Москва: „Русская панорама”, 2008. – 680 с.
5. Anikin V., Solomon C. Republica Moldova: alegerile, puterea, societatea civilă. Chișinău: „Tipografia-Sirius” SRL, 2011; Pîrțac Gr., Casiadi O., Porcescu S. Științe politice. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, 2008. – 346 с.; Dmitrenco S., Mocanu V., Rusandu, I. Societatea contemporană: aspecte social-economice și politice. Analiza opiniei publice. Chișinău: Știința, 2007.
6. Almond G., Verba, S. Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni. București: Du-Stab, 1996.
7. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества. В: Политология: Хрестоматия / Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е. Хренов. Санкт-Петербург: Питер, 2006, с. 286-301.
8. Ирхин Ю. В. Всемирный конгресс политологов в Японии „Работает ли демократия?”. В: Полития, 2006, № 2, с. 32-50.
9. Pîrțac Gr., Casiadi O., Porcescu S. Указ. соч.
10. Петро Н. О концепции политической культуры, или основная ошибка советологии. В: Политические исследования, 1998, № 1, с. 36-51.
11. Tucker R. Culture, Political Culture, and Communist Society. В: Political Science Quarterly, 1973, vol. 88, № 2, с. 133.

12. Политология / А.Ю. Мельвиль [и др.]. Москва: Издательство Проспект, 2005. – 624 с.
13. Saca V. Cultura politică în condițiile transformărilor actuale: cazul Republicii Moldova. В: Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Chișinău, USM, 2004, № 2 (XXVI), с. 51-63; Varzari P., Tăbîrță S. Cultura politică în societățile postcomuniste: realități și perspective. В: Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Chișinău, USM, 2001, (XVII), с. 175-187; Брага Л., Варзарь П. Особенности политико-культурного измерения в условиях демократического транзита в Республике Молдова. В: Cultura politică și politica culturală în relațiile internaționale: dimensiunea est-europeană. Chișinău, 2008, с. 109-118.
14. Политология / Р.Т. Мухаев. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006 – 495 с.; Ирхин Ю.В. Политология. Москва: Издательство „Экзамен”, 2007. – 894 с.; Pîrțac Gr., Csiadi O., Porcescu S. Указ. соч.
15. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. В: Политология: Хрестоматия / Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е.Хренов. Санкт-Петербург: Питер, 2006, с. 274-286.
16. Даймонд Л. Прошла ли „третья волна” демократизации? В: Политология: Хрестоматия / Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е. Хренов. Санкт-Петербург: Питер, 2006, с. 437-450.
17. Инглхарт Р. Культура и демократия. В: Политология: Хрестоматия / Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е.Хренов. Санкт-Петербург: Питер, 2006, с. 301-306.

**СОКРАЩЕНИЕ ШТАТА УКРАИНСКИХ ЧИНОВНИКОВ В
КОНТЕКСТЕ АДМИНИСТРАТИВНОЙ РЕФОРМЫ
(2010–2011 годы)**

**Виктор Михайлович МАТВИЕНКО,
доктор исторических наук, профессор,
заведующий кафедрой Киевского национального
университета им. Тараса Шевченко;
Игорь Павлович ЧЕРИНЬКО,
аспирант Киевского национального университета
им. Тараса Шевченко**

Summary

The administrative reform started in Ukraine at the end of 2010 and now is going to have its logical finish. The amount of ministries in Ukraine was reduced from 20 to 16, the government was shortened from 30 to 17 persons, every minister was obliged to have no more than 4 deputy ministers, every vice-prime minister had to rule some ministry simultaneously with his post of deputy head of the Cabinet of Ministers of Ukraine, and the total amount of state bodies of central governing was reduced from 112 to 67. The main idea of administrative reform in Ukraine consisted not only in the economy of budget sources, but also in fighting corruption, and this point was done in some extent.

Введение. Административное реформирование в широком толковании этого термина имеет под собой качественные изменения в системе государственной службы и организации механизмов государственного управления, имея целью модернизацию государственно-созидательных и управленческих процессов, приумножение эффективности работы государственного аппарата, преодоление коррупции, создание перспективных возможностей для развития частного сектора и повышения материального уровня жизни населения.

Идея административного реформирования назревала в Украине достаточно давно. За годы независимости государственная служба Украины достаточно серьезно разрослась и государственные структуры, которые нередко выполняли дублирующие друг друга бюрократические функции, на 2010 г. уже насчитывали почти 400.000 чиновников, которые нередко сами себе создавали работу и, к сожалению, дополнительные каналы заработка, переделывая на свой манер услуги, какие они призваны предоставлять населению за своим функциональным определением. Об оптимизации системы государственной службы в Украине говорилось неоднократно, однако практика по-

казала, что любое сокращение фактически завершалось масштабным расширением, и все реформистские инициативы превращались в переливание из пустого в порожнее.

Придя к власти в начале 2010 г. Президент Украины Виктор Янукович сначала особо не акцентировал внимание на вопросах административной оптимизации. Собственно для управления страной первоначально была создана команда из тридцати министров, что превышало количество высших управленцев даже в государствах, численность населения которых и территориальные пределы значительно превосходили украинские. Впоследствии численность правительственных чиновников была уменьшена до 28, прежде всего посредством ликвидации должностей вице-премьер министров по вопросам аграрной политики и силовых структур, с роспуском их патронатных служб соответственно. Однако настоящая волна изменений прокатилась в Украине после 9 декабря 2010 г. с подписанием Указа Президента Украины „Об оптимизации системы центральных органов исполнительной власти” [1].

Постановка проблемы. Административная реформа остается важной темой украинской действительности и научный анализ ее проведения есть достаточно актуальным. Несомненно, не только достижения, но и просчеты президентской команды в отношении подготовки и осуществления административной реформы не могут остаться вне поля зрения. Целью данной работы является оценка имеющихся уже в настоящее время результатов административной реформы в Украине и тех ее последствий, которые могут ожидать в перспективе.

Современное состояние научной разработки проблематики. Поскольку административная реформа в Украине, в ее нынешнем виде, стала воплощаться в жизнь относительно недавно, скорее закономерно, что сегодня еще отсутствует достаточное количество основательных научных трудов посвященных исследованию этой области. Научные труды, посвященные проблематике административного реформирования в Украине, которые имели место до вышеупомянутого Указа Президента, рассматривали админреформу в общих чертах или же в том формате, как ее понимали предыдущие правительства, что не представляет большого интереса для нашего исследования.

Среди имеющихся в настоящее время научных разведок относительно украинской административной реформы следует выделить работы Ю.А. Левенца. Кроме того, существуют интересные разработки рабочих правительственных групп относительно административной реформы, а также материалы консалтинговой компании

McKinsey&Company, которая оказывала помощь в этом процессе, однако такие материалы являются документацией внутреннего пользования и их оценка фактически возможна уже после практического воплощения в жизнь.

Изложение основного материала. Необходимо заметить, что платформой для административной реформы в Украине стала конституционная реформа и возвращение Украины к Основному закону образца 1996 г. в соответствии с которым правительство Украины стало опять назначаться Президентом Украины по представлению Премьер-министра Украины [2], а не Верховным Советом Украины после представления главы правительства (за исключением министра обороны и руководителя внешнеполитического ведомства) [3]. Президент, несомненно, получил значительно более широкие полномочия после того, как Конституционный Суд Украины упразднил внесенные изменения в Конституцию от 2004 г. [4]. Именно эти факторы – изменение порядка назначения правительства и фактическая трансформация самого его подчинения – и обусловили возможность для главы государства провести масштабную административную реформу в Украине.

Весной в 2011 г. появился дополнительный Указ Президента Украины „Вопросы оптимизации системы центральных органов исполнительной власти” [5], который внес отдельные коррективы к общему курсу административных изменений. На декабрь 2010 г. Украина имела 112 центральных органов исполнительной власти в виде 20 министерств, 7 агентств, 18 служб, 20 комитетов, 8 администраций, 12 департаментов, 12 инспекций, 5 комиссий, 3 фондов и 6 других органов с особым статусом, которые вместе выполняли почти 10.000 различных функций. В результате осталось 67 центральных органов исполнительной власти, количество функций которых фактически сократились вдвое. Причем, функции контроля были отделены от предоставления самой услуги, что значительно снизило коррупционные возможности украинских чиновников. Количество государственных служащих в Украине сократились приблизительно треть.

Однако здесь и возникли большие проблемы: ведь для того, чтобы сократить государственного служащего согласно с нормами действующего украинского законодательства, ему нужно выплатить по меньшей мере десять месячных должностных окладов в виде выходного пособия, что само по себе ложиться огромным бременем на государственный бюджет. Конечно, для руководителей госучреждений остается соблазн прибегнуть к такой схеме как принуждение со-

трудников написать заявления об уходе по собственному желанию. В таком случае никаких выплат человеку государство не должно, ведь сотрудник освобождается от занимаемой должности по собственной воле. А противиться служащим написанию такого заявления нередко достаточно сложно ведь каждый рассчитывает остаться, да и есть банальная угроза быть уволенным уже „по статье” – в силу возмущения начальства за сопротивление его воле, что непременно на украинской почве приведет к обнаружению „серьезных и системных нарушений” в работе строптивного служащего.

Однако следует отметить, что в Украине, как это заложено и в европейских традициях, как правило, не имело места незаконное увольнение служащих или увольнение лиц, которые находятся в декретном отпуске, должны доработать месяц-два до пенсии, прочее. Хотя и недовольных оказалось немало, как и в результате любой весомой реформы в сознательном социуме.

Некоторые государственные органы были просто упразднены, некоторые структуры объединили между собой. Например, Министерство угольной промышленности было введено в состав Министерства топлива и энергетики, Министерство семьи, молодежи и спорта – присоединено к Министерству образования и науки, Министерство жилищно-коммунального хозяйства вошло в состав Министерства регионального строительства и развития. Кроме того, согласно требованиям к реформе все вице-премьер министры должны были одновременно руководить министерствами, а не просто состоять в своей должности заместителя председателя правительства. Например, Первый вице-премьер министр Андрей Клюев, возглавил Министерство экономического развития и торговли (именно такое название получило после реформы Министерство экономики), вице-премьер министр по экономическим вопросам Сергей Тигипко сохранил должность заместителя председателя правительства, совместив ее с постом Министра социальной политики (которое раньше имело название Министерство труда и социальной политики). Министерство промышленной политики было вовсе ликвидировано, а вместо него было образовано государственное агентство по управлению корпоративными правами.

Особенного внимания, вместе с сокращением числа членов правительства, заслуживает и вопрос сокращения заместителей министров. Например, до реформы министр сам подбирал себе надлежащее количество заместителей (в том числе и первых), и, к сожалению, осуществлялось это часто на принципах межпартийных компромиссов или

же вообще родственных уз и личных вкусов. Например, в Министерстве культуры и туризма еще два года назад было семь заместителей министра, из которых двое, – первые заместители; у министра экономики было десять заместителей, среди которых двое также имели статус первых заместителей. Однако административная реформа четко прописала формулу „один первый плюс три”, и в настоящее время каждый член правительства имеет по одному первому заместителю и трех заместителей, как и в самом правительстве есть один Первый вице-премьер и трое вице-премьеров (на сегодняшний день президент решил оставить вовсе двоих вице-премьеров, поскольку новый Министр регионстроя и ЖКХ – Анатолий Близнюк – был назначен только на министерскую должность, в отличие от своего предшественника – Виктора Тихонова, который до назначения на должность посла Украины в Минске был также и вице-премьером).

Есть еще одна важная деталь: административная реформа в Украине в любом случае не ограничивается центральными органами исполнительной власти, ее векторы действия должны охватить и районные, и областные администрации, региональные представительства центральных органов исполнительной власти Украины. Причем, руководство государства сразу после объявления курса на административную реформу четко постановило, что никаких новых органов государственной власти с целью трудоустройства сокращенных государственных служащих создано не будет.

Значительно поредели ряды центральных аппаратов министерств, фактически всех без исключения. Так, например, в Министерстве иностранных дел к моменту административной реформы центральный аппарат насчитывал свыше 900 лиц, а в результате кадровых пертурбаций там осталось немногим более 770 сотрудников. В определенной степени повезло тем дипломатам, которые были направлены на учебу в ведомственное заведение МИДа – Дипломатическую академию, ведь после ее окончания учреждение, которое направило туда на учебу, обязано обеспечить работой гражданина, по крайней мере, если не с повышением, то должностью, эквивалентной той, что занималась дипломатом ранее.

Заметим, что и до административной реформы дипломатическая служба Украины была весьма умеренной в количественных показателях, особенно если сравнивать ее с другими государствами мира, которые соизмеримы с Украиной. Например, Великобритания и Германия имеют свыше десятитысячного штата дипломатов, большая часть которого работает за рубежом. Украинских же служащих в

отечественных загранучреждениях насчитывается всего около 1200, причем, далеко не все из них дипломаты, в эту цифру включены и административно-технический и даже обслуживающий персонал. Тезис о том, что лучше иметь дополнительно тысячу дипломатов, чем тысячу безработных является довольно дискуссионным, однако несомненно, что при условиях эффективного менеджмента дополнительный дипломатический штат никоим образом не помешал бы защите государственных интересов любой страны.

Кроме того, сокращение дипломатических служащих в Украине еще не завершилось, и руководство МИДа ищет пути сохранения своих сотрудников, ведь руководство государства требует, фактически, продолжать сокращения. Поэтому на повестке дня появился вопрос оптимизации экономического блока отечественной дипломатии в результате чего в 2010 г. торгово-экономические миссии при украинских посольствах были ликвидированы путем преобразования в экономические отделы дипломатических представительств. Соответственно штаты их были переданы от Министерства экономики МИДУ и вакансии у бывших ТЕМ стали заполняться уже сотрудниками МИДа, что в какой то степени ослабило напряжение по вопросу сокращения дипломатов, работающих за границей. Также руководство МИДа для сохранения штатности действующих дипломатов пошло по пути сокращения лиц, которые работали за рубежом на условиях временного контракта, не предоставлять им рабочих мест в системе МИДа после возвращения из посольства.

До административной реформы Министр иностранных дел Украины имел шесть заместителей, численность которых была сокращена до четырех. Бывший заместитель министра Горин, должность которого подпала под сокращение, получил назначение на должность Чрезвычайного и Полномочного Посла Украины в Королевстве Нидерланды. Другой сокращенный заместитель министра – Гнатишин – стал советником руководителя внешнеполитического ведомства Украины.

Безусловно, если проходит слияние двух министерств, то потребность в одинаковых органах во вновь созданном министерстве отпадает, и если, например, оба министерства имели управление или департамент международных связей, то в новом учреждении такое подразделение будет одно, пусть может и в немного расширенном виде, и потому многим там места не найдется. Кроме того, сокращения на государственной службе еще будут длиться, ведь они не могут являть собой одномоментное явление.

Такое положение вещей, конечно, не может не огорчить молодых

выпускников украинских ВУЗов, которые мечтают о государственной службе и не пугаются достаточно умеренных там зарплат. В настоящее время государственная служба является весьма популярной среди украинской молодежи, и вовсе не ввиду призрачных коррупционных возможностей, ведь с полной объективностью можно утверждать о росте ее престижа в последние годы. Зато в то время, когда в государстве есть огромное количество сокращенных государственных служащих, которые не оставляют надежды вернуться в госаппарат, можно полагать, что именно им, как лицам с опытом, будет предоставляться преимущество в случае освобождения вакансии в органе государственной службы. Однако это утверждение не является однозначным, ведь кадровая политика во многих случаях может предусматривать так называемое „обновление кадров и мышления”, выраженное в приеме на работу молодых специалистов, возможно даже и без опыта, зато таких, которые подают надежду, что через несколько месяцев работы в режиме „вхождения в обстановку”, который может быть полностью выражен формально в виде испытательного срока предусмотренного действующим законодательством, будут работать настойчиво и эффективно, и покажут результаты даже лучше своих предшественников.

Говоря о высших учебных заведениях необходимо заметить, что в свете нынешних инициатив относительно распределения на работу медиков и учителей, можно было бы ввести и распределение на более престижные в настоящее время профессии. И в свете президентских инициатив относительно борьбы с коррупцией на государственной службе, которые сами по себе предусматривают и борьбу с коррупцией при трудоустройстве на государственную службу, можно ожидать если не полного и всеобщего распределения, так по крайней мере распределения тех лиц, которые учились за счет государственных средств, или же хотя бы заключения двусторонних договоров между соответствующими государственными учреждениями и подразделениями учебных заведений по принципу „мы готовим хороших специалистов – а вы их берете на работу”. Ведь наилучший опыт борьбы с коррупцией заключается в том, что система государственного аппарата не только сокращается, но и фактически чистится, и вместо бывших, пусть и опытных работников, на работу берутся молодые лица, которые просто не имеют опыта работы в коррупционной среде.

Кроме того, проблемы и недостатки украинской государственной службы, в том числе и просчеты украинской дипломатии, были во многом предопределены именно непрозрачным набором на работу.

Коррупцированно-клановые схемы трудоустройства на престижные государственные места нередко приводили на государственную службу малоквалифицированных и недостаточно образованных кадров, которые в силу собственной духовно-интеллектуальной ограниченности и недостатков воспитания в принципе не могли качественно выполнять функцию защиты государственных интересов. Поэтому за счет тотального освобождения государственных служащих в порядке сокращения и качественного набора на реорганизованные рабочие места новых кадров можно повысить эффективность государственной службы достаточно высоко.

Возникает и еще один актуальный вопрос: получают ли статус государственных служащих украинские учителя и врачи? Конечно же, если такая идея, вопрос о которой уже так давно поднимается в Украине [6], будет реализована, то численность государственных служащих в нашем государстве резко вырастет. Однако просто от арифметического увеличения их количества ничего не изменится, ведь заработная плата от этого у учителей и врачей не вырастет, а скорее наоборот уменьшится через увеличение отчислений из окладов штатной ставки. Зато в этом случае может вырасти мобильность кадров, ведь в органы исполнительной власти государственные служащие могут направляться не по конкурсу, а за внутренним переводом.

Следует отметить, что отмеченные выше сокращения не повлияли на те структурные подразделения государственной службы, организация работы которых регулируется отдельно законодательством Украины. В первую очередь на патронатные службы органов государственной власти, которые имеют, как правило, название департамента или управления, то ли отдела обеспечения работы руководителя учреждения, то ли его первого заместителя, ведь руководитель самостоятельно имеет право набирать себе патронатную службу и руководить ею. То же касается и помощников народных депутатов Украины ведь они также являются чиновниками патронатной службы, и их статус регламентируется не только штатным расписанием Аппарата Верховного Совета Украины, но и другими актами, например, Законом Украины о статусе народного депутата [7].

Если сравнивать административную реформу президента В.Ф. Януковича с ее мировыми аналогами, то напрашивается вывод, что сокращение государственных служащих в Украине хотя и были конечно же болезненным, как и каждые сокращения, однако не настолько суровыми как в некоторых других государствах мира, которые прибегли также к административному реформированию системы своей

государственной службы. Ведь в Грузии, например, в результате административного реформирования президента М. Саакашвили численность государственных служащих уменьшилось в целых двадцать раз (!). Похожие тенденции наблюдались и в успешном ныне Сингапуре, когда новая власть начала там активные реформы во второй половине XX века.

Зато необходимо отметить, что вместе с оптимизацией бюджетных средств и устранением лишних бюрократических процедур на государственной службе административная реформа президента В.Ф. Януковича прежде всего преследовала еще одну главную цель – борьбу с коррупцией и преодолением взяточничества и вымогательства со стороны государственных органов власти. Понятно, что полностью искоренить коррупцию, особенно на постсоветском пространстве, где в самом менталитете людей было заложено предрасположение к разного рода мздоимству, просто невозможно. Зато в административной реформе, представленной украинскому обществу президентом, заложены такие механизмы, которые реально позволяют минимизировать коррупционные схемы, теоретически возможные на государственной службе, а некоторые пути незаконного обогащения какие были доступными чиновникам до проведения реформы, в результате последней исчезли совсем.

Таким образом, обещание нынешнего главы государства „искоренять коррупцию каленым железом” [8], получила возможность реально быть реализованным. Так, например, административная реформа предусматривала изменение подчинения структур государственной службы и в частности изменение порядка назначения руководства правительственных структур, а также порядка утверждения нормативных актов, которые регулируют полномочия центральных органов исполнительной власти. Если же до реформы положения о министерствах утверждались самим правительством Украины, то в результате реформы прерогативу утверждения обязанностей органов власти оставил за собой президент. Кабинет Министров, таким образом, перестал „вариться в собственном соку”, утверждая фактически, положение самих о себе за взаимным согласием членов правительства, и какие бы полномочия не хотел приписать своей структуре тот или другой министр, без согласия на то Администрации Президента он своего не достигнет. Кроме того, изменился и порядок назначения руководства центральных органов исполнительной власти, руководителей различных агентств и служб, которые хотя и подчиняются министерствам, стали назначаться не министрами, а Президентом.

Таким образом члены Кабинета Министров, их заместители и высокие должностные лица правительственных структур системы Кабинета больше не имеют возможности проводить к руководству подконтрольных министерствам органов людей лояльных к себе, и коррупционные возможности, которые вытекали из такого положения вещей, были низведены к нулевой отметке.

Однако Администрация Президента все же является консультативным органом согласно украинского законодательства и потому определено, что решения касательно государственного управления принимает именно Президент, а не его администрация. Хотя вполне понятно, что один президент сам по себе не может полностью охватить весь спектр государственных дел, изучить глубинно все вопросы, лично знать деловые и профессиональные качества лиц, которые претендуют на тот или другой государственный пост и проводить с каждым претендентом собеседование. Поэтому на то и существует совещательный орган в виде президентской администрации, которая готовит президенту предложения и отчеты, где на основе изученного широкого массива информации сжато формулируются конкретные предложения.

Изменения, связанные с административным реформированием, также существенно коснулись и самой Администрации Президента, и не только в том отношении, что изменилось название канцелярии главы государства (при президенте Викторе Ющенко она имела название Секретариат Президента). Численность сотрудников этого органа существенно сократилась, ведь их предельное количество было установлено в 442 лица, что почти на двести человек меньше, чем количество работников секретариата В.А. Ющенко. В то же время нужно учитывать тот факт, что в условиях работы последнего при Конституции в ее редакции 2004 г., когда ключевые полномочия в государственном управлении имело именно правительство, а не президент, у президента вся полнота его абсолютной власти, фактически, и сводилась к собственному секретариату, и учитывая массив работы главы государства ему логично был нужен широкий штат помощников. В то же время у президента Леонида Кучмы, например, число сотрудников его администрации составляло около двухсот, однако, учитывая элементы ручного управления, имеющие место в Украине в период правления указанного президента, который опирался на крепкое парламентское большинство и полностью руководил правительством, большое количество помощников не требовалось.

Безусловно, административная реформа должна иметь свое ло-

гическое продолжение, которое будет требовать изменений, выраженных не только в актах Президента Украины, но и изменениях к действующему законодательству. Ныне, опираясь на стойкое парламентское большинство, руководство государства может полностью рассчитывать на воплощение определенных планов в жизнь. Ведь и после реформы в Украине осталось немало вещей, которые, по нашему мнению, требуют изменений. Так, например, согласно вышеупомянутому закону, который регулирует деятельность народных депутатов Украины, каждый член парламента имеет право на 31 помощника, четыре из которых являются государственными служащими, причем, относятся до 4 категории государственных служащих и имеют 7 ранг государственной службы.

Можно задуматься над тем, является ли оправданным такое количество, когда, например, в Российской Федерации депутаты Государственной Думы могут иметь до пяти помощников – государственных служащих, но это предопределяется величиной территории России, которая усложняет работу депутатов с гражданами и количеством населения в России. В Армении, например, члены парламента могут иметь помощников лишь на общественных началах, а в Азербайджане и в Республике Молдова лишь одного помощника со статусом госслужащего. Кроме того, четвертая категория и седьмой ранг государственной службы являются достаточно высокими регалиями, ведь такая конфигурация соответствует, например, статусу начальника отдела в министерстве, или же например, заместителя председателя райгосадминистрации. Логичным было бы сократить число помощников народных депутатов до трех или же двух, и осуществить их градацию, наподобие градации заместителей министра: первый помощник, который мог бы иметь вышеуказанный достаточно высокий ранг государственной службы, и помощники какие могли бы иметь ранги эквивалентные к ведущим и главным специалистам центральных органов исполнительной власти – от 13 до 9 соответственно с принадлежностью к пятой категории госслужащих. Более логической обрисовывается такая идея еще и потому, что работа указанных лиц также является неравнозначной, рассматривая к примеру даже результативность работы самих народных депутатов.

Следует наверное задуматься и над самой сущностью существования патронатной службы как системы подразделений государственных органов, которую можно было бы упразднить соединив с обычной государственной службой. Ведь набирая лица на работу на свое усмотрение мы получаем закрытые ячейки, где „бояре работают

на своего государя”, выполняя нередко функции, мало свойственные государственной службой, однако близкие к семейно-бизнесовой мощи.

Логично было бы возможно и не ставить в одну строку количество заместителей министра в каждом министерстве по схеме „один плюс три”, а в зависимости от штата министерства и его региональных подразделений высчитывать надлежащую численность заместителей министра, однако, чтобы их количество не превышало четырех персон. Ведь изначально вообще предусматривалось доведение числа заместителей министров до двух – первый заместитель и заместитель. Кроме того, и до админреформы министерства имели разную численность заместителей, причем она относительно корреспондировалась с величиной ведомства.

И, главное, не мешало бы Украине иерархизировать систему продвижения по государственной службе, с обязательным учетом образования и опыта потенциальных кандидатов на повышение. Ведь чиновник, который имел опыт работы в районных органах государственной власти будет намного лучше выглядеть на должности служащего таких же областных органов, или же системы Кабинета Министров, чем лицо, которое попало на высокую должность, не имея до этого представления о государственной службе вообще. Если до административной реформы в Украине было нередким фактом видеть на должности заместителя министра молодых, но недостаточно опытных людей до 25-летнего возраста, в процессе дальнейшего воплощения реформистских идей в жизнь руководство государства задумается над соответствием своим должностям 24-летних начальников отделов и 30-летних директоров департаментов, отсутствие государственного опыта которых было в свое время щедро компенсировано разветвленной сетью связей их семейств и родительскими деньгами.

Непреренно нужно уделять больше внимания и образованию государственных служащих. Ведь административная реформа претендует на то, чтобы заложить в чиновников новое мышление, и лица, от которых зависит прием на службу, осознавали, что надо заботиться в первую очередь о государственных интересах и набирать на работу образованных и талантливых людей, а не менее достойных, зато на принципах коммерческой выгоды.

И, наконец, не мешало бы Украине прибегнуть к административному реформированию самих конституционных принципов своего уклада. Нужны ли Украине 450 народных депутатов – в то время, когда в триста миллионов США, например в состав Палаты представите-

лей Конгресса входят 435 конгресмена, а в России, чье население втрое больше украинского, а территория превышает украинскую в несколько десятков раз, также 450 депутатов входят в состав Государственной Думы? Возможно, численность членов украинского парламента была бы оптимальной в 300 депутатов? Кроме того, нужны ли Украине областные и городские советы численностью в 100 и даже 120 человек? После принятия изменений в Закон Украины „О столице Украины – Городе-герое Киеве” [9] в столице были ликвидированы районные советы вместе с бюрократическим аппаратом чиновников. Если сначала была тревога относительно того, какой хаос и анархия будут после этих изменений в столице, то сегодня достаточно убедительно видно, что фактически ничего не изменилось. По нашему мнению, можно в целом задуматься и о целесообразности существования в Украине разветвленной сети местного самоуправления.

Выводы. Из всего вышеизложенного можно прийти к заключению, что невзирая на определенное количество недостатков и просчетов в осуществлении административной реформы в Украине, все же последняя являет собой скорее позитивное для Украины явление, чем негативное. Кроме того, недостатки административного реформирования могут полностью быть подкорректированы в результате пристального внимания к ней как политических деятелей, так и ученых.

Если до административной реформы сам термин „государственный служащий” был в Украине, фактически, синонимом слова „взяточник”, то на сегодня можно ожидать качественных изменений. Хотя в то же время огромное количество служб при центральных органах исполнительной власти, которые выдают разного рода разрешения и лицензии, и были фактически созданы в свое время вышеуказанными органами специально для того, чтобы зарабатывать деньги, все же остались. Хотя сотрудники таких служб не имеют, как правило, статуса государственных служащих, однако населению от того не легче, тогда как предприниматели и бизнесмены должны выстаивать длинные очереди для того, чтобы пройти ряд разнородных процедур разрешительно-инспекционного характера, которые для западного мира являются полностью непонятными.

Конечно же, возникает логический вопрос: а что делать с теми лицами, которые доселе работали на государственной службе, ведь исчезло так много рабочих мест, а задание политиков создавать рабочие места, а не ликвидировать их? Но учитывая тот факт, что сокращены с государственной службы лица, которые в своем большом количестве и по своей большей части способствовали бюрократизации разнород-

ных процедур, и получали официально небольшую заработную плату, и сравним с тем фактом, что в государствах, где административное реформирование прошло с успехом, количество безработных стало значительно меньшим, зато разного рода разрешительные процедуры, в том числе и относительно открытия собственного дела (что неминуемо влечет за собой расширение частных компаний) – наоборот более прозрачными и простыми, то позитив перевесит.

Кроме того, сокращение государственных служащих непременно влечет за собой и увеличение зарплат тем государственным служащим, которые остались. И не всегда сокращение госслужащих должно выглядеть как их примитивное увольнение, ведь существует хорошо известна французская модель сокращения, согласно которой на место лица, которое ушло на пенсию просто никого нового не берут, а эту должность просто ликвидируют. Увеличение заработной платы государственным чиновникам приумноженное на ограничение их коррупционных возможностей и разделенное на сокращение самой численности чиновников – вот и есть та формула, которая помогла многим государствам вырваться из числа аутсайдеров и стать успешными.

Примечания

1. Указ Президента Украины „Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади”. В: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1085%2f2010> (цит. 13.11.2011).
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Київ: Українська Правнича Фундація, 1996. – 156 с.
3. Закон України про внесення змін до Конституції України. В: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2222-15> (цит. 11.12.2011).
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. В: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2222-15> (цит. 13.12.2011).
5. Указ Президента Украины „Питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади”. В: <http://www.president.gov.ua/documents/13340.html> (цит. 17.12.2011).
6. Литвин обещает врачам и учителям льготный статус. В: <http://delo.ua/ukraine/litvin-obecschaet-vracham-i-uch-46827/> (цит. 15.12.2011).
7. Закон України „Про статус Народного Депутата України”. В: Відомості Верховної Ради України, 1993, № 3.
8. Янукович пообещал взяться за „каленное железо”. В: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2010/02/10/4752242/> (цит. 13.12.2011).
9. Закон України „Про столицю України – місто-герой Київ”. В: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 11, ст. 79.

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

EDIFICAREA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE POSTRĂZBOI RECE: ABORDĂRI ISTORIOGRAFICE

Victor JUC, *doctor în filosofie,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The disorientation of the science of international affairs in the end of the Cold War and in the period that followed was due to several factors, including: not been determined scientifically the Cold War's end in a way that took place, meaning peacefully and without to be generally recognized as the winner; the several issues that have headlines of government policies, scientific research and statement by the public opinion have become history, losing the timeliness and relevance; some aspects of international relations that have been considered remained the object of history came back on the world stage under the new conditions, updated the potential and marked their character and development; have appeared some new problems and circumstances that are unknown or little known in the past, but were amplified, seriously complicated the explanation and the understanding of policies and processes in the international arena.

Incheierea inopinată a războiului rece a bulversat profund atât mediile oamenilor politici, cât și cercurile de specialiști în materia relațiilor internaționale, privîndu-i, pe de o parte, de subiecte intens exploatate și valorificate științific, iar pe de alta, confruntîndu-se cu realitățile noi, mai puțin cunoscute, explicate și înțelese, au fost nevoiți să se angajeze în elaborarea conceptelor și soluțiilor noi, necesare pentru gestiunea și fundamentarea teoretică a acțiunilor și proceselor postbipolare. Nu este mai puțin adevărat că în condițiile structurii bipolare a sistemului unii cercetători și analiști (St.Hoffmann, D.Bell) au creionat variante eventuale postbipolare, ancorate cu precădere pe reducerea intensității conflictului dintre cele două supraputeri și sporirea ponderii Organizației Națiunilor Unite, dar care, în ultimă instanță, nu s-au adevărat nici în parte, chiar și în pofida eforturilor conjugate ale actorilor majori de la sfîrșitul anilor '80 și începutul anilor '90 de a spori gradul de eficiență a activității organizației internaționale de caracter universal și nivel global [1, p.69, 70], nemaivorbind de convergența celor doi actori majori. În plan conceptual, T.Țirdea propune abordarea civilizațională a evoluției istoriei, care, de altfel, nu reprezintă prin conținut ceva

absolut nou și universal, însă permite conceperea în mod integru a istoriei umanității, caracteristicile ei fundamentale și vectorul comun al dezvoltării, combinându-se cu pluralismul și autenticitatea popoarelor și țărilor, cu posibilitatea alegerii și scoate în evidență prioritatea valorilor general-civilizaționale [2, p.10].

Reflectînd stările noi de spirit, în aspect teoretic emblematic se dovedește a fi articolul perfectat de F. Fukuyama *The End of History and Last Man*[3], prin care anunță triumful democrației și al economiei liberale, iar în planul activităților practice acestea se exprimă în speranțele investite în ONU, tratată în calitate de mecanism universal de asigurare a securității și de menținere a păcii. Conform lui F. Fukuyama, democrația liberală este „punctul final al evoluției ideologice a omenirii” și „forma definitivă a guvernării societății umane”, care nu reprezintă prin caracterul său altceva decît „sfîrșitul Istoriei”, acestui proces logic de evoluție universală ce cuprinde experiența tuturor timpurilor și popoarelor. Ținem să precizăm că el abordează nu atît încheierea războiului rece, cît sfîrșitul unei epoci a istoriei omenirii, marcate prin triumful democrației liberale asupra monarhiei ereditare (conservatismul) și totalitarismului (fascismul și comunismul), democrația liberală fiind concepută ca regim de guvernare și un set de norme de valoare universală. În același context de idei s-a pronunțat și B. Boutros-Ghali, care a declarat la începutul anului 1992 că „respectul pentru principiile, normele democratice la toate nivelurile existenței sociale este esențial: în comunitate, în interiorul statelor și în cadrul comunității statelor”[4], iar G. Bush -sn. invoca „ordinea mondială nouă”, bazată pe democrația de tip american și pe unitatea politico-militară a marilor puteri.

Totodată subliniem că după o perioadă relativ scurtă de timp au fost elaborate mai multe lucrări științifice prin intermediul cărora se anunțau criteriile și axe noi de conflict global, cele mai relevante și mai mediatizate aparținînd lui S. Huntington – *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*[5] și lui A. și H. Toffler – *Război și anti-război. Supraviețuirea în zorii secolului XXI*[6]. De fapt, F. Fukuyama și S. Huntington au devenit cele mai emblematice figuri în domeniu începînd cu ultimul deceniu al secolului XX, dat fiind că în trecut, potrivit supoziției lui M. Griffiths, erau puțin cunoscuți chiar și în mediul american de cercetare. Aserțiunile lor au fost atît de mult invocate și mediatizate[7, p. 30, 90], încît s-au transformat, în accepția noastră, în principii cu pretenții de a fi universale, primul desemnînd victoria lumii liberale, a valorilor liberale, iar al doilea era frecvent avizat la capitolul concordanță/neconcordanță a ideilor anunțate în contextul declanșării operațiilor militare aliate în lumea musulmană. Modelele prezentate practic nu conțineau nimic principial nou: F. Fukuyama n-a

fost primul cercetător care a anunțat triumful democrației liberale, chiar și asupra totalitarismului, iar celui de-al doilea, în acord cu C. Buchet, nu îi revine întâietatea în proiectarea unor linii de democrațiune și conflict dintre civilizații utilizînd conceptul de georeligie [8, p. 103]. Însă impactul lor a fost unul deosebit asupra cercurilor academice și factorilor de decizie, provocînd numeroase dezbateri și luări de poziție, inclusiv în Republica Moldova. Astfel, evaluînd unele idei exprimate de S. Huntington privind tendințele civilizației occidentale de a deveni universală, dar și conflictele ei cu lumea neoccidentală, A.N. Roșca exprimă părerea că aceste „afirmații nu sînt întru totul lipsite de teme și par să conțină unele adevăruri certe” [9, p. 229].

Considerăm necesar de a preciza că nici F. Fukuyama și nici S. Huntington n-au dezvoltat ulterior ideile care i-au făcut celebri: rămînînd la părerea că nu există alternativă economiei liberare și normelor democratice, primul a făcut opțiune pentru alte probleme de cercetare, cu predilecție de sorginte morală, pe cînd al doilea a abordat ordinea mondială din alte perspective, cu precădere de factură realistă, una dintre acestea fiind polaritatea. Astfel, în articolul *The Lonely Superpower*[10] el se pronunță asupra evoluției ordinii mondiale postrăzboi rece, susținînd că după un moment de unipolaritate, lumea va traversa cîteva decenii de uni-multipolaritate, urmînd ca secolul XXI să fie al multipolarității. Sesizăm că S. Huntington, ca de altfel și unii realiști, inclusiv K. Waltz, consideră unipolaritatea ca fiind de scurtă durată și va evolua iminent spre o structură multipolară, aserțiune care a devenit magistrală și este aproape general acceptată academic. În același timp observăm că în lucrarea *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale* cercetătorul invocă multipolaritatea ordinii mondiale postrăzboi rece, pe cînd în articolul din *Foreign Affairs* creditul este acordat mai degrabă uni-multipolarității. În opinia noastră, asemenea evoluții concepționale, care, de altfel, nu figurează cu titlul de raritate, s-ar explica prin regîndirea criteriilor de evaluare, în sensul unor abordări sectoriale și diferențiate ale configurației ordinii mondiale, identificîndu-se actorii majori și cu influență pe domenii de activitate la nivel atît global, cît și regional. J. Nye- jr. și L. Thurrns pledează pentru „o tratare mult mai nuanțată a ordinii mondiale”, inclusiv a rolului SUA în lume, în sensul de schimbare a raporturilor reale dintre state în domenii esențiale ce caracterizează o mare putere, în accepția lui C. Hlihor, comportamentul actorilor în relațiile internaționale contemporane cunoaște o mare diversitate și complexitate în orientarea, atitudinea și intensitatea de manifestare, gradul de implicare în rezolvarea problemelor pe arena mondială fiind foarte diferit [11, p. 217]. Considerăm că teza lui S. Huntington cu privire la ciocnirea civilizațiilor avînd la bază religiile în cea mai mare parte a fost infirmată, principala cauză fiind primor-

dialitatea interesului național în raport cu alți factori, inclusiv solidaritatea fondată pe apartenența comună civilizațional-religioasă. Referindu-se la altă problemă, a identității naționale americane, D. Dungaciu a remarcat corect că S. Huntington are acel talent unicat de a simți ideea care plutește în aer, a o așeza pe hîrtie și a face din ea punct de referință în dezbaterile mondiale [12, p. 77].

A. și H. Toffler de asemenea invocă o ciocnire de civilizații, dar care nu includ numai religia, ci o totalitate de factori, inclusiv afacerile, politica, tehnologiile. Civilizațiile se află în concurență și conflict într-o „lume tri-sectiionată” în trei Valuri, asociate simbolic cu plugul, linia de asamblare și computerul. Istoria reprezintă o succesiune majoră de valuri ale schimbării, acestea fiind dinamice și cînd intră în coliziune, se produce ciocnirea lor. Primele două Valuri, agricolă și industrială, vor face alianță împotriva celui de-al treilea, care vinde informații, management și alte servicii, primele două îl amenință cu războiul ecologic, urmărind să contracareze tendințele de a stabili hegemonia mondială. În opinia noastră, criteriul de conflict intercivilizațional identificat de A. și H. Toffler se dovedește a fi relevant și de actualitate stringentă, care este amplificată și de fluxurile de emigranți ilegali, însă este puțin probabilă o alianță dintre statele agrare și cele industriale îndreptată împotriva statelor postindustriale, ca dovadă servind, spre exemplu, prezența și rolul neesențial al Mișcării de Nealinieri în viața internațională din perioada postrăzboi rece. Însă ei au remarcat absolut corect că sistemul mondial postrăzboi rece primește caracteristicile pe care I. Prigojine le-a numit „structuri disipative”, în cadrul cărora părțile sistemului se află în fluctuație continuă, în sens că devin extrem de vulnerabile față de influențele externe, trăsături care, subliniem, vor fi exemplificate pe parcursul textului, prezența lor fiind asigurată de mai mulți factori, inclusiv de interdependență.

În același timp, nu pot fi trecute cu vederea alte două figuri celebre, foarte bine cunoscute și cu merite mari în activități de politică externă, Zb. Brzezinski și H. Kissinger, care au revenit în forță pe cîmpul cercetărilor științifice, primul cu *Marea tablă de șah*[13], iar al doilea cu *Diplomația*[14]. Elaborările lor nu sînt mai puțin cunoscute și continuă să aibă o rezonanță pe măsură, acestea reflectînd punctul de vedere al Statelor Unite referitor la replierile geostrategice care s-au produs la începutul perioadei postrăzboi rece ori urmau să se producă și totodată urmăresc conservarea hegemoniei americane pe termen scurt și mediu. Diferența dintre aceștia este că primul se dovedește a fi promotor militant al imperativelor geostrategice ale SUA în Eurasia, dar se pronunță pentru instituționalizarea unei cooperări globale eficiente într-un viitor mediu și îndepărtat, pe cînd al doilea este mai flexi-

bil, arealul investigațiilor sale cuprinde toate regiunile globului, el înclinând mai degrabă, contrar lui Zb. Brzezinski, spre multipolaritate decât spre o structură unipolară, în sens de extindere a numărului responsabililor prin gestiunea sectorială și georegională în comun a lumii. Aceste viziuni și-au găsit dezvoltare și concretizare în altă elaborare științifică importantă, *Are nevoie America de politică externă?*[15], care este canalizată pe elucidarea ordinii mondiale postrăzboi rece, fiind concepută ca un studiu al diplomației și relațiilor internaționale din secolul XXI, spre deosebire de monografia capitală menționată mai sus, ce se înscrie în lista studiilor de valoare ale istoriei diplomației și a relațiilor internaționale, incluzând de asemenea multe pasaje de memorialistică. Ambii consideră că partenerul principal al Statelor Unite trebuie să fie Eurasia, deși situația SUA se dovedește a fi una paradoxală, consideră H. Kissinger, dat fiind că nu pot nici să se retragă din lume, nici s-o domine, pe când Zb. Brzezinski scrie în altă carte, *The Choice. Global Domination or Global Leadership*, că puterea Americii este ultimul garant al stabilității globale, cu dubla calitate, de forță hegemonică internațională și democrație. Însă noutatea problemei constă în faptul că pentru prima dată în istorie o putere neeuropeană a devenit nu numai arbitru principal în relațiile dintre statele europene, dar și cea mai puternică țară din lume, instituindu-se sistemul global american, deși Eurasia își păstrează importanța geopolitică, rămânând o „tablă de șah” pe care continuă competiția pentru supremația mondială, luptă care afectează geostrategia, adică gestiunea strategică a intereselor geopolitice. În opinia noastră, asumție care este confirmată indirect și de Zb. Brzezinski, actualmente a pierdut din semnificație concepția „pământului de mijloc” descrisă de H. Mackinder, cu precădere pe fundalul scăderii relevanței științifice a metodei geopolitice de cercetare a relațiilor internaționale din cauza reducerii esențiale din importanță a factorului teritorial în evaluarea statutului național și gradului de influență a unui actor statal pe arena mondială. În accepția lui H. Kissinger, eforturile Statelor Unite trebuie canalizate pe acest vector, el considerând, contrar mai multor supoziții, că georegiunea atlantică rămâne centrul global. Dacă H. Kissinger este preocupat aproape în exclusivitate de prezent și viitorul imediat, urmărind conservarea dominației Statelor Unite, dar în cooperare cu alte centre de putere, mai ales cu Uniunea Europeană, evaluările lui Zb. Brzezinski se extind pentru o perioadă mai îndepărtată, medie și pe termen lung, el încercând să identifice acel „concurrent de succes” care va fi în măsură să pună la îndoială supremația globală a SUA: contrar mai multor supoziții, viitorul concurrent de succes nu este nominalizat, dar cele mai mari șanse are China.

Dacă H. Kissinger și mai ales Zb. Brzezinski în spiritul teoriei realismului politic continuă să acorde prioritate conceptelor de putere și securitate,

fiind preocupați de determinarea caracterului replierilor geostrategice care s-au produs după încheierea conflagrației bipolare, S.Huntington din contra, avansează pe prim-plan factorul civilizațional avînd la bază religiile, el considerînd că în lumea postrăzboi rece diferențele de natură ideologică, politică sau economică cedează întîietatea în fața celor de proveniență cultural-civilizațională, iar statele naționale deși rămîn unitățile principale de analiză în relațiile internaționale, comportamentul lor este influențat totuși nu atît de imperativul cuceririi, puterii și bogăției, ci de preferințele, asemănările și deosebirile cultural-civilizaționale.

Dacă S.Huntington practic nu face distincție esențială dintre SUA și UE în lumea postrăzboi rece, incluzîndu-le în cadrul civilizației occidentale, edificată pe creștinism, pluralism, individualism și suveranitatea legii, Zb.Brzezinski și H.Kissinger din contra, indică asupra diferențelor, în sensul că hegemonia de tip nou, potrivit primului, sau supremația americană, conform celui de-al doilea, sînt evidente, însă Statele Unite au nevoie de parteneri pentru a gestiona afacerile mondiale, UE fiind cel mai sigur aliat, supoziție împărtășită mai ales de H.Kissinger, dar nu numai de el, alții fiind, spre exemplu, G.Modelski și W.Tompson.

Dacă S.Huntington a pronosticat eventuale conflicte dintre civilizații atît la micronivel, cît și la macro-, iar pentru a le preîntîmpina se impune de a respecta trei reguli, care, în opinia noastră, practic nu au fost aplicate, Zb.Brzezinski este preocupat de conservarea hegemoniei SUA pe termen scurt, indicînd că în viitorul mediu Statele Unite au nevoie de parteneri compatibili strategic, iar H.Kissinger este de părere că SUA dispun de potențial suficient pentru a modela evenimentele pe continentul Eurasia, urmărind, mai degrabă în spirit instituționalist, edificarea unor regimuri de securitate.

În această ordine de idei, dacă F.Fukuyama pînă în jumătatea a doua a anilor '90 a invocat triumful democrației, iar I.Rammonet indică asupra extinderii listei statelor democratice și, implicit, instituirea unui regim mai puțin conflictual în relațiile internaționale, S.Huntington, A. și H.Toftler din contra, anunță axe și factori noi de conflict global, iar Zb.Brzezinski și H.Kissinger continuă să acorde credit percepțelor realiste și geostrategice, aserțiuni care sînt împărtășite mai tîrziu și de S. Huntington prin analiza tipurilor de polaritate.

Prin urmare, bulversarea științei relațiilor internaționale în condițiile încheierii războiului rece și în perioada care a urmat a fost condiționată de mai mulți factori, printre care:

1. n-a fost determinat științific sfîrșitul războiului rece în maniera în care a avut loc, adică pe cale pașnică și fără ca să fie general recunoscut învingătorul;

2. mai multe subiecte care au ținut capul de afiș al politicilor de stat, cercetărilor științifice și luărilor de poziție a opiniei publice au devenit istorie, pierzând din actualitate și relevanță;
3. unele aspecte ale relațiilor internaționale care au fost considerate că nu au rămas decât obiect al istoriei au revenit pe arena mondială în condițiile noi, reactualizându-și potențialul și marcându-le caracterul și evoluția;
4. au apărut unele probleme și împrejurări noi, necunoscute sau puțin cunoscute în trecut, dar care s-au amplificat, complicând serios explicația și înțelegerea politicilor și proceselor de pe arena mondială datorită impactului produs.

J. Mearsheimer este unul dintre specialiștii de marcă în materie care a dezvoltat în același timp teoria relațiilor internaționale și a supus analizei tipurile de structură a sistemului internațional, mai ales postrăzboi rece. În lucrarea *Tragedia politicii de forță. Realismul ofensiv și lupta pentru putere* [16] el a elaborat „o teorie realistă a politicii internaționale care contestă optimismul” predominant în raporturile dintre marile puteri, propunând în context o variantă nouă a realismului, diferită de cea a naturii umane, fundamentată de H. Morgenthau, și cea defensivă, propusă de K. Waltz. Trăsând în calitate de criterii de diferențiere factorul determinant al angajării statelor în competiția pentru putere și volumul de putere dorit de actorii statali, J. Mearsheimer susține că în cazul realismului naturii umane prevalează dorința inerentă de putere, obiectivul fundamental fiind maximalizarea ei relativă și instaurarea hegemoniei, realismul defensiv acordă prioritate structurii sistemului, statele concentrându-se asupra menținerii balanței de putere, pe când realismul ofensiv, acordând întâietate structurii sistemului internațional, din contra, presupune că statele tind să-și maximalizeze puterea relativă, urmărind de asemenea hegemonia. Punând ca și mulți alți cercetători și analiști americani teoria sa în serviciul intereselor SUA, în cazul dat al politicii de securitate națională, el identifică structuri regionale ale sistemului internațional, în Europa continuând bipolaritatea (SUA-Rusia), iar în Asia de Nord-Est s-a instaurat tipul multipolar, în calitate de protagonist mai figurând China, care poate să devină un hegemon regional potențial în condițiile respectării în continuare a ritmului modernizării, însă față de această perspectivă manifestă unele dubii.

În același context al elaborărilor științifice de sorginte național-conceptuală se înscriu lucrările lui M. Nicholson *International Relations: A Concise Introduction*[17] și C. Brown *Understanding International Relations*[18], dar care nu fac apologetică intereselor naționale și politicii externe ale Marii Britanii, ci concepției „societății internaționale”, aceasta reprezentând cartea

de vizită a școlii britanice în domeniu, fundamentele căreia au fost puse de M. Wight și H. Bull prin definirea direcției grotiene, solidariste în materie. Lucrările sînt cu precădere de caracter teoretic, incluzînd sinteze teoretice clasice și contemporane, alte subiecte reliefate fiind natura relațiilor internaționale, puterea și securitatea, conflictul și cooperarea, actorii internaționali, statali și nestatali, guvernarea globală și economia politică mondială. Problemele care figurează în registrele de cercetare sînt valorificate prin prisma concepțiilor „societății internaționale” și „societății mondiale”, cum ar fi cooperarea și interacțiunea dintre state și în cadrul societății de state, existența normelor și intereselor comune, interdependența și rolul important al instituțiilor internaționale, transnaționalizarea și ordinea.

Notăm, nici M. Nicholson și nici C. Brown nu supun cercetării detaliate formarea sistemului internațional postrăzboi rece, însă primul este de părere că relațiile internaționale și disciplina care le studiază se transformă accelerat din cauza că lumea se află mereu în schimbare, producîndu-se modificări serioase de caracter politico-militar și ideologic, amplificate de procesele de globalizare, iar al doilea susține că încheierea confruntării globale dintre cele două supraputeri se dovedește a fi un eveniment de semnificație în istoria umanității și în relațiile internaționale, însă atenția principală în cercetările sale este acordată politicilor globale și impactului tehnologiilor noi. Subiectul formării sistemului internațional în perioada postrăzboi rece de asemenea își găsește puțină elucidare și într-o serie de culegeri de texte care vor fi invocate mai jos, însă importanța lor este deosebită din cauza că abordează probleme teoretico-metodologice de cercetare a Relațiilor Internaționale.

Considerăm, în același context de idei, că de o relevanță științifică deosebită se dovedește a fi *Handbook of International Relations*[19], elaborat de un colectiv internațional de autori în frunte cu W. Carlsnaes. Culegerea conține studii teoretice și istoriografice de o înaltă încărcătură științifică și bibliografică, incluzînd o diversitate de concepte, idei și ipoteze în materia politicii mondiale pe care o valorifică, reprezentînd o sursă pentru dezvoltarea disciplinei Relațiilor Internaționale, chiar dacă, nu este mai puțin adevărat, multe fragmente fie că sînt cunoscute, fie că își găsesc o simplă dezvoltare. Exemplificînd, notăm că B. Schmidt supune cercetării istoria și istoriografia teoretizării Relațiilor Internaționale începînd cu anii '20 ai secolului trecut și încheind cu elaborările cele mai recente, de sorginte postpozitiviste, iar concluzia finală înaintată este că „diversitatea demersurilor și metodologiilor poate fi aplicată pentru a descrie istoria disciplinară a acestui cîmp academic de studiu”; C. Wight invocă mai multe aspecte teoretice de aplicare a filosofiei științelor sociale pentru explicarea și înțelegerea Relațiilor Internaționa-

le, trecîndu-se în revistă și „atacurile radicale asupra asumptiilor științelor sociale din partea postmodernismului și poststructuralismului”, concluzia pe care o propune vizează oportunitatea elaborării unei metateorii menite să faciliteze implementarea mai multor prevederi ale filosofiei științelor sociale, mai ales prin raportul structură/agenți-explicare /înțelegere; textele perfectate de E.Adler, D. Snidal, J. Fearon și A. Wend pun în lumină unele teorii contemporane, cu precădere cea constructivistă, o concluzie ar fi că aceste construcții teoretice fiind alternative față de elaborările clasice, sînt în măsură să contribuie esențial la dezvoltarea disciplinei; Young Jong Choi și J. Caporaso analizează integrarea regională abordată comparativ prin cercetarea proceselor integraționiste din Europa de Vest, America de Nord și Asia de Est, în sens de identificare a diferitor niveluri de cooperare, concluzia extrasă fiind că regionalismul reprezintă o forță esențială în lumea contemporană, însă nici UE, nici NAFTA și nici CEAP, nemaivorbind de alte instituții și mecanisme de cooperare multilaterală, nu sînt numiți actori internaționali.

Altă culegere de texte din mulțimea extraordinară de cărți elaborate în mediul anglo-american este *Confronting the Political in International Relations*[20] coordonată de M. Ebata și B. Neufeld, care conține unele probleme abordate nu atît de frecvent în literatura de specialitate, cum ar fi cultura și relațiile internaționale, identitatea în condițiile globalizării, teleologia globalizării, dar în același timp regăsindu-se și unele subiecte omniprezente în elaborările britanice precum criza teoriei relațiilor internaționale, societatea internațională sau guvernarea globală. Referindu-ne mai concret la unele texte, subliniem că F. Halliday încearcă să identifice suportul teoretic pentru studiul rolului și locului culturii în relațiile internaționale, considerînd că acestea trebuie problematizate prin conceptul culturii, care este inerentă politicii. Cultura nu reprezintă o alternativă conceptelor de putere economică sau putere politică, ci constituie o parte a reproducției lor, rolul determinant fiind rezervat dialogului intercultural în lumea globalizată; grupul de cercetători în frunte cu B. Gill pune în discuție ideea globalizării ca proces politic cu implicații sociale, susținînd că aceasta se dovedește a fi un concept contestat din cauza că ignoră agenții sociali, în primul rînd statul: teleologia ei tinde să producă ideea „dispariției statului-națiune ca una dintre principalele forme politice”, însă actorul statal poate opune rezistență și deci, există rezerve suficiente pentru expansiunea politicii în relațiile internaționale.

Culegerea *Teorii ale relațiilor internaționale*[21], perfectată de un grup de cercetători în frunte cu S.Burchill, reprezintă o lucrare cu valențe teoretico-metodologice deosebite, incluzînd subiecte de istorie, metodologice și teorie a relațiilor internaționale. Semnificația ei constă în faptul că alături de construcțiile teoretice tradiționale se acordă spațiu larg curentelor noi, eco-

logismul internațional sau feminismul, nemaivorbind de postmodernism sau constructivism, toate fiind dezbătute cu intensitate în mediul academic. Ei pun la îndoială asumptiile lui B. Buzan și R. Little, care se declară învinși în încercarea de a conceptualiza structura de mediu în termenii Relațiilor Internaționale.

Alcătuirea culegerilor de texte, care includ articole mari, uneori cu titlul de manuale, este mai degrabă o practică anglo-americană, dar care se regăsește și în alte medii de cercetare a relațiilor internaționale, inclusiv în Republica Moldova, România și Federația Rusă.

Unele dintre lucrările de importanță cu titlul de manuale perfectate în Federația Rusă ar fi: *Современные международные отношения* / под ред. А. Торкунова[22], care pune în lumină trei blocuri de probleme: particularitățile formării sistemului internațional postrăzboi rece, dezvoltarea regională, rolul și locul Federației Ruse, altor state din CSI în relațiile internaționale contemporane. V. Kulaghin afirmă că dezintegrarea bipolarității presupune formarea lumii multipolare, incluzând cele mai puternice state, libere de restricțiile disciplinei corporativiste, iar modificarea sistemului tradițional westfalic de relații internaționale afectează nu mai conținutul politicii mondiale, dar și subiectele ei: dacă mai mult de trei secole și jumătate statele au fost protagoniștii predominanți ai relațiilor internaționale, iar politica mondială se reducea cu predilecție la raporturile interstatale, în ultimii ani actorii statali sînt esențial strămutați de companiile transnaționale, instituțiile financiare internaționale private și organizațiile nonguvernamentale, acești agenți fiind în cea mai mare parte de factură cosmopolită. Creșterea transparenței hotarelor, intensificarea comunicării transnaționale, consolidarea potențialului tehnologic al revoluției informaționale conduc implicit spre globalizarea proceselor în sfera spirituală a vieții comunității mondiale, contribuind la diluarea particularităților naționale și apariția unor priorități, cum ar fi întărirea drepturilor omului în raport cu suveranitatea de stat. În politica mondială, susține cercetătorul rus, se produce ciocnirea factorilor tradiționali și celor noi, transformîndu-se și noțiunile de bază ale disciplinei, crește substanțial numărul actorilor și se schimbă comportamentul lor, conținutul nou solicitînd forme noi de organizare;

Sistemul internațional contemporan, potrivit opiniei lui A. Turkunov, se află în stare tranzitorie cuprinzînd, pe de o parte, forțe și legități tradiționale, iar pe de altă parte, factori și tendințe noi. Actualmente, în politica mondială au apărut actori și tendințe noi de amploare globală: Corporațiile Transnaționale și Organizațiile Internaționale, sistemul global de comunicare și interdependența economică mondială, schimbarea rolului factorului militar, răspîndirea culturii de masă unice și valurile fluctuante ale democratizării

globale contribuie la formarea conținutului nou al relațiilor internaționale. În asemenea condiții formatoare de sistem factorul subiectiv primește o importanță deosebită, în relațiile internaționale ca și în politică în general rezultatele sînt determinate nu numai de împrejurări obiective, dar și de momente subiective. În politica mondială, constată cercetătorul rus, „geometria lui Euclid” a devenit istorie, cedînd în fața unor variabile multidimensionale și complexe, multe dintre care rămîn indefinite.

Studiul *Мировая политика и международные отношения* /под. ред. С.Ланцова и В.Ачкасова[23] înglobează trei blocuri mari de probleme – concepții teoretice ale relațiilor internaționale, procesul politic mondial la etapa contemporană și politica externă a Federației Ruse în contextul relațiilor internaționale contemporane. În Rusia, a precizat corect S.Lanțov, este destul de populară ideea lumii multipolare, care provine din atitudinea negativă față de dominația SUA pe arena mondială, această formă de protest împotriva unipolarității purtînd o încărcătură emoțională și nu ține cont de unele aspecte cu pericol potențial. Deși sistemul nou de relații internaționale nu s-a constituit deplin, unele ierarhii structurale sînt sesizabile precum prezența unei singure supraputeri, existența unor centre de putere în contextul că polul devine o noțiune ce ține de trecut, cînd relațiile internaționale au fost reglementate de legea echilibrului de forță. Considerăm că tentativa cercetătorului rus de a determina conținutul și diferența dintre categoriile „relații internaționale”, „politică internațională” și „politică mondială” este puțin fructuoasă și practic nu a clarificat aproape nimic, ultimele două noțiuni fiind abordate ca instrumente de investigație. Concluzia magistrală a autorilor culegerii, cît și celei ce urmează a fi elucidată, este că statul rămîne actorul principal al relațiilor internaționale.

Lucrarea *Введение в теорию международных отношений*/отв. редактор А.Манькин[24] include două seturi de subiecte majore, care sînt valorificate cu precădere sistemic – teoria relațiilor internaționale ca domeniu al științei și factorii formatori și detractori de sistem internațional. A. Manîkin, referindu-se la realitățile noi, postrăzboi rece, subliniază că globalizarea politicii mondiale și sporirea gradului de complexitate a lumii solicită creșterea calitativă a nivelului de cercetare a acestor procese și fenomene, una dintre metodicile noi, care permite de a extinde esențial orizontul investigațiilor fiind analiza sistemică. Prioritatea analizei sistemice constă în faptul că oferă posibilitatea de a examina în complex raporturile interstatale, permițînd de a cerceta mai profund motivele comportamentului țărilor sau blocurilor militaro-politice, a identifica ponderea diferitor factori care determină acțiunile lor și a investiga mecanismul definitiv al dinamicii comunității mondiale în ansamblu, iar în ideal, de a pronostica dezvoltarea ei. Concluziile formulate prevăd că s-au format cîteva zone geopolitice extinse, în cadrul

căroră „are loc ciocnirea acută dintre tendințele naționale și supranaționale în dezvoltarea civilizației umane”. Alte două tendințe aflate în competiție vizează lumea unipolară – lumea multipolară, iar ciocnirea iminentă dintre ele va determina configurația comunității mondiale în secolul XXI. În același timp, precizează A. Manikin, „mișcările tectonice” soldate cu dispariția bipolarității s-au dovedit a fi favorabile pentru dezvoltarea „tendințelor către pluralizarea relațiilor internaționale”. Considerăm că, urmărind să contribuie la dezvoltarea analizei sistemice a relațiilor internaționale, autorii ruși mai degrabă pun întrebări și identifică problema în cercetarea și explicarea proceselor mondiale decât oferă răspunsuri, invocând gradul înalt de complexitatea lor.

Dintre cele trei culegeri de texte sus-menționate, prima se distinge prin promovarea viziunilor Rusiei asupra caracterului relațiilor internaționale postrăzboi rece, în sensul că este negată unipolaritatea exprimată prin hegemonia americană, fiind invocate mai multe centre de putere și, implicit, multipolaritatea.

Manualul de relații internaționale/ coordonatori Miroiu Andrei și Ungureanu Radu-Sebastian [25], incluzând trei blocuri de probleme – istoria și teoria sistemelor internaționale, teorii clasice și contemporane ale relațiilor internaționale, concepte și procese de securitate, reprezintă o adevărată analiză sistemică a istoriei relațiilor internaționale începând cu anul 1648 și încheind cu formarea „tiparului” ordinii mondiale postrăzboi rece. A. Miroiu susține că sfârșitul războiului rece a condus la crearea unui mediu internațional ce se întâlnește pentru prima dată în istorie la nivel sistemic, *unipolaritatea*, cu o singură supraputere ce și-a formulat interese globale și dispune de capacități militare apte să le susțină. Totodată sistemul suferă gradual o serie de schimbări importante precum balanța de putere dispare la nivel sistemic, pe fundalul hegemoniei americane politica statelor suferă un proces de orientare cu preponderență către nivelul subsistemic, tendință care este marcată de apariția și dezvoltarea unor structuri internaționale de cooperare multilaterală și de trecerea la o „lume postwestfalică”, pe care globalizarea o transformă în sensul multiplicării interdependenței și ascensiunii actorilor transnaționali, acești și alți vectori contribuind la consolidarea multipolarității; preluând clasificarea lui A. Tanaka a sistemului internațional în premodern, modern și postmodern, D. Biro și S. Secieru, la rândul lor, îl divizează în două: sfera westfalică dominată de state moderne și periferia westfalică, ce include state pre- și postwestfalice, ultimele, potrivit L. Weiss, caută să-și valorifice obiectivele bazându-se mai puțin pe propriile resurse și mai mult pe asumarea unui rol dominant în coaliții interstatale, instituții transnaționale sau grupuri din sectorul privat, menținându-și in-

dependența relativă în condițiile interdependenței complexe, exprimate prin „interconectarea piețelor financiare, uniformizarea regulilor în mediul financiar-bancar și reacția în lanț la orice dereglare în această zonă”. Conform lui R. Cooper, citat ca și L. Weiss de autorii articolului, statele postwestfalice se caracterizează prin respingerea violenței ca mijloc de soluționare a disputelor și codificarea normelor de comportament respectate benevol, irelevantă sporită frontierelor, securitate bazată pe transparență, deschidere reciprocă, interdependență și vulnerabilitate mutuală.

Cursul de lecții redactat de C. Vlad – *Relații internaționale politico-diplomatice contemporane* [26], înscriindu-se într-un set de elaborări consacrate istoriei relațiilor internaționale, pune în lumină unele concepte de teorie a relațiilor internaționale, securitate internațională, interes și putere, trece în revistă principalii actori internaționali, după care urmează reliefaarea mai multor trăsături ale ordinii mondiale din perioada postrăzboi rece. El consideră că după încheierea bipolarității lumea devine unipolară, dar evoluează spre multipolarism din cauza că un anumit număr de state sfidează direct sau indirect pozițiile unice care sînt deținute de Statele Unite ca supraputere și NATO: Federația Rusă și Republica Populară Chineză sînt acele state mari care aspiră la statutul de putere globală. În același timp, C. Vlad continuă să investească mari speranțe în potențialul de cooperare provenit din partea ONU și de pe urma respectării principiilor și normelor dreptului internațional public, realizînd în asemena manieră reîntoarcerea la stările de spirit din perioada interbelică, dar cu valențe realiste.

Suportul de curs *Serviciul diplomatic: teorie și practică/coordonatori V. Teosa, Gr. Vasilescu și E. Ciobu*[27], fiind secționat în patru compartimente mari, baze teoretico-analitice, aspecte practice, materiale pentru lucru individual și metodică predării în franceză a serviciului diplomatic, însoțite de anexe care cuprind mai multe documente importante, reprezintă prin conținutul său una dintre cele mai substanțiale elaborări științifico-didactice în domeniul diplomației perfectate în Republica Moldova, lucrarea avînd o semnificație preponderant aplicativă și este utilă pentru însușirea bazelor relațiilor internaționale și aprofundarea studiilor diplomatice. Referindu-se la realitățile mondiale din ultimele două decenii și aplicînd cu precădere „principii metodologice ale conexiunilor dintre abordările teoretico-conceptuale și analitice ale obiectului de cercetare”, coordonatorii ediției susțin că transformările structurale în cadrul comunității mondiale, apariția și dezvoltarea organizațiilor internaționale în calitate de actori noi, instituționalizarea mecanismelor diplomației multilaterale au condus la formarea unei strategii diplomatice noi și consolidarea serviciului diplomatic perfecționat, necesare pentru reglementarea relațiilor internaționale și managementul sistemului internațional în condițiile globalizării, interdependenței și interconexiunii.

Capitolul studii ale diplomației, dar și elaborări ale relațiilor internaționale, este diversificat și extins prin ediții științifico-didactice cu titlul de dicționare, cum ar fi: M.Griffiths și T.O'Callagan. *International Relations. The Key Concepts* [7], *Noțiunile și conceptele de bază ale diplomației* de V.Beniuc și Gh.Rusnac[28] și *Dicționar de relații internaționale. Secolul XX./coord.: M.Vaisse*[29]. Aceste elaborări includ noțiuni, concepte, categorii și termeni din domeniile diplomației, istoriei și teoriei relațiilor internaționale, științelor politice și relațiilor economice internaționale, însă ultima este ancorată exclusiv pe secolul XX, care, potrivit lui M.Roman, a fost marcat în plan internațional de frământări profunde ce au schimbat harta lumii, iar a doua reprezintă mai degrabă un studiu de factură teoretică. În opinia noastră, listele propuse nici pe departe n-au fost definitive, în sensul că nu se regăsesc unele instituții internaționale și evenimente care au determinat evoluția diplomației și a relațiilor internaționale atât în aspect istoric, cât și la etapa contemporană.

Supportul de curs *История дипломатии. Часть I*, elaborat de V. Beniuc[30], fiind conceput cu statut de lucrare de cercetare științifică și de manual, urmărește prin analiza istorico-teoretică de a studia conceptele de bază, instituțiile și vectorii de dezvoltare ale diplomației din cele mai vechi timpuri pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, însă precizăm, că istoria diplomației continuă să fie considerată prin tradiție „direcție structurală din cadrul istoriei universale”.

Deși materialul este prezentat neuniform și deseori lipsește continuitatea în plan istoric, cursul de lecții se dovedește a fi util din cauza că reflectă nu doar pagini din istoria diplomației, ci include mai multe aspecte de teorie și istorie a relațiilor internaționale, reliefînd, spre exemplu, procesele de constituire a statului național.

Problemele instituționalizării și consolidării serviciului diplomatic al Republicii Moldova și-au găsit elucidare și în lucrările perfectate de A.Burian, care s-a remarcat prin elaborarea mai multor ediții substanțiale de carte, de diferit conținut disciplinar-științific și cu titulatură variată, din creația sa nominalizăm numai *Введение в теорию международных отношений*[31] și *Международные отношения, внешняя политика и дипломатия*[32]. Primul suport de curs abordează subiecte ce vizează conținutul obiectului de studiu și teoretizarea relațiilor internaționale, actorii internaționali, prin persoana statelor și organizațiilor internaționale, conexiunea dintre drept și morală, războiul, pacea și coexistența statelor, ca să finalizeze cu examinarea proceselor de formare a sistemului nou de relații internaționale în perioada postrăzboi rece. Al doilea suport de curs este rezervat aspectelor de politică externă, alte componente elucidate vizînd semnificația a doi factori, econo-

mic și militar, în relațiile internaționale contemporane sau problemele globale pe care le numește „mondiale”. El este de părere că schimbările politice din țările Europei Centrale care s-au produs în toamna anului 1989 reprezintă linia de demarcațiune dintre războiul rece și etapa actuală a relațiilor internaționale, perioada postrăzboi rece caracterizându-se prin schimbarea priorităților de politică externă a mai multor țări, fragmentarea spațiului ex-sovietic și dezvoltarea regionalismului, în asemenea manieră edificându-se nu prin esență, ci prin formă o structură multiplă a sistemului internațional.

Aceste suporturi de curs reprezintă prin conținutul lor extinderi și precizări ale elaborărilor ce se regăsesc în cele două volume ale cursului de lecții *Теория международных отношений*, la care vom face referință de mai multe ori, precum și la alte publicații ale cercetătorului. În această ordine de idei, alt manual perfectat de A. Burian este *Геополитика lumii contemporane*[33], prima elaborare semnificativă din Republica Moldova în materia geopoliticii. Suportul de curs include mai multe subiecte – istoria și teoria geopoliticii, globalizarea, care este abordată în plan multidimensional, sistemul internațional, ordinea mondială, actorii internaționali și perspective ale statului Republica Moldova, precum vectorul priorităților strategice de dezvoltare, situația geopolitică și geostrategică a țării, lista partenerilor strategici, evoluții militaro-strategice. Referindu-se la situația din perioada postrăzboi rece în plină conturare, cercetătorul califică structura sistemului internațional ca fiind multipolară, iar configurația ordinii mondiale policentristă, lumea contemporană se distinge prin instabilitate și dezechilibru, dar care trebuie lipsite de conotații negative, deoarece „asigură un grad relativ înalt al dinamismului proceselor mondiale și coexistă cu stabilitatea și echilibrul”, împreună stimulând dinamica agenților acestor procese, în sensul că turbulența, aplicînd termenul propus de J. Rosenau, stimulează modificarea.

A. Burian invocă descentralizarea relațiilor internaționale și remarcă ridicarea restricțiilor de comportament proprii situației bipolare, mai multe țări fiind în măsură să promoveze politici de sine stătătoare și să-și sporească ponderea pe arena mondială proporțional potențialului lor tehnico-științific și financiar. În perioada postrăzboi rece hotarele au devenit mai deschise, mai flexibile și mai transparente, extinzîndu-se astfel spectrul preferințelor și alternativelor provenite, „nu atît din considerentele apartenenței de bloc, ci din interesele național-statale reale”.

Potrivit aprecierii lui M. Mureșan, volumul propus de C. Hlihor *Геополитика și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane* [11] urmărește de a se integra eforturilor de studiere a fenomenului politic contemporan din perspectivă inter- și transdisciplinară, fiind conceput nu numai ca un demers teoretic, ci și ca un instrument de lucru, deoarece propune

o metodologie de analiză care se fundamentează pe explicarea paradigmatelor de bază ale teoriei geopolitice: actorii, raportul de putere, interesul și percepția, ele sînt „împrumutate din sfera disciplinelor de graniță, dar transcend nu numai conținutul, ci și semnificația pe care le au în istorie”. Obiectivul declarat de autor este de a demonstra că, deși geopolitica nu este o știință, totuși dispune de paradigmele proprii, care oferă instrumente valide pentru a cunoaște evoluțiile de putere și interes din lumea contemporană, el remarcînd pe bună dreptate că formulele clasice nu pot să ajute la descifrarea evoluțiilor posibile dintr-un cîmp geopolitic din cauza că nu este luat în calcul faptul că „spațiul-țintă este locuit și deci, nu se ține cont de voința și interesul populației din acest teritoriu. Convingerea lui C. Hlihor este că viața internațională a devenit atît de complexă și de diversificată, încît a o înțelege doar în baza unei singure discipline practic este insuficient, „analiza din perspectivă istorică, sociologică, economică, antropologică trebuie completată cu dimensiunea geopolitică”, impunîndu-se în acest sens, însuși redefinirea geopoliticii în cadrul disciplinelor academice care studiază relațiile internaționale.

Lucrarea lui V. Pușcaș *Relațiile internaționale/transnaționale*[34] reflectă cu precizie chiar prin definiție transformările care se produc pe arena mondială, în sensul că raporturile interstatale „nu reprezintă exprimarea totală a interacțiunilor din cadrul sistemului internațional”, împreună cu formula tradițională westfalică, pe scena mondială contemporană un rol important revine actorilor nestatali, care „nu eludează expresia tradițională, dar au dovedit că prezintă o logică proprie – relații transnaționale”. Acest volum este inedit prin forma de realizare, dat fiind că schemele prezentate se dovedesc a fi utile pentru mai buna cunoaștere și explicare a relațiilor internaționale, abordate prin metoda istoricului și logicului, iar în context sînt puse în circulație unele metodologii de cercetare a relațiilor internaționale, cum ar fi cea elaborată de P. Viotti și M. Kauppi.

Din lista suporturilor de curs de semnificație alcătuite în Rusia menționăm următoarele: П. Цыганков, *Международные отношения*[35] și М. Лебедева, *Мировая политика*[36]. Suportul de curs al lui P. Țîgankov este perfectat în spiritul sociologiei relațiilor internaționale și include mai multe aspecte, precum fundamentele conceptuale, istoria și teoria, metodologia și epistemologia Relațiilor Internaționale, ordinea, sistemul și mediul internațional, conflictele și cooperarea în cadrul relațiilor internaționale. El mai puțin supune analizei perioada postrăzboi rece, dar insistă asupra stării de destabilizare a sistemului internațional, care presupune că omenirea se află într-o etapă de cotitură a dezvoltării sale, imperatiivele supraviețuirii, securității și progresului solicitînd un model mai sigur al ordinii interna-

ționale, care ar corespunde tendințelor noi, derivate din dedublarea „lumii stat-centriste” și coexistența ei cu alta, a actorilor netradiționali. Urmărind să determine caracterul legilor și conținutul legităților în evoluția relațiilor internaționale, cercetătorul rus remarcă lipsa în acest domeniu a unor conexiuni esențiale, durabile și repetabile, ordine care a alimentat scepticism și interpretări stocastice ale istoriei și, implicit, dificultăți în formularea legilor în științele sociale.

Suportul de curs perfectat de M. Lebedeva, fiind destul de bine apreciat în Federația Rusă, în particular de A.Bogaturov sau de V.Kulaghin, înglobează două seturi de probleme ce țin de politica mondială – istoria și teoria, tendințele, problemele și aspectele ei principale. Politica mondială, conform M. Lebedeva, cercetează procesele politice care se desfășoară în lumea contemporană, dar din perspectiva dezvoltării lor, fiind orientată la prezent și la viitor și se află în strânsă conexiune cu practica politică. Înțelegerea politicii mondiale presupune cunoștințe provenite din alte discipline: istoria, economia, dreptul, sociologia sau psihologia. Sistemul relațiilor internaționale, asociate cu relațiile interstatale, rămâne în continuare unul dintre „cele mai importante elemente structurale din cadrul sistemului politic contemporan al lumii”, care include o multitudine de actori, aceasta fiind extinsă pe contul agenților transnaționali, dar în contextul că statului îi revine rolul primordial.

Manualul universitar *Teoria das relacoes internacionais*, autor A.Moreira [37], este elaborat în spiritul teoriei instituționalismului liberal, în varianta școlii engleze, un rol important fiind rezervat organizațiilor internaționale guvernamentale și societății internaționale, dar în același timp nu negă ponderea potențialului statului. El numește Relațiile Internaționale „un domeniu interdisciplinar”, dat fiind că știința politică „se autonomizează” în raport cu normativismul dreptului constituțional, iar Relațiile Internaționale devin autonome față de știința politică, ele solicită grupuri polivalente de cercetători și pluralismul specializării pe domenii din cauza că studiul problemelor contemporane nu se mai supune definițiilor tradiționale. Alte probleme de importanță care și-au găsit elucidare vizează comunitatea internațională, dialogul internațional, demersuri teoretice, polemologia, actorii internaționali, integrarea internațională.

Încheiem lista elaborărilor cu statut de manuale prin invocarea a două cărți, perfectate mai puțin tradiționale, în accepția noastră: *Relații Internaționale: școli, curente, gânditori*, redactată de M.Griffiths[38], și *Relații Internaționale* elaborată de J.Goldstei și J.Pevehouse[39]. Manualul perfectat de M. Griffiths în versiunea personalizată a textului prin trecerea în revistă a autorilor și contribuțiilor acestora la dezvoltarea unor teorii este util, potrivit lui I. N. Sava, prin inițierea în curente principale de gândire din studiul

relațiilor internaționale și contactul cu lucrările celor care au ilustrat aceste curente, deși, considerăm, maniera de a realiza plasarea în baza gânditorilor contra școlilor suferă de unele carențe, cum ar fi mai ales poziționarea unor teoreticieni. Abordînd subiecte cu predilecție de securitate internațională și de economie politică internațională, temele propuse pentru valorificare, conform autorilor celei de-a doua lucrări, sînt tratate dintr-o perspectivă „ce pornește de la om”, în special în contextul că relațiile internaționale se referă la popoare și la culturi din întreaga lume. Aplicînd cu precădere metoda descriptivă de investigație, ei susțin că în pofida aparențelor „era postrăzboi rece a fost mai pașnică decît războiul rece” din cauza că cheltuielile și conflictele militare s-au diminuat, iar ordinea mondială „nu a scăpat de sub control prin agresiune nestăpînită și război”. Altă concluzie importantă este că, deși globalizarea erodează suveranitatea, statele rămîn cei mai importanți actori internaționali, însă agenții nestatali exercită influență prin corporațiile multinaționale, organizațiile nonguvernamentale și cele interguvernamentale.

Volumul *World Politics. Trend and Transformation*[40], reperfectat de Ch. Kegley-jr. și E. Wittkopf pînă la ediția a opta, pune în lumină transformările accelerate care se produc în politica mondială în perioada postrăzboi rece, prezentînd tendințele noi în evoluția relațiilor internaționale și extinderea proceselor globale, invocă oportunitatea actualizării teoriilor clasice pentru interpretarea și înțelegerea evenimentelor contemporane și identifică provocările noi la adresa umanității prin abordarea a cinci blocuri mari de probleme: tendințe și transformări în politica mondială, actorii internaționali, bunăstarea globală, conflictele globale, managementul lor, secolul problematic XXI. Susținînd că statul rămîne principalul actor internațional și definind sistemul politic ca pe un model de interacțiune dintre agenții politicii mondiale, ei consideră că acesta este supus schimbării și se îndreaptă spre un sistem global, în cadrul căruia se află în opoziție două tendințe – integrarea și fragmentarea, persistența și schimbarea. Agenda globală se referă la oportunitatea determinării configurației ordinii mondiale noi, important fiind de a percepe diferența dintre „lumea cum este” și „lumea cum trebuie să fie”.

Înșiruirea acestor ediții cu statut de culegeri de articole mari și manuale este oportună pentru reliefaarea subiectelor ce țin de ontologia, epistemologia și metodologia, istoria și teoria relațiilor internaționale, dat fiind că această tematică se regăsește cu precădere în cărțile de asemenea factură, ordine care nu presupune însă lipsa studiilor monografice, cum ar fi lucrarea lui S. Guzzini *Realism și relațiile internaționale*[41], nemaivorbind de elaborările fondatorilor și exegeților unor teorii sau idei, ca exemplu ar putea figura lucrarea lui J. Mearsheimer menționată mai sus, dacă este să ne referim la

perioada postrăzboi rece. Numărul relativ mai mic de elaborări monografice în domeniile statutului disciplinar-academic și teoriilor relațiilor internaționale s-ar explica prin complexitatea și dificultățile înseși ale procesului de cercetare și în același timp prin realizarea investigațiilor în dinamică, prin studii comparative, dar care nu sînt extinse într-o măsură foarte mare.

Referințe bibliografice

1. Juc Victor. Elemente constituționale ale ordinii internaționale. În Revista de Administrare Publică. 1999, nr.1. p.65-71.
2. Țirdea Teodor. Introducere în sinergetică. Chișinău: CE-P „MEDICINA”, 2003. 89 p.
3. Fukuyama Francis. The End of History and the Last Man. În: Nationa Interest. 1989. nr.16. Summer.<http://www.wesjones.com/coh.htm>(vizitat 28.08.2011).
4. Boutros-Ghali Boutros. Agenda for Peace: Preventive Diplomacy; Peace-making and Peace-keeping. <http://un.org./Docs/SG/agpeace.htm>(vizitat 15.08.2011).
5. Huntington Samuel. Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale. Filipeștii de Târg: ANTEP, 1997. 528 p.
6. Toffler Alvin și Heidi. Război și anti-război. Supraviețuirea în zorii secolului XXI. Filipeștii de Târg: ANTEP, 1995. 334 p.
7. Griffihs Martin. O’Callagan Terry. International Relations. The Key Concepts. London and New-York: Routledge, 2002. 399 p.
8. Juc Victor. Dimensiunea confesională a politicii internaționale: istorie și actualitate. În: Admi-nistrarea Publică. 2010, nr.4. p.93-108.
9. Roșca Alexandru. Problematika civilizațională în contextul globalizării. În: probleme regionale în contextul proceselor de globalizare. Simposion internațional. Chișinău: Ed. Poligr. ASEM. 2002. p. 228-230.
10. Huntington Samuel. The Lonely Superpower. În: Foreign Affairs. 1999, nr.78(2). p.35-42.
11. Hlihor Constantin: Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. București: Ed. Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 330 p.
12. Dungaci Dan. America pe divan ? – două prognoze la început de secol: Samuel Huntington și Zbigniew Brzezinski. În: Politica externă și de securitate a SUA. București: Tritonic, 2006. p.74-107.
13. Бжезински Збигнев. Великая шахматная доска. Москва: Международные отношения, 2003. 254 с.
14. Киссинджер Генри. Дипломатия. Москва. Центр Ладомир, 1997. 848 с.
15. Киссинджер Генри. Нужна ли Америке внешняя политика? Москва: Ладомир, 2002. 351 с.
16. Mearsheimer John. Tragedia politicii de forță. Realismul ofensiv și lupta pentru putere. Filipeștii de Târg: ANTEP, 2003. 366 p.
17. Nicholson Michael. International Relations. A Concise Introduction. London: Palgrave, 2002. 242 p.
18. Brown Chris. Understanding International Relations. New-York: Palgrave, 2001. 296 p.
19. Handbook of International Relations / ed.: Carlsnaes Walter. Risse Thomas. Simmons Beth. London: SAGE Publication, 2001. 571 p.
20. Confronting the Political in International Relations. / ed. Ebata Michi. Neufeld Beverly. New-York: St. Martin’s Press, 2000. 276 p.

21. Teorii ale relațiilor internaționale/ed.Sc/Burchill. București: Ed.Institutului European, 2008. 336 p.
22. Современные международные отношения. Учебник/ под ред. А.Торкунова. Москва: Российская политическая энциклопедия, 1999. 584 с.
23. Мировая политика и международные отношения /под ред. С.Ланцова и В. Ачкасова. СПб: Питер, 2006. 448 с.
24. Введение в теорию международных отношений/отв. редактор А. Маныкин. Москва: Изд. МГУ, 2001. 320 с.
25. Manual de relații internaționale/ coord.: Miroiu Andrei. Ungureanu Radu-Sebastian. Iași: Polirom, 2006. 350 p.
26. Vlad Constantin. Relații internaționale politico-diplomatice contemporane. București: Fundația România de Măine, 2001. 143 p.
27. Serviciul diplomatic: teorie și practică/coordonatori: V.Teosa. Gr.Vasilescu. E.Ciobu. Chișinău: CEP USM, 2011. 391 p.
28. Beniuc Valentin. Rusnac Gheorghe. Noțiunile și conceptele de bază ale diplomației. Chișinău: USM, 1998. 108 p.
29. Dicționar de relații internaționale. Secolul XX/coord.: Vaisse Maurice. Iași: Polirom, 2008. 400 p.
30. Бенюк Валентин. История дипломатии. Часть I. Кишинев: Госунивер. Молдовы, 1996. 291 с.
31. Буриан Александр. Введение в теорию международных отношений. Курс лекций. Chișinău: CEP USM, 2004. 276 с.
32. Буриан Александр. Международные отношения, внешняя политика и дипломатия. Курс лекций. Chișinău: CEP USM, 2004. 264 с.
33. Burian Alexandru. Geopolitica lumii contemporane. Chișinău: Tipogr. Centrală, 2003. 456 p.
34. Pușcaș Vasile. Relații internaționale/transnaționale. Cluj: Sincorn, 2005. 285 p.
35. Цыганков П. Международные отношения. Москва: Новая школа, 1996. 320 с.
36. Лебедева М. Мировая политика. Учебник. Москва: Аспект – Пресс, 2007. 365 с.
37. Moreira Adriano. Teoria das relacoes internacionais. 6-a ed. Coimbra: Almedina, 2008. 715 p.
38. Griffiths Martin. Relații Internaționale: școli, curente, gînditori. București: Ziua, 2003. 439 p.
39. Goldstein Joshua. Pevehouse Jon. Relații internaționale. Iași: Polirom, 2008. 779 p.
40. Kegley-jr. Charles. Wittkopf Eugene. World politics. Trend and Transformation. New-York: St. Martin's Press, 2001. 669 p.
41. Guzzini Stefano. Realism și relații internaționale. Iași: Institutul European, 2000. 472 p.

REFORMELE CONSTITUȚIONALE ȘI INSTITUȚIONALIZAREA REGIMURILOR DEMOCRATICE ÎN EUROPA POSTCOMUNISTĂ

Yuri JOSANU,
doctor în științe politice,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The party system in the Central and Eastern Europe is contrary to the optimism displayed by some researchers, far from being stabilized. This process takes place at different speeds in different countries. In the Central European countries – Czech Republic and Hungary, the stabilization of party systems is more advanced than in southern countries – Romania and Bulgaria. Estonia and Latvia are the least „frozen” in the sample, characterized by high electoral volatility, almost ten times higher than in Western democracies. By the mid-90s, only in the Czech Republic, the Hungary and the Poland the democratic consolidation based on the criteria. In these countries were the democracies that are stabilized in accordance with generally accepted definitions: the public officials were chosen democratically, have been free and fair elections, the governments were formed and the constitutional reform was negotiated through a proper democratic process. However, the democratic consolidation in the Central and Eastern Europe could hardly be the result of a highly institutionalized party system, party systems have remained relatively unstable during the entire period.

Colapsul dramatic al regimurilor comuniste și al economiilor centralizate au constituit puncte de reper în făurirea democrației în statele Europei Centrale și de Est. Revoluțiile din anul 1989 și căderea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est constituie evenimente dramatice din istoria umanității, care s-au desfășurat sub incidența multiplelor aspecte și forme de schimbare politică. Regimul comunist a oprimat sistematic societățile est-europene, a demolat instituțiile democrației și economia de piață, a distrus rețelele sociale, țesătura de relații, emoții și creativitate umane, a creat o multitudine singuratică, fără nici o speranță și posibilitate de rezistență [1, p.20]. Regimul comunist a distrus unele părți din vechea cultură politică, îndeosebi cea liberală, dar a dezvoltat tenace alte culturi politice antebelice, printre care: totalitarismul, autoritarismul, izolaționismul, naționalismul, suspiciunea față de străini, antioccidentalismul [2, p.2].

Regimurile democratice instalate în aceste țări au avut ca rezultat prăbușirea regimului comunist de comandă și a economiei centralizate de comandă, dar și riscurile și costurile discreditării democrației și economiei de

pieță. În ultima perioadă apar mai multe întrebări cu privire la posibilele condiții de realizare practică a funcționării unui sistem politic democratic. Acest proces, de obicei, se înscrie în literatura de specialitate ca consolidarea valorilor democratice cu copierea unor procese și evenimente din Europa de Vest. Miza acestor schimbări se referă la dezvoltarea proceselor democratice pe viitor, paralel cu procesele de integrare în structurile europene, globalizare, creșterii xenofobiei și fragmentării societale. Legătura teoretică dintre consolidare și clivajele politice este simplă – apariția sistemului de valori pentru o alegere adecvată în opțiunile politice și prezența remarcabilă și consistentă a preferințelor electoratului la alegeri sunt indicatorii esențiali ai consolidării democrației.

Adoptarea noilor constituții

Pentru depășirea greutăților în perioada de tranziție, societățile postcomuniste au de înfruntat mai multe faze ale tranziției. Una din ele constituie adoptarea unei noi constituții și a unui nou sistem electoral, organizarea de alegeri, introducerea autoadministrării locale descentralizate și formarea unei coaliții democratice stabile – a unei noi elite politice; toate acestea echivalează cu pătrunderea în societate a unor procese democratice menite să instituționalizeze o democrație funcțională. În același timp, are loc instituirea unui sector bancar, de-monopolizarea, precum și privatizarea mică și mijlocie pe baza unor drepturi de proprietate stabilite prin lege.

Constituția reprezintă unul dintre cele mai importante elemente instituționale aflate la baza procesului de democratizare, care a avut loc după 1989. Importanța fundamentală a Constituției reiese din faptul că aceasta influențează modul de structurare a instituțiilor statului, iar acest mod de structurare influențează comportamentul tuturor actorilor, atât al politicienilor, cât și al cetățenilor. Astfel, alegerile constituționale inițiale, dar și reformele ulterioare, au influențat capital șansele de dezvoltare democratică a țărilor proaspăt ieșite din coșmarul totalitar. Abordarea instituțiilor pornește de la teza conform căreia instituțiile reprezintă un set de reguli, formale și informale, care organizează mediul politic și prin consecință, comunitatea. Ele nu sunt simple instrumente prin care se satisfac nevoi sociale, nici elemente ale infrastructurii ce reproduc automat structura socială sau economică. Nu le vom privi nici ca rezultate ale presiunilor politice sau sociale, colective sau individuale, ori a influenței liderilor.

Totuși, în practică, constituțiile nu determină toate rezultatele așteptate. De exemplu, protecția practică a drepturilor civile nu se ridică la standardele prevăzute de majoritatea constituțiilor moderne [3, p.11]. În acest sens, în special în cazul țărilor în tranziție, este important ca idealul constituțional

să reprezinte un țel care să inspire schimbările instituționale. Mai mult, pe măsură ce noile realități ale unei țări în tranziție aduc diferiți actori sociali și politici în poziții antagoniste, generând diferite situații neprevăzute, limitele unei constituții sunt testate permanent. Astfel, aceste limite devin din ce în ce mai evidente odată cu trecerea timpului. Din această cauză, cultura legii, prin rolul proeminent pe care îl acordă valorilor de dreptate și egalitate, este o componentă esențială a democrației, înțeleasă nu doar ca simplu mecanism instituțional, ci ca o stare de spirit a societății.

În Polonia, Ungaria și fosta Cehoslovacia, partizanii democrației au folosit constituțiile moștenite de la vechiul regim ca punct de plecare pentru instituționalizarea democrației. Astfel, la un deceniu de la căderea oficială a regimului comunist în Europa, Ungaria democrată continua să fie guvernată de o versiune considerabil amendată a fostei constituții comuniste, în ciuda încercărilor repetate de a înlocui acel text cu un document proiectat să guverneze viața democratică. Spre deosebire de blocajul constituțional din Ungaria, Polonia a ratificat o Constituție nouă în 1997, retrăgând ceea ce fusese promulgat de acord interimar incomplet. Deși guvernul federal al fostei Cehoslovacii nu a avut succes în elaborarea noii constituții, ambele state succesoare au renunțat în mod simbolic și legal la cadrul constituțional moștenit de la experimentul comunist, ratificând constituții noi în a doua jumătate a anului 1992 [4, p.228].

Noile constituții au abandonat filosofia de bază care s-a aflat în centrul vechilor regimuri comuniste, și anume rolul conducător al succesoarelor foste partide comuniste ca unitate de stat și organ al puterii. În acest context și sistemul electoral a fost transformat. Dacă în timpul regimurilor comuniste acest sistem avea ca menire să asigure dominația partidului, în noul context sistemul electoral trebuia să ofere o cât mai bună cale de realizare a unei democrații reprezentative. Adoptarea noilor constituții trebuie înțeleasă dincolo de considerentele tehnice drept o încercare de reconstituire a unei identități politice. În noua concepție, în timp ce partidele politice rămâneau un instrument de exprimare a voinței populare, acestea nu trebuiau să aibă capacitatea de a domina statul și aparatul administrativ al acestuia. De altfel, în Constituția Ungariei a fost direct menționat faptul că partidele politice nu pot exercita în mod direct puterea, nici un partid nu poate controla în mod direct un organ al statului. În scopul separării sferei de putere a partidelor politice și cea a instituțiilor statului, s-a prevăzut mențiunea expresă a acelor poziții publice care nu pot fi ocupate de un oficial sau un membru al unui partid politic.

Schimbările în sistemul politic au transformat natura constituțiilor. Din documente cu funcție primordial propagandistică, constituțiile au deve-

nit cu adevărat legile fundamentale stabilind regulile generale după care se desfășoară viața politică și socială. Există două motive fundamentale pentru care schimbarea constituțională a reprezentat o prioritate a tranziției. În primul rând, a fost necesară definirea clară și legitimarea regulilor care urmau să le înlocuiască pe cele vechi. În al doilea rând, era necesară crearea unor instrumente legale prin care reinstaurarea folosirii arbitrare a forței să fie împiedicată. Crearea unei balanțe de putere, balanțe care de multe ori nu a fost clarificată, este de altfel prezentă în multe din țările postcomuniste, în special cele care au reușit să devină democrații stabile [5, p.9].

În cazul statelor care au devenit membre ale Uniunii Europene, cu excepția Letoniei și Ungariei, toate statele postcomuniste au preferat să înlocuiască vechea constituție cu una nouă. În 1991, Letonia a optat pentru o soluție simbolică, și anume reintroducerea Constituției din 1922 ca bază legală pentru noul regim, în timp ce Ungaria este singura țară care a optat pentru o amendare în mod gradual a Constituției, alegere dată în special de divergențele fundamentale între diferitele forțe politice [5, 10]. Trebuie subliniat că, în ciuda efervescentei democratice, numai trei state și-au adoptat constituția prin referendum după redactarea și aprobarea Constituției de către Adunarea Legislativă (România, Estonia și Lituania). În celelalte state, Constituția a fost creată de legislativ și ulterior adoptată de către aceeași adunare (se va ține cont și de faptul că în Estonia și Lituania o parte importantă a populației a fost exclusă de la vot datorită faptului că nu deținea cetățenie).

Până la urmă, cursul politicii constituționale în Europa Centrală și de Est oferă un exemplu clasic de proces sociopolitic dependent de cale. Prin dependența de cale se înțelege următorul lucru: “odată ce o țară sau regiune a luat-o pe o cale, costul întoarcerii este foarte mare... consolidarea anumitor configurații instituționale obstrucționează o schimbare ușoară a opțiunii inițiale” [6, p.252]. Cu fiecare pas pe o anumită cale, probabilitatea de a rămâne pe acea cale crește, întrucât costurile asociate schimbării direcției cresc proporțional. Faptul că cei care au dorit democratizarea Europei Centrale și de Est au ezitat inițial să înlăture cadrul constituțional al comunismului și obstacolele din calea unor noi reforme instituționale, demonstrează două variante diferite de dependență de cale: prima își are originile în regulile neoficiale de conduită, iar cea de-a doua – în regulile propriu-zise ale jocului.

Funcționalitatea primelor sisteme politice

Dintre toate alegerile cu privire la instituțiile politice, puterile acordate Președintelui sunt poate cele mai importante în definirea șanselor pentru o democratizare viitoare. Din țările post-comuniste europene doar Federația Rusă a optat pentru un sistem prezidențial. Celelalte țări au optat fie pentru

un sistem parlamentar (Albania, Republica Cehă, Estonia, Letonia, Republica Moldova, Slovacia și Ungaria), fie pentru un sistem semiprezidențial, în care șeful statului, deși ales direct, are atribuții mai mici decât Parlamentul (Bulgaria, Belarus, Federația Bosnia-Herțegovina, Croația, Lituania, Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, Muntenegru, Polonia, România, Serbia, Slovenia, Ucraina) [7, p.90]. Chiar dacă toate constituțiile au împărțit în mod formal funcțiile între diferite ramuri ale puterii, doctrina separării puterilor nu a fost menționată în mod expres decât în Bulgaria, Slovenia, Republica Cehă și Estonia inițial [8].

Dacă în procesul de desemnare a șefului guvernului, primirea unui vot de încredere din partea Parlamentului este prezentă în toate țările postcomuniste, în general, sarcina de desemnare a persoanei care urmează să fie Primul-ministru cade în sarcina șefului statului. În șase state Constituția nu impune nici o constrângere expresă asupra șefului statului (Ungaria, Republica Cehă, Slovacia, Estonia, Letonia, Lituania) în legătură cu modul în care alege persoana care se va prezenta în fața Parlamentului pentru un vot de încredere. În România, Președintele trebuie să se consulte cu partidul care deține majoritatea sau cu partidele reprezentate în adunare. În Slovenia, Președintele Republicii, după consultarea liderilor grupurilor parlamentare, numește un candidat pentru funcția de Prim-ministru Parlamentului. Totuși, atât în România, cât și în Slovenia, procesul de consultare poate fi unul doar formal, în final Președintele având dreptul de a alege în mod discreționar persoana pe care o va desemna. În Polonia, Președintele numește Primul-ministru, însă Seimul poate apela la o moțiune de încredere sau nu. Spre deosebire de aceste țări, în Bulgaria, reprezentarea parlamentară este factorul cel mai important în desemnarea candidatului la funcția de Prim-ministru. Dacă în Bulgaria candidații la funcția de Prim-ministru sunt aleși de către grupul politic cu cea mai mare reprezentare în Parlament, în Ungaria, Slovenia și Bulgaria, Primul-ministru este ales în mod direct de întregul Parlament [5, p.23].

Una din caracteristicile comune tuturor țărilor din Europa Centrală și de Est este faptul că Guvernul răspunde formal în fața Parlamentului [5]. Totuși, rolul de control diferă de la țară la țară: în Polonia, Lituania și România – acordarea votului de încredere din partea legislativului față de executiv în ansamblu, în Letonia se menționează necesitatea ca Primul-ministru să primească un vot de încredere din partea Parlamentului, iar în Estonia este nevoie de o autorizare a candidatului la funcția de Prim-ministru din partea Parlamentului. În general, în mai toate constituțiile, primirea unui vot de neîncredere duce la dizolvarea unui cabinet. În Constituția Croației, dreptul de dizolvare a Guvernului este deținut de Președinte, la propunerea

Guvernului. Pe de altă parte, în Constituția Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei este prevăzută posibilitatea autodizolvării, iar în cazul Letoniei se prevede posibilitatea inițierii unui referendum, la propunerea Președintelui.

Numirea miniștrilor de către Președinte cu aprobarea Primului-ministru este cea mai întâlnită formula, cu câteva excepții [5, p.20]. În alte constituții (Slovenia, Bulgaria) miniștrii sunt aleși sau numiți de către Parlament, iar în Polonia, Președintele numește miniștrii la propunerea Primului-ministru. Totuși, pentru miniștrii de Externe, Apărare și Interne, Primul-ministru trebuie să se consulte cu Președintele. În două dintre constituții există prevederi care limitează posibilitatea de a schimba în mod fundamental structura Cabinetului de Miniștri fără a obține un vot de încredere din partea Parlamentului. În Lituania se menționează faptul că atunci când mai mult de jumătate din miniștri sunt schimbați, este nevoie de un vot de re-investire a Guvernului. În Constituția Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei se menționează că, în cazul în care Primul-ministru demite mai mult de o treime dintre miniștri, este necesară reluarea procedurii de alegere a Guvernului.

Inițial, Ungaria, Republica Cehă și România au fost singurele țări care au menționat principiul responsabilității executivului ca un ansamblu, astfel încât o moțiune de cenzură poate fi orientată împotriva Primului-ministru sau a Guvernului per ansamblu (România și Republica Cehă). În toate celelalte țări analizate responsabilitatea ministerială se află la nivel individual.

Dacă în jumătate din țările postcomuniste care au devenit membre ale Uniunii Europene constituțiile prevăd alegerea Președinților prin sufragiu universal, în Letonia, Estonia, Ungaria, Republica Cehă și Slovacia Președintele este ales de către Parlament. În cazul Republicii Cehe și Slovaciei, introducerea alegerii unui Președinte pentru fosta Cehoslovacia a fost imposibilă din cauza lipsei de încredere între cele două părți, ulterior atât în Constituția Republicii Cehe, cât și a Slovaciei renunțându-se la aceste alegeri. În 1992, în Estonia a fost adoptat un sistem unic de tranziție către alegeri prezidențiale [5, p.25]. Totuși, noua Constituție din 28 iunie 1992 a stipulat faptul că Președintele va fi ales de către Parlament într-un proces de trei faze. În cazul în care în urma acestui proces nu există un câștigător, se formează un corp electoral care reunește membrii Parlamentului și reprezentanții consiliilor locale [5, p.20]. Comparația între prerogativele șefilor de state relevă faptul că nu există nici o corelație directă între modalitatea de alegere a Președintelui și puterile de care se bucură acesta. În fiecare din state, numărul prerogativelor prezidențiale variază foarte mult în cadrul posibilităților existente. Aprobarea de către Primul-ministru a reglementărilor introduse de către Președinte nu există decât în 7 țări: Polonia, Ungaria, Republica Cehă, România, Bulgaria, Letonia și Lituania.

Una dintre funcțiile centrale pe care le îndeplinește un președinte este aceea de a asigura funcționarea eficientă a instituțiilor fundamentale ale unui stat, cum ar fi formarea Guvernului, organizarea de alegeri etc. Dreptul de a retrimite spre discuții legile aprobate de către Parlament aparține tuturor președinților, diferențele apărând în cazul celei de-a doua deliberări. În cazul celei de-a doua deliberări, Parlamentul poate adopta o propunere de lege cu majoritate simplă în Ungaria, România, Slovacia și Letonia, cu aceeași majoritate necesară ca și în cadrul primei adoptări în Estonia, sau cu majoritatea tuturor membrilor Parlamentului în Republica Cehă, Slovenia, Bulgaria și Lituania. În Polonia, șeful statului are dreptul de veto, fiind obligat să promulge doar acele legi care în urma unei deliberări au fost adoptate cu o majoritate de două treimi.

Cu excepția cazului în care un act al șeful statului necesită contra semnătura Primului-ministru, în general colaborarea între Președinte și Guvern este relativ scăzută. Ședințele executivului sunt în general prezidate de către Prim-ministru, dar în cazul Poloniei, României și Slovaciei se menționează faptul că Primul-ministru trebuie să-l informeze pe Președinte despre activitățile executivului. De asemenea, în anumite cazuri, Președintele poate convoca ședințe ale Cabinetului de Miniștri, ședințe pe care urmează să le prezideze. În Constituția Republicii Cehe, Președintele primește dreptul doar de a participa la ședințele executivului. Un număr de constituții le oferă președinților dreptul de a numi o serie de funcționari publici de vârf cu contra semnătura Primului-ministru (Polonia și Bulgaria) sau fără (Slovacia, Slovenia și România).

În cazul tuturor țărilor postcomuniste democratice, responsabilitatea Președintelui este limitată, ceea ce diferă fiind mecanismele prin care acesta este tras la răspundere pentru faptele sale. Modelul care este cel mai des urmat este cel de suspendare a Președintelui de către una sau ambele Camere (acolo unde este cazul) ale Parlamentului. Suspendarea este urmată de demiterea de către Curtea Constituțională sau curțile superioare. O procedură alternativă este de a lăsa întreaga procedură a demiterii în seama Parlamentului (Slovacia și Lituania) sau de organizare a unui referendum pentru aprobarea demiterii (România).

Reforma sistemului electoral

La o analiză sumară a sistemelor electorale folosite în alegerile legislative din țările care fac obiectul acestui articol este foarte lesne de observat faptul că reprezentarea proporțională este caracteristica dominantă în ceea ce privește procesele electorale din Europa Centrală și de Est. Pe de altă parte însă, trebuie remarcat faptul că, în marea majoritate a țărilor legile electorale

poartă amprenta preocupărilor legiuitorului de a asigura posibilități reale alegătorilor pentru a putea interveni în selecția candidaților care ajung să fie aleși. Cu alte cuvinte, în aceste țări alegătorul nu are nici o posibilitate de a interveni asupra listei pe care o votează în sensul de a mări șansele unora dintre candidați și a le micșora pe ale altora. În celelalte țări există diferite mecanisme care fac posibilă această intervenție. Există un număr de țări (Republica Cehă, Letonia, Slovacia) în care alegătorul are de votat o „listă închisă”. Această listă are o componentă și o ordine a candidaților pre-determinată de partidul care o propune, alegătorul având însă posibilitatea de a modifica ordinea respectivă prin voturile preferențiale pe care le poate exprima pentru candidații favoriți sau chiar prin acordarea de „voturi negative” candidaților pe care dorește să-i elimine din cursa electorală (Letonia). Un nivel mai mare de intervenție a alegătorului în selecția candidaților poate fi întâlnită în țări ca Estonia și Polonia, țări în care lista de candidați este deschisă (fără o ordine prestabilită de partid), iar votul preferențial este obligatoriu. În aceste țări, alegătorii stabilesc, practic, ordinea candidaților pe listă, fiecare alegător este pus să aleagă un anumit candidat pentru ca votul să-i fie validat (chiar dacă votul pentru candidatul respectiv înseamnă, în mod automat, un vot acordat listei căreia îi aparține candidatul). De asemenea, sistemul din Slovenia, țară în care alegătorii stabilesc ordinea candidaților pe lista propusă de un partid la nivelul regiunii, că fiecare alegător are de votat un candidat, dintre cei care reprezintă lista respectivă în districtul său, este unul interesant, putând fi considerat un „sistem de reprezentare proporțional cu scrutin uninominal”.

Sisteme de partide tranzitorii în Europa Centrală și de Est

Colapsul regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est a avut un proces de trecere de la un sistem dictatorial la cel democratic. Acest proces se dovedea a fi dificil și datorită faptului că instituționalizarea unui sistem politic democratic necesita acumulări de valori și stabilitate atât politică, cât și economică [9, p.20]. Studiul sistemelor de partide din aceste țări ne poate oferi informații despre stadiul tranziției spre un regim democratic funcțional. În această ordine de idei, stabilitatea sistemelor de partide din Europa Centrală și de Est reprezintă o provocare pentru orice cercetător în domeniu. Datele statistice din țările respective indică faptul că în deceniul nouă al secolului XX, sistemele de partide din Europa Centrală și de Est au fost instabile. În aceste țări nu există nici o dovadă a funcționării mecanismului de legătură între instituționalizarea sistemului de partide și consolidarea democrației. Astfel, prezența unor partide politice instituționalizate nu neapărat înseamnă consolidarea democrației.

În unele cazuri extreme, autototalitatea socială conduce spre constituirea unor forțe civice sponsorizate oficial (România) sau efectivele paramilitare (în țările fostei Republici Socialiste Federative Iugoslavia și ale fostei Uniuni Sovietice) [10, p.33]. În aceste societăți au ieșit la iveală mișcări și partide care conferă un caracter romantic trecutului, idealizează tradițiile autoritariste, critică aspru sistemul parlamentar și îi disprețuiesc pe foștii disidenți și concepțiile lor despre libertate. În Balcani, foștii comuniști au creat gigantice rețele de influență, au menținut sau au restaurat multe dintre vechile modele ale controlului etatist hipercentralizat asupra economiei și mass-mediei și au îmbrățișat naționalismul ca pe un convenabil aliat ideologic pentru defunctul leninist [11, p.6]. Sentimentele anticapitaliste și antidemocratice, inclusiv nostalgiile paternaliste, corporatiste și populiste pot fuziona în cadrul unor noi experimente autoritariste [12, p.646-651]. În Europa Centrală și de Est s-a asistat la efecte devastatoare ale vicioasei demagogii naționaliste, în special în fosta Republică Socialistă Federativă Iugoslavia. Forțe direct legate de vechiul regim s-au aflat la guvernare în România și Bulgaria, în timp ce tendințele autoritariste au molipsit tranzițiile spre democrație în Albania și Croația.

Evaluarea performanței partidelor politice din Europa Centrală și de Est începe cu examinarea volatilității electorale. Deseori se argumentează că volatilitatea electorală este principala variabilă independentă ce motivează elita partidelor pentru a acționa fie în concordanță, fie fără să țină seama de valorile democratice. În același timp, volatilitatea este cel mai important indicator al gradului de stabilitate a unui sistem [13]. Analizarea indicatorilor instituționalizării sistemului de partide în Europa Centrală și de Est arată, comparativ, o instituționalizare slabă a sistemelor de partide [13].

În literatura de specialitate există două orientări importante în abordarea instituționalizării sistemului multipartid în Europa Centrală și de Est: prima, asumată de majoritatea cercetătorilor, consideră procesul de stabilizare a sistemelor de partide din Est ca fiind unul de durată, influențat de modele de comportament ale electoratului și ale elitelor [13]; a doua orientare caracterizează procesul de stabilizare ca fiind mai scurt decât se prevedea și influențat în egală măsură de designul electoral și de modele de comportament ale electoratului și elitelor.

James Toole demonstrează, aplicând modelul sus-menționat cu privire la gradul în care sistemele de partide sunt stabilizate, că sistemele de partide din Europa Centrală și de Est (Republica Cehă, Ungaria, Polonia) s-au stabilizat mai rapid decât era așteptat. Pentru a determina dacă un sistem de partide este „înghețat”, au fost utilizați următorii indicatori: accesul la guvernare, formula guvernamentală și alternanța la guvernare, considerând că

un sistem se stabilizează atunci când evoluția acestor indicatori devine predictibilă [13]. Toate preia acești indicatori, la care adaugă variabile independente care măsoară efectele designului electoral, fracționalizarea sistemului de partide, și variabile care măsoară comportamentul electoratului, volatilitatea electorală și rotația sistemului de partid, permeabilitatea sistemului. La aceste variabile adăugăm excedentul de partide corespunzător fiecărei țări, ca o măsură a influenței sistemului electoral.

Analizele au determinat că traiectoria funcționării sistemului de partid în Europa Centrală și de Est în unele cazuri este comună, iar în altele este diferențiată. Republica Cehă, Ungaria și Polonia au moștenit o tradiție civică mai dezvoltată, să fie mai avansate în parcursul către stabilitate decât România și Bulgaria și Țările Baltice, care fie suferă o întârziere economică sau instituțională, fie au demarat acest proces mai târziu (după obținerea independenței) și se confruntă cu particularități regionale.

În Republica Cehă și Ungaria, fracționalizarea sistemului de partid este corespunzătoare unor țări cu sistem multipartidist centripet, volatilitatea electorală este cea mai scăzută, fiind de aproape trei ori mai mare ca aceea din țările occidentale, iar gradul de schimbare al partidelor parlamentare în eșichierul politic este redus. Polonia, a treia țară din Europa Centrală și Est, are valori surprinzătoare, în comparație cu Republica Cehă și Ungaria, având cel mai fracționalizat sistem de partide și cel mai mare număr excedentar de partide, volatilitate medie și un grad ridicat de schimbare parlamentară. În România, fracționalizarea, volatilitatea și numărul excedentar de partide sunt comparabile cu ale Republicii Cehe și Ungariei, numai gradul de permeabilitate are o valoare mai mare. Bulgaria este țara cu sistemul de partide cel mai puțin fracționalizat și cu cel mai mic număr excedentar de partide. În Estonia și Letonia, toate valorile variabilelor independente sunt mai ridicate, doar Polonia având valori mai mari pentru unele variabile.

Sistemul de partide din Europa Centrală și de Est este contrar optimismului afișat de unii cercetători, departe de a fi stabilizate. Acest proces se desfășoară cu viteze diferite în țări diferite. În țările central europene – Republica Cehă și Ungaria, stabilizarea sistemelor de partide este mai avansată decât în țările mai sudice – România și Bulgaria. Estonia și Letonia sunt țările cel mai puțin „înghețate” din eșantion, caracterizate printr-o volatilitate electorală ridicată, mai mare aproape de zece ori decât în democrațiile vestice.

În opinia lui Juan Linz și Alfred Stepan, consolidarea democratică implică trei condiții de funcționare a unui sistem politic democratic: actorii politici sunt supuși unor mentalități tradiționale în rezolvarea conflictelor în limitele legilor, procedurilor etc., care sunt aprobate prin noul proces democratic;

utilizarea de resurse importante în încercarea de a-și atinge obiectivele prin crearea unei forme de guvernare nedependentă de ordinea constituțională; crearea mecanismului de sondare a opiniei publice în credința procedurilor instituțiilor de stat în consolidarea și promovarea valorilor democratice.

Până la mijlocul anilor '90 ai secolului trecut, numai în Republica Cehă, Ungaria și Polonia consolidarea democratică s-a bazat pe aceste trei criterii. În aceste țări erau democrații instituite potrivit definițiilor unanim acceptate: oficialitățile publice erau alese democratic sau subordonate controlului reprezentanților aleși, au avut loc alegeri libere și corecte, guvernele s-au format și alternat, iar reforma constituțională a fost negociată printr-un proces democratic adecvat. Totuși, consolidarea democratică în Europa Centrală și de Est ar fi putut cu greu să fie rezultatul unui sistem de partide puternic instituționalizat; sistemele de partide au rămas relativ instabile pe întreaga perioadă, iar în unele țări sistemul de partide era într-o ierarhie de instituționalizare [13].

Referințe bibliografice

1. Hankiss Elemér. Paradigme europene: Est și Vest – 1945-1994. În: Sfera Politicii, iulie-august 1995, nr.29-30.
2. Tănase Stelian. Trei culturi. În: Sfera Politicii, iunie 1995, nr. 28.
3. David S. Law. Globalization AND the Future of Constitutional Rights, NW. U. L. REV., Vol. 102(3), 1999.
4. Stanger Allison. Moștenirile leniniste și moștenirile socialismului de stat în dezvoltarea constituțională a Europei Centrale postcomuniste. În: Capitalism și democrație în Europa Centrală și de Est: evaluarea moștenirii comuniste, Grzegorz Ekiert, Stephen E. Hanson (coord.), Polirom: Iași, 2010.
5. OECD, Constitutions of Central And Eastern European Countries And The Baltic States, Paris, 1995.
6. Pierson Paul. Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. În: American political Science Review, 94(2), 2000.
7. Zielonka Jan. New Institution in the old east bloc. În: Journal of Democracy, Vol. 5, No. 2 April 1994.
8. Holmes Steven. Back to the Drawing Board. În: East European Constitutional Review, 1993, nr.1.
9. Huntington Samuel. Ordinea Politică a Societăților în Schimbare. București: Polirom. 1999.
10. Boari Mircea. Originile sociale ale ordinii totalitare. În: Polis, 1997, nr.2.
11. Tismăneanu Vladimir. După Marx: reîntoarcerea mitului politic, în Polis, nr. 2/1997.
12. Preuss Ulrich. Constitutional Powermaking for the new Policy: Some Deliberations on the Constitution, Cardozo Law Review, vol. 14, January 1993.
13. Tóka Gábor. Political Parties in Central and Eastern Europe, în Larry Diamond, Yunhan Chu, Marc F. Plattner, Hung-mao Tien (ed.) Consolidating the Third Wave Democracies, Johns Hopkins University Press, 1997.
14. Toole James. Government Formation and Party Systems Stabilization in east central Europe. În: Party Politics, 2000, nr.6.

DEMOGRAFIE

EVOLUȚIA SPERANȚEI DE VIAȚĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA PRIN PRISMA SCHIMBĂRILOR STRUCTURII CAUZELOR DE DECES

Olga PENINA,
cercetător științific,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In the article "Evolution of life expectancy in the Republic of Moldova through the prism of changes in cause-of-death mortality structure", the influence of major groups of causes of death on life expectancy changes over different periods starting since 1965 is shown.

Creșterea duratei de viață reprezintă cea mai indiscutabilă realizare a civilizației. În prezent, Republica Moldova a rămas mult în urmă, după nivelul speranței de viață la naștere, față de țările dezvoltate. Potrivit datelor statisticii oficiale, în 2010 valorile indicatorului respectiv au constituit 65,0 ani la bărbați și 73,4 ani la femei, ceea ce este mai scăzut față de indicatorii corespunzători ai țărilor Uniunii Europene, respectiv cu 10,7 și 8,3 ani.¹

Consecințele mortalității înalte a populației pentru orice țară sunt mari: se intensifică procesul depopulării, are loc devalorizarea investițiilor în învățământ și pregătirea cadrelor calificate, se reține creșterea economică și bunăstarea spirituală, se pun limite creșterii nivelului de viață al populației și reducerii sărăciei în rândul familiilor cu copii, se mărește povara asupra părții rămase a populației, se micșorează posibilitățile de asigurare a pensionarilor etc. În asemenea condiții, întregul sistem social-economic funcționează cu tensiune sporită, iar șansele de prosperare în viitor vor coborî [7].

Majorarea duratei de viață a populației Republicii Moldova apare în calitate de sarcină de bază a Politicii naționale în domeniul sănătății (2007–2025) [5] și una dintre direcțiile prioritare ale Programului strategic național în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011–2025) [1]. Analiza tendințelor de mortalitate pe cauze de deces constituie cel mai important instrument, care permite destul de complet cercetarea procesului de mortalitate a populației examinate.

Scopul acestui articol constă în studierea evoluției mortalității și speranței

¹ Datele pentru Republica Moldova au fost luate de pe site-ul Biroului Național de Statistică al RM www.statistica.md, pentru țările UE (27 în 2008) din baza de date a Eurostatului <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

de viață în Republica Moldova în baza analizei schimbărilor structurii cauzelor de deces pentru anii 1965–2010.

La alegerea orizontului temporal de investigare, noi am pornit de la experiența altor cercetători, lucrările cărora au arătat că tendințele nefavorabile în domeniul mortalității populației țărilor postsovietice își iau începutul aproximativ de la mijlocul anilor '60 ai secolului trecut. Anume din acest moment critic a și început o perioadă îndelungată de divergență între țările Estului și Vestului privind speranța de viață [2].

Datele colectate

În *Tabelul 1* este prezentată o trecere în revistă a informației statistice colectate privind mortalitatea conform clasificărilor cauzelor de deces ce au funcționat pe teritoriul republicii din anul 1955. În Republica Moldova, ca și în alte republici ex-sovietice, începând cu anul 1955 s-au schimbat cinci nomenclatoare ale clasificării sovietice a cauzelor de deces. După proclamarea independenței, în 1991 a fost adoptată revizia a noua a clasificării internaționale a bolilor (CIB), iar din 1996 a intrat în vigoare revizia a zecea.

Tabelul 1. Datele statistice colectate cu privire la mortalitate pe cauze de deces, conform clasificărilor cauzelor de deces, ce au funcționat în Republica Moldova din anul 1955

Anii	Denumirea clasificării	Numărul rubricilor/nivelul de codificare (CIB)	Grupele de vârstă	Formatul datelor
1955-1964	Clasificarea sovietică din anul 1952 (revizia a treia a clasificării sovietice)	116	0, 1, 2, 3-4, 5-6, 7-13, 14-15, 16-17, 18-19, 20-24, 25-29, 60-69, 70+	Formular statistic №5
1965-1969	Clasificarea sovietică din anul 1965 (bazată pe revizia a șaptea a CIB)	210 + 13*	0, 1, 2, 3, 4, 5-9, 10-14, 80-84, 85 +	Formular statistic №5
1970-1980	Clasificarea sovietică din anul 1970 (bazată pe revizia a opta a CIB)	185 + 10*	0, 1, 2, 3, 4, 5-9, 10-14, 80-84, 85 +	Formular statistic №5 și 5b
1981-1987	Clasificarea sovietică din anul 1981 (bazată pe revizia a noua a CIB)	185 + 10*	0, 1, 2, 3, 4, 5-9, 10-14, 80-84, 85 +	Formular statistic №5 și 5b
1988-1990	Clasificarea sovietică din anul 1981, modificată în anul 1988 (bazată pe revizia a noua a CIB)	175	0, 1, 2, 3, 4, 5-9, 10-14, 80-84, 85 +	Formular statistic №C51

1991-1995	Revizia a noua a CIB	cu patru sau cinci caractere**	Vârsta exactă	Baza electronică depersonalizată a certificatelor medicale ale decesului
Din 1996	Revizia a zecea a CIB	cu patru caractere**	Vârsta exactă	

* numărul adăugător al rubricilor pe cauze violente de deces în funcție de caracterul traumelor

** numărul de rubrici cu patru caractere este aprox. 5000 și 8000 în revizia a noua a CIB și în revizia a zecea a CIB respectiv

Pentru anii 1965–1990 se utilizează tabelele statistice originale privind repartizarea numerelor celor decedați după vârstă și cauze de deces (formele statistice 5 și 5b). Pentru anii 1991–2010 se analizează o bază electronică depersonalizată a certificatelor medicale de deces (forma 106/e), ce conține informația despre vârsta exactă a decedatului, sex, cauza de deces conform codului de patru caractere al CIB de revizia a noua sau a zecea.

Metodologia cercetării

La baza cercetării respective stă metoda de reconstituire, ce asigură compatibilitatea seriilor dinamicii numerelor celor decedați pe cauze detaliate de deces, denaturate în urma revizuirilor periodice ale clasificărilor cauzelor de deces [2]. Aplicând această metodă pentru datele Republicii Moldova, au fost reconstituite seriile de timp continue ale numerelor decedaților în anii 1965–2010 după sex, grupe cincinale de vârstă și rubricile reviziei a 10-a a CIB (circa 200 de rubrici).

Înainte de a analiza tendințele mortalității pe cauze de deces, a fost examinată calitatea datelor statistice înregistrate, în special în perioada sovietică. S-a demonstrat o subestimare pronunțată a mortalității infantile și la vârstele avansate pentru anii '60 și '70. După corectarea datelor respective, reducerea speranței de viață la naștere în 1959 a constituit 4,1 ani la bărbați și 5,1 ani la femei, în 1965 – 2,7 și 3,6 ani, în 1970 – respectiv 1,0 și 1,3 ani. Din 1973 corecția indicatorului este ne semnificativă și constituie aproximativ 0,2 ani [4].

Analiza seriilor reconstituite ale mortalității s-a efectuat utilizând următoarele metodici: metoda directă de standardizare a ratelor de mortalitate, tabele de mortalitate, metoda componentilor în analiza speranței de viață la naștere propusă de E. Andreev [6].

Rezultatele principale

În evoluția speranței de viață la naștere în Republicii Moldova pot fi evidențiate mai multe perioade: de creștere îndelungată a mortalității (1965–

1984), de acțiune a măsurilor campaniei antialcool (1985–1987), de dispariție a efectului acestei campanii (1987–1991), de criză socioeconomică (1991–1995), de ieșire din criză (1995–1998), de stabilizare a situației și îmbunătățire lentă (de la 1998) (Fig. 1).

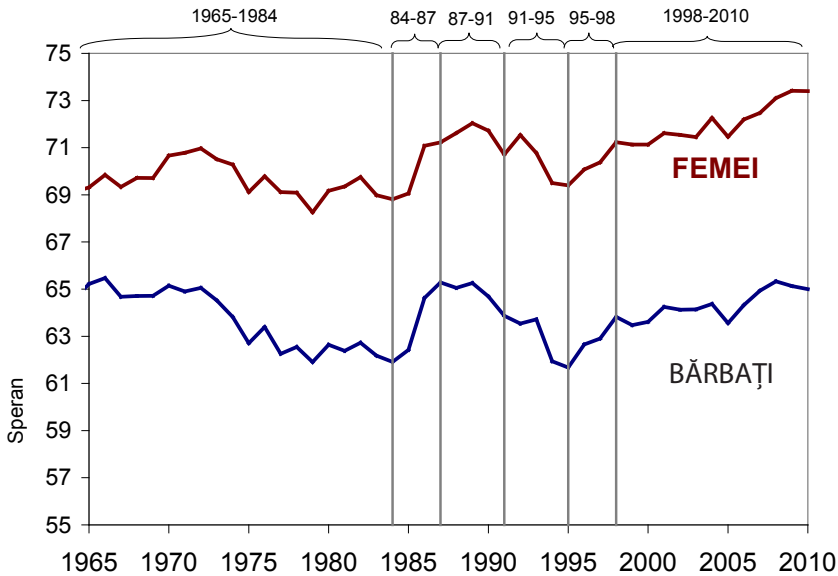

Fig. 1. Șase perioade ale evoluției speranței de viață la naștere în Republica Moldova din anul 1965, pe sexe

Sursa: calculele autorului.

Tabelul 2 arată contribuția celor șapte cauze principale de deces la creșterea sau scăderea speranței de viață la naștere pentru diferite perioade din anul 1965.

Tabelul 2. Contribuția mortalității pe cauze principale de deces la creșterea/scăderea speranței de viață la naștere pentru diferite perioade din anul 1965, pe sexe

Anii	Toate cauzele	Boli infecțioase	Tumori	Bolile aparatului circulator	Bolile aparatului respirator	Bolile aparatului digestiv	Cauze externe	Alte cauze
Bărbați								
1965-1984	-3,38	0,98	-0,30	-1,27	0,50	-1,15	-1,67	-0,47
1984-1987	3,35	0,24	-0,19	0,93	0,60	0,54	1,06	0,17
1987-1991	-1,44	0,05	-0,15	-0,75	0,22	-0,20	-0,81	0,20

1991-1995	-2,19	-0,14	-0,01	-0,90	-0,40	-0,30	-0,10	-0,33
1995-1998	2,14	-0,06	0,06	0,69	0,40	0,28	0,43	0,34
1998-2009	1,34	0,01	0,03	0,35	0,22	-0,02	0,52	0,23
1965-2009	-0,20	1,08	-0,56	-0,98	1,55	-0,85	-0,58	0,15
	Femei							
1965-1984	-0,58	0,71	0,13	-0,26	0,91	-1,57	-0,45	-0,04
1984-1987	2,39	0,21	-0,15	0,92	0,45	0,72	0,27	-0,03
1987-1991	-0,53	0,15	-0,11	-0,67	0,22	-0,19	-0,08	0,15
1991-1995	-1,30	-0,05	0,09	-0,96	-0,09	-0,12	0,14	-0,33
1995-1998	1,83	0,00	0,01	0,86	0,13	0,42	0,14	0,26
1998-2009	2,18	-0,01	0,00	1,30	0,32	-0,11	0,27	0,41
1965-2009	3,98	1,01	-0,03	1,17	1,95	-0,83	0,29	0,42

Sursa: calculele autorului.

Creșterea îndelungată a mortalității în anii 1965–1984 a constituit un vector rezultativ a două tendințe contrapuse. Pe de o parte, s-a produs o reducere a mortalității de la infecții și bolile aparatului respirator, mai ales la copii până la un an, pe de alta – creșterea mortalității populației adulte, cu un aport maxim al grupelor de vârstă aptă de muncă. La nivelul cauzelor de deces, cea mai mare contribuție la mărirea mortalității bărbaților adulți au adus-o bolile aparatului digestiv și cauzele externe în vârstele mai tinere, precum și bolile aparatului circulator în vârstele mai mari. La femei, cel mai mare aport l-au adus bolile aparatului digestiv și ale aparatului circulator.

Creșterea mortalității populației moldovenești, ca și în alte țări post-sovietice, s-a întrerupt brusc în anul 1985, odată cu introducerea măsurilor campaniei antialcool. În perioada de acțiune a acestei campanii, în anii 1985–1987 s-a observat cea mai rapidă și mai importantă creștere a duratei de viață, sesizată vreodată în republică în ultimii 45 de ani: la bărbați, valorile acesteia au crescut cu 3,4 ani, iar la femei – cu 2,4 ani. Scăderea mortalității populației de peste 15 ani a determinat 80% din creșterea generală a indicatorului, totodată la ambele sexe cel mai mare avantaj l-a avut populația cu vârstele apte de muncă. Cu excepția tumorilor, toate celelalte clase ale cauzelor de deces și-au adus un aport pozitiv, diferit după gradul de expresivitate. La bărbați, reducerea mortalității s-a observat, în principal, prin cauze externe la vârstele adulte tinere și prin maladiile sistemului circulator în grupele de vârstă mai mari. La femei, diminuarea mortalității s-a produs, practic, egal pe tot parcursul segmentului de vârstă după 40 de ani – de la bolile organelor digestive și cardiovasculare.

După anularea măsurilor campaniei antialcool în 1987, scăderea duratei de viață s-a reînnoit, accelerându-se întrucâtva în perioada crizei socioeco-

nomice din prima jumătate a anilor '90 ai secolului trecut. Depistarea la bărbați a simetriei structurilor de creștere a duratei de viață în anii 1984–1987 și scăderea ei ulterioară în anii 1987–1991, în context de vârstă și după cauze de deces, constituie un argument important în favoarea influenței factorului alcoolic asupra creșterii mortalității la finele anilor '80 – începutul anilor '90. În această perioadă, cel mai mare impact asupra creșterii mortalității la bărbați au avut cauzele externe (-0,81 ani) și bolile aparatului circulator (-0,75 ani).

În anii 1991–1995, creșterea mortalității avea un alt caracter comparativ cu perioada 1987–1991. În primul rând, aceasta a atins, întâi de toate, bărbații mai mari de 40 de ani, cu o concentrație maximă în grupele de vârstă 40–55 de ani, pe când vârstele tinere apte de muncă n-au fost atrase în proces. În al doilea rând, cel mai mare aport la înrăutățirea sănătății populației l-au adus bolile aparatului circulator, influența cauzelor externe fiind neînsemnată. În al treilea rând, s-a reînnoit creșterea mortalității adulților de la maladiile infecțioase și ale organelor respiratorii. Și, în final, pentru prima dată, din anul 1965 a survenit o contribuție negativă de la creșterea mortalității infantile. După cum se pare, pentru Republica Moldova, creșterea mortalității populației adulte în anii 1991–1995 mai mult este legată de inadaptarea populației adulte la noile condiții socioeconomice, aprofundate de conflictul militar în Transnistria, și mai puțin de influența factorului alcoolic, ce a avut un rol decisiv asupra mortalității bărbaților tineri îndată după anularea măsurilor antialcoolice în anul 1987.

În anii 1995–1998, în Moldova, precum și în alte țări europene din fosta URSS, s-a observat o creștere rapidă a duratei de viață. La bărbați a fost depistată o asemănare mai mare a structurii de scădere a mortalității în această perioadă cu structura creșterii ei în anii 1991–1995 pe cauze de deces și de vârstă. Creșterea duratei de viață este legată de adaptarea populației la noile condiții create, și nu de ameliorarea reală a situației. Următoarea stagnare a indicatorilor de mortalitate la bărbați în anii 1998–2005 confirmă faptul că o cotitură radicală în dinamica negativă a mortalității bărbaților adulți în republică în a doua jumătate a anilor '90 n-a avut loc. Unicul moment pozitiv în situația mortalității bărbaților maturi l-a constituit diminuarea influenței cauzelor externe de deces în grupele de vârstă până la 40 de ani.

În total, în anii 1998–2010, creșterea duratei de viață a constituit 1,3 ani la bărbați și 2,2 ani la femei. Totuși, creșterea cea mai mare a indicatorului a fost fixată în perioada 2006–2008, dar din anul 2009 la femei ritmurile de creștere s-au încetinit simțitor, iar la bărbați mortalitatea din nou a început să se mărească. Cel mai mare aport la acest avânt l-au adus bolile organelor sistemului circulator la ambele sexe la vârstele avansate și cauzele externe la bărbații de până la 40 de ani [9].

Figura 2 arată evoluția ratelor standardizate de mortalitate (RSM) pe cauze principale de deces începând cu anul 1965.

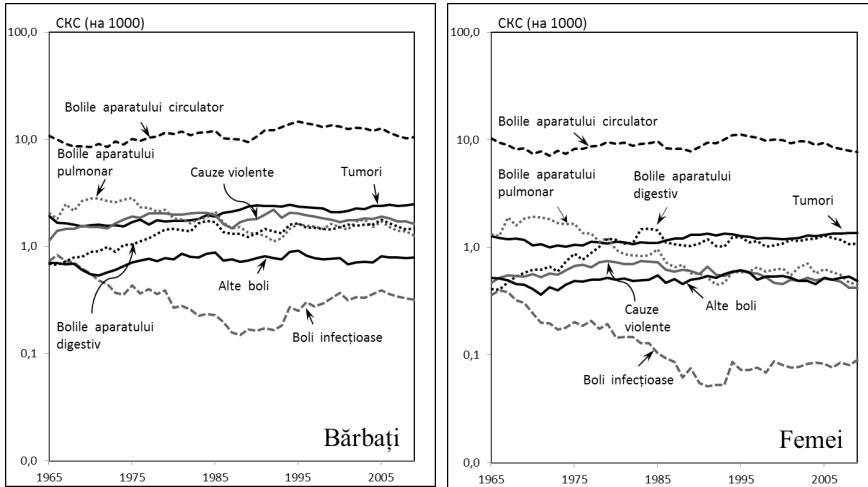

Fig. 2. Evoluția ratei standardizate a mortalității cauzate de cele șapte clase principale ale cauzelor de deces din anul 1965, pe sexe

Sursa: calculele autorului.

Creșterea mortalității populației de la mijlocul anilor '60 până în anul 1985 a constituit rezultatul cumulativ al tendințelor divergente ale mortalității pe diferite cauze de deces. Pe de o parte, a fost atins un progres important în scăderea mortalității cauzate de bolile infecțioase și cele ale aparatului respirator. Pe de alta – s-au observat tendințe nefavorabile ale mortalității prin bolile aparatului circulator, bolile aparatului digestiv, cauzele violente și tumorile. Creșterea mortalității din cauza bolilor aparatului digestiv impresionează: în anii 1965–1984, RSM s-a mărit de circa cinci ori la femei și de trei ori la bărbați. O trăsătură deosebită a tipului moldovenesc de mortalitate este nivelul extrem de înalt al mortalității de la bolile organelor aparatului digestiv (ciroză hepatică), atât la bărbați, cât și la femei [8].

În perioada anilor 1985–1998, fluctuații evidențiate ale nivelului mortalității au fost observate pentru bolile aparatului circulator, bolile aparatului digestiv și cauzele externe (la bărbați). După o perioadă de scădere îndelungată, de la sfârșitul anilor 1980 s-a reinnoit creșterea mortalității prin bolile infecțioase (tuberculoză) și ale aparatului respirator. Numai evoluția mortalității prin tumori nu a fost supusă influenței factorilor socioeconomi și politici ai acestei perioade.

Pe parcursul ultimilor ani (1998–2010), dinamica mortalității pe cauze de deces are un caracter neuniform. După declinul mortalității cauzate de

bolile aparatului circulator în anii 1995–1998, ritmul de scădere a încetinit, dar o tendință pozitivă continuă să se păstreze până în prezent. Concomitent se observă o situație defavorabilă (creștere sau stagnare) pentru toate celelalte clase principale ale cauzelor de deces.

Concluzii:

Rămânerea în urmă a Republicii Moldova după nivelul duratei de viață față de țările dezvoltate este un rezultat al creșterii îndelungate a mortalității populației adulte, care a început la mijlocul anilor '60 ai secolului precedent și s-a produs pe fundalul unei scăderi relativ stabile a mortalității infantile și la copii.

Clasele de bază ale cauzelor de deces care au influențat cel mai mult asupra dinamicii duratei de viață în Republica Moldova le constituie bolile aparatului circulator, aparatului digestiv și cauzele violente de deces (la bărbați). O trăsătură deosebită a mortalității populației Republicii Moldova este nivelul extrem de înalt al acesteia din cauza bolilor aparatului digestiv (ciroza hepatică), în lipsa unei diferențieri importante după sex. Aceleași grupe pe cauze de deces reprezintă resursele de bază pentru creșterea viitoare a duratei de viață a populației republicii.

Creșterea lentă a speranței de viață la naștere, începând cu anul 1998, provine din reculul mortalității provocate de un șir de cauze violente de deces la tinerii bărbați adulți și bolile aparatului circulator la persoanele vârstnice, îndeosebi la femei. Totodată, tendințele mortalității la vârsta adultă mijlocie și cea târzie, mai ales la populația masculină, rămân defavorabile pentru toate clasele principale ale cauzelor de deces, inclusiv bolile infecțioase, ceea ce nu permite deocamdată să vorbim despre o îmbunătățire durabilă a situației în domeniul sănătății populației Republicii Moldova.

Referințe bibliografice

1. Hotărîre cu privire la aprobarea Programului național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011-2025) nr. 768 din 12.10.2011. *Monitorul Oficial*, nr.186/851 din 28.10.2011.
2. MESLÉ F., VALLIN J. Historical Trends in Mortality. In: *International Handbook of Adult Mortality*. Resp. ed. ROGERS R., CRIMMINS E. Berlin: Springer, 2011, p. 9-47.
3. MESLÉ F., VALLIN J. Reconstructing long-term series of causes of death. *Historical methods*. 1996, 29(2), 72-87.
4. PENINA O., MESLÉ F., VALLIN J. Comment corriger la sous-estimation de la mortalité infantile moldave?. *Population-F*. 2010, 65(3), 563-580.
5. Politica națională de sănătate a Republicii Moldova. 2007-2021. http://ms.gov.md/files/1002-PoliticaNationala_rom_rus_finall.pdf
6. АНДРЕЕВ Е.М. Метод компонент в анализе продолжительности жизни. În: *Вестник статистики*. 1982, nr. 9, p. 42-48.

7. ЗАХАРОВ С.В., ШКОЛЬНИКОВ В.М. Смертность в России, Москве и Удмуртской республике: основные тенденции и особенности. În: *Политика по контролю кризисной смертности в России в переходный период*. Под ред. Школьников В.М., Червяков В.В. Москва: АИРО-XX, 2000, p.12-43.
8. ПАЛАДИ Г., ШАХОТЬКО Л., ГАГАУЗ О. *Основные вызовы демографической безопасности: сходства и различия в Молдове и Беларуси*. Ch.: Știința, 2010. 294 с.
9. ПЕНИНА О., МЕЛЕ Ф., ВАЛЛЕН Ж. Причины смерти и продолжительность жизни в Молдове. *Demoscope weekly*. 2011, nr. 455-456. (<http://demoscope.ru/weekly/2011/0455/tema01.php>).

INTEGRAREA SOCIALĂ A STRĂINILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PROVOCĂRI, POLITICI, PRACTICI SOCIALE

Olga POALELUNGI, cercetător științific,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The present article is devoted to examining the legal framework related to the social and economic integration of the foreigners in the Republic of Moldova and evaluating the effectiveness of the proposed mechanisms of adaptation and integration in conjunction with the socio-demographic characteristics of the documented foreigners resident in the country (by age, sex, education level, place of residence, reasons for documentation, duration of stay etc.).

Globalizarea și intensificarea fluxurilor migraționale necesită o abordare multiaspectuală a străinilor, inclusiv a unei probleme mai puțin studiate în Republica Moldova, cum ar fi integrarea străinilor. De remarcat că politicile de integrare a străinilor reprezintă o sarcină prioritară pentru întreaga Europă, în special în ultimii ani, când grupe de imigranți, marginalizați social, au organizat tulburări în Franța, Olanda, Spania și în alte țări. Un șir de partide de extremă dreapta, care au de multe ori o platformă clar anti-imigrație, au obținut succese electorale considerabile în țări cum ar fi Austria, Danemarca, Italia, Elveția, Slovacia.

Deoarece Republica Moldova reprezintă o țară de emigrare, consecințele căreia afectează în cel mai direct mod situația socioeconomică și demografică din țară, aspectele ce țin de imigrarea și integrarea străinilor, care au un caracter mai puțin pronunțat, au fost neglijate de mai multă vreme. Deși politicile reglementau procesele de intrare și documentare a străinilor în Republica Moldova, acestea se limitau la documentarea formală în lipsa unui monitoring real al numărului străinilor intrați și aflați în țară – perioada de ședere, schimbarea statutului, nivelul de integrare etc.

Odată cu discursul pro-european al Republicii Moldova au fost reexamineate mai multe documente de politici privind străinii și integrarea socioculturală a acestora. Au fost adoptate Legea privind azilul în Republica Moldova nr. 270 din 18.12.2008, Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova nr. 200 din 16.07.2010, prin Hotărârea Guvernului nr. 655 din 8.09.2011 a fost aprobată Strategia națională în domeniul migrației și azilului (2011–2020).

Drept sarcini prioritare în domeniul integrării urma să fie (a) asigurarea corelării politicilor de intrare și documentare a străinilor în țară în dependență de factorii socioeconomiци din țară, (b) crearea mecanismelor pentru

adaptarea și încurajarea activității sociale a stăinilor pentru migranții din prima generație, cât și pentru cei din generația a doua sau a treia, (c) necesitatea elaborării politicilor de integrare care urmează să țină cont de necesitatea activității specifice de acomodare culturală, consiliere și de studiere a limbii în programele de integrare etc., (d) abordarea unui tratament special la elaborarea politicilor categoriilor vulnerabile de persoane: beneficiari ai unei forme de protecție, minori neînsoțiți, persoane în etate, femei ș.a., (d) monitorizarea politicilor de integrare prin stabilirea setului de indicatori în toate domeniile relevante, culegerea și analiza datelor obținute, (e) elaborarea mecanismelor de implementare practică a programelor de integrare cu antrenarea reprezentanților autorităților publice centrale și locale, a societății civile ș.a.

Pentru realizarea scopurilor strategice, la 27.12. 2011 a fost adoptată Legea nr. 274 privind integrarea străinilor în Republica Moldova. Legea prevede un șir de măsuri ce țin de integrarea străinilor în Republica Moldova în funcție de categoriile străinilor:

- străinii titulari ai dreptului de ședere provizorie pentru reîntregirea familiei;
- străinii titulari ai dreptului de ședere provizorie în scop de muncă;
- străinii titulari ai dreptului de ședere provizorie pentru studii;
- străinii titulari ai dreptului de ședere provizorie pentru activități umanitare sau religioase;
- străinii titulari ai dreptului de ședere permanentă;
- persoanele cărora li s-a recunoscut statutul de apatrid în Republica Moldova;
- străinii care au obținut una din următoarele forme de protecție în Republica Moldova: statut de refugiat, protecție umanitară, azil politic.

Străinii care au obținut o formă de protecție în Republica Moldova și care au potențial redus de autoîntreținere (minorii neînsoțiți, familiile monoparentale cu copii, familiile cu trei sau mai mulți copii aflați la întreținere, persoanele cu dizabilități, persoanele care au atins vârsta de pensionare), condiționat de factori de natură obiectivă și independenți de voința acestora, beneficiază de acces egal și echitabil la asistență ca și cetățenii Republicii Moldova, în condițiile legislației în vigoare.

În funcție de categorii, străinii pot beneficia de: (1) sesiuni de acomodare socioculturală (instruiri privind valorile și tradițiile naționale, sistemul de organizare politico-administrativă a Republicii Moldova); (2) cursuri de studiere a limbii de stat (contra cost); (3) informare și consiliere privind modalitățile de acces la piața forței de muncă, la serviciile medicale și la măsurile de protecție socială; (4) servicii de orientare și formare profesională în

vederea facilitării integrării economice, în corelare cu capacitățile și necesitățile pieței forței de muncă a Republicii Moldova. La fel, Legea garantează accesul străinilor în condiții egale cu cetățenii Republicii Moldova la muncă, servicii medicale, la protecție socială, la educație.

Pentru a examina eficacitatea mecanismelor propuse, este necesar de a cunoaște situația reală privind străinii aflați în Republica Moldova în funcție de statutul lor, caracteristicile sociodemografice, repartizarea administrativ-teritorială a acestora, scopul intrării, statele de origine, intenția străinilor privind perioada de ședere în Republica Moldova, tendințele de imigrare care se prefigurează pentru viitor etc.

Analiza retrospectivă a datelor statistice și administrative relevă menținerea unui interes constant al străinilor față de Republica Moldova. Deoarece în 2000–2010 străinii se documentau în Republica Moldova cu permis de ședere permanent sau provizoriu (pentru o perioadă de ședere limitată în scop de muncă, la studii sau pentru integrarea familiei), precum și cei cu statut de refugiați, vom examina pentru perioada menționată dinamica documentării străinilor potrivit scopului sosirii acestora în Republica Moldova. Observăm creșterea constantă a numărului cetățenilor străini documentați în Republica Moldova¹: numărul străinilor documentați cu permise de ședere provizorii practic s-a dublat, numărul migranților sosiși în scop de muncă a crescut de 2,7 ori, iar a migranților sosiși pentru reunificarea familiei a crescut mai mult de trei ori (*Tabelul 1*).

Caracteristica pe sexe a străinilor reprezintă un factor care anticipează procesele de integrare. Practicile indică că femeile sunt mai flexibile și mai ușor se adaptează noilor circumstanțe. Putem constata că în Republica Moldova proporția femeilor în numărul total al străinilor documentați cu permis de ședere permanentă, dar și cu permis de ședere temporară, este în creștere constantă. Cota femeilor documentate cu permis de ședere temporară a crescut în perioada anilor 2005–2010 de la 21,9% la 31,4%, iar cota femeilor documentate cu permise de ședere permanentă în această perioadă a crescut de la 41,7% la 52,6% din totalul străinilor documentați cu permisele de ședere respectivă. Specificul factorului de gen urmează a fi luat în considerație la elaborarea măsurilor de integrare a străinilor.

Criteriul de vârstă al imigranților este la fel de important, deoarece este recunoscut că procesele de adaptare și integrare sunt mai simple la vârste tinere. Dar imigranții documentați în Republica Moldova persoane în vârstă de până la 16 ani (copii) constituie doar 1,3%, 2,7% reprezintă persoanele

¹ Se observă doar reducerea numărului cetățenilor străini documentați cu permise de ședere permanentă. Această schimbare se explică prin schimbarea condițiilor de documentare a străinilor potrivit Legii 200 din 2010.

de vârstă pensionară, iar 96% reprezintă persoane apte de muncă. Astfel, în dependență de grupe de vârstă și scopul aflării migranților în Republica Moldova, politicile de adaptare și integrare a străinilor pot fi direcționate cu o mai mare precizie.

Un alt criteriu important care urmează a fi examinat la elaborarea politicilor de integrare constituie *nivelul de instruire a străinilor*. Potrivit datelor statistice, circa 12,7% din numărul total al străinilor documentați în Moldova cu permis de ședere permanentă au studii superioare. În perioada anilor 2005–2010 se observă scăderea numărului străinilor cu studii superioare din numărul total al imigranților. Procentul persoanelor cu studii superioare a scăzut de la 17,2% la 12,7% , în schimb este în creștere numărul persoanelor cu studii superioare incomplete și a celor cu studii medii incomplete, respectiv, de la 6,0% la 10,4%.

Statele de origine. Un alt aspect important de care depinde eficiența proceselor de integrare constituie cunoașterea tradițiilor și culturii din țara de origine a imigranților, în ce măsură tradițiile și obiceiurile din țările de origine se corelează cu tradițiile, obiceiurile și cultura moldavă. Cu cât ele sunt mai apropiate, cu atât mai rapid decurg procesele de adaptare și de integrare a imigranților. Potrivit datelor statistice, cel mai mare număr de imigranți provin din statele CSI – 50,5% (45% revin originarilor din Rusia, 48% – din Ucraina, 2,4% – din Armenia, 1,8% – din Azerbaidjan, 1,4% – din Belarus). Pe locul doi se află reprezentanții statelor din Asia și din lumea a treia – 28% (Siria – 25,8%, Iordania – 15,6%, Sudan – 18%; este semnificativ și numărul imigranților sosiți din Turcia și Israel). Grupul trei îl constituie imigranții din statele europene – 17,5% (România – 31,2%, Bulgaria – 12,3% etc.). De remarcat însă că informația privind statele de origine ale migranților nu întotdeauna corelează cu informația privind naționalitatea străinilor, deosebirile culturale și spirituale ale acestora față de populația Republicii Moldova. Spre exemplu, dacă în anul 2010 au fost documentați cu permise de ședere provizorie 482 persoane din Israel, or evrei din această țară sunt mai puțin de 80 de persoane, restul constituie persoane de origine arabă ș.a.²

Repartizarea teritorială a străinilor în Republica Moldova. Datele statistice relevă că 88% din toți străinii documentați în Republica Moldova locuiesc în Chișinău, 73% din toate permisele eliberate în scop de muncă revin străinilor pentru muncă și activități economice în Chișinău, 88,3% din refugiați sau persoane care beneficiază de una dintre formele de protecție umanitară din țară la fel locuiesc în acest municipiu. Pentru străinii documentați în Chișinău se atestă tendința de concentrare în zonele periferice ale orașului. Spre exemplu, în perioada anilor 2005–2010 se observă o tendință eviden-

² Anuarul statistic al Republicii Moldova, BNS, Chișinău, 2011, p. 63.

tă de creștere a numărului străinilor amplasați în sectoarele Ciocana și Buiucani. O parte nesemnificativă de străini sunt documentați în alte unități administrativ-teritoriale ale Republicii Moldova: spre exemplu, în Comrat sunt documentați 5,8% de străini, în municipiul Bălți – 1,4% străini, în Cahul și Tiraspol – 1,2%, în alte unități administrative teritoriale numărul lor este sub un procent. Repartizarea teritorială neuniformă a străinilor reduce posibilitatea antrenării mai active a autorităților publice locale în măsurile ce asigură adaptarea și integrarea străinilor.

Tabelul 1. Repartizarea străinilor în Republica Moldova pe categorii, 2000–2010, persoane

Anii	Străini cu ședere permanentă	Străinii cu ședere provizorie				Refugiați recunoscuți total pentru toată perioada
		Total, inclusiv:	La muncă	Studii	Integrarea familiei	
2000	Lipsă de date	1321	291	740	290	
2001	Lipsă de date	1293	291	679	323	
2002	Lipsă de date	1297	364	620	313	
2003	Lipsă de date	1620	505	686	429	
2004	Lipsă de date	1706	540	615	551	
2005	1788	2056	731	672	653	
2006	1981	1998	828	445	695	
2007	3034	2070	1002	221	847	
2008	3240	2749	1136	513	1100	
2009	3155	2010	590	514	906	
2010	2684	2512	813	794	905	148

Astfel, limitarea doar la măsurile ce țin de integrarea socioculturală nu este suficientă pentru a asigura întregul spectru al problemelor integraționiste. La fel, remarcăm că sesiunile de acomodare socioculturală al străinilor sunt realizate de către și prin intermediul autorităților administrației publice locale de la locul de trai al străinilor din mijloacele financiare disponibile ale autorităților. Acest fapt creează o anumită stare de confuzie (conflict latent) dintre autoritățile publice centrale, care primesc decizia de a permite intrarea și documentarea străinilor, și cele locale, care nu participă în procesul decizional, dar care sunt obligate să asigure prin mijloace proprii anumite măsuri de integrare.

Se observă și dispersarea atribuțiilor de monitorizare a proceselor de in-

tegrare, abordarea fragmentară și incoerentă a problemelor ce țin de integrarea străinilor între autorități de diferite niveluri, precum și între autoritățile publice centrale.

La examinarea și compararea modelelor ce țin de integrarea migranților din statele europene în coraport cu situația din țară constatăm drept probleme de bază inconsecvența și segmentarea excesivă a politicilor ce țin de gestionarea migrației în ansamblu, inclusiv imigrarea străinilor, promovarea modelelor de imigrare temporară a străinilor fără a se ține cont de specificul și necesitățile Republicii Moldova, necorelarea politicilor de imigrare cu politicile de integrare.

Constituie un impediment în promovarea unor măsuri viabile în domeniu activitatea necoordonată a ministerelor de profil și a autorităților publice locale, lipsa mecanismelor de monitorizare a situației imigranților și membrilor familiilor acestora privind realizarea drepturilor și obligațiilor de bază ale imigranților ș.a.

În documentele UE problema integrării este tratată drept un proces bilateral integru, care prezumă obligativitatea societății gazdă de a asigura drepturile formale ale străinilor astfel, ca să asigure drepturile acestora la viața economică și civilă. Imigrantul, la rândul său, este obligat să respecte normele și valorile societății gazdă și să participe activ la măsurile ce țin de integrare, fără a fi prejudiciați în drepturi de a-și pierde propria identitate³.

În concluzie. Politicile și practicile de integrare socială a migranților se axează pe recunoașterea reciprocă a drepturilor atât din partea imigrantului, cât și din partea societății-gazdă și este axat pe principiul oportunităților egale. În această ordine de idei, la implementarea și dezvoltarea măsurilor de integrare socială a străinilor în Republica Moldova urmează a se ține cont de:

- Necesitatea diversificării criteriilor de admitere a străinilor în Republica Moldova;
- Elaborarea unor activități specifice de acomodare socioculturală, consiliere și de studiere a limbii în programele de integrare etc. în dependență de țara de origine a imigranților;
- Asigurarea monitorizării politicilor de integrare, prin stabilirea setului de indicatori în toate domeniile relevante, culegerea, sinteza și analiza datelor obținute;
- Elaborarea mecanismelor de implementare practică a programelor de

³ Commission of the European Communities. Communication to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on immigration, integration and employment of 3 June 2003. COM (2003) 336 final.

integrare cu antrenarea reprezentanților autorităților publice centrale și locale, a societății civile;

- Determinarea criteriilor privind integrarea și aplicarea acestora în procedura decizională privind documentarea ulterioară a străinilor;
- Acordarea unei atenții sporite străinilor documentați în Republica Moldova pentru integrarea familiei, care au nevoi mai diferite și specifice, ce nu pot fi neglijate în special în educație, sănătate, asistență socială etc.;
- Asigurarea justă a responsabilităților și a cheltuielilor financiare ce țin de integrare între autorități, societatea civilă și străini.

Referințe bibliografice

1. Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova nr. 200 din 16.07.2010, publicată în Monitorul Oficial, nr.179-181/610 din 24.09.2010.
2. Legea privind integrarea străinilor în Republica Moldova nr. 274 din 27.12.2011, publicată în Monitorul Oficial nr.48/144 din 13.03.2012.
3. Commission of the European Communities. Communication to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on immigration, integration and employment of 3 June 2003. COM (2003) 336 final.
4. Poalelungi O. Integrarea socială a migranților-modele europene și variante optime pentru Republica Moldova. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2011, nr.3, p. 133.
5. Can Liberal Pluralism be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe / Ed. by W. Kymlicka and M. Opalski. Oxford, 2001.
6. Тюрюканова Е.В. Миграционные вызовы ближайшего будущего. SPIRO, Москва, 2010, №13.
7. CO2/11/2005/Ext/BJ Response of the European Council on Refugees and Exiles to the Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on A common Agenda for integration COM (2005) 389 final.
8. Васильева Т.А. Миграционная политика, гражданство и статус иностранцев в странах западной демократии. М.: Институт права и публичной политики, 2010.
9. Мукомель В.И. Интеграция мигрантов: вызовы, политика, социальные практики. Мир России, 2011, № 1, p. 34-50.

FACTORUL POLITIC ȘI EVOLUȚIA CADRULUI LINGVISTIC ȘI AL MASS-MEDIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Georgeta STEPANOV, *doctor în științe, conf. univ.*
Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării, USM

Summary

On 27 August 1989, when at the Grand National Assembly it was decided about the declaration of romanian language as state language and the return to the latin. The romanian language situation of these 22 years was very different and has registered both moments of triumph and disgrace – moments that have directly influenced the situation of the media system. These years can be divided symbolically in three stages:

The first – from 1989 to 2001 – the general population of native speakers began to learn the literary rules, which created a favourable environment for the operation of romanian language, but also for the activity of the institutions of romanian-language media. The second period beginning with the power of the forces of the left, in 2001 and completed in 2009 – total neglect of the romanian language became the policy of the Communist State, which has a negative influence and State of the art of the indigenous media. The third stage starts in 2009, with the return to the Government of the democratic forces – political developments in the past two years inspire confidence that the situation of the romanian language in Republic of Moldova could change for the better. And in the local media have produced positive changes: new radio and television in different formats.

However, today, linguistic environment pollution has become a brand of entertainment and media, domestic, a sort of „national” became specific for journalism politic-harsh reality, attested both in the press and in the local. The rearranging of the human being in truth is difficult, time-consuming, and is made with the great suffering the moral and spiritual revival.

n perioada sovietică, mai multe state, printre care Republica Moldova, Ucraina și Belarus, riscau să-și piardă identitatea limbii. Instinctul autoconservării naționale a moldovenilor s-a manifestat în toată puterea sa la 27 august 1989, când a avut loc Marea Adunare Națională, la care s-a decis decretarea limbii române ca limbă de stat și revenirea la grafia latină – decizie epocală, ce a catalizat și a modificat dezvoltarea ulterioară a întregii societăți. Situația limbii române în acești 22 de ani a fost foarte diferită și, în funcție de forțele politice aflate la guvernare, a înregistrat atât momente de triumf cât și de dizgrație – momente care au influențat direct starea de

lucruri în sistemul mediatic autohton. Această perioadă, plină de realizări, în același timp de căutări și unele eșecuri, poate fi divizată convențional în trei etape:

Prima – din 1989 până în anul 2001 – când s-a atestat o dispoziție generală a populației băștinașe și a celei alolingve de a se alinia la normele literare, ceea ce a creat un mediu favorabil pentru funcționarea limbii române, dar și pentru activitatea instituțiilor mediaticice de limbă română, care la acel moment au devenit tribună de dezbateri publice, iar jurnaliștii, alături de scriitori, istorici și politicieni, au devenit adevărați lideri de opinie. La sfârșitul anilor '80, rolul publicațiilor periodice, al radioului și al televiziunii în realizarea aspirațiilor democratice a fost unul major, or, modalitatea de reflectare a evenimentelor și fenomenele care precedau schimbările social-politice a modificat atât modul individual de percepție a realității, cât și cel colectiv.

Începând cu anul 1988, presa republicană, influențată de polarizările social-politice, s-a împărțit și ea în două tabere de atitudine diferită față de conducerea țării de atunci: prima – de opoziție, a doua – de colaborare. În prima categorie se înscriau publicațiile periodice „Literatura și Artă”, „Țara”, „Glasul națiunii”, „Făclia”, „Tineretul Moldovei”, care luptau curajos pentru decretarea limbii române ca limbă de stat și revenirea la grafia latină. Către începutul anilor '90, tirajele multor publicații periodice care militau pentru adevărul istoric au crescut de zeci de ori. Astfel, „Tineretul Moldovei” înregistrează un tiraj-record de 240 de mii de exemplare, „Moldova Socialistă”, devenită mai târziu „Moldova Suverană”, – 400 de mii de exemplare, iar „Literatura și Artă” – de la 18–20 de mii de exemplare ajunge la 240–250 de mii de exemplare tiraj unic [1].

Tot în această perioadă s-a înregistrat și creșterea numărului publicațiilor periodice: în anul 1985 apăreau 191 de titluri de ziare, în 1990 – 240, iar în anul 1998 – 245 de titluri de ziare. Situația aceasta a stimulat apariția concurenței mediaticice, fapt care a generat, sub aspect cantitativ, dar și calitativ, un nou concept al pieței mediaticice autohtone. Evoluția pieței informaționale în Republica Moldova a fost neomogenă: au apărut multe publicații periodice noi, în același timp, multe ziare și reviste din cele existente deja au dispărut ca urmare a noilor condiții de activitate impuse de noile realități economice, a managementului slab, a noilor fenomene mediaticice etc. Cu toate acestea, tendința de extindere a segmentului de presă în limba română în această perioadă este vizibilă. Astfel, în anul 1990 pe piața informațională a republicii au apărut 31 de ziare [2], dintre acestea: în limba română – 19 („Farul Nistrean”, „Deșteptarea”, „Țara”), în limba rusă – 8 („Время”, „Комратские вести”), bilingve – 4 („Crai nou”, „Cronos”). Deci, se observă că numărul ziarelor de limbă română este aproximativ de două ori mai mare decât al celor de limbă rusă, și aceasta deoarece în 1989 limba moldovenească a fost

declarată limbă oficială a Moldovei (pe atunci încă RSS Moldovenească), iar alfabetul chirilic a fost înlocuit cu cel latin.

De remarcat faptul că, conform datelor furnizate de Camera Națională a Cărții, în anul 1990, din peisajul mediatic autohton nu a dispărut niciun ziar. Și aceasta din simplu motiv că ziarele care apăreau încă nu se ciocniseră cu probleme economice. Ele puneau în circuit informație actuală, utilă și interesantă, noile realități fiind abordate sub aspect critic, fapt pentru care erau susținute de publicul cititor, încă obișnuit să consulte presa și să creadă în informația de presă.

În 1991 au apărut 9 ziare, dintre care: 3 de limbă română („Călărașii”, „Agriculorul”), 2 de limbă rusă („Мужчина и женщина”, „Голос Бэлць”), 3 bilingve („Republica”, „Curierul de Drochia”) și unul în limba găgăuză („Гарыз ери”). De menționat faptul că în această perioadă pe piața informațională autohtonă își face apariția presa locală de alternativă celei de stat și presa minorităților naționale. În anul 1991 a dispărut doar un singur ziar: „Комратские вести” (Comrat).

Piața informațională a Republicii Moldova se completează în 1992 cu 9 titluri noi de ziare, numărul ziarelor care și-au încetat activitatea fiind, însă, dublu. Dintre acestea, 10 erau editate în limba română („Deșteptarea”, „Vatra străbună”), 4 – în limba rusă („Новое время”, „Родина”), 3 – bilingve, unul – în altă limbă. Marea majoritate dintre ele, 16, erau ziare locale („Vocea satului” – Ungheni, „Vatra” – Cantemir) și doar două – republicane („Țara”, „Мужчина и женщина”). Acest lucru se explică prin faptul că populația de la sate mai greu s-a adaptat la noile condiții socioculturale. Trecerea la grafia latină a fost un factor care a subminat situația ziarelor de limbă română în mediul rural, or oamenii de la sate au rămas în afara sistemului de „alfabetizare” pe principii noi.

În anul 1993 au apărut 13 publicații periodice, dar au dispărut 7, dintre acestea – 2 ziare republicane („Republica”, „Sfatul Țării”) și 5 locale („Patria” – Dubăsari, „Călărașii – Călărași”).

În 1994, ca și în anul precedent, au dispărut 7 ziare, în schimb au apărut cu 16 mai multe. Din cele dispărute, ziare în limba română au fost 4 („Plus-Minus”, „Materna”), în limba rusă – 1 („Дневной экспрес”) și bilingve – 2 („Curierul de Drochia”, „Pacea civică”), dintre acestea 3 fiind locale („Opinia” – Criuleni, „Curierul de Drochia” – Drochia) și 4 republicane („Observatorul de Chișinău”, „Pacea civică”).

În anul 1995 se observă o creștere considerabilă a numărului ziarelor în câmpul mediatic autohton. Timp de un an au apărut 30 de titluri noi de ziare, în timp ce și-au încetat activitatea 21. Dintre acestea: 5 – în limba română („Agriculorul”, „Moldovanul”, „Gospodarul”), 9 – în limba rusă („Коммерческий курьер”, „Вести”, „Зеркало”), 6 – în română/rusă („Pri-

vatizarea”, „Astra RIM”) și unul în limba engleză („East-West”). În 1995, spre deosebire de ceilalți ani, numărul ziarelor republicane care au dispărut depășește semnificativ numărul ziarelor locale. Astfel, au dispărut 17 ziare republicane („Lumea și noi”, „Generația”) și doar 4 locale („Buletin comercial” – Leova, „Комунист Буджака” – Comrat).

În 1996 coraportul dintre edițiile care au apărut și cele care au dispărut de pe piața mediatică autohtonă este aproape egal: 30 la 28. Cele mai numeroase ziare care au dispărut sunt cele bilingve – 10 ziare („Curierul”, „Republica”, „Tele săptămâna”), urmează ziarurile de limbă rusă – 9 („Касандра”, „Он и она”, „Чинема”), apoi publicațiile în limba română – 7 („Pro Vatra”, „Crezul”, „Medicina pentru toți”) și 2 – în alte limbi. Dintre acestea, republicane au fost 22 de ziare („Proprietarul”, „Чинема-школяр”, „Диво”), iar locale – doar 6 („Curierul nisporenean” – Nisporeni, „Curierul” – Soroca).

Comparativ cu anul 1996, în 1997 pe piața informațională au apărut cu 8 ziare mai puțin, dar au dispărut cu 3 mai mult. Cele mai multe ziare care și-au încetat activitatea au fost cele de limbă rusă – 15 („Таис плюс”, „Телеграф информ”, „Дорожный бестселлер”), urmate de cele în română – 10 („Viața satului”, „Dimineața”, „Speranța”), apoi de cele bilingve – 5 publicații („Ecoul Chișinăului”, „Sportclip”, „Agrocurierul”) și, în final, o publicație trilingvă în română-rusă-engleză („Centrul de business din Moldova”). Cât privește publicațiile republicane, ele au dispărut în număr de 24 de titluri („Панорама”, „Zigzag studentesc”, „Week-End”), iar cele locale în număr de 7.

În 1998, în Republica Moldova au apărut 35 de ziare noi, însă au dispărut tocmai 53, dintre acestea 19 în limba română („Reclamă”, „Expres săptămânal”, „Buletin informativ”), în limba rusă – 18 („Экспресс еженедельный”, „Единство”, „Мужчина и женщина”), 11 bilingve („Adevărul”, „Cauza”), unul în limba engleză („Cimișlia news”), unul în limba găgăuză („Новая Гагаузия”), trei – în alte limbi. Din rândurile celor republicane au dispărut 35 („Скорость”, „Уманитате”, „Cronica sindicală”), iar din rândurile celor locale 18 („Lunca Prutulului” – Glodeni, „Timpul” – Hâncești).

În 1999 au apărut 18 ziare, cu 17 mai puțin decât în anul 1998, dar au dispărut 33, dintre care: ziare în limba română – 15 („Farmacia Moldovei”, „Flux de Ungheni”, „Carabinierii Moldovei”), de limbă rusă – 9 („Вечерняя газета”, „Земля и люди”, „Золотой голос”), bilingve (română/rusă) – 7 ziare („Fotbal Hebdo”, „Pământ și oameni”), în alte limbi – 2. În anul în cauză, din rândul presei republicane dispar 23 de titluri de ziare, iar din cea locală – 10.

În anul 2000, pe piața mediatică a Republicii Moldova au apărut 26 de titluri noi de ziare și au dispărut tot atâtea – 26. Dintre ziarurile care și-au suspendat activitatea 11 erau în limba română („Revista cărților”, „Farm-Info”, „Metronom”), 8 în limba rusă („Версия”, „Успех”, „Рес Публика”), 6 bi-

lingve („Agenda vieții sindicale”, „Clopotnița Moldovei”) și unul în engleză („Cuvântul judiciar”). Dintre cele republicane au dispărut 17 („AIDS/ HIV info”, „Работа для всех”), locale – doar 9 („Vatra satului” – Larga Veche, „Monitorul de Ungheni” – Ungheni).

Epocala decizie – decretarea limbii române ca limbă de stat și revenirea la grafia latină – a favorizat, în perioada anilor 1989–2001, conceperea și producerea unui număr impunător de publicații periodice de limbă română, inclusiv și de publicații periodice raionale, care, până la finele anilor '80, erau concepute exclusiv în limba rusă, apoi erau traduse în limba „moldovenească”, deși majoritatea populației din mediul rural era vorbitoare de română. Însă, dacă la începutul anilor '90 noile apariții de limbă română prevalau numeric asupra celor de limbă rusă sau bilingve și, din contra, cele mai multe ziare care își suspendau activitatea erau de limbă rusă sau bilingve, la finele anilor '90 această situație se schimbă. Agravarea situației economice generale din republică a influențat negativ asupra tuturor elementelor mediatice, inclusiv asupra presei scrise. Lipsa suportului financiar din partea statului sau a organizațiilor non-guvernamentale naționale și internaționale, lipsa de publicitate în presă, managementul ineficient, tehnica uzată, dar și sărăcia generală a populației au paralizat activitatea multor ziare. În această perioadă s-a redus substanțial nivelul de trai al populației, a scăzut puterea ei de cumpărare, majoritatea banilor fiind redirecționată de la valorile spirituale (în care se încadrează și presa) spre cele materiale, fapt ce a determinat micșorarea considerabilă a numărului de abonați ai ziarelor, tirajele acestora ajungând la cifre simbolice. În acea perioadă nu existau servicii independente care să certifice tirajele ziarelor, de aceea, cifrele indicate de redacție în căsuțele tehnice ale publicațiilor, în cele mai dese cazuri, nu corespundeau realității, ele fiind înlocuite cu cifre mult mai mari.

Activitatea publicațiilor periodice de limbă română a fost afectată la acel moment și de noul sistem de distribuire a presei. Piața de distribuire a ziarelor a fost monopolizată de două mari companii – „Poșta Moldovei” și „Moldpresa”, care solicitau pentru serviciile prestate circa 30–35 la sută din prețul abonamentului [3]. La formarea prețului de cost al publicațiilor periodice se lua în calcul arealul de distribuire a ziarelor sau distanța per ansamblu dintre producător și consumator. Și dacă majoritatea consumatorilor produselor mediatice de limbă română locuiau preponderent în mediul rural, prețul de cost al unui ziar destinat acestora creștea considerabil, în comparație cu ziarele care se distribuiau doar în aria Chișinăului, cele mai multe de limbă rusă sau bilingve.

Noile realități social-politice și economice au modificat substanțial obiectivele, finalitățile și însăși metodologia producției mediatice autohtone. Tendința de a atrage publicul cititor, de a obține primii informația de interes

public, de a reflecta multidimensional, veridic și operativ realitatea, de a o expune într-un limbaj cursiv, corect, îngrijit, etc. au fost determinante în crearea segmentului de presă democratică în Republica Moldova. Prima etapă, pe bună dreptate, poate fi considerată drept perioada de înflorire și de evoluție a limbii române, dar și a presei de limbă română în Republica Moldova.

A doua perioadă începe odată cu venirea la putere a forțelor de stânga în 2001 și finalizează în 2009. În acest răstimp, Partidul Comuniștilor a încercat prin toate mijloacele să-și impună controlul asupra mass-mediei. Audiovizualul public, precum și presa etatizată (până în 2005) a fost obligată să promoveze o politică editorială de susținere a forțelor guvernatoare. Jurnaliștii nesupuși au fost îndepărtați din cadrul companiei Teleradio Moldova: o parte a fost concediată, iar alta – dată afară în urma reorganizării din 2004. O modalitate de a pedepsi presa electronică incomodă era retragerea de către Consiliul Coordonator al Audiovizualului a licenței de difuzare. Elocvent, în acest context, este cazul TVR. În pofida existenței unui acord încheiat între CCA și Societatea Română de Televiziune (SRTV) pe anii 2006–2011, precum și a unei licențe valabile pentru aceeași perioadă de timp, deținută de SRTV, la 27 septembrie 2007 licența de transmitere a postului public de televiziune din România – TVR1 – a fost retrasă de autoritățile moldovene în favoarea unei alte companii. După adoptarea Codului Audiovizualului au fost privatizate posturile municipale Antena C și Euro TV, privatizare care s-a produs în condiții de minimă transparență.

În această perioadă, presa scrisă comodă a beneficiat de diverse privilegii, așa precum abonarea obligatorie din surse bugetare de stat a instituțiilor publice la diverse publicații periodice („Nistru”, „Moldova Suverană”, „Nezavisimaia Moldova”, „Trud”, „Vremea”, „Comunistul”) și acordarea ajutoarelor financiare unice. „Deși deetatizate în 2005, fostele ziare guvernamentale au continuat să fie susținute de Guvern. În decembrie 2006, Guvernul a alocat redacției ziarului „Moldova Suverană” peste 376 mii de lei (cca 29 mii USD) pentru achitarea serviciilor tipografice, cu titlu de „ajutor financiar unic”, iar ziarului „Nezavisimaia Moldova” – un ajutor financiar unic în sumă de 81,3 mii de lei (6,2 mii USD) în scopul stingerii datoriilor acesteia față de Editura „Universul” [4].

Acțiunile iresponsabile ale politicienilor aflați la guvernare în raport cu mass-media au afectat grav piața informațională din Republica Moldova, marcând aproape pentru un deceniu dezvoltarea sectorului mediatic. “În această perioadă, a patra putere în stat aproape că nu a avut influență asupra celorlalte puteri sau instituții publice, în pofida existenței unei legislații bune, fapt menționat de către juriștii naționali și internaționali” [5]. Totala neglijare a limbii române a devenit politica de stat a comuniștilor, care a influențat negativ și starea de lucruri din mass-media autohtone. În anul 2001

și-au suspendat activitatea, benevol sau forțat, 49 de publicații periodice. De menționat, că numărul ziarelor de limbă română care a dispărut de pe piața mediatică autohtonă este aproape dublu în comparație cu cel al ziarelor de limbă rusă, respectiv – 30 și 16, bilingv (română/rusă) – 1, trei – în alte limbi. Din perspectiva ariei de difuzare, au dispărut 30 de ziare republicane („Vox didactica”, „Național”, „Viteazul”) și 19 locale („La Steaua” – Telenești, „Duminica” – Fălești).

Comparativ cu anul 2001, când au apărut 40 de titluri noi de ziare, în 2002 numărul acestora s-a redus mai mult de două ori, constituind doar 17. Tot în acest răstimp, din peisajul mediatic autohton au dispărut 25 de titluri de ziare: 11 în limba română („Dialog”, „Social-Democratul”, „Bistro Telebingo-Show”), 8 în limba rusă („Родина”, „Женские тайны”, „Авто реклама”), 6 române/ruse („Tânărul antreprenor”, „Buletin statistic de informare publică”, „Buletinul șomerului”). Dintre acestea, 14 ziare erau republicane și 11 – locale.

În 2003 apar 22 de ziare, dar dispar tocmai 38. Dinamica dispariției ziarelor de pe piața mediatică autohtonă se prezintă în felul următor: 16 în limba română („Monitorul oficial”, „Salon expres”, „Reporter M”), 15 în limba rusă („Курьер Молдовы”, „Бизнес инфо”), 6 în română/rusă („Curierul de Cahul”, „Энергия”, „Alianța Libertate, Solidaritate”), unul în altă limbă. Din ele: republicane – 21 („13 decembrie”, „Mercuriu”, „Opinii și credințe”), iar locale – 17 („Evenimentul” – Cahul, „Alan bălțean” – Bălți, „Femida” – Cahul).

În anul 2004 își fac apariția 22 de publicații, dispar însă 36. Dintre ziarele care și-au încetat activitatea, pe primul loc se plasează, din nou, cele de limbă română – 15 („Tribuna copiilor”, „Nistru”, „Columna”), urmate de publicațiile de limbă rusă („Община”, „Правда”, „Шалом”) în număr de 13 ziare, 4 ziare bilingve („Scutul legii”, „Buletin apicol”, „Optim”) și 4 – în alte limbi.

În această perioadă dispar preponderent ziarele republicane, numărul acestora ridicându-se la 28 de publicații („Agro curier”, „Turism și odihnă”, „Capital”), numărul celor locale fiind de 8 („Câmpia Glodenilor” – Glodeni, „Ecoul nostru” – Sângerei, „Patria mea” – Fălești).

Schimbarea statutului unor posturi radio și TV („Antena C”, „Euro TV”), acțiunile de intimidare a jurnaliștilor (atacarea fizică și abuzarea jurnaliștilor de la ziarul „Timpul”, Nicolae Roșca în 2003 și Alina Anghel în 2004; arestarea în 2006 a directorului de vânzări al Pro TV Chișinău, Ghenadie Braghiș; reținerea ilegală a reporterului „Ziarului de Gardă” Diana Răilean în incinta Curții de Apel de către escorta lui Alexandr Covali, alias Șalun, în 2007; reținerea în timpul mediatizării unui eveniment public a echipelor Pro TV Chișinău și DTV în 2007; agresarea fizică și intimidarea jurnaliștilor de la „Ziarul de Gardă” de către forțele de ordine la 8 aprilie 2009 etc.), încercările

de cenzurare a instituțiilor de presă de limbă română (percheziție la ziarul „Flux” în 2003; controale nejustificate la postul de radio „Vocea Basarabiei” pe parcursul anului 2008; aplicarea sechestrului pe contul ziarului independent „Jurnal de Chișinău” în 2008 etc.). Redirecționarea fluxului de publicitate către publicațiile periodice de limbă rusă sau către cele de „limbă moldovenească” loiale comuniștilor sunt doar o parte din acțiunile subversive pe care le-au întreprins forțele guvernatoare în scopul reducerii impactului și a efectelor produselor mediatică de limbă română. Situația lingvistică întotdeauna este în raport direct cu independența. Analiza stării de lucruri de atunci ne permite să constatăm că situația limbii române în perioada anilor 2001–2009, cu părere de rău, a degradat, iar mass-media de limbă română a înregistrat o certă involuție.

Cea de-a treia etapă începe în 2009, odată cu revenirea la guvernare a forțelor democratice. Evoluțiile politice din ultimii ani inspiră încredere că situația limbii române în Republica Moldova ar putea să se schimbe în bine. Și în sistemul mediatic autohton s-au produs schimbări pozitive: au apărut noi posturi de radio și de televiziune în formate diferite („Radio Aquarelle”, „Jurnal TV”, „Publica TV”, „Accent TV”, „AiciTV” etc.); vechile televiziuni și-au extins arealul de mediatizare, și-au modificat grilele de emisie și politicile informaționale (IPNA „Moldova 1”); au apărut noi publicații periodice („Adevărul Moldova”), fapt care a contribuit la mărirea esențială a volumului producției mediatică de limbă română, dar și a impactului și a efectelor ei în societate.

Reașezarea ființei omului în adevăr este anevoioasă, de durată și se face cu marile suferințe ale retrezirii morale și spirituale. Majoritatea instituțiilor sistemului nostru democratic încă nu au reușit să se implementeze organic în viața socială, de aceea n-au reușit nici să modifice semnificativ realitățile menționate. În contextul dat, un rol important ar trebui să-l joace instituțiile „școlarizatoare”, inclusiv mass-media, care trebuie să creeze și să ofere modele lingvistice și de comportament social, influențând în bine limba, stilul și concepțiile cetățenilor.

Referințe bibliografice

1. Stepanov Georgeta. Presa autohtonă în perioada de tranziție – structură și tipologie. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria „Științe socio-umane”, Vol. I. Chișinău: CEP USM, 2000, p. 317.
2. Serviciul „Statistică editorială” al Camerei Naționale a Cărții.
3. Stepanov Georgeta. Cadrul evolutiv al cererii și ofertei presei scrise în Republica Moldova. În: *Studia Universitatis*. Seria „Științe Sociale” (Chișinău, USM), 2007, Nr. 6, p. 318.
4. Cartea neagră a mass-mediei moldovenești / Coordonator Ghenadie Mocanu. – Chișinău: IDIS „Viitorul”, 2011, p. 8.
5. *Ibidem*, p. 6.

ROLUL JURNALISTULUI ÎN CONSTRUIREA SOCIALĂ A REALITĂȚII

Mădălina CRICIU-MANOLESCU,
*doctorandă, Fundația cultural-științifică „Concord”,
or. Constanța, România*

Summary

As a result of its activity the media became an institution that shapes and creates the social environment for the human being. The following article presents the reality image created by the media and its importance for the society. Therefore, besides the knowledge about the social environment offered to the society, the media allows the identification of society issues and their public debate. Thus the construction of the social reality is possible due to the means of mass communication and spreading of the same information to a large public that may lead to the strengthening of the citizens' civic position. This reality proves once more that the media retains an essential role in constructing the social reality being an instrument of socialisation for the masses.

Prin activitatea sa de informare și de reflectare a vieții în dinamica dezvoltării sale, mass-media a devenit instituția care, mai mult decât oricare alta, conturează și creează mediul social în care omul trăiește și activează. Valența, conotația, valoarea, accentul logic al produselor mediatice sunt determinante în raportarea individului la realitate, în integrarea lui socială. Materialele de presă formează un mediu de informare care permite consumatorului mediativ, în cunoștință de cauză, să-și organizeze activitățile, să-și orienteze acțiunile sociale, prin acestea completând sau chiar formând realitatea socială. Astfel, putem vorbi de un mediu de existență [1] pe care știrile din circuitul informațional îl creează și care reprezintă o parte integrantă din viața consumatorului de produse mediatice.

Produsul mediativ relatează fapte din viața societății, comunică despre diferite evenimente, prezintă gânduri și opinii importante, dezvăluie fenomene semnificative, oferind, astfel, cititorului o imagine a realității sociale formată din multiplele ei conexiuni. Realitatea socială se prezintă ca un sistem complex de norme și valori, procese și fenomene, activități și acțiuni, etc., care exercită influențe și distribuie poziții. Thomas Berger și Peter L. Luckmann susțin că, de obicei, “viața cotidiană este considerată a fi realitatea, pentru că aceasta este percepută, de cele mai multe ori, direct și nemijlocit” [2].

În teoria jurnalistică, articolele din și despre viața cotidiană au fost incluse în categoria jurnalismului social. Ele și-au cucerit faima unora dintre cele mai mobile și mai atractive produse mediatice și sunt prezente astăzi

aproape în orice publicație social-politică, indiferent de aria de răspândire a acesteia. Adresate cetățenilor, materialele sociale reprezintă un mijloc de a găsi răspunsuri la întrebările care frământă atât individul în particular, cât și grupul social, pătura socială sau chiar societatea în ansamblu. Astfel, informația socială a devenit un mijloc de comunicare prin care „se pune în mișcare viața reală și cu ajutorul căruia oamenii interacționează, fac schimb de opinii și oferă soluții, contribuind, astfel, la dezvoltarea generală a societății” [3]. Ea are scopul primordial de a informa operativ publicul, într-o formă pregnantă, despre cele mai importante și interesante fenomene și evenimente sociale, astfel încât cititorul să înțeleagă fără mari eforturi lucrurile produse în realitate.

Ziarele, revistele, posturile de radio și de televiziune, agențiile de știri abordează realitatea producând informația socială. Ancuța-Gabriela Tarța, în studiul “Communication in construction of social mediation of reality”, analizând rolul comunicării în construirea realității, susține că realitatea cotidiană are un șir de caracteristici, după cum urmează:

Tindem să considerăm că realitatea este ceea ce se produce aici și acum, cât mai aproape de noi, deci caracteristicile spațiale și temporale sunt foarte importante în ceea ce privește reflectarea realității de către mijloacele de comunicare de masă. Subiectele de presă se aleg pornind de la interesul public. Legea spațio-temporală spune că suntem interesați cu precădere de ceea ce ne afectează direct și de ceea ce se întâmplă aproape de noi, în spațiu și timp.

Interacțiunea socială este o altă caracteristică a realității. Viața fiecărui om se leagă de viața semenilor săi, prin diverse interacțiuni. Cele mai des întâlnite sunt interacțiunile de tip „față-în-față”, conform cărora fiecare om este conștient că persoana de alături trăiește aceeași realitate, iar acest fapt implică și cunoașterea directă, nemijlocită a realității [4].

Aceste caracteristici urmează a fi luate în calcul atunci când jurnalistul purcede la alegerea subiectului pentru un eventual produs mediatic. Practic, orice eveniment, fapt care atrage atenția și trezește interesul uman poate fi reprodus într-un material de presă. Probabilitatea transformării unui eveniment în produs mediatic depinde, pe de o parte, de valoarea, de calitățile componentelor semnificative ale evenimentului, iar pe de altă parte – de măiestria jurnalistului de a descoperi subiectele care se ascund sub informații de suprafață, de a găsi neobișnuitul în obișnuit, de a realiza o evaluare a evenimentului, atât din punctul de vedere al importanței sale sociale, cât și din punctul de vedere al interesului potențial al publicului cititor.

Evenimentul urmează să fie identificat și analizat prin prisma dimensiunilor spațiale și temporale astfel, încât jurnalistul să-l poată reda explicit și într-un context corespunzător, or, în foarte multe cazuri, evenimentele cotidiene integrează și mesaje ce abordează în mod indirect problemele so-

ciale sau dispun de conotația respectivă. În contextul dat, am putea vorbi, de exemplu, despre mesajele jurnalistice care au în vizor efectele sociale ale politicii externe sau, să zicem, impactul social al demonopolizării economice etc. „Un eveniment apare datorită unui conglomerat de cauze, are mai multe aspecte, fațete și poate genera diverse consecințe. Adoptarea unui mod corect de abordare a evenimentului depinde de abilitatea jurnalistului de a defini evenimentul astfel încât cauzele și consecințele acestuia să fie identificate corect” [5].

Realitatea vieții cotidiene este receptată de public în funcție de modalitatea de reflectare a acesteia în mijloacele de comunicare de masă, or, în cele mai frecvente cazuri, publicul nu are acces direct la evenimentele care formează cotidianul. Modul în care mass-media reflectă realitatea, iar individul percepe această realitate, informându-se din mass-media, este determinant în construirea realității în care el, ulterior, își exercită activitatea socială. Așadar, modul în care percepem realitatea cotidiană este influențat de modul în care jurnalistul, în particular, și mass-media, în general, o reflectă. Schematic, această relație ar arăta în felul următor [6]:

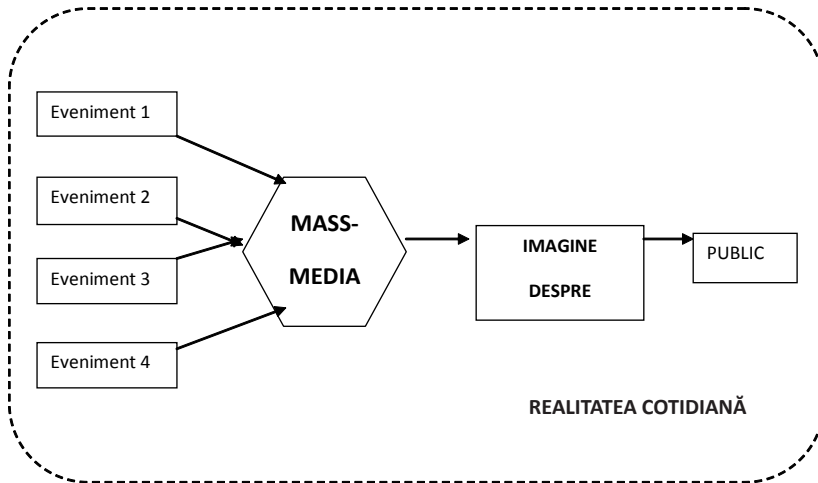

Fig. 1. Modul în care mass-media reflectă realitatea

În schema dată, realitatea cotidiană este mediul în care presa interacționează și operează cu diverse evenimente, procese, fenomene care, trecând printr-un proces de selectare mediatică, devin subiecte de presă. Apoi, în funcție de modul în care au fost reflectate și de contextul în care au fost puse de către jurnalist, acestea contribuie la conturarea imaginii mediatică. Imaginea mediatică este o realitate convențională, general acceptată din punct de vedere social, la care se raportează, în particular, individul social și, în ansamblu, comunitatea sau chiar întreaga societate.

Procesul de reflectare a realității în mijloacele de comunicare de masă depinde de conștiința individuală a jurnalistului, de viziunile și reprezentările lui sociale. Reprezentarea socială este rezultatul proceselor de interacțiune a individului cu ceilalți indivizi, cu forma lor agregată, numită societate [7]. Ea stă la baza realității, iar jurnalistul care contactează nemijlocit cu această realitate are tendința de a evalua lumea înconjurătoare în funcție de reprezentările sociale pe care le are.

Potrivit sociologului Serge Moscovici, reprezentarea socială este un „sistem de valori, de noțiuni și de practici relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social care permit nu numai stabilirea cadrului de viață al indivizilor și grupurilor, dar constituie în mod egal un instrument de orientare a percepției situației și de elaborare a răspunsurilor” [8]. Din această definiție putem observa rolul reprezentărilor sociale ale jurnalistului în perceperea și analizarea realității.

În mass-media anilor '60-'70 ai secolului trecut, jurnaliștii erau prezenți doar „în spatele cadrului”, cu calificativul de simplu povestitor. Începând cu următorul deceniu, situația se schimbă în favoarea prezenței și implicației tot mai vizibile a jurnalistului în opera publicistică. Astăzi, jurnalistul nu mai este un simplu căraș de informație de la emițător spre receptor, el a devenit porta-voce a eroilor și cititorilor săi, dar și o proeminență cu părerile proprii, aprecieri, poziții etc. În produsele mediatice contemporane, autorul își prezintă în mod deschis particularitățile conștiinței sale, evaluează realitatea din numele propriului „eu” și, în sfârșit, este mult mai liber în ceea ce privește individualitatea sa creatoare. Astfel, în opera publicistică contemporană se conturează imaginea jurnalistului, care devine din ce în ce mai vizibilă și mai certă, îndeosebi, în jurnalismul analitic sau publicistico-literar.

Imaginea autorului în opera publicistică nu poate fi suprapusă cu imaginea artistică, pentru că diferite sunt înseși funcțiile autorului din literatură și cele ale autorului din mediul ziaristic. Pentru a demonstra aceste deosebiri, vom examina relațiile și coraporturile care se stabilesc între autor și eroul său în literatură și în jurnalistică. Imaginea autorului în lucrările literare, de regulă, nu coincide cu personalitatea reală a scriitorului. Aici el evoluează în calitate de imagine artistică, creat după legile tipizării. În acest caz, autorul în lucrările literare, pe de o parte, are o posibilitate largă să-și illustreze eroii, iar pe de alta – posedă un vast spectru de autodezvăluire. Anume din aceste considerente avem posibilitatea să deslușim multiplele forme autoricești: scriitorul poate evolua ca un participant al evenimentului, ca un martor, ca un povestitor și ca o personalitatea centrală în procesul formal-conceptual de organizare a operei. Autorul operei literare se situează în centrul unui „mediu închis”, în limitele căruia apare propria sa lume artistică, existență conform principiilor sale. El nu doar vede și știe ceea ce vede și ceea ce

cunoaște fiecare erou în parte și toți laolaltă, ci mai mult ca atât, el vede și știe ce altora nu le este dat să cunoască. Creând caracterele eroilor săi, în principiu, autorul trebuie să știe despre ele totul, sau aproape totul, ca, în final, să formeze imaginile artistice depline ale acestora. Participant la aceste evenimente, precum am menționat, poate fi și autorul, dotat, ca și eroii săi, cu anumite caracteristici. Autorul poate intra în multiple relații cu eroii săi, să comunice cu ei, dar în pofida acestui fapt, el se află în limitele lumii create de el, ca un creator activ al „mediului închis” în care se produce acțiunea.

Alte scopuri funcționale stau în fața autorului de produse jurnalistice. Aici avem de a face, de regulă, nu cu o imagine iluzorie, ci cu una reală, adică cu personalitatea jurnalistului. Această imagine poate fi prezentă în lucrările publicistice, pe de o parte, ca un „subiect al relatării”, iar pe de alta, ca un purtător de conținuturi de idei. În opinia cercetătorului rus V. Konikov, în textul gazetăresc modul de a relata subiectul este unul deosebit. „Subiectul mediatizat poate fi prezentat cititorilor fie din perspectiva autorului, și atunci textul este expus de la prima sau a treia persoană, fie din perspectiva actorilor implicați în eveniment. În cel de-al doilea caz, jurnalistul utilizează citatele, adică vorbirea directă sau indirectă a personajelor, și în care el nu poate să intervină cu modificări nici asupra formei lingvistice, dar mai cu seamă asupra aspectului semantic. În acest fel, subiectul reflectat devine acel centru în care se regăsesc aprecierile unui sau ale altui personaj, dar și aprecierile jurnalistului, îndeosebi prin intermediul dimensiunii compoziționale și lexicale [9].

Prin implicațiile și judecățile sale de valoare, jurnalistul nu încalcă unitatea textului, dat fiind faptul că după fiecare problemă expusă stă un singur concept autoricesc, bazat pe aceleași viziuni asupra lumii, pe același mod de abordare a problemei, pe aceleași posibilități de înțelegere a lucrurilor, aceleași norme valorice asupra culturii epocii etc., care, în final, conferă textului unitatea conceptuală, compozițională și analitică. Imaginea jurnalistului în text se conturează în două moduri: 1) prin modalități specifice de expunere, variații ale modurilor timpurilor, treceri dinamice de la o situație la alta; 2) prin includerea în text a propriilor puncte de vedere și a judecăților sale de valoare. Astfel, jurnalistul apare nu doar ca „subiect al povestirii”, ci și ca purtător al conceptului ideatic al lucrării. În cazul dat, jurnalistul are nevoie să-și determine poziția în raport cu evenimentele descrise, încercând să scoată în evidență individualitatea creativă.

În poziția autorului se distinge totalitatea principiilor, viziunilor și convingerilor ce determină direcția activității jurnalistului și comportamentul său față de realitate. Această totalitate de viziuni include elemente ce aparțin tuturor formelor conștiinței publice: un rol important în ele îl joacă viziunile științifice, morale și estetice. Cunoștințele științifice servesc pentru orien-

tarea practică a omului în realitatea înconjurătoare și naturală; în afară de aceasta, știința raționalizează relațiile omului cu realitatea, evitând prejudecățile și rătăcirile. Principiile morale și normele servesc drept un regulator în comportamentul oamenilor și, împreună cu viziunile estetice, determină atitudinea față de mediul înconjurător, față de formele realității, scopurile și rezultatele acțiunii sociale. Autorul creației jurnalistice, evidențiind viziunile sale, scoate în vizor reprezentările sale sociale.

Imaginea jurnalistului poate avea diverse roluri, între care: rolul autorului ca „oglinză” a realității, rolul autorului ca participant (erou liric al lucrării) sau martor la eveniment și rolul autorului ca instanța care analizează și apreciază realitatea. Fenomenul „reflecției în oglindă” contribuie la descoperirea lumii interioare a eroilor. Reacționând într-un fel sau altul la reacțiile și sentimentele personajului său, jurnalistul își manifestă opiniile personale vizavi de relațiile în care acesta s-a pomenit implicat, prin aceasta manifestându-se caracterul emotiv al materialului de presă. Dar cunoașterea eroului se desfășoară nu doar la nivel emotiv, ci și rațional. Reflecțiile autorului, aprecierile și părerile determină, în mare parte, poziția jurnalistului în relațiile cu obiectul recunoscut. Esențiala recomandare a aprecierii constă în anunțarea faptelor, abordarea efectelor, influența asupra părerilor și comportamentului oamenilor. O astfel de influență se bazează pe faptul că raporturile dintre om și realitate se schimbă nu doar grație mesajului despre evenimente, ci și datorită aprecierilor și evaluărilor jurnalistice, care capătă în text o coloratură social-politică bine determinată. Ziaristul, având deja o atitudine față de problema în cauză, în permanență tinde să-și prezinte argumentele. Transparența publicistică constă în faptul că jurnalistul, spre deosebire de scriitor, care își demonstrează ideile prin prisma eroilor săi, își împărtășește tranșant și deschis propriile reflecții auditoriului.

Conștiința autorului apare în lucrarea jurnalistică ca urmare a demonstrării diverselor viziuni asupra lumii. Folosind „eu”-ul autoricesc, ziaristul are posibilitatea să se implice în esența celor scrise, să-și exprime liber gândurile, să intre în contact cu eroii, să-și spună punctul de vedere etc. Începutul subiectiv al materialului de presă nu contravine principiului documentării în jurnalism. Diversele modalități de exprimare ale autorului contribuie doar la o înțelegere mai profundă și mai obiectivă a evenimentului relatat.

În practica gazetărească se folosesc forme diverse ale intervenției autoricești. În primul rând, autorul poate pătrunde într-un contact nemijlocit cu eroii săi; în al doilea, pe parcursul relatării să intervină cu propriile amintiri; în al treilea – să-și caracterizeze, să-și mobilizeze proprii eroi; în al patrulea, să vină cu ipoteze și propuneri noi; în al cincilea – să-și exprime emoțiile. În funcție de aceste intervenții, jurnalistul poate apărea în fața cititorilor în mai

multe ipostaze, dintre care cele mai răspândite sunt autorul – martor ocular la eveniment, autorul – participant la acțiune, autorul – observator etc.

Cea de-a treia ipostază generează așa-numitul „eu”-l meditativ, care se consideră a fi cel mai inofensiv, dar, totodată, și destul de eficient în asigurarea caracterului emotiv al lucrării jurnalistice. „Eu”-l meditativ este orientat spre o abordare a problemei concomitent cu cititorul, spre o cercetare în comun a obiectului vizat, fapt ce asigură efectul de cugetare în comun a cititorului cu jurnalistul. Acest procedeu publicistic sporește efectele comunicării mediatice și conduce la o influență, mai întâi emotivă, apoi complexă-psihologică asupra cititorilor. În baza acestor tipuri de influență, se pot distinge două principii de construcție a modelului autorului în publicistică: reprezentativ și introspectiv.

Imaginea autorului meditator poate fi descoperită nu doar prin prisma cunoștințelor sale despre lumea externă, dar și prin autocunoaștere și propria analiză. Prezența „eu”-lui autoricesc în lucrarea ziaristică are întotdeauna un caracter motivat. Într-un caz, autorul explică cititorului semnificația temei alese, în altul – face o prezentare succintă a problemei în cauză, iar în al treilea – înaintează teze și presupuneri proprii ale celor relatate.

Următorul procedeu de creare a „eu”-lui autoricesc poate fi definit drept o obiectivare a progresării gândului publicistic. Sensul acestei metode constă în faptul că în timpul tratării unei anumite probleme autorul își exprimă gândurile în diverse noțiuni. În logică, acești termeni sunt tratați în felul următor: noțiune – gând, care fixează semnele reflectării în sine a obiectelor și fenomenelor și permite delimitarea lor de altele asemănătoare; judecată – gând, ce exprimă o propunere și se prezintă ca un adevăr sau ca un fals; deducția – proces cognitiv, în cadrul căruia din una sau mai multe judecăți, numite trimiteri, se deduce una nouă, definită ca judecată sau urmărire.

Noțiunile joacă un rol important în procesul de prezentare a semnificației evenimentelor. A gândi înseamnă, întâi de toate, a reflecta lumea prin prisma noțiunilor și a reprezentărilor sociale. Munca cugetătoare a jurnalistului mereu este orientată spre evidențierea semnelor distinctive ale eveniment spre determinarea relațiilor dintre actorii implicați în eveniment, spre formarea unor reprezentări sociale. În produsele jurnalistice pot fi utilizate noțiuni și reprezentări: unice, comune, concrete și abstracte, care permit autorului să facă conexiunea dintre faptele vechi și cele noi, stabilind, astfel, niște relații comune între ele, care contribuie nu doar la înțelegerea evenimentului sau la aprofundarea conceptului expus, ci și conturează noi orizonturi pentru evoluția acestuia.

Cercetătorii A. Palmore și W. Doise evidențiază conceptul de semnificație ca fiind un atribut al mediului înconjurător, al realității: „Reprezentările sociale se prezintă întotdeauna cu două fațete: imaginea și semnificația, care

își corespund reciproc; ele fac să corespundă oricărei imagini un sens și oricărui sens o imagine. Ele constituie o formă particulară a gândirii simbolice, fiind în același timp imagini concrete vizualizate direct și trimiteri la un sistem de raporturi sistematice, care dau o semnificație mai amplă acestor imagini concrete” [10]. Cu toate acestea, semnificația este un concept abstract, care capătă sens doar atunci când este atribuit unui obiect, unei situații, unui eveniment din realitatea cotidiană etc., iar în acest sens poate fi vorba despre un cerc vicios, din moment ce realitatea înconjurătoare există pentru noi doar în măsura în care îi sunt atribuite semnificații.

Reprezentările sociale nu sunt entități pur cognitive, ci construcții socio-cognitive. Pe lângă latura psihologică, reprezentările au și o componentă socială – mediul exterior care elaborează condiții de context. Ele integrează, deci, raționalul și iraționalul, tolerează aparente contradicții, articulează logicul și illogicul. Reprezentările sociale impregnează majoritatea raporturilor interpersonale, ele “circulă”, se “încrucișează”, preiau norme, modele, ticuri din mediu, se alimentează din specificitatea pe care le-o imprimă societatea și cultura noastră. Preluarea nu este însă mecanică, imaginea oferită de context fiind filtrată, prelucrată, încorporată. Specificul reprezentării sociale (față de opinie, atitudine, imagine – în sens de reprezentare individuală) este că nu operează o ruptură între universul exterior și universul interior al individului sau grupului. Obiectul este înscris într-un context activ, în mișcare, și este conceput de către o persoană sau o colectivitate care comunică permanent cu contextul, ajustându-și comportamentul [11].

Mediatizând realitatea cotidiană și reflectând diverse destine sociale, jurnaliștii în permanență aduc argumente pro sau contra: autorul nu poate deține simplul rol de „persoană care fixează” evenimentele. Afirmând sau negând anumite gânduri, jurnalistul formulează judecățile privind obiectul cercetat. În acest fel, reprezentările sociale ale jurnalistului influențează obiectivele, accentul logic și finalitățile materialului de presă. Pe parcursul relatării, autorul poate înainta diverse ipoteze, sau poate să aibă îndoieli în ceea ce privește adevărul unor sau altor presupuneri. Autorii pot folosi în scrierile lor atât judecăți atributive, cât și relaționale. În primul caz, jurnalistul tinde să descrie sau să fixeze lipsa unui obiect, iar în al doilea – să reflecteze relația, deja cunoscută, dintre unele obiecte. Autorul poate să construiască propriile judecăți, reieșind din întrebările puse. Întrebarea, având conotații logice, îl orientează pe autor spre primirea răspunsului sub formă de judecată ori grup de judecăți. Punând anumite întrebări, și obținând răspunsuri la ele, autorul stimulează, într-un fel, desfășurarea reflecțiilor sale.

Evoluția gândului jurnalistice se încheie, de regulă, cu o deducție. În deducție, rolul „eu”-lui autoricesc nu scade. În baza anumitor judecăți înaintate, autorul ajunge la anumite concluzii, în același timp trecându-și în revistă

activitatea. În acest fel, concluziile nu sunt doar deducții, dar și modele de comunicare. Toate aceste operațiuni de gândire sunt folosite de către autor nu doar pentru a convinge cititorii privind veridicitatea propriului punct de vedere, dar și pentru stabilirea și reglarea contactelor comunicative cu auditoriul său. Așadar, realitatea vieții cotidiene este receptată de public în funcție de modalitatea de reflectare (unghi de abordare, accente logice, limbaj etc.) aleasă de jurnalist, dar și de implicațiile directe ale „eu”-lui autoricesc în opera publicistică: opinii, estimări, evaluări, judecăți de valoare, concluzii etc.

Grație informațiilor care apar în mass-media, are loc creșterea nivelului de cunoștințe sociopolitice al publicului. De asemenea, mediatizarea permite identificarea anumitor probleme din societate și dezbaterile lor în spațiul public. Participarea la dezbaterile publice, lectura și analiza critică a informațiilor primite de public comportă formarea unor opinii personale. În consecință, are loc construirea realității sociale și consolidarea pozițiilor civice ale cetățenilor, și aceasta datorită posibilităților mijloacelor de comunicare de masă de a furniza aceleași informații concomitent unui public forte extins și datorită activității jurnaliștilor care prescriu și indică reguli, structurează și mediază înțelegerea proceselor decizionale și ajung să coordoneze acțiunile actorilor sociali. Acest lucru demonstrează, o dată în plus, că actualmente mass-media exercită un rol esențial în construirea realității sociale, afirmându-se din plin în calitate de instrument de socializare a maselor.

Referințe bibliografice

1. Jeanneney Jean-Noel. O istorie a mijloacelor de comunicare. Iași: Institutul European, 1997. p. 67.
2. Beger Peter, Luckmann, Thomas. Construirea socială a realității. București: Editura Univers, 1999, pp. 29-35.
3. Angheli Natalia. Jurnalismul pentru omul de rând. Chișinău: Centrul Independent de Jurnalism, 2002, p. 23.
4. Tarța Ancuța-Gabriela. Communication in construction of social mediation of reality. În: Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Cluj-Napoca: Ephemerides, 2008, Nr. 2, p. 145.
5. Coman Mihai. Manual de jurnalism. Tehnici de redactare. Vol.1. Iași: Polirom, 1999, p. 53.
6. Tarța Ancuța-Gabriela. Op. cit.
7. Idem.
8. Moscovici Serge. La psychanalyse, son image et son public. În: Neculau Adrian. Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale. Iași: Polirom, 1997, p. 8.
9. Коньков, В. И. Речевая структура газетного текста. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 1995, pp. 11-12.
10. Neculau Adrian. Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale. Iași: Polirom, 1997, p. 10.
11. Neculau Adrian. Op. cit., p. 35.

CONCEPTUL DE DIALOG LA MIHAIL BAHTIN

Alexandru COSMESCU,
cercetător științific stagiar,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

*The article presents Mikhail Bakhtin's late concept of dialogue. According to the Russian theoretician, the dialogue can't be reduced neither to everyday conversational exchange (because reading also includes a dialogic element, for example), nor to contradiction, as in dialectics (because agreement is also dialogic). According to Bakhtin, any two utterances enter a dialogic relationship, even if their authors don't know each other, if they touch upon the same topic. Understanding is also a dialogic phenomenon par excellence. For Bakhtin, dialogue functions at a double level: a semantic relationship between utterances and a relationship of understanding between human beings. The article's argumentation is derived from a close reading of Bakhtin's seminal essay, *The Problem of the Text in Linguistics, Philology and Other Human Sciences: An Experiment in Philosophical Analysis*.*

In contextul filosofiei contemporane, se remarcă o tendință din ce în ce mai mare spre analiza intersubiectivității – o abordare ce poate fi numită *filosofie a dialogului*.

În cadrul acestei linii de gândire, una dintre întrebările fundamentale pentru filosofie, *cine sunt eu, dat fiind că gândesc*, este reformulată ca *cine sunt eu, dat fiind că vorbesc*. Dacă gândirea a fost analizată, începând cu Platon, ca proces privat, ca *dialog al sufletului cu el însuși*, care nu solicită prezența Celuilalt, atunci vorbirea, dialogul, îl are pe celălalt presupus: când vorbim, avem întotdeauna un destinatar, fie și imaginat, și ne adresăm lui, așteptând un răspuns, o întrerupere, un *discurs împreună*. E o tradiție care a avut reprezentanți majori în secolul XX: M. Buber, E. Levinas, A. Peperzaak, M. Blanchot etc., ideile cărora continuă să fie dezvoltate și în prezent.

În articolul de față, ne vom concentra asupra concepției despre dialog a teoreticianului rus Mihail Bahtin. De-a lungul activității sale, cercetătorul a susținut concepții extrem de diverse despre dialog. Ceea ce s-a păstrat în ciuda modificărilor de suprafață este faptul că teoria lui asupra dialogului nu este una reductivă; dialogul nu se reduce nici la schimbul conversațional cotidian (pentru că există un element dialogic și în lectură, de exemplu,

chiar dacă ea are loc peste veacuri), nici la contradicție, ca în cazul dialecticii (pentru că acordul este o reacție dialogică la fel de acceptabilă ca și contradicția). În principiu, aceste concepții pot fi sistematizate, urmându-i pe G. S. Morston și C. Emerson [1], în trei mari categorii:

1. În primul sens al termenului *dialog*, dialogul se suprapune peste enunțare: toate enunțurile sunt dialogice prin definiție. În cazul acestei concepții extinse despre dialog dispare posibilitatea existenței unui enunț / discurs / text monologic. Un enunț este dialogic pentru că presupune un locutor care îl formulează (în acest sens devine clară diferența dintre un enunț și o propoziție – o propoziție logică nu are nevoie de un locutor) și un ascultător / destinatar cărui i se adresează. Aname această adresare este cea care constituie enunțul ca enunț, după Bahtin; faptul că enunțul stabilește o legătură între participanți, ambii contribuind la construirea lui, la dotarea lui cu sens. Sensul, pentru Bahtin, nu este ceva anterior enunțului, așa cum ar fi, de exemplu, referentul la Frege; din contra, sensul este construit la momentul adresării prin însuși actul adresării (și aici Bahtin se apropie de teoria despre spus și spunere a lui E. Levinas). Chiar dacă nu este prezent un destinatar concret, el poate fi imaginat, sau o parte a locutorului poate fi concepută ca destinatar, în cazul discursului interior. În plus, Bahtin mai introduce și conceptul de *supradestinat* (vezi *infra*).

2. În al doilea sens, dialogul este opus monologului (sau monologicului) ca mod al enunțării. În acest caz, funcția enunțului dialogic poate fi și cea de a se orienta spre texte și enunțuri anterioare. În parodie, de exemplu, sunt prezente două voci în cadrul aceluiași text; dacă ele nu sunt recunoscute ca atare, înseamnă că parodia nu-și realizează intenția. În același mod funcționează, de exemplu, și citările, dialogurile construite, imitățile, preluările de cuvinte în interacțiunea cotidiană. În același timp, este posibil și un discurs univoc, monologic – cum ar fi discursul științific, de exemplu – în cazul căruia acest aspect bivocal este neglijat sau adus aproape de zero.

3. În al treilea sens pe care îl are termenul *dialog* în opera bahtiniană, el nu mai este aplicat strict enunțurilor, ci viziunilor asupra lumii și asupra adevărului. Și în acest sens termenul *dialogic* se opune *monologicului*. De exemplu, Bahtin critică concepția despre adevăr a tradiției raționaliste-idealiste europene: pentru reprezentanții acestei tradiții, adevărul este conceput ca ceva reprezentabil doar de propoziții logice, în baza concepției reprezentationaliste a limbajului, care identifică conținutul propoțional al unui enunț (în termenii lui G. Frege, *gândul* pe care îl exprimă acesta) cu sensul enunțului respectiv și afirmă că o propoziție poate fi adevărată sau falsă în baza corespondenței ei cu realitatea. Prin contrast, Bahtin consideră că adevărul poate fi reprezentat adecvat doar în conversație, ca ceva care, prin

natura sa, solicită mai multe voci și perspective. O asemenea viziune a adevărului, după Bahtin, este prezentată în dialogurile socratice ale lui Platon (dialogurile timpurii), dar a fost adusă la dezvoltarea definitivă în romanele polifonice ale lui Dostoievski. În acest sens, dialogicul se caracterizează prin deschidere, acceptare, disponibilitate pentru mai multe puncte de vedere, toleranța față de viziunile opuse, iar monologicul – prin tiranie, impunere, ideologizare, demonizare a adversarilor etc.

Toate aceste trei sensuri sunt prezente în opera bahtiniană, uneori apărând chiar în același text.

Un alt aspect care îi caracterizează abordarea este evitarea dihotomiilor simple, Bahtin preferând modele triadice. Putem identifica o serie de asemenea modele triadice în textele consacrate dialogului [2]:

1. referindu-se la participanții la dialog, el identifică trei: locutorul, destinatarul și supradestinatarul. Destinatarul poate fi concret / cunoscut sau poate fi imaginat (așa cum ne imaginăm un auditoriu pentru ceea ce scriem) și abstract – „ce tip de oameni ar fi atrași de ceea ce spun acum”. În principiu, de la destinatar se așteaptă un fel de reacție de răspuns – fie acceptare, fie contradicție, fie comentariu etc. În schimb, atunci când e vorba de supradestinatar, nu e neapărat să fii conștient de el – Bahtin vorbește aici despre „posteritate”, căreia i se adresează unii autori, sau despre „judecata corectă” din partea viitorului la care speră aceștia. Supradestinatarul e cineva sau ceva de la care se așteaptă înțelegerea și evaluarea corectă a ceea ce spui – alte exemple de supradestinatar pe care le oferă Bahtin sunt Dumnezeu și „rațiunea”. Dacă interpretarea noastră este corectă, Bahtin pare să afirme că a te adresa unui destinatar este posibil doar dacă presupui un supradestinatar, doar pe fundalul acestei „înțelegeri” proiectate în viitor. „Supradestinatarul” e al treilea într-o conversație privată, prezent la un nivel nu neapărat conștient. Aici am putea să ne referim la „al treilea” / neutrul în teoria conversației la Blanchot, Levinas etc. (cf [3], p. 57 sq și [4], p. 305 sq) sau am putea vorbi și despre „presupoziția inteligibilității limbajului” ca bază pentru înțelegerea oricărui enunț ori despre supradestinatar ca materializare a „competenței discursive”.

Referindu-se la ceea la ce se poate raporta un enunț, Bahtin identifică iarăși trei aspecte:

a) obiectul aceluși enunț / referința lui – ceea ce propune Bahtin aici poate fi interpretat ca un fel special de semantică, și o analiză de acest gen ar implica verificarea relației dintre enunț și segmentul de realitate la care acesta se referă (în cazul unui text în care predomină funcția referențială) dar și, dintr-o perspectivă opusă, o interpretare a modului în care e construită realitatea – ce aspecte din ea sunt selectate, cum sunt ele prezentate, cu ce alte teme se face legătura etc.

b) autorul enunțului (aici Bahtin prefigurează teoria actelor de vorbire / analiza intenției comunicative): ce încerci să faci *în* și *prin* enunțul tău, cum te raportezi *tu* la el, în ce mod te exprimi, în ce măsură intenția pe care ți-ai propus-o coincide cu realizarea ei în discurs etc. În acest context, Bahtin poate fi perceput ca precursor al pragmaticii, pentru că abordarea și ambițiile lui depășesc cu mult limitele stilisticii post-saussuriene.

c) sistemul de enunțuri produse de alți locuitori și care se referă la aceeași temă. Aici e vorba de „metalingvistică” sau „translingvistică” pe care o proiecta Bahtin – o știință care să se ocupe de relațiile dialogice stabilite între enunțuri, de modul în care enunțurile își răspund unul altuia, de modul în care anumite elemente despre care vorbește cineva în textul lui sunt preluate de alții, de modul în care te raportezi la o anumită disciplină / tradiție căreia îi aparții sau de care te delimitezi, de temele comune mai multor texte, de genurile discursive ș.a.m.d.

Teoriile lui Bahtin din perioada târzie își găsesc o reflectare magistrală în articolul *Problema textului în lingvistică, filologie și alte științe umaniste. Încercare de analiză filosofică* [5]. În continuare, vom urmări linia fundamentală de expunere a acestui text. Articolul reprezintă o colecție de note pe diferite teme, unele formulate în enunțuri complete, altele destul de eliptice; dificultatea suplimentară generată de acest fapt reprezintă tocmai un stimul pentru interpretarea textului bahtinian și poate genera idei noi – la intersecția dintre sensibilitatea lectorului și textul însuși – intersecție unde, după Bahtin, și este generat sensul.

Conform lui Bahtin, textul este sursa esențială a disciplinelor umaniste, punctul lor de pornire, datul primar de la care pornesc acestea. Spre deosebire de ele, științele naturii pornesc de la un fenomen fizic, fără sistemul suplimentar de mediere reprezentat de limbaj.

Textul este perceput aici într-un sens extins ca orice complex legat de semne. Această definiție poate fi aplicată și asupra compozițiilor muzicale, gesturilor etc., anticipând conceptul de *scriitură* promovată de grupul *Tel Quel*.

În premodernitate, după Bahtin, relația cu textul presupunea încredere și credință în text (cu atât mai mult în cazul textelor religioase – care, o perioadă lungă de timp, s-au numărat printre cele mai importante texte ale comunităților care le-au produs). Acest tip de credință în text solicita doar înțelegerea și interpretarea lui – o înțelegere și interpretare strict semantică, o capacitate de a parafraza și de a reformula sensul diferitor secvențe textuale și al textului ca ansamblu.

Una dintre caracteristicile de bază ale oricărui text este faptul că el are un autor; o analiză strict lingvistică poate face abstracție de el (să ne amintim

de *moartea autorului* decretată de poststructuralism, inspirat în mare parte de lingvistică), însă pentru metodologia sugerată de Bahtin o importanță deosebită o au intenția autorului și realizarea acestei intenții la nivelul textului produs. În același timp, o altă problemă importantă este cea a celui de-al doilea subiect – persoana care reproduce textul celuilalt, într-un anumit scop (și orice lectură este o reproducere a textului inițial) și, astfel, își creează propriul text.

Bahtin a anticipat și a influențat, în acest context, și unele abordări de bază în analiza discursului, utilizând doar alți termeni. După el, ca enunț inclus în „lanțul textual” (ceea ce astăzi am numi *discurs*) al unei anumite sfere, textul reflectă alte texte din domeniul respectiv, iar sensurile prezente în textele care se oglindesc unul în altul interacționează și ele și se modifică reciproc.

În acest context, Bahtin menționează și dialectica dintre dat și creație. Datul este reprezentat de sistemul limbii, iar creația este individualul, unicul, irepetabilul, și e formată în bază de relații dialogice cu alte texte. După Bahtin, acest aspect e ceea ce, în text, ține de „adevăr, bine, frumos, istorie” și se află dincolo de limitele lingvisticii și filologiei.

Pentru a clarifica sensul expresiei *relație dialogică*, Bahtin o raportează la cea dialectică: în cazul dialecticii se face abstracție de autor [5, p. 284]. Propozițiile logice care sunt schimbate între subiecții dialectici nu au nevoie de un purtător, un locutor, așa cum are nevoie un enunț; enunțul este materializat în voce, în prezența fizică a locutorului, sau în urma acestei prezențe fizice care este textul produs; în schimb, relațiile dintre propoziții au loc la nivel abstract, logico-semantic sau lingvistic.

Or, după Bahtin, spiritul nu poate fi dat ca obiect, ci doar exprimat prin semne, în text, pentru el însuși și pentru celălalt. Aici este reluată ideea faptului-de-a-fi-adresat ca aspect definitoriu al enunțării, dar o adresare nu doar în raport celălalt, ci și în raport cu subiectul însuși. Una dintre funcțiile oricărui text este cea de a putea fi reluat – inclusiv prin lectură – și, de fiecare dată, reluarea textului de către un alt subiect este un eveniment, fiecare lectură fiind unică. După cum se exprimă Bahtin, „evenimentul vieții textului, adică esența lui autentică, se dezvoltă întotdeauna la limita dintre două conștiințe, doi subiecți” [5, p. 285], adică orice relație autentică cu textul devine un dialog cu acesta, ceva care este produs împreună, cu participarea amândurora.

Descriind relația dintre cei doi poli, polul limbajului și polul „evenimentului irepetabil al textului”, Bahtin afirmă că un sistem de semne poate fi tradus, în schimb un text autentic, care are această dimensiune suplimentară, nu poate fi tradus niciodată până la capăt, pentru că fiecare lectură este

o nouă traducere și interpretare, iar un alt subiect l-ar interpreta altfel (aici poate fi stabilită o paralelă cu surplusul de sens analizat de J. Derrida sau M. Blanchot). Referindu-se la metodologia studierii textelor, Bahtin afirmă că „[textul] nu permite (în nucleul său liber) nici o explicație cauzală, nici o predicție științifică. Dar aceasta, desigur, nu exclude necesitatea internă a unei logici interne a nucleului liber al textului (în absența ei, textul nu poate fi înțeles, recunoscut și activ)” [5, p. 285].

Relația cu textul este una dintre activitățile fundamentale ale cercetătorilor din domeniul științelor sociale. Omul este ființa care se exprimă (*zoon logon ehon*, ființă dotată cu discurs) – deci ființa care creează texte. Ca cercetători în domeniul științelor umaniste, studiem, în majoritatea cazurilor, textul produs de om sau, uneori, inventăm un text care ar putea justifica o anumită acțiune a lui: „Actul uman este un text potențial și poate fi înțeles (ca act uman, nu ca acțiune fizică) doar în contextul dialogic al timpului său (ca replică, ca poziție semantică, ca sistem de motive)” [5, p. 286]. Astfel, studiul textului devine una dintre cheile fundamentale pentru studiul omului în cadrul științelor sociale. Aici nu este vorba de un studiu detașat, rece și absent (o obiectualizare a omului pentru a-l cerceta), ci de un dialog autentic cu textul pe care îl produce acesta.

În orice text, afirmă Bahtin, putem recunoaște două voci: subiectul vorbitor (abstract) și autorul concret al enunțului. Relația dintre ei este relația dintre termenii dihotomiei saussuriene limbă / vorbire: în limbă sunt șterse limitele dialogice ale enunțurilor. Limba diferă de interacțiunea verbală / comunicarea verbală: dacă același enunț este repetat de câteva ori, rezultatele unei analize lingvistice vor fi mereu aceleași – structura morfosintactică a enunțului nu se schimbă – însă, în vorbire, orice repetare a unui enunț este un enunț nou, pentru că este rostit în circumstanțe diferite de enunțarea inițială, în contexte diferite, cu intenții diferite etc. Astfel, comunicarea verbală poate fi definită ca schimb dialogic de enunțuri, prin opoziție cu sistemul abstract al limbii.

În consecință, afirmă Bahtin, este nevoie de o disciplină care să se ocupe cu „studiul tipurilor și formelor de relații dialogice între enunțuri și formele lor tipologice” [5, p. 286] – disciplină pe care o proiectează ca *translingvistică* sau *metalingvistică*.

Această disciplină s-ar ocupa de studiul aspectelor dialogice, extralingvistice ale enunțului: „Enunțul ca întreg este format ca atare din momente extralingvistice (dialogice), este legat de alte enunțuri” [5, p. 287]. Această disciplină ar avea multe puncte de tangență cu pragmatica, teoria actelor de vorbire, analiza discursului, abordări care studiază comunicarea nu doar sub aspect lingvistic, ci și sub cel al intenției comunicative și sub cel al contextului: din punct de vedere extralingvistic, lingvisticul este doar un mijloc.

După Bahtin, cuvintele sunt primite, preluate de la voci anterioare, și orice autor le oferă altor voci prezente în text, inclusiv imaginii autorului pe care o construiește cu mijloacele textului – imagine a autorului care e diferită de autorul însuși, un construct elaborat de acesta. Astfel, a te exprima înseamnă a te face obiect pentru tine și pentru celălalt, cel căruia i te adresezi; în plus, poți exprima și modul de a te raporta la tine ca și obiect – prin ton, prin ironie, prin atitudinea față de ceea ce spui.

La polul celălalt, al receptorului, se produce înțelegerea: înțelegerea e întotdeauna dialogică – înțelegi un alt subiect (termenul sugerează un concept *moale* de alteritate, comparat cu *alteritatea radicală* a lui Levinas, care nu poate fi descrisă în acești termeni). În cazul explicării, așa cum se practică ea în științele naturii, de exemplu, e vorba de un singur subiect și obiectul lui. Înțelegerea textului reprezintă, în acest sens, capacitatea de delimitare a enunțurilor, a relației dintre ele; identificarea răspunsurilor posibile; capacitatea de a răspunde la chemarea adresată de către text, inclusiv un răspuns emoțional: după cum se exprimă Bahtin, „toate emoțiile față de om sunt dialogice” [5, p. 291].

Astfel, dacă percepem, după Bahtin, textul ca reflexie subiectivă a lumii obiective, exprimare a unei conștiințe ce reflectă ceva, atunci înțelegerea textului reprezintă reflectarea corectă a acestei reflectări, trecând de la perceperea reflectării la însuși obiectul reflectat. Înțelegem oamenii, de exemplu, prin textele pe care ei le produc – sau ne imaginăm texte prin care ei și-ar justifica / explica acțiunile. Ca și cum le cerem să vorbească, elaborând un text real sau posibil.

Astfel, cercetarea umanistă (care încearcă anume asta, să înțeleagă omul) „devine interogare și conversație, adică dialog” [5, p. 293]. În științele naturii, ne întrebăm pe noi înșine și organizăm un experiment ca să obținem un răspuns, dar în cercetarea umanistă căutăm semne provenite de la altcineva și le interpretăm; „ne interesează texte concrete și condițiile concrete ale vieții textelor, ale relației și interacțiunii dintre ele”.

Relațiile dialogice dintre enunțuri sunt de domeniul metalingvisticii. Ele diferă de relațiile din sistemul limbii și de relațiile stabilite între elementele unui singur enunț. Într-un singur enunț ele sunt obiectual-logice, între mai multe enunțuri capătă un caracter sau o nuanță dialogică (sensurile sunt repartizate între mai multe voci). Separarea pe voci este irelevantă pentru lingvistică, interpretată de Bahtin ca lingvistică structurală: elementele se pot plimba din voce în voce, fără a respecta limitele enunțurilor.

Două enunțuri diferite, chiar dacă autorii lor nu se cunosc, intră, după Bahtin, într-o relație dialogică dacă abordează aceeași temă. Relația dialogică este o relație semantică de un tip special: nu poate fi redusă nici la logică

(nici măcar dialectică) și nici la lingvistică. Dialogul e posibil doar atunci când sunt prezente enunțuri întregi ale unor subiecți lingvistici diferiți [5, p. 296]. Acolo unde nu există cuvânt, nu există discurs, nu există nici dialog – dialogul presupune limbajul. Nu poate exista dialog între constante logice sau judecăți.

Dacă percepem dialogul într-un sens îngust, atunci ar fi vorba de o formă compozițională a vorbirii opusă monologului: fiecare replică luată separat e monologică (un monolog de dimensiuni reduse), iar fiecare monolog e o replică într-un dialog amplu (comunicarea verbală dintr-un anumit domeniu discursiv). Relațiile dialogice sunt relații semantice între enunțuri realizate în comunicarea verbală. Oricare două enunțuri, dacă le suprapunem într-un plan semantic (nu ca exemple lingvistice), vor intra într-un dialog – într-o formă forțată de dialog. Atunci când un enunț e analizat lingvistic, se uită de natura lui dialogică; analiza lingvistică presupune examinarea lui în sistemul limbii (ca realizare a acestui sistem) și nu în cadrul comunicării verbale.

Obiectul lingvisticii, după Bahtin, e doar materialul, mijloacele de comunicare verbală, nu însăși comunicarea, enunțarea, dialogul, formele de comunicare verbală și genurile vorbirii. Lingvistica studiază semnele și relația dintre ele într-o limbă sau într-un text – în limitele fixate. În consecință, disciplinei ipotetice pe care o proiecta Bahtin, interpretată ca semantică în tradițiile contemporane ale filosofiei limbajului, îi rămâne să studieze relațiile dintre enunțuri și relația enunțului cu realitatea și cu locutorul. În raport cu enunțurile reale, limba e doar potențialitate; sensul unui cuvânt, sub aspect lingvistic, se definește doar în raport cu sensurile altor cuvinte. El capătă o relație cu un concept, cu o imagine sau cu o realitate doar în enunț și prin enunț.

Elementele unui text (în sens lingvistic) sau ale sistemului limbii nu pot intra în dialog. Stilurile, limbile pot dialoga doar dacă le tratezi din perspectivă nonlingvistică, ca viziuni asupra lumii, voci sociale etc., și aici capătă o importanță deosebită imaginea celui care stă în spatele unui stil – subiectul abstract al stilului în cauză.

„Enunțul nu e doar reflectare și expresie a ceva exterior, pre-existent” [5, p. 289], ci și creare a ceva nou și unic. Astfel, de multe ori, studiul științific înseamnă doar reducere la ceea ce este dat. Raportarea la un obiect e monologică – nu poți discuta, nu poți argumenta, nu poți fi de acord. În schimb, raportarea la sens e dialogică. Înțelegerea, după Bahtin, e întotdeauna dialogică și presupune o anumită raportare la cuvintele celuilalt – acceptare, modificare, completare, faptul de a fi discipol etc. Aceste moduri ale raportării nu pot fi reduse la logică. Aici intră în joc poziții întregi, personalități întregi, voci. Discursul e intersubiectiv, nu aparține doar celui care îl

rostește. Toți au dreptul la el – și cel care ascultă, și cel ale cărui cuvinte sunt folosite; în plus, obiectivându-mă (în liric, în confesiune), mă înstrăinez, mă îndepărtez de mine, și atunci mă pot raporta dialogic la mine însumi.

Și, ca celălalt pol al enunțării, înțelegerea limbajului / înțelegerea enunțului include capacitatea de a răspunde, deci și evaluarea. Cel care înțelege devine parte a ceea ce este înțeles – ca în fizica modernă, care consideră experimentatorul drept parte a experimentului – o parte a schimbului de replici generat de textul analizat: relații dintre enunțuri întregi sau privite ca întregi în spatele cărora stau și prin care se exprimă subiecți potențial reali, autori ai enunțurilor respective.

Relațiile dialogice sunt evidente într-o conversație, dar și în cazul în care autorii sunt îndepărtați în timp, și unul îi răspunde celuilalt, sau chiar dacă autorii nu știu unul de celălalt, dar între ei există o temă comună, un punct de vedere comun, o convergență.

După Bahtin, dialogul nu poate fi redus la dezbatere, discuție argumentativă, dezacord. Acordul e și el extrem de important: repetarea e și ea un eveniment dialogic. În același timp, dialogul devine un concept mai larg decât conversația, pentru că și între enunțuri monologice se poate construi un dialog, și nu este necesară co-prezența locutorului și destinatarului, mai ales că este presupus supradestinatul, acea ființă ideală de la care se așteaptă o înțelegere perfectă și dreaptă. Cel care înțelege (supradestinatul) devine un al treilea participant la dialog – nimeni nu poate înțelege dintr-o perspectivă externă, ci își include propria lui perspectivă în câmpul dialogului. Fiecare dintre noi vrea să fie auzit și caută în răspuns înțelegerea, și nu se oprește doar la cel mai apropiat, ci merge tot mai departe. După cum se exprimă Bahtin, nu există nimic mai groaznic decât lipsa răspunsului.

Faptul de a fi auzit ca atare e și el o relație dialogică. Discursul ”vrea” să fie auzit, înțeles, să i se răspundă și să răspundă la răspuns și așa *ad infinitum*. Dialogul nu are un final semantic prevăzut (deși poate fi întrerupt fizic).

Atunci când, în urma analizei, categorizăm genurile de vorbire (de exemplu, în publice și intime) nu excludem unicitatea actului de vorbire. Genurile de vorbire sunt un prototip, dar ele diferă de modelele lingvistice ale propoziției. Diferența e că modelele lingvistice pot fi repetate de un număr infinit de ori, iar relația dintre ele – opoziție, identitate, apropiere, suprapunere parțială – nu e dialogică. Unitățile comunicării verbale – enunțurile – sunt unice și nu pot fi repetate, doar citate, mereu cu funcții diferite, și între ele este posibilă o relație dialogică.

Astfel, generalizând, pentru Bahtin dialogul funcționează la un nivel dublu: atât la nivelul relației dintre enunțuri, cât și la cel al relației dintre ființele umane. Iar raportarea dialogică la celălalt și înțelegerea sunt același lucru.

Și ele, ambele, reprezintă valorificarea a ceea ce este cu adevărat uman și important în celălalt. Abordarea bahtiniană a dialogului manifestă un profund umanism dar, în același timp, anticipează unele aspecte ale filosofiei franceze postumaniste din a doua jumătate a sec. XX; poate anume această sinteză și face ca Bahtin să fie studiat din ce în ce mai intens, inclusiv în spațiul basarabean [cf. 6, 7].

Referințe bibliografice

1. Morston F., Emerson C. *Extracts from a Heteroglossary*, în Macovski, M. (ed.). *Dialogue & Critical Discourse: Language, Culture, Critical Theory*. New York: Oxford University Press, 1997, pp. 256-271.
2. Бахтин М. *Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство, 1979.
3. Levinas E. *Existence and Existents*. London: Kluwer Academic Publishers, 1988.
4. Blanchot M. *The Infinite Conversation*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993.
5. Бахтин М., *Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках: опыт философского анализа*. În: *Эстетика словесного творчества*. Москва, Искусство, 1979, pp. 281-307.
6. Gavrilov A. Metalingvistica sau dialogistica enunțului. În: *Revista de lingvistică și știință literară*. 2005, nr. 1-3.
7. Grati A. *Romanul ca lume postbabelică: despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc*. Chișinău: Editura Gunivas, 2009.

INSTITUȚIONALIZAREA ȘI EVOLUȚIA AUDIOVIZUALULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ASPECTE POLITICO-JURIDICE ȘI MEDIATICE

Irina NISTIRIUC,
doctorandă,

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The broadcasting as a means of information emerged and established itself on the present territory of the Republic of Moldova in the last century. During the Soviet times, he was enrolled in the State-party propaganda arsenal. Currently, the electronic information is in the process of democratization and affirmation in the civil society. The broadcasting in the Republic of Moldova through a period of transition from a dictatorship to a democratic one. Although it tends toward decentralization, however is observed the political interference that often determines the editorial activity of broadcasters. It shows trends of modernization of this domain through the emergence of new TV channel, that trying to promote European ideas and values. However, mores till to go a long way to strengthen the independence and effectiveness of the broadcasting in the Republic of Moldova.

 Audiovizualul ca mijloc de informare a apărut pe teritoriul actual al Republicii Moldova în secolul trecut. În perioada sovietică a fost înregimentat în arsenalul propagandistic al statului-partid. Actualmente, informarea electronică este în proces de democratizare și afirmare în cadrul societății civile.

În spațiul istoric al Moldovei, emisia radiofonică a fost inițiată acum opt decenii, adică în coordonate temporare aproape similare cu cele ale constituirii radiodifuziunii ca mijloc de informare în masă în lume (în SUA – în anul 1920, în țările din Europa Occidentală – între anii 1922 și 1926). În februarie 1928, la Balta, capitala de atunci a RASS Moldovenești, a fost construit primul nod de telecomunicații care retransmitea emisiuni radio în limbile ucraineană și rusă printr-o rețea de cablu. Radioredacția a fost creată pe baze obștești. La 30 octombrie 1930, dintr-un studio improvizat în incinta serviciului poștal din Tiraspol a fost pusă pe post prima emisiune în limba moldovenească. Utilizarea unui emițător RV-57 oferea posibilitatea ascultătorilor să audieze programele la radioreceptoare fără fir. Ziua de 30 octombrie 1930 este considerată Ziua Radioului Național. Recepționarea emisiunilor radiofonice pe întregul teritoriu al RASSM a devenit posibilă în anul 1936, când la Tiraspol a fost construită Stația „M. Gorki”. Radiodifuziunea din RASSM a fost angajată în promovarea politicilor sovietice pe terito-

riul autohton. Primele cicluri de emisiuni au fost „Colectivismul Moldovei” și „Gazeta muncitorească”.

La Chișinău, emisia radiofonică a fost inițiată la 8 octombrie 1939. Emițătorul Radio Chișinău de atunci avea o putere de 20 kW și era dotat cu echipament de fabricație engleză. Durata de emisie era de 6 ore pe zi. Radio Chișinău avea trei studiouri (unul mare pentru orchestră, muzică militară și coruri, altul pentru soliștii-instrumentiști și cei vocali și unul mic pentru crainici). [1, p. 677]

Decizia Guvernului României de a instala acest post de radio la Chișinău și nu la Iași a fost cât se poate de argumentată. Basarabia era provincia românească cea mai expusă influenței sistematice a ideologiei bolșevice. Postul acesta de radio constituia o mândrie a serviciului tehnic al Societății Române de Radio, atestând remarcabile calități acustice și estetice, clasificându-se printre cele mai moderne din Europa. Postul a funcționat timp de 300 de zile. La 26 iunie 1940, rușii l-au preluat în stare de lucru, iar în 1941, retrăgându-se din Basarabia, l-au aruncat în aer. [2, p.392-393]

În perioada postbelică, emisiunile radiofonice au fost reluate de la Soroca (1944), apoi de la Chișinău. Timp îndelungat, Radio Moldova a emis în diapazon de unde lungi, medii și scurte. În perioada sovietică a fost larg utilizată radiodifuziunea prin fir, către anul 1958 fiind cuprinse, practic, toate localitățile din RSSM. Din 1956 radiodifuziunea din RSSM face parte din Organizația internațională de radiodifuziune și televiziune.[3] În ultimele două decenii de existență a URSS, radioul a aplicat diapazonul de unde ultracurte (UKV, standard estic sau FM-1). Condițiile tehnice de emisie și recepție a programelor radiofonice în etapa respectivă asigurau accesul larg la programele radiofonice interne și îl limitau pe cel la programele din exterior.

În anii '90 ai secolului trecut, Radio Moldova și-a modificat parametrii tehnici de transmitere a programelor. Atunci, datorită faptului că pe piața internă a Moldovei au căpătat o largă circulație radioreceptoarele de fabricație occidentală, a început exploatarea diapazonului de unde FM (standard vestic sau FM-2). Primul emițător de acest gen a fost dat în exploatare la 30 octombrie 1995 în zona Strășeni, iar ulterior altele două la Rezina și Cimișlia. Radio Moldova emite, în prezent, pe bandă de unde medii și ultracurte, inclusiv pe 15 frecvențe FM-2, prin 22 de emițătoare amplasate pe întreg cuprinsul țării. Emițătorul de bază, cu o putere de 1000 kW (unde medii), situat în orașelul Maiak din stînga Nistrului (din 1992), nu se folosește, deoarece este controlat de autoritățile autoproclamatei republici nistrene.

Timp îndelungat, Radio Moldova a activat sub egida Comitetului de Stat al RSSM pentru Radiodifuziune și Televiziune. Din 1990 se află în componența Radioteleviziunii Naționale, din 1994 – în Compania de Stat Telera-

dio-Moldova, iar din 2004 – în Instituția Publică Națională a Audiovizualului „Teleradio-Moldova”. Actualmente, Radio Moldova este unicul serviciu de radio din țară cu acoperire națională. Pînă în 2004, acesta a avut statutul de instituție de stat, apoi a fost inițiat procesul de transformare în serviciu național public.

În prezent, Radio Moldova emite în regim non-stop. În anul 2001, programele radiofonice adresate publicului intern au avut o durată de cca 6844 de ore, dintre care emisia originală a constituit aproximativ 4483 de ore. Grila de emisie a cuprins programe în proporție de 87% în limba română, restul – în limbile minorităților naționale. Cele 36% din totalul emisie originale au revenit programelor informative („Matinal radio”, „MediaInfo”, „Panorama zilei”, „InfoTerra”, „Contrapunct”, „Dimensiuni europene” etc.), alte 38% le-au constituit emisiunile tematice, restul timpului fiind consacrat emisiunilor pentru copii, sportive etc.

La 24 iulie 1992 și-a început activitatea serviciul de radio cu destinație externă sub denumirea „Radio Moldova Internațional” (RMI). Inițial, emisiunile erau transmise de Centrul Tehnic „Maiak” din Grigoriopol, care în scurt timp a fost acaparat de secesioniștii de la Tiraspol. Ulterior, RMI a fost transmis de către Centrul Tehnic din Galbeni-Bacău, România, iar actualmente – în format online. În anul 1933, RMI a difuzat programe cu o durată săptămînală de 20 de ore în limbile română, engleză, spaniolă și franceză. În următorii doi ani volumul de emisie a crescut pînă la 30 de ore/săptămîna, a fost începută emisia și în limba rusă. În linii mari, aceste coordonate sunt păstrate pînă astăzi. În anul 2007, RMI a difuzat emisiuni cu un volum total de 650 de ore în tradiționalele cinci limbi. Spre deosebire de programele serviciilor mondiale de radio, ele sunt axate pe difuzarea informației despre realitățile interne, evenimentele internaționale fiind oglindite în măsura în care Moldova este implicată sau interesată de ele. RMI a fost inclus în circuitul internațional de date despre radiodifuzorii externi.

La începutul anilor '90, odată cu liberalizarea accesului la mediile de informare, se atestă crearea și diversificarea pieței radiofonice autohtone, în special prin punerea în valoare a inițiativei personale. Astfel, în 1993 a apărut „Unda liberă” – primul post nestatal de radio din Republica Moldova. Pînă în anul 1995, cînd a fost adoptată Legea Audiovizualului, au fost create, cu precădere la Chișinău, și alte servicii de radio comerciale și necomerciale („Radio Nova”, „Radio Poli Disc”, „Micul Samaritean” etc.). De la mijlocul anului 1998, pe teritoriul Republicii Moldova activau 14 posturi de radio, dintre care 12 la Chișinău. În perioada următoare, numărul de posturi private a fost în creștere, ele extinzîndu-și acțiunea în diferite regiuni ale țării. În anul 2003 funcționau 36 de posturi radio, dintre care 4 la Bălți, 2 în UTA

Găgăuzia, 9 în alte orașe, centre raionale și localități rurale. Potrivit datelor din Registrul posturilor de radio, la 1 ianuarie 2008 în Republica Moldova funcționau 45 de posturi radio publice, private și necomerciale. Acestea explorau frecvențe în benzile FM-1 și FM-2 și emit programe în limbile română, rusă, bulgară, găgăuză etc. În prezent, în Republica Moldova funcționează 52 de posturi radio.

În 1998, pe piața mediatică din Republica Moldova a apărut radiodifuziunea publică municipală. Inițiatorul ei a fost Primăria mun. Chișinău, care, în luna octombrie a acelui an, a lansat postul de radio „Antena C”. Serviciul radiofonic, cu o arie de acoperire echivalentă cu două treimi din teritoriul țării, emitea non-stop 24 buletine de știri, inclusiv 6 în limba rusă, iar de două ori pe săptămână prezenta actualități în engleză, franceză și spaniolă. Postul a avut în grilă emisiuni tematice social-politice, economice, culturale, multe dintre care aveau caracter interactiv. „Antena C”, ca post municipal de radio, a existat pînă în anul 2007, cînd, în conformitate cu prevederile Codului Audiovizualului al Republicii Moldova, a fost supus privatizării.

Sectorul radiofonic din raioanele de est ale Republicii Moldova este aservit politicilor de desprindere a acestei regiuni de restul țării. În consecință, accesul la frecvențele radio a fost limitat. „Radio PMR”, fondat în 1992, timp îndelungat a fost unicul operator radio în regiune. Abia în ultimii ani au apărut unele posturi radiofonice de alternativă. Emisiunile radiofonice sunt realizate, de regulă, în limba rusă. La 12 mai 2000 și-a început emisia postul „Radio Găgăuzia”, care, în prezent, face parte din Compania Publică „Găgăuzia Radio Televizionu”. Programele sunt difuzate în limbile găgăuză (50%), rusă (30%) și română (20%). „Radio Găgăuzia” emite în diapazonul frecvențelor FM-2 de la Comrat, Vulcănești și Ceadîr-Lunga. Postul de radio „Eni Ai” este rezultatul unei prime inițiative private în domeniul audiovizualului din această regiune a țării.

Referitor la televiziune, menționăm că prima emisiune televizată națională a fost realizată la 30 aprilie 1958, la puțin timp după lansarea în lume (SUA, Marea Britanie – 1950, țările Europei de Vest – 1951–1960) a acestui mijloc de informare în masă. Specificul televiziunii este determinat în mare măsură de preponderența emisiunilor informative, distractive, sportive, de popularizare a științei față de cele artistice. Prin intermediul televiziunii se realizează cea mai variată sinteză a imaginii cu cuvîntul. Posibilitățile expresiv – imaginative ale televiziunii sunt folosite diferit în funcție de caracterul și genul emisiunilor. Astfel, efectul de moment al unei emisiuni televizate poate fi accentuat, sau dimpotrivă, slăbit cu ajutorul unor mijloace speciale de realizare a unei acțiuni maxime asupra spectatorului. [3, p.303-304]

Inițial, serviciul autohton de televiziune difuza emisiuni cu o durată to-

tală de 3–4 ore, cu o periodicitate de trei ori pe săptămână, fiind alcătuite din scurte ediții informative, convorbiri și filme difuzate în alb – negru dintr-un studiu improvisat. În momentul lansării televiziunii, populația dispunea de 13 mii de televizoare. În anii '80 și '90, în urma renovării bazei tehnico-materiale, televiziunea din RSSM a cunoscut o dezvoltare remarcabilă. În această perioadă s-a extins zona de recepție a emisiunilor. Către anul 1996, emisiunile Televiziunii Naționale puteau fi recepționate pe 98,9% din teritoriul Republicii Moldova. În anul 1974 a avut loc prima emisiune color, iar în 1982, după dotarea Centrului de televiziune cu utilaj modern, – toate emisiunile sunt difuzate în culori. În 1985 volumul zilnic al emisiunilor constituia 40 de ore, asigurat de patru studiouri. Din 1967 televiziunea moldovenească face parte din Organizația Internațională de radiodifuziune și televiziune. Ca membru al Interviziunii, are dreptul de a retransla și difuza emisiunile sale peste hotare, de a familiariza spectatorul din străinătate cu succesele republicii în domeniul economiei și culturii. La 1 ianuarie 1991, în posesia populației republicii se aflau cca 1, 13 mil. de televizoare.

Pînă în anii '90, serviciul național de televiziune a fost unicul operator autohton de profil. Inițial, acesta s-a aflat în subordinea Comitetului de Stat al RSSM pentru Televiziune și Radiodifuziune (1958–1990). Ulterior a fost încadrat în Radioteleviziunea Națională (1990–1994), din 1994 – în Compania de Stat „Teleradio-Moldova”, iar din 2004 – în Instituția Publică Națională a Audiovizualului „Teleradio-Moldova”. Serviciul național de televiziune poartă titulatura oficială de „TV Moldova 1”.

În anul 2007, „TV Moldova 1” și-a extins emisiia zilnică de la 12 la 18 ore, dintre care 49% le-au revenit programelor originale. Din totalul anual de 1813, 4 ore de emisie, 83% au fost realizate în limba română, iar restul în limbile minorităților naționale. Emisia originală a cuprins programe de știri și politice (33%), publicistice și artistice (34%), matinale (14%), pentru copii (6%), pentru etnii (3%), sportive (9%), spoturi promo (1%). În prezent, emisiia zilnică cuprinde 24 ore, cu excepția unor regiuni.

În anii '90, în Republica Moldova apare și se dezvoltă televiziunea nestatală. La început au fost cîteva studiouri de cartier care transmiteau prin cablu producție proprie sau preluate de la alte centre de televiziune: „Electron” din Tiraspol, „Sor TV” din Soroca, „TVC” din Camenca, „Satelit TV” din Chișinău. În 1994, la Chișinău a fost creată Întreprinderea moldo-americană „Eurocable”, primul sistem de televiziune multicanal prin cablu care prelua emisiuni de la 8 centre de televiziune străine. În 1996, aceasta a devenit proprietatea altei întreprinderi moldo-americane – „SUN TV”. Cîrînd, televiziunea prin cablu se răspîndește și în alte zone ale țării (în orașe, centre raionale și în comunități rurale). În anul 1998 au fost înregistrate

28 de instalații TV prin cablu, în anul 2004 – 55, în anul 2005 – 115, în anul 2006 – 147, în anul 2008 – 166, iar în prezent numărul lor s-a redus esențial, ajungând la 135 de instalații prin cablu. În aceeași perioadă apare și se dezvoltă televiziunea nestatală prin eter. Primul post particular de acest gen a fost „STV” din Slobozia (1990). Către anul 1997, deja 23 de studiouri au obținut de la Consiliul Coordonator al Audiovizualului licența de emisie prin eter, 30% dintre ele fiind amplasate la Chișinău, restul – în alte localități ale Moldovei (Rîșcani, Drochia, Briceni, Cimișlia, Florești, Edineț, Bălți, Căușeni, Rezina, Cahul, Nisporeni).

Deși televiziunea prin eter a cunoscut o dezvoltare mai lentă decât cea prin cablu, totuși, evoluția acesteia a fost ascendentă. La mijlocul anilor '90, pe piața televiziunii prin eter s-a evidențiat studioul „Catalan TV”, inaugurat la 31 august 1995 la Chișinău. Emisiunile puteau fi receptate de 35% din populația capitalei și 90% din locuitorii din centrul Moldovei. „Catalan TV”, spre deosebire de celelalte posturi de televiziune din acea perioadă care preferau retransmiterea programelor străine, s-a axat pe producția originală. Relevante în acest sens au fost emisiunile „Televiz”, „Metronom”, „CTV Info-noutăți” ș.a.

În anul 1997, la Chișinău au fost deschise alte câteva posturi de televiziune prin eter, care s-au dovedit a fi mult mai longevive decât „Catalan TV”. Este vorba de „PRO TV” și „NIT”. „PRO TV” a introdus pe piața televizată din Republica Moldova o nouă manieră de realizare și prezentare a programelor informative și analitice. La 10 ani de la lansare, „NIT” dispune de 14 frecvențe, care îi permit să difuzeze emisiunile pe o bună parte din teritoriul republicii. Programele informative și publicistice sunt realizate în proporție de 70% în limba rusă și 30% în limba română. Aceste și alte studiouri („TV7”, „N4”, „Prime” ș.a.) își inserează producția originală în grila programelor de televiziune preluate fie din Rusia, fie din România.

„EuroTVChișinău” a fost fondat în anul 2002 ca un serviciu municipal de televiziune. Acesta acoperea 60% din teritoriul țării și emitea în limba română programe informative, publicistice și de divertisment. În anul 2007 postul a fost privatizat.

În UTA Găgăuzia, primul studio de televiziune „TV Găgăuzia” a fost inaugurat în 1989. Face parte din instituția regională „Teleradio-Găgăuzia” și emite programe informative și tematice în limbile găgăuză și rusă din Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcănești și Copceac. În afară de propriile emisiuni, „TV Găgăuzia” retransmite programele „TRT 1” din Turcia. În ultimii ani, la Comrat, Ceadâr-Lunga, în satul Copceac au apărut patru studiouri de TV prin eter („Bizim Aîdînic”, „TVK 24” etc.), precum și prin cablu, preponderent în localitățile rurale (în satele Chirsova, Tomai, Gaidar, Cazaclia, Beșalma etc).

Televiziunea din raioanele din stînga Nistrului este supusă regimului separatist de la Tiraspol. În anii '90 și în perioada următoare, în această regiune a republicii inițiativa în domeniul televiziunii a aparținut aproape în exclusivitate autorităților sau agenților lor economici afiliați, respectiv, serviciul de stat „Televiziunea Transnistriei” a fondat în anul 1992 postul de televiziune „Sheriff” care retransmite, de la mijlocul anilor '90, un pachet de peste 20 canale TV, majoritatea din Rusia. Între anii 1993 și 2001, armata a 14-a dislocată în Tiraspol a finanțat postul de televiziune „Arm-TV”. Din 1995, la Tiraspol funcționează postul „TV TCV”.

La începutul anului 2008, în raioanele din stînga Nistrului ale Republicii Moldova a apărut televiziunea prin sistemul GSM. Acest tip de televiziune a fost lansat de către compania franceză „Orange Moldova”. Doi operatori TV emit prin satelit.

Anularea la începutul anilor '90 a bruiajului serviciilor de radio străine, practicat de țările ex-socialiste, deschiderea accesului la mediile electronice din străinătate, retransmiterea pe frecvențele locale a posturilor internaționale de radio, dezvoltarea televiziunii prin cablu au creat premise pentru recepționarea liberă a audiovizualului străin. Totodată, acest proces nu a fost secundat de acțiuni capabile să securizeze piața audiovizuală internă și să protejeze operatorii interni, să asigure dezvoltarea prioritară a presei electronice autohtone. Unul din motive este că acest proces s-a derulat în lipsa unei instituții abilitate să elaboreze și să promoveze o strategie națională de dezvoltare a audiovizualului.

Acreditarea legislativă a audiovizualului public în Republica Moldova a durat mai mult de zece ani și a cunoscut mai multe etape. Inițial, Legea Audiovizualului nr. 603 din 03.10.1995 a cuprins două prevederi în materie de audiovizual public. Astfel, art. 1 al Legii definea instituția publică a audiovizualului drept „instituție creată în baza capitalului de stat sau cu capital majoritar de stat și cu participarea altui capital public sau privat, care este independentă în activitatea de creație și reflectă interesele tuturor păturilor sociale”, iar art.7, alin. (1) preciza: Compania de Stat „Teleradio-Moldova este instituția publică a audiovizualului. Interpretarea confuză (instituția media de stat era echivalentă cu cea publică), precum și lipsa unor coordonate legale clare de constituire a unui asemenea tip de audiovizual au anulat influența legii de referință asupra procesului de validare a ideii și a practicii audiovizualului public pe teren autohton.

La 24 aprilie 2002, Adunarea Parlamentară a Consiliului European, după unele dezbateri asupra situației politice din Republica Moldova, a adoptat Rezoluția nr.1280 privind funcționarea instituțiilor democratice din Republica Moldova. Articolul 10, alin. (10) al documentului recoman-

dă revizuirea Legii Audiovizualului și schimbarea statutului Companiei „Teleradio-Moldova” în instituție publică a audiovizualului. Drept urmare, la 26 iulie 2002, Parlamentul a adoptat Legea nr. 1320 cu privire la Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”. Legea a intrat în vigoare la 15 august 2002.

O nouă etapă în acreditarea legislativă și practică a audiovizualului public în Republica Moldova a început în anul 2006, odată cu adoptarea Codului Audiovizualului. Capitolul VII al acestui act legislativ este consacrat în totalitate radiodifuzorilor publici. Potrivit art. 50, Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” este „un serviciu public de radiodifuziune și televiziune independent editorial, precum și în activitatea sa de creație, autonom instituțional, constituit în baza capitalului financiar public, care, în condițiile prezentului Cod, oferă servicii de programe întregii societăți din Republica Moldova, cu acoperire a întregului teritoriu al Republicii Moldova”.

În conformitate cu art. 51, IPNA Compania „Teleradio-Moldova” urmează să elaboreze, să producă și să difuzeze emisiuni radiofonice și televizate despre realitățile sociale, politice și economice interne și internaționale, precum și din domeniile culturii, agrementului, învățămîntului, educației, sportului, emisiuni pluraliste, imparțiale, inovative, de înaltă calitate și integritate a programului, menite să asigure informarea corectă, imparțială, echidistantă, respectînd echilibrul politic, libertatea de exprimare, de creație și de convingeri. Compania trebuie să transmită onest, fidel, echidistant informațiile în cadrul programelor de știri; să asigure dreptul la informare a tuturor categoriilor de cetățeni ai Republicii Moldova, inclusiv al minorităților naționale; să favorizeze dezbaterile democratice, schimburile de opinie între diversele categorii de populație, precum și integrarea în societate a cetățenilor; să realizeze emisiuni cognitive și de divertisment destinate copiilor de diferite vârste, adolescenților, tinerilor.

Articolul 52 al Codului Audiovizualului stabilește în mod expres oportunitatea „garantării prin lege a independenței editoriale”. Astfel, independența editorială include dreptul exclusiv al organelor de conducere ale companiei de a adopta, în limitele stabilite de prezentul Cod, decizii cu privire la: elaborarea politicii editoriale, adoptarea și modificarea grilei de emisie a companiei; organizarea activității editoriale și de creație; conceperea și producerea programelor, inclusiv a celor de știri și actualități; alte activități stabilite de prezentul Cod și/sau de Consiliul de Observatori al companiei. [4, pag.24]

În această activitate, potrivit Codului, sunt interzise ingerințele autorităților publice sau influențele vreunui partid, organizații comerciale, eco-

nomice, social-politice, sindicale sau de alt ordin. În calitate de exponent al interesului public a fost stabilit Consiliul de Observatori, care este compus din nouă membri votați de către Parlament, după selectarea lor de CCA printr-un concurs public.

Codul a stabilit tipologia radiodifuzorului public (național și regional), mecanismele de finanțare (subvenții de la bugetul de stat, potrivit caietului de sarcini; donații și sponsorizări pentru proiecte speciale; sume obținute prin acordarea dreptului de utilizare și transmitere a proprietății, inclusiv a emisiunii; profitul obținut în urma organizării evenimentelor publice în conformitate cu obiectul de activitate al companiei; venituri obținute din publicitate și din alte surse financiare a căror legitimitate nu vine în contradicție cu prevederile actualului Cod și a altor legi în vigoare) și, de asemenea, modalitățile de exercitare a controlului public.

Noul Consiliu de Observatori al companiei a aprobat concepțiile de dezvoltare a radiodifuziunii și televiziunii, Codul Deontologic, alte acte normative importante pentru derularea acestui proces. În 2008 s-au făcut și primii pași pentru transformarea Companiei Regionale Audiovizuale „Teleradio-Găgăuzia” în instituție publică.

Sectorul presei electronice din Republica Moldova (și cel public, și cel privat) actualmente se află la etapa de devenire și de căutare a propriei identități.

În anul 2009 a fost soluționată și problema retransmiterii pe teritoriul Republicii Moldova a serviciilor de programe ale radiodifuzorilor din străinătate – Radio France Internationale, BBC, Europa Liberă, TV-5 Europe, care utilizează frecvențele terestre închiriate de la Î.S. „Radiocomunicații”. Prin adoptarea în iulie 2006 a Codului Audiovizualului, s-au produs unele modificări de ordin juridic, fapt ce a necesitat stabilirea unor proceduri noi privind legalizarea activității acestor instituții audiovizuale, pe motiv că termenul de valabilitate al licențelor a expirat, iar Art. 2 lit. q) al Codului stipulează că Licența de emisie este „act oficial prin care Consiliul Coordonator al Audiovizualului acordă unui radiodifuzor aflat sub jurisdicția Republicii Moldova dreptul de a difuza, într-o zonă determinată, un anumit serviciu de programe”, ceea ce înseamnă că radiodifuzorilor nominalizați nu le pot fi eliberate licențe de emisie pe motiv că nu se află sub jurisdicția Republicii Moldova.

Prin Decizia nr. 35 din 1 aprilie 2009, Consiliul Coordonator al Audiovizualului a acordat posturilor respective dreptul de retransmisie a serviciilor de programe pe teritoriul Republicii Moldova. Aceeași decizie preconiza că în acordurile separate de liberă retransmisie, încheiate între CCA și radiodifuzori, să fie stipulate condițiile de retransmisie a serviciilor de programe.

Ca urmare, a fost elaborat Acordul-Cadru de Liberă Retransmisie, examinat și aprobat prin Decizia CCA nr. 49 din 14.05.2009. Acordul-Cadru de Liberă Retransmisie a fost semnat și de către Radio France Internationale, BBC și TV-5 Europe.

În scopul asigurării cadrului juridic de trecere de la televiziunea analogică la televiziunea digitală, Consiliul Coordonator al Audiovizualului a propus completarea Codului Audiovizualului cu un nou capitol ce se referă la digitalizare.

În anul 2010 a fost reluată retransmisia prin eter a postului TVR 1, care anterior se difuza pe teritoriul Republicii Moldova prin cablu și prin satelit.

În același timp, în anul 2010 începe o etapă de maturizare a pieței media din Republica Moldova, prin apariția a două posturi private de televiziune – „Publika TV” și „Jurnal TV”. Aceste posturi concurente reprezintă începutul unor schimbări radicale în domeniul audiovizualului autohton prin promovarea valorilor democratice și a tendințelor de integrare europeană.

În concluzie, afirmăm că audiovizualul în Republica Moldova parcurge o perioadă de tranziție de la un regim dictatorial spre unul democratic. Deși se tinde tot mai mult spre o descentralizare, totuși se observă ingerințele politice, care determină adesea activitatea editorială a radiodifuzorilor. Se atestă tendințe de modernizare a acestui domeniu prin apariția unor posturi de televiziune noi, concurente, care încearcă să promoveze idei și valori europene. Cu toate acestea, mai rămâne de parcurs o cale lungă pînă la consolidarea independenței și eficacității audiovizualului în Republica Moldova.

Referințe bibliografice

1. Enciclopedia Moldovei. Republica Moldova. Ediție consacrată împlinirii a 650 de ani de la întemeierea statului moldovenesc. Chișinău: Enciclopedia Moldovei, 2009. – 730 p.
2. Colesnic Iurie. Chișinău. Enciclopedie. Chișinău: Museum, 1997. 570 p.
3. Literatura și Arta Moldovei. Enciclopedie. Vol.II. Chișinău: Redacția Principală a ESM, 1986. – 508 p.
4. Codul Audiovizualului al Republicii Moldova nr. 260 din 27.07.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr. 131-133, p. 20.

ORIENTĂRI GEOPOLITICE ALE REPREZENTANȚILOR PRINCIPALELOR ETNII CONLOCUITOARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Lilia GRIBINEȚ,
lector la Universitatea de Studii
Europene din Moldova

Summary

The time pass and in the political extern of Republic Moldova is make some modification as: the imposing (constrained) force, existed and the geopolitical orientations of the people in this society. In these orientations existed the majority and the minority of the population. There are different geopolitical orientations i related those things in my work.

Pentru populația polietică din teritoriul actualei Republici Moldova secolul trecut a fost destul de controversat. Pe parcursul acestei perioade istorice statutul politico-juridic al formațiunilor statale din acest teritoriu a suferit diverse schimbări, majoritatea cărora s-au produs fără a lua în cont doleanțele majorității cetățenilor, îndeosebi ale reprezentanților etniei titulare. O politică internă și externă de sine stătătoare statul nostru contemporan o elaborează și o promovează abia de la sfârșitul secolului al XX-lea, adică după prăbușirea URSS. Chiar din start, cetățenii țării noastre, în funcție de mai mulți factori obiectivi și subiectivi (inclusiv și de structura etnică), au început treptat să se orienteze spre diferite azimuturi ale spațiului geopolitic în care ne aflăm. În această ordine de idei devine actuală și importantă examinarea opiniei publice vizavi de problema aderării Republicii Moldova la diferite comunități, structuri și organisme internaționale, cum sunt: Uniunea Europeană (UE), Comunitatea Statelor Independente (CSI), Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) etc.

Conform datelor ultimului recensământ (2004), componența națională a populației Republicii Moldova relevă faptul că moldovenii, etnia majoritară, constituie 75,8% din totalul populației, marcînd o creștere cu 5,9% față de datele recensământului din anul 1989, iar cota minorităților etnice este în scădere: de la 34,8% la 23,8%. Alături de moldoveni, etnicii minoritari ucraineni reprezintă 8,4%, rușii – 5,9%, găgăuzii – 4,4%, bulgarii – 1,9%. Celelalte minorități etnice – evreii, romii, italienii etc. au o pondere de 1% din numărul total al populației țării [1]. Evident este faptul că principalele etnii minoritare din țară sunt reprezentate de către ucraineni, ruși, găgăuzi și bulgari.

Ținînd cont de structura etnică de mai sus, vom încerca să evidențiem opțiunile, preferințele geopolitice ale acestor segmente importante ale populației, care au un impact esențial asupra politicii externe a țării.

Dacă după declararea independenței majoritatea populației opta pentru reformarea societății și relațiilor cu statele occidentale, către anul 1993, odată cu accentuarea crizei economice, societatea civilă începe să fie afectată de așa-zisul „sentiment de nostalgie” [2] pentru perioada sovietică, care era calificată de către cetățeni ca o garanție a securității personale și a unui minim economic necesar. Dar cu timpul mentalitatea cetățenilor treptat se modifică în direcția reorientării de la CSI, spre integrarea în UE. Dacă în 1998 majoritatea cetățenilor (52%) susțineau că în viitor Moldova trebuie să mențină relații mai strânse cu CSI, apoi către 2001 situația începe să se modifice, majoritatea pledând pentru UE (51%) [3]. Reorientarea opțiunilor de integrare internațională își are explicația în același nivel scăzut de trai al populației, astfel pierzându-se încrederea în colaborarea cu CSI, care devine mai puțin apreciată ca formațiune capabilă să contribuie efectiv la relansarea noastră economică. În schimb, integrarea în UE se impune ca o abordare mai serioasă a lucrurilor, cerînd împărțășirea normelor și valorilor acestei comunități și promovarea procesului de reformare, care să apropie statele respective de standardele europene și de îndeplinirea criteriilor politice, economice și administrative de aderare.

Așa precum arată sondajele din ultima perioadă (2005–2011), integrarea în UE devine un obiectiv tot mai pregnant în orientările geopolitice ale populației, deși între etnii, luate aparte, persistă diferențe în acest sens. În pofida predominării opțiunilor europene, Federația Rusă este calificată în proporție de 60,5% ca principalul partener strategic al Republicii Moldova. În acest sens, reprezentanții minorității etnice ruse dețin înțietate (86,5%), fiind urmați de către cei ucraineni (85%). La un nivel destul de înalt Rusia este apreciată și de către moldoveni (54,7%), mai rezervați fiind etnicii minoritari găgăuzi și bulgari (85,8%) [4].

Respectiva atitudine a minorităților etnice față de Federația Rusă se explică prin așa-zisa „apărare” de către această țară a conaționaliilor aflați în afara hotarelor patriei istorice. Este, de fapt, un pretext deseori utilizat de marile puteri cînd încearcă să-și extindă influența asupra altor state (de exemplu, războiul început de SUA în 1846 contra Mexicului, atacarea Poloniei de către Uniunea Sovietică în 1939, recentul război din Georgia, cînd Rusia a intervenit militar pentru a apăra „demnitatea și onoarea cetățenilor ruși din Osetia de Sud”) [5]. Practica dată este utilizată de Federația Rusă în raport cu alte țări din spațiul postsovietic, inclusiv Moldova, care constituie pentru aceasta una din țările din „vecinătatea apropiată”, și care împreună cu alte țări din spațiul menționat este considerată ca făcînd parte din grupul de state ce intră în zona de influență a țării nominalizate. Minoritatea etnică rusă este cointerесată ca Rusia să reprezinte principalul partener strategic al

Moldovei, în ciuda faptului că aceasta aplică uneori în relațiile sale cu Republica Moldova o politică destul de dură.

Situația diferă radical în cazul aprecierii României ca principal partener strategic al Republicii Moldova – pe cât de mult Rusia este apreciată din acest punct de vedere, pe atât de puțin România (7%), cu toate că ea este calificată de unele forțe politice ca „drumul Republicii Moldova spre UE” [6].

Etnia majoritară consideră România ca principalul partener strategic al țării, însă la un nivel mult mai redus decât în cazul Rusiei (4,8%). Aprecierea României în această calitate de către reprezentanții minorităților etnice ruse, găgăuze și bulgare este nulă, ucrainenii fiind unica etnie minoritară care apreciază România din acest punct de vedere, însă în proporție nesemnificativă (1,2%). Aceste date demonstrează atitudinea destul de critică a minorităților etnice față de România, în ciuda faptului că aceasta în plan extern permanent a sprijinit Republica Moldova în ce privește includerea sa în cadrul organizațiilor internaționale, precum Organizația Națiunilor Unite (ONU), Consiliul Europei (CE), Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) și Organizația Mondială a Comerțului (OMC). De asemenea, România a susținut activ Republica Moldova în eforturile depuse în vederea integrării sale în organizațiile și inițiativele regionale din Europa Centrală și de Sud-Est, care sunt văzute la Chișinău ca un intermediu de avansare a Republicii Moldova pe calea integrării europene. În acest context, România a sprijinit Moldova pentru a fi admisă în cadrul Inițiativei Central Europene (ICE), Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est (PSESE) și al Acordului privind liberul schimb în Europa Centrală (CEFTA). România a fost și un promotor important al aspirațiilor de integrare europeană a Republicii Moldova, cunoscându-se eforturile sale de a sensibiliza statele membre ale UE pentru a le convinge să ofere Moldovei aceeași perspectivă europeană ca și statelor asociate din Balcanii de Vest [7]. Aprecierile nesemnificative ale României ca partener strategic al Republicii Moldova provin din unele viziuni ale unor politicieni români vizavi de perspectivele statalității moldovenești.

Cele menționate puțin sunt conștientizate de către etniile minoritare din țară, odată ce Federația Rusă este văzută ca partener prioritar al Republicii Moldova din toate punctele de vedere. Situația se explică în mare măsură prin originea slavă a principalelor minorități etnice, cu excepția găgăuzilor. Dar nici etnia majoritară, care are rădăcini istorice comune cu cea mai mare parte a populației din teritoriul actualei României, nu este pe deplin dispusă să considere această țară drept principalul strateg politic. Cauza acestui fapt regretabil consistă în rezervele pe care le au unii politicieni români față de perspectivele statalității moldovenești. De asemenea, în mare parte moldo-

venii califică rămânerea țării în zona de influență a Rusiei ca o continuare a rusificării, ceea ce, după părerea lor, îndepărtează Moldova de contextul european.

Uniunea Europeană, după nivelul calificării de către etnii ca principal partener strategic al Republicii Moldova, se află între Rusia și România (23,2%). Moldovenii, ca și în cazul României, cel mai mult pledează pentru parteneriatul cu UE – 26,8%, pe când etniile minoritare se dovedesc a fi destul de rezervate: ucrainenii – 8,2%, găgăuzii și bulgarii – 10,1% și rușii – 5%. Cu toate acestea, întreaga societate apreciază relațiile dintre Moldova și UE ca fiind destul de bune – 65,8% în 2005 și 69,9% în 2011. Însă Moldova puțin corespunde exigențelor aderării la UE. Din punct de vedere politic, acestea constau în stabilitatea instituțiilor ce garantează democrația, statul de drept, respectarea drepturilor omului și ale minorităților, precum și protecția acestora, iar criteriul economic include existența unei economii de piață funcționale și capacitatea de a face față presiunii concurențiale și a forțelor pieței din interiorul Uniunii. Nu poate fi ignorată nici aptitudinea de a-și asuma obligațiile ce decurg din calitatea de membru al UE, inclusiv aderarea la obiectivele de ordin politic, economic și monetar ale Uniunii [8], aflînduse permanent într-o stare de criză economică și politică.

Republica Moldova continuă să insiste asupra obiectivului său de integrare în UE, drept argument fiind relațiile începute încă din anul 1992 și definite în Acordul de Parteneriat și Cooperare (APC), semnat în noiembrie 1994 și intrat în vigoare în iulie 1998, precum și Documentul de strategie a țării pentru perioada 2002–2006, adoptat la 27 decembrie 2001. Cel din urmă stabilește obiectivele de cooperare ale Republicii Moldova cu UE, prevăzînd implementarea programului de susținere a reformelor în țara noastră. Programul dat include prezentarea în septembrie 2003 a Conceptului integrării Moldovei în UE, care salută Politica Europeană de Vecinătate (elaborată pentru țările vecine din Europa de Vest și bazinul Mării Mediterane, avînd ca scop crearea unui cerc de state prietene, prospere și stabile și luînd măsuri de consolidare a cadrului instituțional al integrării europene a Moldovei) [9] și exprimă dorința includerii în procesul de stabilizare și asociere ce cuprinde țările Balcanilor de Vest; încheierea la 9 decembrie 2004 a Planului de Acțiuni între Republica Moldova și UE (PAUEM), care reprezintă cel de-al doilea pas în relațiile dintre acestea și stabilește strategii privind libertățile umane și reforme aproape în toate domeniile de activitate. În contextul PAUEM, integrarea europeană nu înseamnă aderarea Moldovei la UE, ci mai curînd un proces de ajustare la modelul de guvernare european bazat pe principiile statului de drept și ale economiei de piață, de aliniere a normelor și standardelor naționale la cele ale UE, de participare graduală

la programele și politicile UE și de aprofundare a interdependenței dintre procesele și politicile comunitare și cele promovate la nivel național.

Evidentă este însă și o contradicție în politica externă a țării, inclusiv în orientările geopolitice ale societății, mai concret – ale reprezentanților principalelor etnii conlocuitoare. Cu toate că acestea în proporție mult mai înaltă apreciază Rusia ca principal partener strategic al Moldovei, totuși vectorul politicii externe a țării este direcționat spre UE. Răspîndită este și versiunea precum că CSI și UE reprezintă două procese integraționiste distincte, chiar contradictorii, și Republica Moldova va fi nevoită în cele din urmă să opteze în favoarea uneia dintre ele, rol primordial avînd și orientările geopolitice ale etniilor ca membri ai societății [10].

Începînd cu anul 2006, tot mai mult se vorbește despre intensificarea integrării Republicii Moldova în UE, discutîndu-se concomitent avantajele/dezavantajele apartenenței țării la CSI. Populația, în proporție de 40,9%, consideră că țara trebuie să se integreze în UE și să iasă din CSI, 40,2% optează pentru integrarea țării în UE concomitent cu rămînerea sa în cadrul CSI și aproape fiecare al zecelea sau 9,1% din respondenți sunt de părere că Moldova trebuie să rămînă doar în CSI, iar 6,8% – că ar fi mai bine ca ea să nu facă parte din nici o alianță/uniune, pledînd pentru o țară total independentă și neutră [11].

Însă, luînd în calcul considerentele pragmatice, nu se exclude faptul că atunci cînd vor exista șanse reale de integrare, o bună parte din comunitățile minoritare vor sprijini și mai mult aderarea țării la UE, deoarece astfel vor cîștiga economic și din punctul de vedere al libertăților personale. Un fenomen similar a avut loc și în Țările Baltice. Ca exemplu servește minoritatea etnică rusă, care inițial se opunea aderării, dar ulterior pleda pentru aceasta chiar mai mult decît etniile titulare din aceste țări [12].

Nu se va ignora și faptul că, în ciuda conștientizării necesității de integrare a Moldovei în UE, prioritatea celei din urmă în politica externă a țării treptat este apreciată tot mai puțin de către membrii societății: 64,3% în 2005 și 47% în 2011. Dintre principalele etnii, moldovenii dețin înțietate în apreciere în ambii ani: 70,6% în 2005 și 53,7% în 2011, anterior fiind urmași de către etnicii minoritari ruși (44,2%), pe cînd în 2011 – de către cei ucraineni (20,7%). Astfel, în 2011 rușii devin mult mai reticenți în oferirea eventualelor voturi privind integrarea țării în UE (14,7%), de altfel, și ucrainenii optînd pentru faptul dat mult mai puțin decît în 2005 (41,9%).

Similară este situația și în cazul minoritarilor etnici găgăuzi și bulgari, și aceștia devenind mai puțin interesați în realizarea opțiunii europene: 44,8% în 2005 și 20,1% în 2011.

Nu poate fi trecută cu vederea nici proporția destul de înaltă și în creștere

în care etniile, îndeosebi cele minoritare, optează contra aderării Republicii Moldova la UE. În cazul moldovenilor, vizibilă este concordanța orientărilor geopolitice, odată ce pe cât de mult doresc obținerea de către Moldova a statutului de membru al UE, pe atât de puțin, în comparație cu celelalte etnii, sunt contra acestui fapt, deși respectivul procentaj în 2011 este în creștere remarcabilă (21,1%) față de cel din 2005 (5,6%).

Etnia minoritară rusă în proporție mult mai mare pledează contra aderării țării la Uniune: 18,3% în 2005 și 57,3% în 2011.

Similar este și cazul etnicilor minoritari ucraineni, a căror atitudine față de UE în 2011 a devenit mai rezervată (33%) în raport cu anul 2005, când pentru neaderarea țării la UE s-au pronunțat 21,8%.

Și în orientările geopolitice ale minoritarilor etnici găgăuzi și bulgari au intervenit schimbări: dacă în 2005 s-au pronunțat împotriva integrării 13,3%, atunci în 2011 – 39,8%.

Remarcabil este faptul că societatea conștientizează șansele reduse ale țării de a deveni membru al UE în viitorul apropiat – doar 3% consideră că Republica Moldova poate obține acest statut în următorii 10 ani, iar 20% – nu mai devreme de 20–25 ani [13].

În pofida acestui pesimism, populația pledează în proporție destul de mare pentru aderarea țării la Uniune. Totodată, adepții CSI susțin integrarea Republicii Moldova în UE în paralel cu menținerea statutului de membru al Comunității. În opinia lor, între aceste entități integraționiste nu sunt incompatibilități, ele fiind și strategia Republicii Moldova. Și în acest caz, după datele BOP din noiembrie 2010 (ultimul barometru în care este inclusă CSI), calificarea destul de înaltă o deține UE (34,6%), ulterior Comunitatea (16,2%).

Ca strategie, integrarea în CSI cel mai puțin este apreciată de către moldoveni (12,3%), precum ei cel mai mult pledează pentru integrarea țării în UE (41%). Însă în proporție destul de înaltă (22,8%) etnia majoritară califică ca strategie a țării și obținerea statutului de membru al UE concomitent cu menținerea celui de membru al CSI.

Starea de lucruri e inversă în cazul ucrainenilor: pe cât de puțin ei apreciază integrarea în UE ca strategie a statului (7,9%), pe atât de mult integrarea în CSI (32,6%). Ei reprezintă și etnia care cel mai mult optează pentru o strategie ce vizează calitatea de membru al ambelor organizații (45,8%).

Similară este situația și la ruși, ei mai puțin apreciind UE din acest punct de vedere (6,9%) și mai mult CSI (29,5%). Însă și în cazul lor prioritară se dovedește a fi includerea ambelor uniuni în strategia Republicii Moldova (40,3%).

Referitor la găgăuzi și bulgari, aceștia practic ignorează UE (1,2%), inte-

grarea țării în CSI calificînd-o ca cea mai efectivă (39,3%), precum o apreciere destul de înaltă posedă integrarea țării în ambele structuri (25,5%).

Astfel, ca strategie a statului, UE este apreciată în proporție redusă, îndeosebi de către reprezentanții etniilor minoritare, situația fiind contrară în cazul CSI. La etnia majoritară starea de lucruri diferă, datorită opțiunii acesteia integrarea țării în UE fiind calificată ca principala strategie a statului, iar integrarea aprofundată în CSI în paralel cu obținerea statutului de membru al UE cel mai mult sunt apreciate ca strategie a Republicii Moldova de către minoritarii etnici ucraineni și ruși.

Or, odată ce organizațiile respective au obiective similare, aceasta nu înseamnă că ele sunt și compatibile, îndeosebi cu dorința Moldovei de a se integra în UE fără a renunța la statutul de membru al CSI. Și dacă cea din urmă este o uniune politico-economică distinctă și concurentă în raport cu UE, Republica Moldova nu poate fi membru al ambelor organizații concomitent. În plus, acestea reprezintă două uniuni economice care presupun crearea a două piețe diferite de mărfuri, capital, servicii și forță de muncă; două uniuni și taxe vamale separate, uniuni valutare, sisteme fiscale diferite. Diferență este și între legislațiile acestora. Dacă Moldova va persista să se integreze în UE odată cu aprofundarea relațiilor sale cu CSI, va trebui să delege aceeași parte din suveranitatea sa către două centre supra-naționale concurente, care pot lua decizii contradictorii, dar obligatorii pentru țară. În art. 11 al Acordului cu privire la crearea CSI se prevede că *din momentul semnării prezentului acord se interzice, pe teritoriul statelor care au semnat, aplicarea normelor statelor terțe, inclusiv cele ale fostei URSS* [14]. Astfel, angajamentele Republicii Moldova în raport cu UE referitoare la armonizarea legislației sale cu cea comunitară sunt în contradicție cu *Acordul cu privire la crearea CSI*.

Însă, dacă Republica Moldova are puține șanse de integrare în UE în viitorul apropiat, trebuie evitate discuțiile privind ieșirea sa din cadrul CSI și întărite relațiile bilaterale cu toate țările membre ale respectivei organizații. Concomitent trebuie continuate acțiunile în vederea integrării europene prin promovarea reformelor și evitarea restanțelor în colaborarea țării cu UE.

Etnicii minoritari ruși, deși în comparație cu celelalte etnii, cel mai mult doresc prelungirea relațiilor/colaborării Moldovei cu CSI, după procentajul eventualelor voturi privind aderarea ei la UE, vizibilă este prioritatea orientării lor politice prooccidentale. Deci, interesul lor pentru o ameliorare a situației țării din toate punctele de vedere, văzut ca fiind realizabil numai prin aderarea acesteia la UE, este mai mare decît cel privind menținerea, poate chiar ascendența forței de impunere a patriei lor externe – Rusia, cu atît mai mult că ei sunt conștienți de deficiențele conceptuale, structurale

și democratice ale CSI. Astfel, Comunitatea este apreciată ca o entitate disfuncțională (îndeosebi după conflictul ruso-georgian din august 2008, care a demonstrat incapacitatea și lipsa voinței politice în CSI privind soluționarea conflictelor atât dintre țările membre, cât și interne, de genul celui transnistrean, ca urmare CSI lipsindu-se de încă un membru – Georgia), cu toate că nu recunosc aceasta în mod direct.

Reprezentanții minorității etnice ucrainene, conform datelor recensământului din 1989, pledau pentru rămânerea în spațiul CSI (67%), cu atât mai mult că Ucraina este unul din fondatorii Comunității, și doar 17% doreau aderarea țării la UE. În prezent, ucrainenii din Republica Moldova optează în proporție semnificativă pentru integrarea în UE, argumentul constând în aceeași îmbunătățire a situației economice, politice, sociale și culturale din țară. Importantă este și inițiativa Ucrainei de a adera la Uniune.

Minoritatea etnică găgăuză, la rîndul său, dispune de un statut autonom destul de vast, care îi oferă dreptul la autodeterminare în cazul unor schimbări radicale în politica externă a Moldovei. Integrarea în UE este calificată ca o astfel de schimbare, dar este puțin posibil faptul ca comunitatea găgăuză să se pronunțe contra integrării date, datele expuse demonstrînd aceasta. În plus, găgăuzii conștientizează avantajele pe care le-ar obține Republica Moldova, inclusiv *UTAG*, în cazul aderării la UE. Semnificativă este și dorința Turciei de a fi membru al Uniunii, comunitatea găgăuză avînd și ea o atitudine pozitivă față de aceasta.

Același lucru îl putem spune și despre minoritatea etnică bulgară. Bulgaria este membru al UE din 2007. Avînd acest statut și ținînd cont de prezența în Republica Moldova a etniei bulgare ca minoritate, calificată și ca „pod viu între cele două state [15], Bulgaria este disponibilă să-și împartă experiența și cunoștințele în determinarea relațiilor politice și economice ale Moldovei cu UE, acordîndu-i ajutor pentru implementarea Directivelor Uniunii. De asemenea, Guvernul Bulgariei salută eforturile Moldovei privind îndeplinirea *PAUEM*. Totodată, Bulgaria susține tendința Moldovei spre apropierea de structurile europene și insistența ei asupra unor relații mai profunde, precum și semnarea unor noi acorduri cu UE. Acest aliat extern a obținut din partea Guvernului Republicii Moldova și unele concesii politice mai mari pentru comunitatea din Taraclia (locuită compact de bulgari), odată ce a devenit membru al UE. Aceleași privilegii le poate avea și minoritatea etnică găgăuză în cazul aderării Turciei la Uniune. Rezultă că aderarea respectivă e în interesul găgăuzilor și bulgarilor, ei susținînd o politică europeană în proporție de 20,1%.

Cu toate că CSI deține încă o anumită influență în politica externă a Republicii Moldova, precum și în orientările geopolitice ale reprezentanților

etniilor conlocuitoare ca membri ai societății, UE treptat devine prioritară. Pe măsură ce Republica Moldova va deveni membru a mai multor instituții din cadrul Uniunii, va liberaliza regimul de vize cu UE, va avea cu aceasta un acord de liber schimb ce va presupune preluarea legilor europene fără a fi modificate, astfel corespunzând standardelor europene de integrare, atunci renunțarea la statutul de membru al CSI „va fi inevitabilă și un fapt împlinit” [16].

În orientările geopolitice ale etniilor din țara noastră se mai evidențiază încă o contradicție. Aceasta constă în faptul că societatea, concomitent cu pledarea pentru integrarea Moldovei în UE, în proporție destul de înaltă optează pentru păstrarea neutralității statului prin neaderarea sa la Alianța Nord-Atlantică. Această opțiune este apreciată ca cea mai eficientă soluție pentru asigurarea securității țării. Însă reformele de integrare europeană nu vor fi complete fără reformele sectorului de securitate, iar NATO reprezintă organizația care are experiența, expertiza și capacitățile necesare pentru a asista țara în reformarea respectivului sector. Extinderea Alianței are un impact nu mai puțin important decât lărgirea UE asupra problemelor cu care se confruntă Moldova – fragilitatea internă, insecuritatea social-economică, separatismul, crima organizată, proliferarea armelor convenționale, instabilitatea politică etc.

Dacă în 2005, în proporție de 29,1%, aderarea Moldovei la NATO era calificată ca mijloc de asigurare a securității, în 2011 – mult mai puțin (14,2%). Reducerea procentajului în cazul dat corespunde cu majorarea celui privind nivelul în care societatea apreciază neutralitatea țării ca intermediu de asigurare a securității: de la 20,9% în 2005 la 61,9% în 2011.

Însă atitudinea față de NATO nu este atât de critică, mai mult de jumătate din membrii societății percepând-o ca „alianță militaro-politică paneuropeană și transatlantică” (30%) sau o „umbrelă de securitate pentru țările din Europa de Vest, Centrală și de Est” (22%), și doar 7,5% o consideră „organizație agresivă, un focar de instabilitate pentru țara noastră” sau o „alianță rivală a Federației Ruse” (10%) [17]. Cu toate acestea, societatea tot mai mult o califică ca mijloc de asigurare a securității țării, odată cu trecerea timpului ea devenind tot mai reticentă în domeniu, îndeosebi reprezentanții minorităților etnice.

Acest fapt este demonstrat și de proporția descendentă în care societatea optează pentru aderarea Republicii Moldova la NATO, în creștere fiind dorința neaderării. Dacă în 2005, la un nivel de 33,9% societatea dorea ca țara să obțină statutul de membru al NATO, în 2011 devine mult mai rezervată – 20,4%. În creștere e și procentajul privind pledarea contra respectivei aderări: de la 19,9% în 2005, la 42,3% în 2011.

Similară e starea de lucruri și în cazul etnicilor minoritari ucraineni: dacă anterior ei îi urmau pe moldoveni (23,4%), în 2011 ei se află pe penultimul loc (12,7%), la fel tot mai mult doresc ca țara noastră să nu adere la Alianță – de la 25,8% în 2005 la 35,8% în 2011.

Aceeași situație o avem și în cazul găgăuzilor și bulgarilor. În 2005, 21,9% din aceștia doreau ca Republica Moldova să obțină statutul de membru al NATO, însă ulterior devin mai rezervați – 9,8%. Faptul dat corespunde celui privind pledarea contra acestei aderări. Astfel, dacă în 2005 ei în proporție de 25,7% optau pentru neaderarea țării la Alianță, în 2011 – mult mai mult (52,5%).

În 2005, rușii, cel mai puțin dintre etnii, doreau ca Republica Moldova să adere la NATO (10%), cel mai mult pledau contra acestui fapt (35,8%). Însă în 2011, deși cota celor care doresc ca statul să devină membru al Alianței este mai mare (20,4%), ca și în cazul celorlalte etnii, în optarea contra obținerii acestui statut ei sunt mult mai activi (41,5%). Astfel ei continuă să fie cea mai rezervată etnie în atitudinea față de NATO.

Datele de mai sus indică existența unui segment al populației cu viziuni pro-NATO, reprezentat de către etnia majoritară, precum și a altui segment cu opțiuni „conservatoare” – reprezentanții etniilor minoritare. De asemenea, aproape jumătate din membrii societății înțeleg prevederea constituțională despre „neutralitatea permanentă” în sensul că Republica Moldova nu poate face parte din alianțe militare sau că nu poate participa în conflicte militare. Concomitent, 15% din aceștia consideră că Moldova trebuie să mențină relații de prietenie cu toate statele, chiar cu riscul de a pierde independența, suveranitatea și integritatea sa.

Proporția destul de redusă în care societatea pledează pentru obținerea de către Republica Moldova a statutului de membru al Alianței își are explicația și în imaginea de „NATO-inamic” [18], cultivată în timpul Uniunii Sovietice. Nu se exclude nici influența destul de mare a mediei ruse în spațiul informațional al republicii.

Ca rezultat al celor expuse, putem constata că integrarea Moldovei în UE și dezvoltarea relațiilor cu NATO, realizată prin implementarea standardelor occidentale la edificarea sistemului securității naționale, întreținerea bunelor relații pe plan bilateral, regional, precum și cooperarea multilaterală, reprezintă factorii care contribuie la apărarea intereselor naționale ale Republicii Moldova și atingerea obiectivului securității naționale. Țara noastră își va putea atinge obiectivele date anume prin activitățile diplomatice specifice pe plan bilateral și multilateral și printr-o politică externă dinamică și pragmatică, bazată pe respectarea tratatelor și acordurilor internaționale la care Republica Moldova este parte. Integrarea europeană, consolidarea cooperării cu statele membre ale UE, participarea activă la eforturile glo-

bale, regionale și subregionale în scopul promovării stabilității și securității internaționale, cooperarea cu NATO, menținerea relațiilor constructive cu statele vecine și cu partenerii economici tradiționali, gestionarea eficientă a problemelor comune de ordin social-economic, financiar, ecologic etc. reprezintă prioritățile majore în politica externă și securitatea națională a Republicii Moldova, importanță primordială având și interesele și orientările geopolitice ale membrilor societății, indiferent de naționalitate.

Referințe bibliografice

1. Minorități „etno-imperiale” și tensiuni în Republica Moldova. În: <http://www.par-tem.org/news/show/62> (citat 05.09.2011).
2. Poziționarea ideologică a partidelor politice. În: <http://www.plicy.hu/protsyk/Book/1/RomVersion/Chapter4pdf> (citat 07.09.2011).
3. Belostecinic A. Analiza Barometrului de Opinie Publică 1998, 2000, 2001 / Institutul de Politici Publice. Chișinău, 2001, p. 16.
4. Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova – noiembrie 2011 / Institutul de Politici Publice. Chișinău, 2011. În: <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=580&parent=0> (citat 21.11.2011).
5. Chirilă V., Popov A., Lupan V. Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008). Chișinău, 2009, p. 87.
6. Republica Moldova și Uniunea Europeană: între „vecinătate” și „integrare”. În: <http://www.clujtoday.ro/2010/04/14/republica-moldova-jei-uniunea-europeang-ontre.htm> (citat 09.09.2011).
7. Chirilă V., Popov A., Lupan V. Op. cit., p. 11.
8. Relațiile UE cu Moldova. În: <http://gawrylyta.wordpress.com/2010/21/relatiile-ue-cu-r-moldova> (citat 12.09.2011).
9. Chirilă V., Popov A., Lupan V. Op. cit., p. 49.
10. Grosu V., Guzun I., Șalvir M. 100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova în 2008. Chișinău, 2009, p. 241.
11. <http://www.allmoldova.com/uimg/Opinia/opros260107.rom.doc> (citat 13.09.2011).
12. Prohnițchi E., Prohnițchi V. Analiza perspectivelor de integrare a Moldovei în UE. În: www.ipp.md/public/biblioteca/49/ro/Studiul%20final~Prohnițchi.doc (citat 13.09.2011).
13. Beșliu D. Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană. În: <http://www.Schimbul2tineriishimbaromania.ro?p=46> (citat 05.10.2011).
14. Chirilă V., Popov A., Lupan V. Op. cit., p. 119.
15. Menținerea relațiilor de prietenie dintre Bulgaria și Moldova este condiționată de apropierea istorică, culturală și ortodoxă între țări. În: <http://www.ape.md/libview.php?l=ro&idc=153&id=710> (citat 05.10.2011).
16. Republica Moldova între CSI și UE : pragmatism sau o soluție de moment? În: <http://www.politicom.moldova.org/news/moldova-ntre-csi-i-ue-pragmatism-sau-o-solutie-de-moment-204098-rom.html> (citat 13.10.2011).
17. Cibotaru V. Opinia publică din Moldova privind integrarea euro-atlantică. În: <http://e-democracy.md/comments/political/200604281> (citat 19.10.2011).
18. Republica Moldova și integrarea europeană. Cooperarea în Pactul de stabilitate / Institutul de Politici Publice. Chișinău, 2003, p. 87.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МИГРАЦИИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ

Наталья МЯСНИКОВА,
старший преподаватель ПГУ им. Т.Г. Шевченко,
Тираспол

Summary

The article deals with the migration processes in the post-soviet space, country donors and recipients of migrants. It turns out the migration features of the preferences of men and women, the direction of their activities. From the standpoint of gender, positive and negative aspects of migration are revealed for countries and the migrants themselves.

Миграция в современном обществе не просто явление, а уже процесс с множеством структурных элементов в области законодательства и права, демографии, экономики, культуры и т.д. На политической карте мира, наверное, нет государства, которое бы не переживало это явление. В процессы миграции оказываются «втянутыми» как развитые страны, так и государства, находящиеся на низком уровне экономического развития. Первые выступают в качестве реципиентов, другие – в качестве доноров. Развивающиеся страны (Россия, Украина, например), как правило, выступают в роли тех и других.

Миграция, как правило, процесс вынужденный. Люди и семьи, в поисках лучшей доли, устремляются в другие регионы страны или государства. Экономическая причина миграции является базовой. Всегда жители более бедных стран в поисках работы отправляются в более богатые, где выступают в качестве дешевой рабочей силы. Появившись в середине XX века в Германии, термин «гастарбайтер» быстро распространился сначала в Европе, а на рубеже тысячелетия прочно вошел в обиход на территории всех стран СНГ.

Не менее важной причиной современной миграции являются вооруженные столкновения, этническая и межнациональная рознь. По этой причине массово мигрировали жители из бывших союзных республик – Молдовы, Таджикистана, стран Балтии. В качестве беженцев население мигрировало в Германию, Россию, США, Канаду, Израиль и другие страны. Бурные миграционные изменения произошли на этой почве и в самой России. В исследовании 2003 г. среди женщин-мигрантов причиной переезда в Россию большинство из них назвали: невыносимые социально-бытовые условия, отсутствие перспектив для детей, проблемы с работой, психологический эффект этнического одиночества в условиях массового отъезда русских [1].

Для многих граждан СНГ наиболее привлекательным полем для миграции является Россия. По предварительным подсчетам к 2050 году доля мигрантов в России составит около трети населения. Более 55,3 % мигрантов женщины, дети до 16 лет и пожилые [2]. Вместе с тем, важно отметить, что женщинам гораздо сложнее покинуть родные места, расставаться с близкими. Поэтому среди женщин почти в семь раз чаще встречается ориентация на временный выезд за рубеж, чем на эмиграцию и составляет 20%. Причем 65% потенциальных мигрантов-женщин предпочитают выехать на работу за рубеж не более чем на 1 год, а почти 40% не более чем на полгода [3]. Однако, глубокий и продолжительный социально-экономический кризис, бесперспективность будущего в покинутой стране, не позволяют мигрантам возвращаться на Родину. Поэтому для целых социальных групп миграция зачастую оборачивается эмиграцией.

Углубление социально-экономического и политического кризиса в Молдове способствовало усилению миграционных процессов. По статистическим данным, из страны уезжает, в основном, молодое, трудоспособное население: те, кому от 20 до 39 лет. Безработица выгнала из страны почти 600 тыс. человек – практически каждого третьего трудоспособного жителя. Научное исследование «Население Молдавии в контексте современных миграций» показало, что молдавские трудовые мигранты работают в России (60 процентов), Италии (20 процентов), Португалии (5 процентов), а также Испании, Турции, Греции, Румынии, Украине, то есть странах с достаточно высокой долей неформального сектора в экономике [4]. Как резюмирует по поводу массового выезда граждан из Республики кишиневский профессор Валерий Мошняга: «Если правительство не предпринимает реальных мер по созданию благоприятных условий для жизни и работы людей (или эти меры недостаточны и неэффективны), то население «голосует» ногами, уезжая на заработки за границу [5].

Углубление экономического кризиса, политическая нестабильность, бесперспективность для будущего поколения, неопределенность будущего постепенно обратили молдавских мигрантов в эмигрантов. Наиболее привлекательными странами для эмигрантов из Молдовы стали Израиль, США, Германия, Россия и Украина. Туда безвозвратно выехали почти 98% мигрировавших. Из них в России осталось 28,5% выходцев из Молдовы; Израиле – 24,6%; Украине – 22,5%; США – 11,7%; Германии – 9,4% [6]. И как показывает опыт этот процесс продолжается.

Статистические данные свидетельствуют о том, что эмиграцион-

ные процессы и в Приднестровье сказываются резко отрицательно на демографическом положении региона. За 20 лет Приднестровье потеряло более четверти населения. Ситуация осложняется катастрофическим снижением рождаемости. На сегодняшний день количество школьников сократилось на 1/3, а студентов на – ¼. С 1990-х гг. рождаемость уменьшилась почти вдвое [7]. По прогнозам, дальнейшая демографическая ситуация в «молодежном секторе» населения региона будет только ухудшаться. Низкая рождаемость в регионе обусловлена, в первую очередь, неопределенностью перспектив в различных сферах жизни будущих поколений приднестровцев.

Следует отметить качественные характеристики мигрантов существующие в структуре в этом процессе. Как показывают социологические исследования в Республике Молдова, мужская миграция направлена, в основном, в сторону СНГ (Россия, Украина) и составляет около 63%. Мужчины находят себе применение, главным образом, в сфере строительства, ремонта, транспорта, промышленности и сельского хозяйства. Женщины более склонны мигрировать в страны ЕС для работы в сфере обслуживания, домашнего хозяйства, торговли, ухода за пожилыми людьми, детьми [8]. Для женщин Молдовы более привлекательны страны с романской группой языков (Испания, Португалия, Италия). Женщины приднестровского региона все же больше настроены на трудовую миграцию в РФ. Это связано с языковым фактором – большинство населения говорит на русском языке.

Как известно, в последней четверти XX века в странах Западной Европы обострилась проблема рождаемости. В этом отношении женщины-мигрантки положительно действуют на демографическую ситуацию в стране пребывания. Они выходят замуж за мужчин, постоянно проживающих на данной территории, и рожают детей. Дети получают гражданство по праву рождения, что существенно улучшает демографическую ситуацию в стране. Увеличение числа женщин-мигранток на рынке труда способствует снижению рождаемости в родных странах, что может иметь положительное значение для таких стран как Таджикистан и Узбекистан, ослабляется демографическое давление в странах с низким уровнем экономического потенциала и неконтролируемой рождаемостью. А для стран с низким уровнем рождаемости (Украина, Молдова) женская миграция представляет серьезную угрозу демографического спада уменьшения населения стран в целом. А денежные переводы женщин-мигранток, тем временем, вносят существенный вклад в снижение бедности и экономическое развитие их родных стран.

Вместе с тем, создающиеся между коренным населением и мигрантами смешанные браки способствуют сближению людей разных национальностей, взаимопроникновению культур, повышению толерантности и взаимного доверия.

Следует отметить тот факт, что, несмотря на довольно небольшой опыт участия женщин в миграционном процессе, они по сравнению с мужчинами в этом отношении более адаптированы и стрессоустойчивы. Дело в том, что женщинам легче найти работу в тех сферах, где они прежде были заняты – образовании, здравоохранении, науке, бытовом обслуживании. Им реже приходится менять вид профессиональной деятельности, а это обстоятельство может значительно уменьшить стресс от смены места жительства [9]. Отправляясь «на заработки», женщины движимы решением конкретных неотложных, «земных» задач: забота о семье, детях, доме. Учитывая этот фактор, а также то, что женщины в меньшей степени, чем мужчины, подвержены действию длительного эмоционального напряжения, снимая его за счет общения, у них реже разрушается система жизненных ценностей и происходит утрата смысла жизни.

Безусловно, положительным фактором миграции являются денежные переводы в страны-доноры мигрантов. Гастарбайтеры переводами из-за рубежа пополняют не только семейный бюджет, но и способствуют росту и развитию внутреннего потребительского рынка, а значит, дают возможность работать местным хозяйствующим субъектам. Только за последние 10 лет за счет трудовой миграции объем денежных переводов вырос с 73 млрд. дол. до 283 млрд. дол. На долю денежных переводов сегодня приходится 45% ВВП Таджикистана, 38% – Молдовы.

Однако, несмотря на ряд положительных факторов миграции, современное передвижение целых социальных групп в поисках «лучшей доли» имеет негативные последствия для трех сторон миграции: человека, государства-донора и принимающей стороны.

Мужчины и женщины мигранты в странах пребывания находятся в бесправном положении и всецело зависят от работодателей. Особо невыгодное положение занимают женщины. Из-за возможности совершения насилия в отношении них, безработицы в «женских» сферах труда стран пребывания, дискриминационной миграционной политики принимающей стороны (в отношении обоих полов) женщины соглашаются на любую работу, в том числе и на нелегальную. Более того, мигрантки в странах ЕС сосредоточены в низших секторах рынка труда, выполняют самую сложную работу, неприемлемую

для мигрантов-мужчин и представителей местного населения. Они ухаживают за тяжелобольными людьми, беспомощными стариками, работают в качестве домашней прислуги, на сельскохозяйственных угодьях, заняты в неквалифицированном труде.

Но самой острой проблемой миграции, с которой сталкиваются сегодня большинство стран мира, является торговля людьми. Ее жертвами могут стать мужчины, женщины и дети. Они используются для принудительного труда, попрошайничества, насильственного использования в вооруженных формированиях, в качестве «домашних» рабов, для трансплантации органов и тканей, эксплуатируются в форме долговой кабалы. Но более всего торговле людьми с целью сексуальной эксплуатации подвержены женщины. По всему миру 56% жертв подневольного труда составляют женщины и девочки [10]. Достаточно актуальна эта проблема для Приднестровья и Молдовы. По статистическим подсчетам 2009 года из общего числа проданных в сексуальное рабство по всему миру 60% составили женщины из Молдовы и Украины, причем более половины это женщины от 18 до 24 лет [11].

Миграция в поисках заработка резко отрицательно сказывается на институте семьи. Мало сказать, что проживание супругов вдали друг от друга со временем притупляет чувства привязанности, любви. Муж и жена в таких до поры до времени не распадающихся семьях начинают относиться друг к другу как к чужому человеку. Такая ситуация складывается примерно в возрасте супругов 30–40 лет. Так, в Приднестровье, согласно статистическим данным, более половины браков сопровождаются разводом и именно в обозначенном возрасте распадается 24–25% супружеских пар [12]. Это наиболее высокий процент распадающихся браков среди всех возрастных категорий.

Более всего, от такого положения страдают и брошенные родителями дети. Уезжающие на заработки, оставляющие детей на попечение бабушек, дедушек и соседей, родители стремятся накормить и одеть ребенка. Проблемы воспитания уходят на последний план. Поэтому сегодня уже законодательное оформление получил в отношении детей, оставшихся на долгое время без родительского присмотра, термин «социальное сиротство». В конце 2009 г. по приблизительным подсчетам около 40% школьников Приднестровья были причислены к этой категории [13]. Проблема социального сиротства на самом деле не нова и сегодня мы можем уже в полной мере наблюдать ее последствия. Это и повышение уровня детской преступности, наркомания, детский алкоголизм, ранние половые связи, сексуальная неграмотность, отсутствие положительного примера взаимоотношений мужчины и женщины, матери и отца.

Выезд трудоспособного населения за пределы государства сильный удар не только по демографии, но и экономике государства. Мигрируют, в основном, здоровые, молодые, физически сильные люди, трудоспособное население. Средний возраст мигрантов составляет 29,5 лет. Если в 1991 г. занятых в экономике Приднестровья насчитывалось 273 тыс. человек, то в 2006 г. эта цифра снизилась до 130 тысяч, а на 1 января 2011 года приходится 127 тыс. человек [14]. При этом, лишь от 60 до 70 тысяч человек трудятся в реальном секторе экономики, производящем материальные ценности. В то время, как только пенсионеров в регионе зарегистрировано 135,5 тыс. человек [15]. Таким образом, к 2011 году коэффициент демографической нагрузки возрос более чем в 2,5 раза. Можно констатировать, что в начале XXI века в Приднестровье сложилась классическая ситуация старой русской поговорки: «На одного с сошкой семеро с ложкой» [16].

Из Приднестровья выезжают и квалифицированные кадры и простые рабочие. Уже сегодня частные предприниматели, арендующие местные черноземы, столкнулись с трудноразрешимой задачей – нехваткой рабочих рук. Хуже того, новое поколение не приучено работать на земле и не видит в этом для себя перспектив. Миграция – бич для современных предприятий: во-первых, молодежи в регионе мало, а во-вторых, в ее среде очень мало желающих получать рабочие специальности. И поэтому, начавшие выходить из экономического кризиса предприятия, задыхаются от нехватки рабочих кадров.

Одной из разновидностей трудовой миграции является «утечка мозгов». Получив образование и опыт работы, молодое поколение все чаще устремляется туда, где их знания в той или иной области оказываются востребованными. Более того, возрастной порог этой группы мигрантов за последние годы существенно снизился. Талантливые и образованные выпускники школ после окончания учебы не возвращаются на родину, не видя здесь перспектив применения своим знаниям, отсутствием возможности карьерного роста. Если в 1990-х гг. наблюдалась миграция, в основном, взрослого трудоспособного населения, то сегодня этот процесс глубоко затронул и молодежную социальную группу. Так, в 1996 году молодежь от общего числа населения составляла 25%, а к 2010 уже меньше 17% [17]. В целом же только за январь-сентябрь 2011 года, по данным миграционной службы Приднестровья покинуло 1843 человека [18].

Миграционные процессы свойственны любому обществу и любому историческому периоду, но субъекты миграции, можно сказать, начиная со времен Моисея и по сегодняшний день это ищущие луч-

шей доли, экономического благосостояния, мира, политической стабильности и прочего. Волна миграции, захлестнувшая современный мир, обусловлена, прежде всего, экономическим несовершенством современных государств, переживающих социально-политические кризисы. На первый взгляд безобидный общественно-политический процесс, в итоге, как показывает практика, оборачивается грандиозным бедствием для большинства его участников. Мигранты теряют связь с близкими, разрушаются семьи, возникают глубокие пробелы в воспитании и социализации подрастающего поколения. Тяжелый труд и стресс вызванный разрывом с Родиной сказывается на здоровье и продолжительности жизни мигрирующих (особенно мужчин). Очень остро миграционные процессы сказываются на гендерных отношениях. Если продолжительное отсутствие мужчины историческая данность (уходили на войну, в морские походы, государственная служба, а женщина тем временем выполняла функции «хранительницы домашнего очага»), то сегодня к этому процессу активно подключились женщины. Теперь – отсутствует «очаг» к которому следует возвращаться, нет, так называемого, центра притяжения семьи. Как результат – разрушенные семьи, поломанные судьбы, «заброшенные» дети.

Но тяжелее всего массовый отток трудоспособного населения сказывается на развитии государства. Фактически выживая за счет доходов трудовых мигрантов, государство лишается трудовых ресурсов, значительной доходной части бюджета, квалифицированных кадров. И что самое печальное – из страны выезжает молодое поколение. В этом отношении выигрывает только принимающая сторона. Чем выше экономический уровень развития страны, тем выше качественный состав миграционных потоков. И наоборот. Так, например, Россия теряет высококвалифицированные кадры, мигрирующие в США и европейские государства, а взамен получает мигрантов не имеющих даже среднего образования.

И наконец, если правительство не принимает решительных мер для улучшения жизни населения своей страны, то не заставит себя долго ждать демографический кризис, а вместе с ним и депопуляция нации.

Примечание

1. Женщины России в экстремальных условиях / Т.А. Васильева. М.: Информ-Знание. 2006, с.106.
2. Женщины России в экстремальных условиях / Т.А. Васильева. М.: Информ-Знание. 2006, с.105.

3. Тюрюканова Е., Малышева М. Женщина, миграция, государство. М.: Академия. 2001, с.57.
4. Каждый третий – изгой [Электронный ресурс]// Электронный портал «Молдавские ведомости» Режим доступа: <http://www.vedomosti.md/news/Kazhdyi-Tretii-Izgoi> Дата обращения: 4.11.2011.
5. Беженару В. Безработица выгнала из РМ и Приднестровья каждого третьего трудоспособного жителя [Электронный ресурс] // Информационный портал «Новый Регион». Режим доступа: <http://last24.info/read/2009/02/04/2/881> Дата обращения 10.11.2011.
6. Беженару В. Безработица выгнала из РМ и Приднестровья каждого третьего трудоспособного жителя [Электронный ресурс] // Информационный портал «Новый Регион». Режим доступа: <http://last24.info/read/2009/02/04/2/881> Дата обращения 10.11.2011.
7. Семья в Приднестровье – 2009. Статистический сборник. Тирасполь: Государственная служба статистики Министерства экономики ПМР. 2009, с.22.
8. Укрепление взаимосвязи миграции и развития в Молдове. Кишинев, CIVIS & IASCI, 2010, с. 11-17.
9. Женщины России в экстремальных условиях / Т.А. Васильева. М.: Информ-Знание. 2006, с. 111.
10. И снова о важном... [Электронный ресурс] // Информационное агентство «Новый Регион – Приднестровье». Режим доступа: <http://www.nr2.ru/pmr/>. Дата обращения: 1.11.2011.
11. Ершов А.Н., Сергеева З.Х. Миграция и гендер в современном мире. Казань: Центр инновационных технологий. 2009, с.106.
12. Семья в Приднестровье - 2009. Статистический сборник. Тирасполь: Государственная служба статистики Министерства экономики ПМР. 2009, с.37.
13. В Приднестровье обсуждают проблему социального сиротства [Электронный ресурс] // Информационный ресурс WWW.PMR.NAME. Режим доступа: <http://pmr.name/catnews/nr2-pridnestrove/18932-v-pridnestrove-obsujdayut-problemu-socialnogo-sirotstva.html>
14. Ключевой темой Первомайских митингов в Приднестровье стала защита прав трудящихся [Электронный ресурс] // Информационное агентство «Новый регион 2». Режим доступа: <http://www.nr2.ru/pmr/330096.html>
15. Осадчая С. Увеличение пенсии произойдет поэтапно / Приднестровье. 19.01.2011.
16. Балагура В. Билет в один конец [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://moldova.i-learn.co.uk/ru/article/default.aspx/897>. Дата обращения: 17.11.2011.
17. По данным социологов, демографическая ситуация в Приднестровье оставляет желать лучшего [Электронный ресурс] // Информационное агентство «Лента ПМР». Режим доступа: <http://www.tiras.ru/ttlnews/15832-po-dannym-sociologov-demograficheskaja.html>. Дата обращения: 1.11.2011.
18. Курылева О. Естественная убыль населения Приднестровья сопровождается миграционным оттоком [Электронный ресурс] // Информационное агентство «Новый регион 2». Режим доступа: <http://www.nr2.ru/economy/307352.html>. Дата обращения: 5 11.2011.

PREOCUPĂRI DE FILOSOFIE ÎN OPERA LUI ALEXANDRU HÂJDĂU *(200 ani de la naștere)*

Alexandru Hâjdău, cel mai mare din cei trei copii ai lui Tadeu Hâjdău din a doua căsătorie, este născut la 30 noiembrie 1811 la Miziurineț, Kremenetș, în Volânia. Copilăria și-o petrece la Cristinești, Hotin. Își face studiile mai întâi la pensionul nobilimii de pe lângă Seminarul Teologic din Chișinău, iar din 1829 până în 1832 este student la Facultatea de științe juridice de la Universitatea din Harkov, făcând, în același timp, și studii de științele naturii și de litere. Potrivit unor date neconfirmate documentar, Alexandru Hâjdău ar fi audiat și cursurile de filosofie ale lui Fr. Schelling și J.Görres,

la Munchen, trecând apoi și prin Heidelberg, de unde s-ar fi întors în 1834 [1, 10]. Până în 1840 practică avocatura, fiind, în aceeași vreme, și efor al școlilor din Hotin. În 1836 se căsătorește cu Elizabeta Dauks, fiica unui nobil lituanian și a unei moldovence din familia Morțun. Din această căsătorie se nasc doi fii – Tadeu, viitorul savant și scriitor B.P. Hasdeu, și Nicolae, care moare tânăr, în 1860, la Sankt-Petersburg, întemnițat din motive politice [1,11]. După 1840, Alexandru Hâjdău este profesor de istorie și statistică în Volânia și Podolia, la liceele din Vinnița, Rovno și Kame-neț-Podolsk. În această din urmă localitate, îi moare în 1848 soția. Revine în Basarabia în 1850, fiind avocat mai întâi la Chișinău, unde sunt dați la învățătură copiii, apoi la Hotin.

Alexandru Hâjdău, turbulent și sfidător, era considerat un personaj periculos, de unde numeroase conflicte cu oficialitățile, precum și instabilitatea în slujbe. Nu îi putea fi trecută cu vederea nici mândria cu care își afirma în public originea nobilă și cărturărească a familiei. Între intelectuali, nu numai în Basarabia, dar și în Rusia, avea faima unui om cu preocupări enciclopedice, poliglot, erudit, deținător al unei biblioteci de valoare. Costache Stamati, care îl cunoștea bine ca prieten și ca rudă, deși depărtată, îl asemuia chiar cu Dimitrie Cantemir. Când, în 1866, se înființează la București Societatea Literară Română (viitoarea Academie Română), Alexandru Hâjdău este chemat ca membru al acestui for. Dar, împiedicat să plece la București, este obligat, în cele din urmă, să renunțe la calitatea de membru activ, fiind ales în 1870 membru de onoare [2,20-21]. Ultimii ani și-i trece însingurat, cufundat în misticism, la Cristinești.

Alexandru Hâjdău a fost un cărturar cu înclinații prodigioase, care a explorat domenii variate – botanică, drept, filosofie, istorie, filologie, folcloristică, literatură – fără a reuși să-și ducă la capăt proiectele. Activitatea lui, din care se întrevăd posibilități deosebite, rămâne fragmentară, fărâmițată. Majoritatea lucrărilor sunt scrise în limba rusă, dar izvorăsc din conștiința apartenenței și contribuției la cultura românească. Pasionat de descoperirea și valorificarea creației populare românești, pe care o cercetează în strânsă legătură cu istoria și etnografia, Alexandru Hâjdău publică mai întâi câteva poezii în manieră populară, traduse în limba rusă, în revistele "Vestnik Evropi" (1830), „Teleskop" (1833) și "Molva" (1835). Ele pot fi considerate mărturii destul de timpurii ale interesului pentru folclorul românesc, ecou și al orientării romantice de la începutul secolului al XIX-lea. Felul în care au fost publicate pune în evidență o tendință spre improvizație și fantezie mistificatoare, mai cu seamă în notele filologice și istorice care însoțesc aceste texte. Preocuparea lui Alexandru Hâjdău pentru expresia caracteristică

a geniului popular este mai largă. L-au atras și ideile referitoare la legătura dintre destinul fiecărui popor și individualitatea lui spirituală.

Meditația asupra evoluției istorice este statornică la Alexandru Hâjdău. Câteva discursuri ținute la sfârșit de an școlar sunt edificatoare în acest sens. Cel dintâi, rostit în 1837, rămas în manuscris în limba rusă, a circulat în traducerea românească a lui C. Stamati, apărută în "Foaie pentru minte, inimă și literatură" (1838), în "Curierul românesc" (1839), iar în volum – în 1855, și apoi, purtând titlul *Amintiri despre vechea slavă a Moldovei*, în 1919. Din al doilea discurs, *Suvenire de cele trecute, idee de cele de față și arătare de cele viitoare a Moldovei*, ținut la Hotin în 1840, M. Kogălniceanu a publicat un fragment în „Dacia literară” – tradus tot de C. Stamati –, prezentând laudativ activitatea lui Alexandru Hâjdău [2, 254]. Aceste evocări patetice ale gloriei și demnității străbune, chemările la înălțarea prin cultură, ca o cinstire a tradiției, fără de care un popor este neputincios și supus vicisitudinilor, au tonalitatea civică înflăcărată care va caracteriza lucrările generației pașoptiste. Animată de sentimente asemănătoare, *Epistola către români*, apărută în 1859 în revista „România” a lui B. P. Hasdeu, sub pseudonimul Alexandru Hotineanu, arată o nestrămutată încredere în Unire, act de continuitate firească a desfășurării istoriei naționale.

La Alexandru Hâjdău, ideile asupra rostului cunoașterii istoriei și legității ei decurg dintr-o concepție filosofică de sorginte idealistă, conform căreia istoria ar fi „motorul dezvoltării spiritului uman”. Alexandru Hâjdău a fost considerat, printre cugetători români din epoca sa, „ca cel dintâi care și-a pus conștient și clar probleme de filosofia istoriei” [3, 319]. Interesul pentru filosofia istoriei apare în legătură cu lectura operelor filosofului ucrainean Grigore Skovoroda (1722–1794). Unii cercetători întrevăd interesul lui Alexandru Hâjdău pentru opera și doctrina lui Skovoroda încă în anii de studii la pensionul nobilimii de pe lângă Seminarul Teologic din Chișinău [1,6]. În 1831, în timpul studenției, Alexandru Hâjdău publică și comentează fragmente din lucrările filosofului ucrainean. În presa rusă apar extrase din studiile lui Alexandru Hâjdău asupra gândirii tradiționaliste a lui Grigore Skovoroda. O lucrare era concepută sub forma unor scrisori către Görres, profesor la Universitatea din München. Alexandru Hâjdău este unul din primii cercetători ai operei lui Skovoroda, de care a fost puternic influențat, îl considera ca pe „un geniu socratic al Rusiei”, demn să fie relevat contemporanilor. În filosofia lui Skovoroda, Hâjdău a aflat o aspirație morală ce tindea la armonizarea cugetului cu misterele eului și ale lumii înconjurătoare. De el a fost înrâurit când a scris despre actul poetic și despre intuiție, explicate prin geneza divină (*Despre calitatea poeziei religioase* (1830)). Printre studiile lui Alexandru Hâjdău legate de filosofie și îndeosebi de filosofia

istoriei menționăm articolul *Skovoroda și societatea contemporană* (1835), seria de „aforisme” unite sub titlul *Despre țelurile filosofiei* (1835), studiile *Un filosof mistic* (1835), tradus și în românește în 1930, în care este vorba de același G. S. Skovoroda, și *Problema timpului nostru* (1842), tradus în limba română în 1938.

În ansamblul ei, gândirea filosofică a lui Alexandru Hâjdău manifestă vădite accente iluminist-raționaliste, acordând o atenție deosebită perfecționării omului prin cunoașterea de sine, a filosofiei și a culturii. Preocupat de rosturile filosofiei, de țelurile și mijloacele sale, Alexandru Hâjdău vrea să pună în evidență valoarea euristică a acesteia. Filosofia trebuie să descopere adevărul despre om și lume, îndreptându-ne către o activitate conformă cu cerințele rațiunii, pentru a se putea constitui, după Alexandru Hâjdău, ca „știință a vieții”. În acest sens, filosofia ar ușura omului calea spre autocunoaștere, eliberându-l de sub povara ignoranței și a îndoielilor. Recunoscând această funcție educativă a filosofiei, Alexandru Hâjdău scrie: „Măreția, frumusețea și armonia cosmică, minunata varietate în unitate, cârmuirea universului, poezia taciturnă a cerului sau muzica mută a împărățiilor naturii, – câte izvoare nesecate pentru o rațiune curată, câte imbolduri înalte către înțelepciune!” [4, 199]. Gânditorul a conceput filosofia ca un dialog al omului cu el însuși și cu lumea înconjurătoare, pentru a o cunoaște și a o înțelege. De aici decurge și locul pe care îl ocupă filosofia în raport cu omul, dar și cu celelalte științe, având față de acestea o prioritate izvorâtă din înseși trăsăturile ei specifice, de ordin moral.

Conform lui Alexandru Hâjdău, „filosofia înlăuntrul celorlalte științe, e ca soarele în sistemul planetar” [4, 198]. Prin aceasta gânditorul nu vrea să sublinieze că filosofia și-ar subordona ei celelalte științe, ci, dimpotrivă, că există o legătură între acestea, o armonie și un echilibru, în cadrul cărora filosofia are un rol coordonator. Pe de altă parte, filosofia urmărește și realizarea progresului în viața umanității, întrucât ea este o călăuză sigură spre realizarea binelui și a adevărului. Filosofia ne cere să avem în vedere „măsura în care un om poate să fie folositor altuia, în considerarea progresului luminilor”. Progresul în viața morală asigură, după Hâjdău, înfăptuirea idealurilor mari ale umanității, iar ca „știință a vieții” filosofia cuprinde întreaga experiență subiectivă a omenirii, orientând-o în scopul amintit mai sus. De aceea, pentru filosofie, „toată greutatea constă în a găsi mijloacele de a reînvia secolele trecute ale științei, astfel ca ele, asemeni învățaților geniali, să acționeze asupra noastră, exercitându-ne și întărindu-ne în același timp”. Omul poate folosi experiența veacurilor de gândire numai cu ajutorul rațiunii. Hâjdău pune în lumină puterea de pătrundere a acestei rațiuni și superioritatea pe care ea o are față de sentimente și pasiuni. Ase-

muind rațiunea cu „un mit simbolic”, gânditorul român consideră că ea „e o desprindere din *prima ratio* după planul căreia s-a izvodit lumea”[5,8]. Întreaga existență este conformă cu o astfel de rațiune care a prezidat la apariția ei și care îi este inerentă.

Postulatul raționalist al lui Alexandru Hâjdău înlătură orice echivoc în ceea ce privește valoarea morală a filosofiei, de a fi folositoare omului și scopurilor sale în viață. Se întvede aici îndemnul iluminist de încredere nesfârșită în posibilitățile individului de a gândi asupra existenței, fără a se supune unei forțe din afara lui, de natură divină. Hâjdău lasă să se înțeleagă și mai bine aceste lucruri atunci când se referă la Socrate și la Skovoroda. După el, „forma la Socrate, Demoniul său, iar la Skovoroda, Minerva sa, le împacă acțiunile și viața întregă cu mersul superior al lucrurilor”[5,15]. În gândirea celor doi filosofi ar exista un *punct* comun, pornind de la necesitatea cunoașterii de sine a omului, după datele rațiunii sănătoase (la Socrate), după datele rațiunii cerești (la Skovoroda). Această ultimă observație a lui Hâjdău asupra rațiunii și a rolului acesteia ne arată cât de bine știa să diferențieze poziția celor doi gânditori în înțelegerea rațiunii umane. Realizându-se pe calea rațională și având o funcție morală, filosofia ocupă un loc de seamă în viața omenirii, fiind un remediu pentru înlăturarea relelor.

Astfel că filosofia se reduce numai la relația directă dintre individ și lume, bazată pe reflecția spontană în acord cu cerințele de ordin moral ale vieții. Cu toate acestea, cele câteva însemnări despre țelurile filosofiei, despre avantajele pe care ea le oferă umanității, despre aportul ei la progresul neconținut sunt o mărturie a modului în care Alexandru Hâjdău repune în valoare principiile și ideile gândirii filosofice.

După cum am menționat, domeniul filosofiei istoriei este acela asupra căruia și-a fixat atenția gânditorul basarabean. Cercetarea fenomenului istoric este făcută de către Hâjdău „în spiritul timpului” și în funcție de *ideile și faptele* care apar în procesul istoric. El își propune în *Problema timpului nostru* să răspundă la întrebările: ce este istoria și cum poate fi ea cunoscută? Pornind de la aceste probleme, pe care le consideră ca fundamentale pentru orice cunoaștere istorică adevărată, Hâjdău vede ca posibilă formarea unei „științe istorice”. Sub influența idealismului clasic german, el afirmă că istoria reprezintă „motorul dezvoltării spiritului uman cu ajutorul libertății sale”[6,7]. În esența ei, istoria dirijează acest spirit spre cucerirea proprii sale libertăți. O astfel de libertate a spiritului reprezintă un act interior, subiectiv, pe care Hâjdău îl înțelege în manieră hegeliană. Istoria ne apare numai ca o simplă desfășurare a spiritului, fără să se precizeze ce anume reprezintă libertatea acestuia și cum se ajunge la ea. Ca „motor al dezvoltării spiritului”, istoria îi imprimă acestuia o anumită mișcare, o transformare,

care nu poate fi înțeleasă în mod mecanic, deoarece intervin în acest proces factori diferiți.

El stabilește însă că desfășurarea istoriei are loc potrivit unui principiu exprimat în „tendința către existență, adică din existența în sine către existența pentru sine”. Cele două faze ale procesului istoric se întrepătrund, existența în sine și existența pentru sine în condiționarea lor reciprocă pregătesc momentul necesar de trecere de la o stare dată la alta viitoare. Existența în sine a istoriei nu ne spune încă prea mult, ea trebuie să ne arate „cum se naște un moment din alt moment”[6,7] istoric.

Hâjdău schițează o dialectică a istoriei, conform căreia viața istorică se reduce la transformările din „existența în sine în existența pentru sine și apoi cum s-a împletit din nou existența pentru sine în existența în sine”[6,12]. Pentru a reda elementele constitutive ale procesului istoric, epocile de progres ale acestuia, ca părți integrante ale vieții omenirii, filosoful încearcă să facă o periodizare în istorie în funcție de ceea ce numește „timp istoric”. Polemizând cu cei care împart perioadele istoriei „în mod arbitrar, adică exact după metoda în care se face disecția anatomică a unui cadavru”, Hâjdău evidențiază „momente naturale ale vieții istorice, contrar perioadelor artificiale la alcătuirea vieții istorice”[6,14-15]. Așadar, epocile istorice apar ca momente naturale ale vieții istorice. Ele cunosc și o evoluție într-o direcție cerută de însăși dezvoltarea firească a omenirii în diferitele ei etape.

Pentru a prezenta o imagine mai adecvată despre aceste momente naturale ale vieții istorice, Hâjdău intervine cu precizarea că „ideile și faptele sunt elementele constitutive ale vieții istorice, ele formează o unitate concretă, ca posibilitate și realitate pentru ceea ce devine necesar”[6,8]. Realitatea vieții istorice și evoluția ei viitoare sunt înscrise în această dinamică, care se manifestă între idei și fapte, respectiv între teorie și acțiunea practică. Istoria nu apare ca o simplă derulare a momentelor ei trecute, susținută de personalitățile și biografiile domnitorilor, ci în continuitatea și unitatea ideilor și faptelor. Toate acestea oferă o posibilitate de a trece la analiza procesului cunoașterii istoriei. Un astfel de proces ar presupune trei laturi: *analitică*, *sintetică* și *comparativistă*. Hâjdău mai denumesc aceste momente sau laturi ale cunoașterii istoriei și „contemplări” ale vieții istorice, cu înțelesul de căutare și cercetare a fenomenului istoric.

Pe cale *analitică*, noi putem evidenția în mod amănunțit o serie de forme de viață ale unei comunități istorice. Această comunitate nu este înțeleasă ca „o adunare de oameni, care să ocupe pe lângă locuința lor o bucată de pământ, delimitată de hotare naturale sau artificiale, ci ca o totalitate rațional-umană, cuprinsă într-o astfel de individualitate care, dacă la exterior se prezintă cu caracter de colectivitate, formează în sine o unitate perfec-

tă”[6,4]. În cadrul acestei comunități, care cunoaște o dezvoltare continuă, noi putem să descifrăm pe cale analitică o serie de condiții ale existenței comunității, mai precis „unirea dintre începuturile necesității și ale libertății”[6,6]. Latura analitică face posibilă reconstituirea fragmentară a unor perioade îndepărtate din viața istorică a comunității până la timpul în care ne aflăm. Prezentul poate fi cunoscut prin raportare la trecut, deoarece „comunitatea se recunoaște atunci când singură se concentrează în sine însăși și pentru sine, atât în decursul existenței sale continue, cât și în fiecare perioadă a dezvoltării sale”[6,4]. Pe baza „formulelor analitice” noi intrăm în relație cu părțile care constituie viața comunității. De aceea, după opinia lui Alexandru Hâjdău, „cercetătorul istoriei se aseamănă cu un pelegin care, pierzând drumul într-o stepă nisipoasă, se bucură dacă găsește o urmă de picior de om, cu toate că nici măcar nu știe cine a lăsat această urmă”[6,5].

Hâjdău distinge noțiunea de „timp istoric”. Acest „timp istoric” reprezintă „ordinea comunității care se recunoaște pe ea însăși, socotită ca parte integrantă din viața omenirii”[6,4]. În „timpul istoric” este inclusă durata temporară a existenței comunității, cu diferitele ei etape, cu tendințele și interesele sale. O referință directă face Hâjdău la rolul „oamenilor istorici”. Aceștia ar concentra în ei „expresivitatea ce caracterizează spiritul întregii comunități” [6,5]. Alături de aceștia se află „oamenii mari”, numele cărora constituie „inscripția timpurilor istoriei”[6,6], și masa, care reprezintă „factorul principal al istoriei, baza și structura ei”[6,5]. Oamenii, luați ca subiecți ai istoriei, nu sunt „legiuitori ai comunității, ci numai cei mai credincioși și mai conștiințioși executori ai adevărului istoric”[6,6], adică a ceea ce este necesar în istorie.

În latura analitică a cunoașterii istoriei noi operăm cu indici și semne care se referă la comunitate, la modul său de existență, la „timpul ei istoric” și la oamenii care acționează în interiorul acestei comunități. Pentru a fi mai concludentă, cunoașterea istorică se ridică la un nivel superior, acela al „contemplației” sintetice, care nu se limitează la „proprietățile prin care istoria se rezolvă și se descompune în amănunte”.

Această latură a cunoașterii istoriei are în vedere, după Hâjdău, istoria ca *întreg*, cu trăsăturile ei esențiale. Astfel că „știința istorică trebuie să cuprindă pentru aceasta, deodată și nu în cea mai simplă expresiune, toate seriile separate de fapte istorice și, ca un adevărat centru, să adune și să unească, toate razele unilaterale și răzlețe, într-un singur punct”[6,7]. Sinteza nu se oprește la aspectul atomar al comunității, adică la individul acesteia, ci îl ia „ca pe o ființă legată de viața liberă a întregului”[6,9].

În seria de întâmplări și fapte sau idei ale vieții istorice, cunoașterea sintetică trebuie, după Alexandru Hâjdău, să descopere legea. O astfel de lege

este aceea a „*polarizației*”, prin faptul că ea stabilește apropierile dintre epoci pe baza cauzelor și efectelor care intervin în succesiunea lor temporară. Aceste constatări îl determină pe Hâjdău să se întrebe: „E ușor oare să unești organic (iar nu mecanic), în timp și într-un șir neîntrerupt de cauze și efecte, toate datele eterne, înălțând până la gradul de necesitate credința în a reprezenta relațiile reciproce ale ideilor și faptelor?” [6,10].

Problema cunoașterii sintetice s-ar reduce la dezvoltarea acestui mecanic legic prin care acționează *ideile și faptele* în istorie. Legea *polarizației* explică cum în decursul istoriei „teoria și practica spiritului timpului coincid”. Analogia dintre diferitele epoci merge atât de departe la Alexandru Hâjdău, încât el afirmă că, „după legea polarizației, sistema lui Boecklin și reforma contemporană a lui Luther nu sunt ele oare două momente ale aceleiași culori? N-a ieșit la iveală scepticismul kantian simultan cu revoluția franceză, tinzând deopotrivă să dezmințască și să distrugă orice dată istorică a timpurilor trecute?” [6,8] Asemenea similitudini există între epoci, între ceea ce am numi viața lor spirituală și practică.

Alexandru Hâjdău susține ideea despre coincidența dintre diferitele epoci istorice, potrivit legii polarizației. El surprinde un fapt real, stabilit în mod științific cu privire la evoluția unor popoare. În vreme ce o serie de popoare sau națiuni se afirmă în mod practic și activ pe plan istoric, altele trăiesc numai pe plan spiritual această situație. Un exemplu ni-l oferă tocmai Revoluția Franceză de la 1789, la care se referă Hâjdău, și, pe de altă parte, starea Germaniei, care a trăit „revoluția” numai pe planul filosofiei și al spiritului. Revoluției franceze i-a corespuns criticismul filosofic german, inaugurat de I. Kant și dus mai departe de succesorii lui.

Pornind de la legea *polarizației*, Hâjdău a căutat să pună în lumină „ascensiunea progresivă a omenirii, ceea ce îi este propriu în ordinea succesivă a dezvoltării”. Cu evidențierea laturilor sintetice ale ideilor și faptelor istorice și ale legii *polarizației*, problema cunoașterii istoriei nu se epuizează. Căci, spune Alexandru Hâjdău, „adevărată metodă a științei istorice este comparația imediată și vie dintre analiză și sinteză” [6,10]. Depășind toate corelațiile care se pot face între datele oferite de analiză și sinteză, comparația reprezintă un mod superior de cunoaștere a istoriei. Comparația ne arată „cum s-a dezvoltat, în faptele separate și în grupele de fapte, în ideile izolate și în sistemele de idei în epocile răzlețe și în concretizarea timpurilor teoria și practica vieții noastre naționale” [6,12]. În planul comparației, cele două laturi ale cunoașterii istoriei, adică analiza și sinteza, ne dezvoltă „acțiunea reciprocă permanentă dintre centru și periferie” [6,14].

Datele acestor laturi ale cunoașterii intră în sistemul datelor istoriei, pe care numai comparația o poate elabora, prelucrând și organizând un con-

ținut obiectiv de fapte și idei. O astfel de metodă, care stabilește raporturile dintre analiză și sinteză, „eu o denumesc dialectică” [6,10], declară Alexandru Hâjdău. Fără îndoială, filosoful atribuie dialecticii o funcție reală numai pe plan metodologic în scopul de a ajuta la precizările necesare pe care le impune cunoașterea în general. De aceea, dialectica este definită numai ca „un triumf al adevărului asupra minciunii și părerii, un triumf al autenticității asupra verosimilității și îndoielii, un triumf... asupra cazuisticii, susținută prin trecerea liberă a empirismului în raționalism și a convingerii problematice în cea apodictică” [6,14]. Dialectica are o funcție gnoseologică, considerată ca mijloc eficient în demonstrație, și nu ca un principiu filosofic propriu existenței obiective.

* * *

În concluziile pe care le putem desprinde din concepția despre istorie a lui Hâjdău, având în vedere și epoca în care el și-a elaborat scrierile sale, evidențiem profunda încredere a gânditorului basarabean în posibilitatea cunoașterii fenomenului istoric, în progresul istoriei însăși. Alexandru Hâjdău a întrevăzut și o dialectică a istoriei, pornind de la principiul că orice comunitate omenească cunoaște o serie de faze succesive în dezvoltarea ei. Cele trei laturi ale cunoașterii istoriei ne relevă gradul acestei dezvoltări. Gânditorul se împotrivesc agnosticismului în istorie în aceeași măsură în care nu admite afirmațiile bazate pe credință în istorie. El spune: „În lipsă de mărturii demne de încredere, nu adaug nimic ce-ar putea fi în conflict cu izvoarele istoriei. Nu există credință istorică, ci numai cercetări istorice” [4,196]. Istoria este considerată ca fiind un proces firesc și natural, condiționat de întreaga dezvoltare anterioară, de prezent și de posibilitățile de acțiune în viitor. Hâjdău nu a căutat să deosebească în mod expres factorii materiali care stau la baza procesului istoric și în multe rânduri acordă doar spiritului, libertății acestuia o funcție activă în istorie. Pe de altă parte, el a surprins manifestarea unei legi dialectice, pe care o numește *legea polarizației*.

Astfel, în *Problema timpului nostru*, filosofia e văzută de Alexandru Hâjdău în spirit iluminist, ca „știință a vieții”, care poate fi pătrunsă prin rațiune și utilizată în progresul umanității. Influența kantianismului și a hegelianismului este vizibilă în modul în care Alexandru Hâjdău distinge elementele evoluției istorice. El face disocieri nuanțate referitoare la viața istorică, la comunitatea umană, relevă însemnătatea cultivării spiritului național în existența statală, în cultură și în limbă, vorbește despre rolul personalităților și poporului în istorie. Se enunță chiar ipoteza unei „legi a polarizației” în istorie și se încearcă o temerară periodizare. Încercarea lui Alexandru Hâjdău de a descifra componentele și legile procesului istoric,

preocupările sale de ordin metodologic în domeniul cunoașterii istorice rămân valoroase, dezvăluindu-se în persoana sa un înaintaș de seamă al filosofiei istoriei în gândirea românească.

Referințe bibliografice

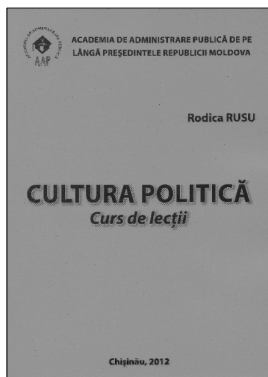
1. Балмуш Павел. «Минуты вдохновения» Александра Хиждеу (Биографический очерк). În: Александр Хиждеу. Избранное. Кишинев: "Литература артистикэ", 1986.
2. Romanenco Nicolae N. *Alexandru Hâjdău în "Dosarul nr.90" (de arhivă) // Pro Fide Has-deu*. Chișinău: Editura Epigraf, 2002.
3. *Istoria filosofiei moderne*. Vol. V, București, 1941.
4. Ionescu-Nișcov Tr. *Scerile filosofice ale lui Alexandru Hâjdău și gânditorul ucrainean Grigore Savici Skovoroda*. În: Romanoslavica. Filologie. Tomul XII, București, 1965.
5. Hâjdău Alexandru. *Un filosof mistic*. București, 1930.
6. Hâjdău Alexandru. *Problema timpului nostru*. București, 1938.

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor habilitat în filosofie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

RECENZIE

la cursul universitar *Cultura politică. Curs de lecții**

Existența și funcționalitatea unei culturi politice constituie o condiție esențială în ființarea și viabilitatea unui regim politic democratic. Cultura politică reprezintă unul dintre factorii care determină calitatea funcționării sistemului politic, anume de nivelul de cultură politică depinde realizarea transformărilor democratice. Gradul participării membrilor societății la viața politică, eficiența și responsabilitatea acestora este în mod direct legat și de nivelul lor de cultură politică. În ultimă instanță, cultura politică se materializează în participare, în acțiune și comportament politic. Aceste raționamente justifică necesitatea studierii culturii politice în mediul academic în calitate de disciplină distinctă.

Cursul universitar *Cultura politică* este realizat în conformitate cu programul curricular la disciplina cu același nume, pentru specialitatea Relații Internaționale. Structura lucrării corespunde cerințelor tehnice pentru acest gen de lucrări cu caracter metodic. Cursul de lecții include o introducere, care justifică argumentele studierii disciplinei respective. În acest context, autoarea identifică direcțiile de cercetare a problemelor abordate în cadrul orelor de curs.

Tematica și conținutul orelor sunt prezentate într-un limbaj științific, dar accesibil pentru un auditoriu mai larg de cititori. Fiecare temă este însoțită de surse bibliografice concrete, actuale, ce pot fi consultate de masteranzi în vederea aprofundării cunoștințelor, și de o serie de întrebări de control ce permit consolidarea și evaluarea cunoștințelor și aptitudinilor obținute.

Totodată, conținutul lecțiilor încearcă să reflecte întreg spectru de probleme într-o abordare sistemică a culturii politice, să cuprindă mai multe aspecte ale fenomenului culturii politice. Astfel, sunt incluse teme cu privire la valorile și simbolurile politice, mitul și ideologia politică, socializarea politică care influențează nivelul de cultură politică a populației. Acestea sunt prezentate într-o succesiune logică, se remarcă principiul continuității acestora, dar și cel al redării obiective a evenimentelor politice din societate.

Considerăm, conținutul și structura acestui curs de lecții este foarte util, deoarece, în condițiile unei penurii acute de studii în cultura politică, lucrarea respectivă este una de pionierat, vine să acopere deficitul de resurse bibliografice în literatura științifică autohtonă, din acest domeniu. În aceeași ordine de idei, aceasta va servi drept sursă de referință pentru masteranzii de la specialitatea Relații Internaționale, dar și tuturor celor ce sunt interesați de această problemă, oferindu-le posibilitatea de a analiza și aprecia fenomenul culturii politice în cadrul societății, rolul acesteia în promovarea proceselor de democratizare din Republica Moldova.

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie,

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

* RUSU Rodica. *Cultura politică. Curs de lecții*. Chișinău: AAP, 2012. – 184 p.

Tipărit la "**Tipografia-Sirius**" SRL
Chişinău, str. Lăpuşneanu, 2; Tel./fax: 23 23 52

Coli de autor 15,8

Coli de tipar 15,0

Tiraj 150 ex.

